

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

BISMILLAHIRRAHMANIRRAHIM

قال الله تعالى:

{ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا }

“Ey Ehl-i Beyt, Allâh sizden, her türlü kiri gidermeyi ve sizi tertemiz kılmayı istiyor.”

(Ahzab, 33)

Sünnî ve Şii kaynaklarında Allah Resulü (s.a.a)’nden rivayet edilen çok sayıdaki hadis, bu ayetin Âl-i abadan olan beş kişi hakkında indiğine, Ehl-i Beyt ifadesinin onlara has bir ifade sayıldığına ve onların Muhammed (s.a.a), Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin (Allah’ın selamı onların üzerine olsun) olduğuna delalet etmektedir. Örnek olarak bk: Müsned-i Ahmed (h. 241), c.1, 331; c.4, s.107; c.6, s.292 ve 304; Sahih-i Müslim (h. 261), c.7, s.130; Sünen-i Tirmizî (h. 279), c.5, s.361 ve...; es-Sünenü’l-Kubra, Nesaî (303), c.5, s.108 ve 113; ez-Zeriyetu’t-Tahireti’n-Nebeviyye, Dulabî (h.310), s.108, el-Müstedrek-u Ale’s-Sahihayn, Hakim Nişaburî (h. 405), c.2, s.416; c.3, s.133, 146 ve 147; el-Burhan, Zerkeşî (h.794), s.197; Fethu’l-Barî, Şerh-u Sahih-i Buharî, İbn Hacer Askalânî (h.852); c.7, s.104; Usul-i Kâfî, Kuleynî (h.328), c.1, s.287; el-İmamet-u ve’t-Tebsiret-u İbn Babeveyh (h.329), s.47, h:29; Deaimu’l-İslam, Mağribî, (h.363), s.35 ve 37; el-Hisal, Şeyh Saduk (h.381), s.403 ve 550; el-Emalî, Tusî (h.460), h:438, 482, 783 ve yine aşağıdaki kaynaklarda bu ayetin tefsirine bakınız: Camiu’l-Beyan, Taberî (h.310); Ahkamu’l-Kur’an, Cessas (h.370); Esbabu’n-Nüzul, Vahidî (h.468); Zadu’l-Mesir, İbn Cevzî (h.597); el-Cami-u Li Ahkami’l-Kur’an, Kurtubî (h.671); Tefsir-i İbn Kesir, (h.774), Tefsir-i Sa’lebî (h.825); ed-Durru’l-Mensur, Siyutî (h.911); Fethu’l-Kadir, Şevkanî (h.1250); Tefsir-i Ayyaşî (h.320); Tefsir-i Kummî (h.329); Tefsir-i Fırat-ı Kufî (h.352), ulu’l-emir ayetinin tefsirinde; Mecmau’l-Beyan, Tabersî (h.560) ve çok sayıdaki diğer kaynaklar.

TARİH BOYUNCA ŞİİLİK

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ):

إِنِّي تَارِكٌ فِيكُمْ الثَّقَلَيْنِ: كِتَابَ اللَّهِ، وَعِزَّتِي أَهْلَ بَيْتِي، مَا إِنْ
تَمَسَّكْتُمْ بِهِمَا لَنْ تَضِلُّوا أَبَدًا، وَأَنْتَهُمَا لَنْ يَفْتَرِقَا حَتَّى يَرِدَا عَلَيَّ
الْحَوْضَ.

(صحيح مسلم، ج ٧، ص ١٢٢، سنن دارمي، ج ٢،
ص ٤٣٢، مسند احمد، ج ٣، ص ١٤، ١٧، ٢٦، ٥٩،
ج ٤، ص ٣٦٦، ٣٧١، ج ٥، ص ١٨٢، مستدرک حاکم،
ج ٣، ص ١٠٩، ١٤٨، ٥٣٣، و....)

Resulullah (s.a.a) şöyle buyurmaktadır: *"Ben sizin
aranızda iki paha biçilmez emanet bırakıyorum: "Biri
Allah'ın kitabı ve diğeri itretim, Ehl-i Beyt'im. Bu ikisine
sımsıkı sarıldığınız müddetçe asla sapmazsınız. Bu ikisi
Kevser havuzunun başında bana ulaşınca kadar
birbirinden ayrılmazlar."*

(Sahih-i Müslim, c.7, s.122; Sünen-i Daremi, c.2, s.432;
Müsned-i Ahmed, c.4, s.14, 17, 26, 59, c.4, s.466, 471, c.5,
s.182; Müstedrek-i Hâkim, c.4, s.109, 148, 533 vs...)

TARİH BOYUNCA ŞİİLİK

Gulam Hasan Muharremi

Çeviren: Hakan Karaca

Edit: Kadri Çelik

Dünya Ehl-i Beyt (a.s) Kurultayı
2010

نام کتاب: تاریخ تشیع از آغاز تا پایان غیبت صغری

نویسنده: غلامحسین محرمی

مترجم: هاکان کاراجان

زبان ترجمه: ترکی

TARİH BOYUNCA ŞİİLİK

Yazar: Gulam Hasan Muharremi

Mütercim: Hakan Karaca

Edit: Kadri Çelik

Hazırlayan: Kültürel Yardımcılık, Tercüme Bürosu

Dizgi ve Mizanpaj: Derya

Baskı: Leyla

Baskı Sırası: 1. Baskı

Baskım Tarihi: 2010

Yayınlayan: Dünya Ehl-i Beyt (a.s) Kurultayı

Tiraj: 5000

ISBN: 978-964-529-570-5

Site : www.ahl-ul-bayt.org

e-mail: info@ahl-ul-bayt.org

Baskı Hakları Yayıncıya Aittir

İÇİNDEKİLER

YAYINCININ ÖNSÖZÜ – 13

ÖNSÖZ – 15

Yaşayan Ekol Şiiliğin ve Mücadeleci Şiaların Tarihi – 15

BİRİNCİ BÖLÜM KAYNAKLARA GENEL BAKIŞ – 17

BİRİNCİ DERS – 17

Özel Kaynaklar – 17

- 1-Mekatilü't-Talibiyyin – 17
- 2-Ed-Deracatü'r-Rafîa fî Tabakati'sh-Şia – 18
3. A'yanü'sh-Şia – 20
4. Tarihü'sh-Şia – 22
5. Şia der Tarih – 23
6. Cihadü'sh-Şia – 24
7. Tarih-i Teşeyyü der İran ez Âgaz tâ Karn-i Heftom-i Hicri – 24

Birinci Dersin Özeti – 26

Birinci Dersle İlgili sorular – 26

İKİNCİ DERS – 27

Genel Kaynaklar – 27

1. Genel Tarih – 27
2. Masum İmamlar (a.s)'ın Hayatı – 28
3. Savaş ve Fitneleri Konu Alan Kitaplar – 29
4. Rical ve Tabakalarla İlgili Kitaplar – 30
5. Coğrafya Kitapları – 30
6. Ahbar Kitapları – 31
7. Soy ve Neseple İlgili Kitaplar – 32
8. Hadis Kitapları – 32
9. Tarih Boyunca Şiilik – 33

İkinci Dersin Özeti – 34

İkinci Dersle İlgili Sorular – 34

İKİNCİ BÖLÜM ŞİA'NIN DOĞUŞU – 35

ÜÇÜNCÜ DERS – 35

Kur'an Ve Sözlük Manası itibarıyla Şia – 35

Üçüncü Dersin Özeti – 40

Üçüncü Dersin Soruları – 40

DÖRDÜNCÜ DERS – 41

Şia'nın Doğuşu – 41
Dördüncü Dersin Özeti – 51
Dördüncü Dersin Soruları – 51
BEŞİNCİ DERS – 52
Şia'nın Diğer isimleri – 52
Hz. Ali (a.s.)'nin Sahabe Arasındaki Makamı – 54
Beşinci Dersin Özeti – 66
Beşinci Dersle İlgili Sorular – 66
ALTINCI DERS – 67
Kureyş'in Sakife'deki Rolü – 67
Kureyş'in Ehl-i Beyt (a.s) Düşmanlığının Sebepleri – 68
1- Kureyş'in Makam Hırsı – 68
a) Ekonomik Güç – 68
b) Manevi Konum – 69
2- Kabilesel Çekişmeler ve Çekememezlikler – 71
3-Kureyş'in Hz. Ali (a.s.)'ye Olan Düşmanlığı – 73
Altıncı Dersin Özeti – 75
Altıncı Dersin Soruları – 75
YEDİNCİ DERS – 76
Müminlerin Önderi'nin (s.a) Sükûtu – 76
1- Müslümanlar Arasında Tefrika – 76
2-Mürtet Olanların Oluşturduğu Tehlike – 77
3-Peygamber Neslinin Korunması – 78
Şia'nın Sakife'den Sonra Siyasi ve Ayni Yapılanması – 79
Yedinci Dersin Özeti – 83
Yedinci Ders Soruları – 83
Sekizinci Ders – 84
Şii Sahabeler – 84
Sekizinci Dersin Özeti – 89
Sekizinci Ders soruları – 89

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ŞİA TARİHİNİN DEĞİŞİM SAFHALARI – 91

DOKUZUNCU DERS – 91
1- İlk Halifeler Döneminde Şia – 91
Şiilik Kimliğinin Açığa Çıkması (Hz. Ali (a.s.)'nin Hilafeti Döneminde) – 93
2- Beni Ümeyye Döneminde Şia – 95
Dokuzuncu Dersin Özeti – 99
Dokuzuncu Ders Soruları – 99
ONUNCU DERS – 100
Şiiliğin Emeviler Döneminde Yayılma Durumu – 100
A– İmam Hasan ve imam Hüseyin (a.s.)'in Asrı – 100
Kerbela Kıyamı'nın Şia'nın ilerlemesindeki Tesiri – 103
Onuncu Dersin Özeti – 108
Onuncu Ders Soruları – 108

ON BİRİNCİ DERS – 109

B- İmam Seccad (a.s)'ın Asrı – 109

Şii Kıyamlar – 113

Mervaniler Hükümetinin Güçlenmesi (Sıkıntılı Dönem) – 115

On Birinci Dersin Özeti – 118

On Birinci Ders Soruları – 118

ON İKİNCİ DERS – 119

Abbasiler Devletinin Başlangıcı ve Şiiliğin Yayılmasındaki Etkisi – 119

İmam Bâkır (a.s) ve İmam Sadık (a.s) Döneminde Şiilik – 121

İmam Cafer Sadık (a.s) Üniversitesi – 124

On İkinci Dersin Özeti – 129

On İkinci Ders Soruları – 129

ON ÜÇÜNCÜ DERS – 130

3- Abbasiler Döneminde Şia – 130

Şia Önderlerinin Abbasiler tarafından Kontrolü – 136

On Üçüncü Dersin Özeti – 142

On üçüncü Ders Soruları – 142

ON DÖRDÜNCÜ DERS – 143

Şiaların Abbasi Döneminde Çoğalmasının Sebepleri – 143

1-Ümeyye Oğulları Döneminde Aleviler ve Haşimiler – 143

2- Emevi Döneminin Sonu ve Abbasiler'in Başa Geçmesi – 145

3- Alevilerin Muhaceretleri – 145

Seyyitlerin Muhaceret Nedenleri – 148

1-Alevi Kıyamlarının Yenilgiye Uğraması – 149

2-Hükümet Baskısı – 149

3-Uygun Ortamların Varlığı – 149

On Dördüncü Dersin Özeti – 150

On Dördüncü Ders Soruları – 150

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM ŞİA VE ALEVİ KIYAMLARI – 151

On Beşinci Ders – 151

Emeviler Döneminde Şii ve Alevi Ayaklanmaları – 151

A) Zeyd'in Kıyamı – 152

B) Yahya b. Zeyd'in Kıyamı – 155

On Beşinci Dersin Özeti – 157

On Beşinci Ders Soruları – 157

ON ALTINCI DERS – 158

Abbasiler Döneminde Şii ve Alevi Ayaklanmalar – 158

1- Zeydiyye Kıyamları – 158

A) Muhammed Nefs-i Zekiyye'nin kıyamı – 160

B) İbn-i Tabatabai'nin Kıyamı – 161

C) Hasan b. Zeyd Hasani'nin Kıyamı (Taberistan Alevileri) – 162

D) Yahya b. Hüseyin 'in Kıyamı (Yemen Zeydileri) – 163

On Altıncı Dersin Özeti – 164

On Altıncı Ders Soruları – 164
ON YEDİNCİ DERS – 165
2– Düzensiz Kıyamlar – 165
A) Şehit Feh Kıyamı – 165
B) Muhammed b. Kasım'ın Kıyamı – 166
C) Yahya b. Ömer Talibi – 167
Kıyamların Yenilgiye Uğrama Sebepleri – 167
On Yedinci Dersin Özeti – 169
On Yedinci Ders Soruları – 169

BEŞİNCİ BÖLÜM ŞİA'NIN COĞRAFİ YAYILIMI – 170

ON SEKİZİNCİ DERS – 170
Şia'nın Coğrafi Yayılımı – 170
On Sekizinci Dersin Özeti – 173
On Sekizinci Ders Soruları – 173
ON DOKUZUNCU DERS – 174
Şia Merkezleri – 174
A– Hicri Birinci Asırdaki Şia Yerleşim Bölgeleri – 174
Medine – 174
Yemen – 176
Kûfe – Error! Bookmark not defined.
Basra – 184
Medâin – 186
Cebel Amil – 187
On Dokuzuncu Dersin Özeti – 189
On Dokuzuncu Ders Soruları – 189
YİRMİNCİ DERS – 190
B– İkinci Yüzyılda Şia Yerleşim Bölgeleri – 190
Horasan – 191
Kum – 192
Bağdat – 194
C– Hicri Üçüncü Asırda Şia yerleşim Merkezleri – 194
Yirminci Dersin Özeti – 197
Yirminci Ders Soruları – 197
YİRMİ BİRİNCİ DERS – 198
Kabileler Arasında Şiilik – 198
Yirmi Birinci Dersin Özeti – 204
Yirmi Birinci Ders Soruları – 204

ALTINCI BÖLÜM ŞİİLİK İÇİNDEKİ FIRKALAŞMALAR – 205

Yirmi İkinci Ders – 205
Şiilik İçindeki Fırkalaşmalar – 205
Yirmi İkinci Dersin Özeti – 213
Yirmi İkinci Ders Soruları – 213

YİRMİ ÜÇÜNCÜ DERS – 214**Şia'da Fırkalaşmanın Sebepleri – 214**

1- Baskı – 215

2-Takiyye – 217

3-Makam Hırsı ve Dünya Sevgisi – 219

4- Zayıf Karakterli İnsanların Varlığı – 220

Masum İmamlar (a.s)'ın Gulat Akımıyla Savaşı – 221

Yirmi Üçüncü Dersin Özeti – 224

Yirmi Üçüncü Ders Soruları – 224

YEDİNCİ BÖLÜM ŞİA'NIN İLMİ MİRASI – 225**YİRMİ DÖRDÜNCÜ DERS – 225****Şia'nın İlmî Mirası – 225**

Hadis – 228

Birinci Grup – 228

İkinci Grup – 229

Üçüncü grup – 230

Dördüncü Grup – 230

Yirmi Dördüncü Dersin Özeti – 231

Yirmi Dördüncü Ders Soruları – 231

Yirmi Beşinci Ders – 232

Fıkıh İlmî – 232

Sahabe ve Tabiin Asrında Fıkıhın Durumu – 232

Şia'da Fıkıhın Durumu – 233

İçtihadın Doğuşu – 235

İmamlar (a.s)'ın Fakih Olan Ashabı – 235

Yirmi Beşinci Dersin Özeti – 237

Yirmi Beşinci Ders Soruları – 237

YİRMİ ALTINCI DERS – 238

Kelam – 238

Yirmi Altıncı Dersin Özeti – 242

Yirmi Altıncı Ders Soruları – 242

**SEKİZİNCİ BÖLÜM ŞİA ŞAİRLERİN ŞİİLİĞİN YAYILMASINDAKİ
ÖNEMİ – 243****YİRMİ YEDİNCİ DERS – 243****Şia Şairlerin ve Şiirin Yeri – 243**

Gaybet-i Suğra'nın Sonuna kadar Şia Şairler – 246

Şia'nın Öncü Şairleri – 249

Yirmi Yedinci Dersin Özeti – 251

Yirmi Yedinci Ders Soruları – 251

YİRMİ SEKİZİNCİ DERS – 252

Şia Şairlerin Ortamları – 252

1- Ehl-i Beyt (a.s)'ın Haklarını Gasp Edenlere Karşı Kanıt Getirme – 252

2–Şii Şairlerin Emevi ve Abbasi Şairlerle Karşılaşması – 255

Yirmi Sekizinci Dersin Özeti – 259

Yirmi Sekizinci Ders Soruları – 259

YİRMİ DOKUZUNCU DERS – 261

3– Mersiye (Ağıt) – 261

A) İmam Hüseyin (a.s) ve Diğer Kerbela Şehitleri için Mersiye Okuma – 261

B) Diğer Peygamber Evladı Şehitlerinin ve Katledilenlerinin Mersiyesi – 266

4– Peygamber Ailesinin Fazilet ve Menkıbeleri – 267

5– Peygamber Ailesinin Düşmanlarını Yenme – 269

Yirmi Dokuzuncu Dersin Özeti – 272

Yirmi Dokuzuncu Ders Soruları – 272

KAYNAKÇA – 275

YAYINCININ ÖNSÖZÜ

Şüphesiz kültürel savaş içinde olduğumuz bu asırda etkili tebliğ metotlarından yararlanarak kendi ideallerini yayabilen her mektep bu alanda öncü olup dünya insanların düşüncesine etki edecektir.

İran'da İslam inkılâbının zafere ulaşmasından sonra dünya, gözünü bir kez daha İslam dini, Şia kültürü ve Ehl-i Beyt (a.s) mektebine dikmiştir. Düşmanlar bu fikrî ve manevî gücü ortadan kaldırmak, dostlar ve taraftarlar ise inkılâbî ve kültürel örneklerden ilham alıp onları izleyebilmek için bu asil ve tarih yaratan kültürün merkezine göz dikmişlerdir.

Dünya Ehl-i Beyt (a.s) Kurultayı, Resulullah'ın (s.a.a) Ehl-i Beyt'inin izleyicileri arasında karşılıklı yardımlaşma, fikir alış-veriş, vahdet ve birliğin zaruretinin bilincinde olarak dünya Şiileri ile faal bir ilişki oluşturma amacıyla konferanslar düzenleme, kitap basma, telif eserlerini tercüme etme ve Şia düşüncesi alanında insanları bilgilendirme vasıtasıyla Ehl-i Beyt ve Muhammedi öz İslam kültürünü yaymak için Şia'nın işbilir, büyük ve yaratıcı gücünden ve Caferî mektebi düşünürlerinden yararlanarak bu meydana ayak basmıştır. Rabbimize şükürler olsun ki, büyük rehberimiz Ayetullah Hamenei'nin (Allah onun varlığını başımızdan eksik etmesin) özel yönlendirmeleriyle bu hassas ve kültür yaratıcı meydanda çok önemli adımlar atılmıştır. Gelecekte bu nurlu ve asil hareketin günden güne hızlanıp büyümesini, günümüz dünyasının ve Kur'an ve Ehl-i Beyt'in berrak maarifine susayan insanların bu mektebi maneviyatın, irfanî mektebin ve velâi İslam'ın kaynağından daha fazla yararlanmasını ümit ederiz.

Ehl-i Beyt (a.s)'in kültürünün sağlam, mantıklı, üslubuna uygun ve doğru bir şekilde sunulması durumunda uyanış, hareket ve maneviyat sancaktarları olan Resulullah'ın Ehl-i Beyt'inin mirasının kalıcı cilvelerini dünya insanların gözleri önüne serebileceğine, zuhur asrının eşliğinde Hz. Mehdi (a.f)'nin evrensel hükûmetine susamış olan yorgun dünyayı modern cehaletten ve dünyayı sömürenlerin başına buyruk hareketlerinden, ahlak ve insanlığa aykırı kültürlerden kurtarıp hürleştireceğine inanıyoruz.

İşte bu nedenle, bu doğrultuda yazar ve araştırmacıların araştırma eserlerine ve ilmi faaliyetlerine kucak açıyor ve kendimizi bu yüce kültürün yayılması için çaba harcayan yazar ve mütercimlerin hizmetçisi biliyoruz.

* * *

Elinizdeki kitabı hazırlayan değerli yazar “Gulam Hüseyin Muharremi” ye ve eseri Türkçeye kazandıran Sayın “Hakan Karacan” a teşekkür ediyor ve çalışmalarında başarılar diliyoruz.

Yine, bu eserin hazırlanmasında emekleri geçen tercüme bürosundaki aziz kardeşlerimize ve sadık arkadaşlarımıza tüm samimiyetimizle teşekkür ediyor, kültürel cihad meydanında bu küçük adımın mevlamızın rızasını kazanmasını temenni ediyoruz.

Dünya Ehl-i Beyt Kurultayı
Kültürel Yardımcılığı.

ÖNSÖZ

Yaşayan Ekol Şiiliğin ve Mücadeleci Şiilerin Tarihi

Şiiliğin tarihi İslam tarihinden ayrı düşünülemez. Zira Şiilik, Peygamber efendimiz dönemindeki İslam'ın devamı niteliğindedir.

Bu ise İslam Peygamberi'nin halefleri ve O Hazret'in Ehl-i Beyt'inin önderliğinde gerçekleşmektedir.

Şia isminin geçmişi Peygamber-i Ekrem (s.a.a)'e dayanmaktadır. Şiiliğin çekirdeğini oluşturanlar, İslam Peygamberi'nin büyük ve seçkin ahabından oluşmaktadır. Onlar Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.a)'in yol göstericiliği ile Hz. Ali b. Ebi Talip (a.s)'in, Peygamber-i Ekrem (s.a.a)'den sonraki önderliğine de iman etmişlerdir. İslam Peygamberi'nin ebedi âleme intikalinden, Sakife'nin teşkilinden ve halife seçiminde ortaya çıkan durumdan sonra Şiilik, tarihi açıdan seyrini değiştirmiştir.

Zira Şiiler Hz. Ali (a.s)'nin önderliğine olan inançlarında kararlılık göstermişler, Ehl-i Beyt'in yanında yer almışlar ve bütün zorluklara, sıkıntılara tahammül ederek ülkü ve inançlarından vazgeçmemişlerdir. Bu sebeple devlet işlerinden uzak tutulmuşlar, kendi zamanlarındaki hükümetlerin düşmanlık ve acımasızlıklarına maruz kalmışlardır. Şiilerin resmi hilafetin taraftarlarıyla olan görüş ayrılıkları önceleri hilafet ve İslam Peygamberi'nin yerine tayin ettiği halifesi ile ilgiliydi. Ancak Şiilerin Peygamber Efendimiz (s.a.a)'in ebedi âleme intikalinden sonra inanç esasları fıkıh, hadis ve tefsir gibi İslami öğretileri öğrenmek için İslam ilim ve öğretilerinin asıl membaşı olan Ehl-i Beyt imamlarına müracaat etmeleri, ilerleyen zamanda Şiilerin bu açıdan da resmi hilafet takipçilerinden ayrılmalarına, kültürel ve fiziksel seyirlerinin başka bir güzergâha yönelmesine sebep olmuştur. Bu mesele kendi payında Şiiliğin kültürel ve tarihsel seyrinde önemli bir etken olmuş ve onu tahrif olmaktan, diğer tehlikelerden sürekli korumuştur.

Şiialar Ehl-i Beyt önderlerine uymanın neticesinde Ehl-i Beyt ilimlerini bilfiil uhdelerine almışlar ve tarihi süreçte onların manevi varisleri olmuşlardır. Şia kültürü daima aydın, canlı, zengin ve asil olagelmıştır.

Öyle ki bazı Şia karşıtları bile bu gerçeği itiraf etmişlerdir. Şemsettin Muhammed b. Zehebî (ö.748 h.) sekizinci asırda yaşamış Ehl-i Sünnet'in tanınmış âlimlerinden olup aynı zamanda da Şia karşıtıdır. İmam Sadık (a.s)'ın büyük öğrencilerinden Eban b. Tağlib'in biyografisini açıklarken onu Şii olmasından dolayı bidat çıkarmakla itham ettikten sonra istemese de güvenilirliğini ve dürüstlüğünü itiraf ederek şöyle yazmaktadır:

“Dindar, takvalı, dürüst olan Tabiin ile onların tebaası arasında Şiiliğe eğilim oldukça fazladır. Eğer bunların naklettiği hadisler kabul edilmezse Peygamber Efendimiz (s.a.a)'ın hadislerinin ve ilgili eserlerin büyük kısmı yok olur. Bu ise çok büyük bir fesat sebebidir.”¹

Diğer taraftan Şiilikde her mezhep ve ekol gibi tarihi süreçte darboğazlardan geçip, iniş-çıkışlarla karşılaşırken içinde meydana gelen bölünmelerden korunamamış, bu mesele birçok sorunu da beraberinde getirmiştir.

(Ehl-i Beyt imamları tarafından kovulmalarına rağmen) Gulat fırkasının Şia saflarına sızması da sorunları çoğaltmıştır. Şu ana kadar çizilen tabloya dikkat edildiğinde, Şiiliğin on dört asır boyunca çeşitli alanlarda ve ortamlarda hangi merhaleleri ve güzergâhları geride bıraktığı tahmin edilebilir.

Bu değerli eser, çok dikkatli araştırmacı Hüccetü'l-İslam Gulam Hasan Muharremi'nin çaba ve araştırmalarının ürünüdür. Şiiliğin tarihi seyrini, nispeten kapsayıcı, uyumlu ve değerli bir bakışla ele almaktadır. Maalesef sayıları az olan benzer birkaç eserle karşılaştırıldığında birçok üstünlüğü bulunmaktadır. (Yüksek lisans tezi kalıbında yüksek dereceyle başarı elde ettikten sonra) Henüz yayın aşamasına yeni geçmesine rağmen uzmanların dikkatini üzerinde toplaması memnuniyet vericidir. Kıymetli çalışmalarının devamını dileriz.

Mehdi Pişvai-Kum
Hordad ş.1380
Rebiülevvel k.1422

1– Mîzanü'l-İtidâl, Darü'l-Fikr, Beyrut, (tarihsiz), c.1, s.4.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAYNAKLARA GENEL BAKIŞ

BİRİNCİ DERS

Bizim buradaki gayemiz, Şiilik Tarihi'yle ilgili olan her şeyin, etraflıca araştırılıp incelenmesi olmayıp, en önemli kaynaklara değinerek, bu kaynakları özetle tanıtmak ve incelemek olacaktır. Tarih kitapları, Masum İmamlar (a.s)'ın hayatları hakkında yazılan kitaplar ve rical ve hadis kitapları Şiilik Tarihi'yle ilgili olduğu için Şiilik Tarihi kaynaklarını, özel ve genel olmak üzere iki kısma ayırdım.

Özel Kaynaklar

Bu derste Şia Tarihi'yle ilgili bazı kaynaklara değinilmiştir. Her biri özetle tanıtılacak olan bu kaynaklar şunlardır:

1. Mekâtilü't-Tâlibiyyîn,
- 2- Ed-Derecâtü'r-Rafia fi-Tabakâti's-Şia,
- 3-A'yânü's-Şia,
- 4-Tarih-ü Teşeyyü,
- 5-Şia der Tarih,
- 6-Cihadü's-Şia,
- 7-Tarih-i Teşeyyü der İran ez Âğaz tâ Karn-i Heftom-i Hicrî.

1-Mekatilü't-Talibiyyin

Şia tarihi ile ilgili en iyi kaynaklardan biri Mekatilü't-Talibiyyin kitabıdır. Kitabın yazarı, Ebu'l-Ferac Ali b. Hüseyin b. İsfahani'dir. Hicri 284 yılında İsfahan şehrinde dünyaya geldi, Bağdat'ta büyüdü

ve oradaki düşünür ve bilginlerden istifade etti. Soyu Emeviler'e dayansa da, alevi mezhebindendir.¹

Bu kitabın konusu, adından da anlaşılacağı üzere, zamanın zalim ve baskıcı iktidar sahipleri tarafından katledilen Ebu Talip evladı hakkındadır. Nitekim yazar şunları söylüyor: "Biz bu kitabımızda Allah'ın izni ve yardımıyla, Allah Resulü (s.a.a) zamanından, hicri kameri 313 yılı Cemadiye'l-Evvel ayına, yani bu kitabı yazmaya başladığımız zamana kadar, Ebu Talip evladından olup katledilenlerin haberlerini özetleyeceğiz. Kâh zehir içirilerek katledilenlerin, kâh zamanın iktidar sahibinden kaçıp, saklanarak oracıkta ölenlerin, kimi zamansa hapisanede ölenlerin haberleridir bunlar. Bunu yaparken onların üstünlük derecelerini değil, tarihsel süreci göz önünde bulunduracağız."²

Bu kitap, iki genel bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Peygamber Efendimiz (s.a.a)'in asrından Abbasi Devleti'nin kurulmasına kadar olan dönemi, ikinci bölümse Abbasiler'in zamanını ihtiva etmektedir.

Her ne kadar bu kitap sadece Ebu Talip Hanedanı şehitlerinin şahadetini incelemiş olsa da, Alevilerin şehit olmuş ve taraftarlara sahip olan büyükleri, önderleri ve imamlarını da kaleme alması itibariyle, kitabın her yerinden, Şia Tarihi'nden bir bölüm çıkarılabilir. Ama şüphesiz ki bu kitap çoğunlukla Şiiliğin siyasi tarihini ele aldığı için, Şia Tarihi'nin diğer boyutlarından daha az yararlanılmaktadır.

2-Ed-Deracatü'r-Rafîa fî Tabakati's-Şia

Bu kitabın yazarı ve müellifi Seyyit Ali Han Şirazi'dir. Hicri 1052 yılı Cemaziye'l-Evvel ayının beşinde Medine Şehri'nde dünyaya geldi ve orada ilim tahsil etmeye başladı. Hicri 1068 yılında Hindistan'ın Haydarabat şehrine göç etti ve 48 yıl kaldı. O esnada imam Rıza (a.s)'yı ziyaret etme onuruna da erişen yazar 1117 hicri yılında Şah Sultan Hüseyin Safevî'nin saltanatı sırasında İsfahan'a geldi, bu

1- Sakr, es-Seyyit Ahmed. Mekatilü't-Talibiyyin kitabının önsözü, Menşuratü's-Şerifi'r-Razi, Kum, ikinci baskı, 1416, s.5.

2- Ebü'l-Ferac İsfahani. Mekatilü't-Talibiyyin, Menşuratü's-Şerifi'r-Razi, Kum, ikinci baskı, 1416, s.24.

şehirde iki yıl yaşadıktan sonra Şiraz'a gitti ve bu şehrin dini ve ilmi önderliğini üstlendi.¹

Ed-Derecâtü'r-Rafia fî Tabakati'ş-Şia, bu büyük Şii âlimin eserlerinden biridir. Bu kitap, konusu itibariyle Şiilerin biyografisi ve onların tarihiyle ilgili olmasına ve Şiilik Tarihini ele almamasına rağmen iki kanıt esas alınarak Şiiliğin genel tarihiyle ilgili olarak da yararlı olabilir. Birincisi, çeşitli zamanlarda Şiilerin durumlarının incelenmesi, ikincisi yazarın, kitabın önsözünde özetle Şia Tarihini ele almış olması ve özellikle çok sancılı geçen Emevi dönemini açıklaması.

Yazar; kitabın ön sözünde şunları söylüyor: "Allah'ın rahmeti senin üzerine olsun, bil ki, Emire'l-Müminin Ali ve onun çocuklarından olan diğer imamlar (a.s)'ın Şiileri (takipçileri), her zaman ve devamlı mevcut yönetimlerin gözlerinden uzak, kıyıda ve köşede yaşamaktaydılar."²

Sonra Muaviye' den Abbasilere kadar geçen sancılı süreci açıklamaya başlıyor. Müellifin de önsözünde hatırlattığı üzere bu kitap, on iki bölüm olarak düzenlenmiştir. Yani Şiileri zaman içindeki sıralarına göre on iki gruba ayırmış ve sonra incelemeye başlamıştır. Bu on iki bölüm şunlardan ibarettir:

- 1- Sahabe,
- 2- Tabiin,
- 3- Pak imamlardan hadis rivayet eden muhaddisler,
- 4- Din âlimleri,
- 5- Filozof ve mütekellimler,
- 6- Arap edebiyatı âlimleri,
- 7- Mutasavvıf seyyitler,
- 8- Padişah ve sultanlar,
- 9- Komutanlar,
- 10- Vezirler,

1- Eş-Şirazi, es-Seyyid Ali Han. Ed-Derecâtü'r-Rafia fî Tabakati'ş-Şia, Müessesetü'l-Vefa, Beyrut, s.3,4

2- a.g.e, s.5.

11- Şairler,

12- Kadınlar.

Bu değerli kaynaktan şu an sadece, birinci bölümün yani sahabeler hakkındaki bölümün tamamıyla, dördüncü bölümün bir kısmı ve on birinci bölümünde birazı bize ulaşmıştır. Bu kitap sahabe arasındaki Şiilik konusunu inceleyen en iyi ve en önemli kaynak sayılmakla birlikte, bu konuda oldukça kapsayıcıdır. Kitabın yazarı, Şii Sahabeler hakkında Şii Âlimlerin ve rical bilginlerinin düşüncelerini toplamayı başarmış olmakla beraber kendi düşünce, görüş, çözümleme ve tetkiklerine daha az yer vermiştir.

3. A'yanü's-Şia

Bu çok kıymetli ve eşsiz kitabın sahibi büyük Şii araştırmacı ve âlimi merhum Seyyit Muhsin Emin'dir. Adında da anlaşılacağı üzere A'yanü's-Şia kitabı Şia büyüklerinin biyografilerini ve hayat hikâyelerini beyan etmektedir. Bu kitap üç önsözden oluşuyor. Birinci önsöz müellifin yazı üslubunu açıklamaktadır. Yazar bu önsözün başlangıcında, "Bizim bu kitapta kullandığımız yöntem aşağıda belirtildiği üzeredir" diye başlamakta, sonra on dört bölümde, kullandığı yazı üslubunu tafsilatlı bir şekilde açıklamaktadır. İkinci önsöz on iki konudan oluşup Şiiliğin genel tarihi hakkındadır.

Üçüncü önsöz ise kitabın kaynakları ile ilgilidir. İkinci önsözün içeriği şunlardır:

Birinci konu: Şia'nın mana ve anlamı, Şia için kullanılan diğer terimler, Ehl-i Sünnet yazarlarının Şii fırkalarıyla ilgili görüşlerinin tenkiti. İkinci konu: Şia'nın doğuşu ve yayılışı, sahabe içinde Şia, Şii sahabeler, Şia'nın genişlemesi.

Üçüncü konu: Ehl-i Beyt (a.s) ve Şiilerine reva görülen zulümlerin bazılarına değinme.

Dördüncü konu: Ehl-i Beyt (a.s)'in Şiilerine yönelik insafsız saldırılar.

Beşinci konu: Ehl-i Beyt (a.s)'e yönelik ardı arkası kesilmeyen saldırılar.

Altıncı konu: Şia'ya yönelik yoğun iftiralar ve On iki İmam'a inanan, Caferi Şiilerin inançlarının özeti.

Yedinci konu: Şiiliğin İslam topraklarına yayılmasının sebepleri hakkındadır.

Sekizinci konu: Ehl-i Beyt (a.s)'in faziletleri ve İslam'a hizmetleri.

Dokuzuncu konu: İmamiyye Şia'sının inançları.

Onuncu konu: Şii âlimler, şairler, edebiyatçılar, yazarlar ve eserlerine değinme.

On birinci konu: Şii vezirler komutanlar ve kavim reisleri.

On ikinci konu: Şii yerleşim merkezlerine değinme.¹

A'yanü's-Şia kitabının değeri, itibarı ve önemini hakkıyla ifade edebilmek bizim sorumluluğumuzu aşmaktadır. Zira bu kitap bizim derinliklerini keşfedemeyeceğimiz, kapsayamayacağımız, tartıp ölçemeyeceğimiz, bilgiler ve tarihi haberler deryasıdır ve biz sadece gücümüz ölçüsünde onu tadabilir ve yararlanabiliriz. Kalemnin fasihliği, konularının derinliği, mevzulara giriş üslubu, konuların taksimi, mantıksal düzeni vs. onun imtiyazlarındandır. Kitabın eleştirisinde değinebileceğimiz cüzi bir takım konularsa şunlar olacaktır; Şia'nın diğer isimleri konusuna hayli az değinilmiş, sadece İmamiyye, Müteevvile, Kızılbaş, Rafiziyye, Caferiyye ve Hassa'dan bahsedilmiştir. Oysa Şia için kullanılan isimler bunlardan daha fazla olup, yalnızca hicri birinci asırda Alevi, Turabi ve Hüseyini gibi isimler Şiilere atfedilmiştir. Kitaba yapılacak eleştirilerden bir diğeryse, Şia'nın manasının kullanım alanıyla ilgili olacaktır. Şii rical âlimleri, yazarın; Şii addettiği bazı şahısları Şii olarak kabul etmemektedirler. Zira belirtilen kişiler her ne kadar siyasi mana itibarıyla Şii olsalar da, inanç açısından Şii kabul edilmemektedirler. Çünkü siyasi buhranlarda Ehl-i Beyt (a.s)'in yanında yer almalarına rağmen, inanç olarak, bu kaynaktan yararlanmıyorlardı. Bu konuya ait özel bir

1– Emin, Seyyit Muhsin. A'yanü's-Şia, Darü't-Tearuf li'l-Matbuat, Beyrut, (tarihsiz), c.1, s.18,209.

bölümün olması ve Şia manasının ne olduğunun açıklanması iyi olurdu.

4. Tarihü's-Şia

Şia tarihinin önemli menba ve kaynaklarından biri olan Tarihü's-Şia Kitabı, büyük allame merhum Şeyh Muhammed Hüseyin Muzaffer'in eserlerinden olup, öğretim görevlisi Doktor Seyyid Muhammed Bâkır Hücce'ti tarafından Farsça'ya tercüme edilmiştir.

Merhum Muzaffer, yetmiş iki konuyu ihtiva eden Şia tarihinde Peygamber Efendimizden kendi zamanına kadar olan süreci konu almış ve incelemeye tabi tutmuştur.

Kitabın konuları, Şia'nın gelişim dönemleri, Şii yerleşim bölgeleri ve Şii devletler olmak üzere üç ana başlık altında toplanabilir. Kalemî, akıcılığının ve fasihliğinin yanı sıra gerekli kudret ve sağlamlıktan da nasibini almış olan Merhum Muzaffer, güçlü bir yazar, usta bir kalemci, derin bilgi sahibi bir edebiyatçıdır.

Tarihü's-Şia Kitabının en önemli güzellik ve üstün özelliklerinden biri de, Şia'nın tüm zamanlarda ve dünya sahasındaki varlığını inceleme altına almış olmasıdır. Bu kitap, her asır ve zamanda Şia Tarihi araştırmacıları için en önemli menba ve kaynaklardan biri olma niteliğindedir. Bu kitap diğer kitaplar karşısındaki bütün üstünlüklerine rağmen, özetle anlatım yolunu seçmesinden dolayı konunun hakkını eda edememiştir. Ancak, Şia'nın temellerinin beyan edilmesiyle ilgili olan, Şia'nın manası, Şii isminin Ehl-i Beyt (a.s)'i sevenlere mahsus olma zamanı, Şiiliğin doğuşu ve yayılışı gibi konuları tafsilatlı bir şekilde ele almış ve üstesinden gelmiştir. Merhum Allâme Muzaffer, kitabının önsözünde şöyle diyor:

"Ben insanların şunu bilmelerini istiyorum ki, Şiiliğin doğuşu, Peygamberimiz Hz. Muhammed Mustafa (s.a.a)'nın zamanına dayanmaktadır. İranlılar ve ibn-i Sebe'nin bunda bir payları bulunmamaktadır".

Bu kitapla ilgili bir başka eleştiri de inceleme ürünü bir eser olmamasıdır. Saygıdeğer yazar, özetle değinmeyi gözettiği için, başkalarının düşüncelerini nakletme ve dolayısıyla eleştirme imkânı

bulamamıştır. Kitabın, kurulmuş İslam devletlerini anlatan bölümlerinin de tamamlanması yerinde olacaktır. Zira geçen zaman sürecinde, kitapta belirtilen Şii devletlerde büyük değişimler ve tahavvüller meydana gelmiş ve bazıları yok olmuş. Ancak kitabın muhterem mütercimi yeni devletlerden bahsetmemiş ve yeni bir mütalaası da olmamıştır. Sonuçta kitabın, Şii devletlerle ilgili bölümü yenilenmeye ihtiyacı olduğu halde, el değmeden tercüme edilmiştir.

5. Şia der Tarih

Tarihte Şii Muhammed Hüseyin Zeyn Amili'nin eseridir. Muhammed Rıza Atâi tarafından Farsça'ya kazandırılmış ve Astân-i Kuds-i Rezevi tarafından yayınlanmıştır. Bu kitap, Şia tarihi hakkında yazılmış kaynaklardan biridir.

Beş bölüm ve bir sonsözden oluşmuştur.

Birinci bölüm, Şia'nın manası, mefhumu, geçmişi ve de özetle inançları hakkındadır.

İkinci bölüm, Şia'dan ayrılan grup ve fırkalar hakkındadır.

Üçüncü bölüm, Peygamber Efendimiz (s.a.a)'den İmam Hüseyin (a.s)'in şahadetine kadar geçen süreçle, bu süreçte meydana gelen olaylar ve hadiselerin çözümleme ve tahlili hakkındadır.

Dördüncü bölüm, Şiilerin, Abbasiler ve Emeviler döneminde sergiledikleri duruşla ilgilidir.

Beşinci bölüm, Şia'nın, haddini aşmak ve Gulat' tan beri olması ile ilgilidir.

Şia der Tarih Kitabı, Şia'nın içsel bölünmelerini açıklaması yönünden iyi bir kaynak ve menbadır. Özellikle Şii fırka ve grupların bölünme sebepleri hakkında çözümleme ve tahlil yapmıştır. Bu kitap, Şia der Tarih (Tarihte Şia) adı altında bütün ünvan ve konuları kapsamamaktadır. Çünkü konular bazen, Şiilik konusunun dışına çekilmiş olup, Şia Tarihi'yle çokta ilgisi olmayan Hariciler ve Hilafet konuları ele alınmıştır.

6. Cihadü's-Şia

Şia Tarihi ile ilgili olan kaynaklardan biri de (her ne kadar içerdiği konular Şiilerin ayaklanmalarını ve savaşlarını ele alsada da) Cihadü's-Şia kitabıdır. Bu kitap; Mısır Aynü's-Şems Üniversitesi öğretim görevlilerinden Doktor Sümeyra Muhtarü'l-Leysi Hanıma aittir. Beyrut'ta bulunan Darü'l-Ceyl yayınları tarafından, mukavva ciltli ve büyük boy olarak Hicri 1396 yılında 424 sayfa olarak basılmıştır. Şiilerin savaşlarını takriben hicri ikinci yüzyılın sonlarına kadar ele alan bu kitap, önsöz, beş bölüm ve sonsözden oluşmaktadır. Başka bir deyişle yazar bu kitapta, bir taraftan Şiilerin Abbasiler karşısındaki askeri hareketlerini, savaşlarını, Alevilerin kıyamlarını ve yenilgi sebeplerini, Şii Fırkaların hareketlerini o dönemin siyasi, içtimai ortam ve akışındaki rollerini ele almakta, diğer taraftansa halifelerin, Masum Ehl-i Beyt imamları (a.s)'na ve Şiilere karşı olan siyasetini incelemektedir. Birinci bölümde, Şia'nın genel tarihiyle ilgili konular ele alınmıştır. Bu bölüm, Şia'nın sözlükteki manası, mefhumu, doğuşu, imam Hüseyin (a.s)'ın cihadının Şia'nın ortaya çıkmasındaki etkisi, Şia'nın Irak'taki savaşı, On iki imam Şiileri ve Keysaniyye'nin zuhurunu ihtiva etmektedir. Şia'nın doğuşu bölümünde, Şia Tarihi'yle ilgili çeşitli görüş ve düşüncelere yer verilmiştir. Bu kitaba yapılabilecek tek eleştiri, Masum Ehl-i Beyt imamlarının, yazarın tabiriyle On iki imam Şiilerinin takip ettiği imamlar (a.s)'ın siyasi görüşlerinin beyanıyla ilgili olacaktır. Zira yazar Şii olmaması nedeniyle, imamlar (a.s)'ın siyasi tefekkürlerinin temelini doğru ele alamamıştır. Bu yüzden de imam Hüseyin (a.s)'den sonra imamet, manevi ve ilmi temeller üzerine oturtmaya kalkmış ve o Hazret'ten sonra gelen imamlar (a.s)'ın yöntemleriyle, imam Ali (a.s), imam Hasan (a.s) ve imam Hüseyin (a.s) 'in yöntemlerini farklı algılamıştır.¹

7. Tarih-i Teşeyyü der İran ez Âğaz tâ Karn-i Heftom-i Hicri

Kitabın yazarı, Kum ilim havzasının değerli muhakkiklerinden olan Resul Caferiyan'dır. Kitap kendi türünde eşsiz, araştırmaya yönelik ve yazarın en iyi eserlerinden biri olmakla beraber, Şii Tarihi'ni

1- Muhtarü'l-Leysi, Sümeyra. Cihadü's-Şia, Darü'l-Ceyl, Beyrut, h.1396, s.36.

araştırmada yararlanılabilecek en önemli kaynaklardandır. Hiçbir Şiilik Tarihi araştırmacısının göz ardı edemeyeceği bu kitap, çok kıymetli tarihi veriler ve bilgilerle doludur. Kitabın metninin zenginliği de onun güzelliklerindendir. Kitaba yapılabilecek eleştiriye öncelikle üslup açısından olacaktır. Örneğin dipnotlar bilimsel ve standart bir şekilde düzenlenmemiştir. Yararlanılan kaynakların eleştirisi gibi bazı konuların metnin içinde ele alınması da, okuyucunun dikkatinin dağılması açısından diğer bir eleştiri konusudur. Yazarın bu konuları ilgili bir başlık altında, ayrı bir bölüm halinde ele alması, ya da en azından, konu bütünlüğünün bozulmaması için dipnotta belirtmesi daha iyi olurdu.

Birinci Dersin Özeti

Bütün tarih kitapları Şiiliğin tarihini inceleme noktasına iyi bir kaynak olabilir. Ama Şiilik tarihinin özel kaynakları şunlardır:

- 1- Mekâtilü't-Tâlibiyyîn: Zorba güçler tarafından katledilen Ebu Talip neslini konu almaktadır.
- 2- Ed-Derecâtü'r-Rafia fî Tabakâti's-Şia: Şiiliğin değil Şiilerin tarihini konu alır. Ancak Şiilerin durumları ve kitabın önsözü incelendiğinde Şiilik tarihinin de bir kısmına ulaşılabilir.
- 3- A'yânü's-Şia: Şiilerin biyografileriyle ilgili olsa da ikinci önsözü Şiiliğin umumi tarihi hakkındadır.
- 4- Tarîhü's-Şia: Merhum Muzaffer bu kitapta, Şiiliğin gelişim dönemlerini, Şii yerleşim bölgeleri ve Şii Devletlerini incelemiştir.
- 5- Şia der Tarih: Muhammed Hüseyin Zeyn Amuli, Şia'nın anlam, mana, inanç esasları ve fırkalarını açıklamıştır.
- 6- Cihâdü's-Şia: Şiilerin ikinci asrın sonuna kadar yapmış oldukları kıyımları incelemiştir.
- 7- Tarîh-i Teşeyyü der İran ez Âğâz tâ Karn-i Heftom-i Hicri: Bu kitap İran'da Şiiliğin tarihi hakkında, araştırmacıların ihtiyaçlarını karşılayacak çok kıymetli bilgiler içermektedir.

Birinci Dersle İlgili sorular

- 1- Şiilik tarihinin kaynakları kaç türdür?
- 2- Mekâtilü't-Tâlibiyyîn kitabının konusu nedir?
- 3- Ed-Derecâtü'r-Rafia kitabı hakkında açıklamada bulunun.
- 4- A'yânü's-Şia Kitabının Şiilik tarihiyle ne gibi bir bağlantısı var?

İKİNCİ DERS

Genel Kaynaklar

Şia Tarihi'yle ilgili bazı özel kitapları inceledikten sonra genel kaynakları incelemeye tabi tutacağız. Genel kaynaklar konularına göre:

- 1- Genel tarih,
- 2- imamlar (a.s)'ın Hayatı,
- 3- Savaş ve fitneleri anlatan kitaplar,
- 4- Rical ve tabakat kitapları (tarihi sıralamalarını, biyografilerini anlatan kitaplar),
- 5- Coğrafya kitapları,
- 6- Ahbar kitapları,
- 7- Soy bilgilerini inceleyen kitaplar,
- 8- Hadis kitapları,
- 9- Dinleri ve mezhepleri konu alan kitaplar.

1. Genel Tarih

Bu kitapta, Şia tarihini incelemek için hicretin ilk asırlarını veya halifelerin tarihini konu alan genel tarih kitaplarından yararlanılacaktır. Örneğin: Tarihü'l-Yakubi, Murucu'z-Zeheb, Tarih-ü Taberi, El-Kamil fi't-Tarih, El-İber, El-İmame ve's-Siyase, Tarihü'l-Hulefa, İbn-u Ebi'l-Hadid'in Nehcü'l-Belağa Şerhi, tahkiki ve çağdaş yazarlara ait analitik tarih kitapları bunlardan bazılarıdır. Genel tarih kitapları arasında en fazla Tarihü'l-Yakubi ve Murucu'z-Zeheb kitaplarından yararlandık. Bu iki kitapta, olaylara ve hadiselerle, neredeyse tarafsız bakılmış, gerçekler gizlenmemiştir. Yakubi, kitabında Peygamber Efendimiz'in (s.a.a) ashabının Ebu Bekir'in hilafetine olan itirazlarını tafsilatlı bir şekilde açıklamış ve Peygamberimiz (s.a.a)'ın vefatından sonraki gruplaşmalara da

değirmiştir.¹ Şia tarihiyle ilgili olan, Müminlerin Emiri Hz. Ali (a.s)'nin hükümeti,² İmam Hasan (a.s)'ın (a.s) barışı,³ Hucr İbn-i Adiyy'in şahadeti,⁴ Amr İbn-i Humk'un şahadeti⁵ ve İmam Hüseyin (a.s)'in şahadeti⁶ gibi olayları gücü nispetince ele almış ve konunun hakkını da aşağı yukarı eda etmiştir. Mesudî de gerçeklerin gizlenmesine eğimli olmayan tarihçilerdendir. Her ne kadar Murucu'z-Zeheb ve Et-Tenbih ve'l-İşraf kitaplarında Sakife hadisesine özetle değinse de, ashabın itirazlarını ve Beni Haşim'in Ebu Bekir'e biat etmemesi gibi konuları zikretmiştir.⁷ Mesudî, bu kitabın başka bir yerinde de, Fedek olayını anlatmış⁸, Emire'l-Müminin Ali (a.s)'nin hilafet dönemini ve İmam Hüseyin (a.s)'in şahadetini tafsilatlı bir şekilde zikretmiştir⁹. Bununla beraber, Murucu'z-Zeheb'te, çeşitli yerlerde Şia ismini ve kabilelerini zikretmiş, Ehl-i Beyt (a.s)'in düşmanlarını beyan etmiş,¹⁰ Masum Ehli Beyt İmamları (a.s)'nın şahadet yıllarını zikrederken, hayat hikâyelerini de anlatmış,¹¹ özellikle ikinci asırdaki Alevi kıyımlarını geniş bir şekilde açıklamıştır.¹²

2. Masum İmamlar (a.s)'ın Hayatı

İmamlar (a.s)'ın hayatıyla ilgili kitaplar arasında, Şeyh Müfid'in El-İrşat'ı ile İbn-u Cevzî'nin Tezkiretü'l-Havass'ı önemli bir yere sahiptirler. On iki İmam (a.s)'ın hayatı'nı konu alan ilk ve en önemli

1- İbn-i Vazih, Ahmed b. Ebî Yakup. Tarihü'l-Yakubî, Menşuratü'ş-Şerifi'r-Razi, Kum, 1414, c.2, s.123,126,

2- a.g.e, s.178,179.

3- a.g.e, s.214,215.

4- a.g.e, s.230,231.

5- a.g.e, s.231,232.

6- a.g.e, s.243,246.

7- Mesudî, Ali b. el-Hüseyin, Murucu'z-Zeheb, Menşurat-ü Müesseseti'l-A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, h.1411, c.2, s.316; et-Tenbih ve'l-İşraf, Darü's-Savi li't-Tab'i ve'n-Neşr-i ve't-Te'lif, Kahire, tarihsiz, s.427

8- Murucu'z-Zeheb, c.3, s.262.

9- a.g.e, c.2, s.246,266.

10- a.g.e, c.3, s.59,74.

11- a.g.e, s.180,243,313,388.

12- a.g.e, s.324,326,358.

Şii kaynak el-İrşat'tır. Hz. Ali (a.s.)'nin hayatının bir bölümü Peygamber Efendimiz (s.a.a.)'le birlikte geçtiği için Peygamber Efendimiz (s.a.a.)'in de hayatını ele almıştır. Özellikle, Peygamber Efendimiz(s.a.a.)'in, Hz. Ali (a.s.)'nin de (a.s.) katıldığı Tebük hariç bütün savaşları bu kitabın konuları arasındadır. Şiiliğin tarihi ve Masum İmamlar (a.s.)'ın hayatını araştıranların vazgeçemeyeceği bir eser olması kitabın değerini ifade etme açısından yeterli olsa gerek. İbn-i Cevzî'nin Tezkiretü'l-Havass'ı da Şia İmamları'nın hayatlarının, Hanefi mezhebine mensup bir yazar tarafından kaleme alınmasına rağmen, hakikat göz ardı edilmeden ve gerçekler gizlenmeden beyan edildiği için önemli bir kitaptır.

3. Savaş ve Fitneleri Konu Alan Kitaplar

Bu kaynaklar, özellikle savaşları konu aldıkları için Müslüman tarihçiler için önemli bir yere sahiptirler. Nasr b. Muzahim el-Minkarî'nin (ö. 212) Sıffin Savaşı ve sebebini anlatan Vakatü's-Sıffin'ini bu kaynakların en eskisi olarak addedebiliriz. Bu kitap Hz. Ali (a.s.) ve Muaviye arasındaki yazışmaları, Hz. Ali (a.s.)'nin hutbeleri, çeşitli konuşmaları gibi çok önemli bilgileri ihtiva etmektedir. Kitabın konuları arasında Peygamber Efendimiz (a.s.)'in ashabının, Hz. Ali (a.s.)'ye bakışı, Şiiliğin Arap kabileleri arasındaki etkisi gibi faydalı bilgilere ulaşmak da mümkün. Bu konuda yazılan kitaplardan biri de İbrahim Sakafî Kufî'ye (H.283) ait olan el-Garat kitabı'dır. Hz. Ali (a.s.)'nin hilafeti döneminde ortaya çıkan olayları ele alan bu kitapta, Muaviye'nin memurlarının, Hz. Ali (a.s.)'nin hükümeti içinde yapmış oldukları yağma ve çapulculukların yanı sıra Emire'l-Müminin Ali (a.s.)'nin Şiilerinin içinde bulundukları vaziyet gözler önüne serilmektedir. Şeyh Müfit'e ait olan el-Cemel diğer bir isimle Nusretü'l-Cemel de, bu alanda yazılmış ve Cemel Savaşı'nı inceleyen kıymetli bir kaynaktır. Bu kitap, Emire'l-Müminin Ali (a.s.)'nin hilafeti döneminde yaptığı ilk savaşla ilgili olduğu için, Hz. Ali (a.s.)'nin Irak'a gitmeden önce Irak halkının içinde bulunduğu durumu da göstermektedir.

4. Rical ve Tabaka İle İlgili Kitaplar

Rical ilmi, hadisle bağlantılı olan ilimlerdenidir. işlevselliği, hadisin senedini, hadis rivayet edenlerin hayatlarını, hal tercümelerini, Peygamber ahabının adaletli olup olmadıklarını ele almak suretiyle kendini göstermektedir. Şia, rical ilminde Peygamber Efendimiz (s.a.a)'in ahabının yanı sıra Masum imamlar (a.s)'ın ahabını da incelemeye tabi tutmuştur. Rical ilmi, ikinci yüzyılda ortaya çıkmış, bu zamana kadar gelişerek devam ede gelmiştir. Ehl-i Sünnet'in bu alanda en tanınmış ve muteber eserlerinden bazıları şunlardır: Yazarı Abdülbirr el-Kurtubi (H.463) olan el-istiy'ab fi Marifeti'l-Ashap, yazarı ibn-i Esir el-Cezeri (630) olan Üsdü'l-Ğabe fi Marifeti's-Sahabe, Hatip Bağdadi'nin eseri olan Tarih-ü Bağdat, (392-463). ibn-i Hacer Askalani'nin eseri olan el-İsabe fi Marifeti's-Sahabe. Şia'nın en önemli rical kitaplarıysa şunlardır: Şeyh Tusi'ye (385-460) ait olan, ihtibar'ü Marifeti'r-Rical-i Keşşi, Neccaşi'nin Rical olarak da meşhur olan, rical kitabı, Fihrist-ü Esmâ-i Musannifi's-Şia, Şeyh Tusi'nin Rical ve Fihrist kitapları, Ahmed b. Muhammed b. Halit Berkî'nin (H.280) Ricalü'l-Berkî kitabı, Şeyh Saduk'a (H.381) ait olan Meşiyha, ibn-u Şehraşub Mazenderani'nin (488-588) Mealimü'l-Ulema'sı, Takiyyüddin Hasan b. Ali b. Davut Hilli'nin (647-707) Rical-ü ibn-i Davut adlı kitabı. Şüphesiz rical ilmi, Şiiler arasında daha çok tekâmül etmiş, çeşitli bölümlere ayrılmıştır.

Üsdü'l-Ğabe, Şeyh Tusi'nin Fihrist Kitabı, Neccaşi'nin Rical'i ve Mealimü'l-Ulema gibi bazı rical kitapları alfabetik sıraya göre hazırlanmış, Şeyh Tusi'nin ve Berkî'nin kitapları, Peygamber Efendimiz (s.a.a) ve Ehl-i Beyt (a.s)'in ahabını tarihi sıralarına göre düzenlemiştir.

Halkı değişik sınıflara göre inceleyen rical kitapları da vardır. Bunların da en önemlisi Tabakat-ü ibn-i Sa'd'dır.

5. Coğrafya Kitapları

Bazı coğrafya kitapları, çoğu üçüncü asırdan sonra yazılmış olan seyahatnamelerdir. Elinizdeki kitapta Şia tarihinin ilk üç asrı incelendiği için, araştırmamızda senetleri tanıtma noktasında kaynak

niteliğinde olan coğrafya kitaplarının dışındakilerden çok istifade edilmemiştir. Ancak Mucemü'l-Buldan kitabından, kapsayıcı olması dolayısıyla daha çok istifade edilmiştir. Her ne kadar kitabın yazarı Yakut Hamevi, Küfe'nin büyük hanedanlarını açıklarken hiçbir büyük Şii aileyi, Şii âlim ve düşünürü zikretmemiş olsa da Şia'ya taassupla yaklaşmaktadır.

6. Ahbar Kitapları

Ahbar kitapları ve kaynakları, helal ve haramlardan bahseden hadis kitapları olmayıp, İslami dönemlerdeki tarih yazma üslubuna göre ele alınan en eski tarih kitaplarıdır. Bu kitaplarda olaylarla tarihi haberler, haber formunda ve ravi zinciriyle birlikte zikredilmiştir. Yani, tarihi haberler zikredilirken, hadis ehlinin üslubu kabul edilmiştir. Bu şekilde tarih yazmanın birkaç özelliği bulunmaktadır. Öncelikle her tarihi haberler grubu, birbirinden soyutlanmış olan olaylar hakkında zikredilir ve tek başına yeterli olmaktadır. Başka haberler ve hadiselerle de bir bağı bulunmamaktadır. İkinci olarak, tarihi haberlerde edebi özellikler de göze çarpmaktadır. Yani yazar bazen şiir, bazen hikâye ve bazen de münazaradan yararlanmaktadır. Bu hususiyet özellikle Eyyamü'l-Arap rivayetlerinin şeklinden etkilenen Ahbarilerin eserlerinde göze çarpmaktadır. Bu yüzden bazı muhakkikler, haber tarihi yazımının, İslam'dan önceki zamanlara ait hikâyelerin haber şeklinden doğduğunu söylemişlerdir. Üçüncü olarak, rivayetlerin senetleri zikredilmektedir. Gerçekte bu üslupla tarih yazımı, İslam'ın ilk iki asrında, el değmemiş tarihsel unsurların aktarılması şeklindeydi. İslami döneme ait eserlerin önemli bölümü bu üslupla yazılmıştır. Haberlerle ilgili kitaplar arasında Zübeyir b. Bekkar'ın, el-Ahbaru'l-Muvaffakiyyat'ı özel bir öneme sahiptir. Bu kitabın yazarı Zübeyir b. Bekkar, Peygamber Efendimiz (s.a.a)'ın Ehl-i Beyt (a.s)'inin, kadim düşmanlarından Zübeyir ailesine mensup olmasının yanı sıra, Hz. Ali ve evlatlarının amansız düşmanı olan Abbasi halifesi Mütevekkil'le de arası iyiydi ve çocuklarının öğretmeni idi.¹ Mütevekkil tarafından Medine kadılığına getirilmişti.¹

1- Hatip Bağdadi, el-Hafız Ebî Bekir Ahmet b. Ali. Tarih-ü Bağdat, Matbaatu's-Saade, Mısır, h.1349, c.8, s.467.

Bununla birlikte Zübeyir'in kitabında Peygamber Efendimiz (s.a.a)'in ashabının hilafet konusunda Ebu Bekir'e yaptıkları itirazlar, özellikle onların Hz. Ali (a.s)'nin vasiliğine dair inançlarını içeren ve itirazlarını beyan niteliğinde olan şiirlerini zikretmesi gibi çok değerli bilgileri ihtiva etmektedir.

7. Soy ve Neseple İlgili Kitaplar

Nesep kitaplarının arasında en çok istifade edilmiş olan Belazuri'nin Ensabü'l-Eşraf kitabı, türünün en iyi kaynaklarından olup, hal tercümesiyle ilgili kitaplar zümresinde zikredilebilir. Gerçi nesep ilmi açısından Cemherat-ü Ensabi'l-Arap bu konudaki en kapsamlı kitaptır ve bazı kişileri de özetle tanıtmıştır. Muntakiletü't-Talibiyyin kitabı da Peygamberimiz (s.a.a)'in nesli ve seyyitlerden bahsetmekte olup konularından istifade ederek, İslam topraklarında Şia'nın ilk asırlardaki seyri incelenebilir.

8. Hadis Kitapları

Şia Tarihi'nde yararlanılan kaynaklardan bir diğer grup da Hadis kitaplarıdır. Ehl-i Sünnet örfünde hadis, Peygamber Efendimiz (s.a.a)'in söz, fiil ve sükûttur. Ancak Şia, Peygamber Efendimiz (s.a.a)'le birlikte Masum imamlar (a.s)'ın söz, fiil ve sükûtunu da hüccet kabul etmektedir.

Ehl-i Sünnetin hadis kitapları arasında Sahih-i Buhari (194–256), Ahmet İbn-i Hanbel'in Müsned'i (164–241), Hâkim Nişaburi'nin (ö. 450 h.) el-Müstedrek ale's-Sahihyn'i, Şiiliğin temeli olan, Hz. Ali (a.s)'nin hakkaniyeti ve sahabe arasında Şiiliğin durumu gibi konuları inceleme konusunda yararlanılacak güzel kaynaklardır. Şia'nın Hadis kitapları, Kütüb-ü Erbaa; yani Küleyni'nin (ö.329 h.) el-Kâfi'si, Saduk'un (ö.381 h.) Men La Yehzeruhu'l-Fakih kitabı, Şeyh Tusi'nin (ö.360 h.) Tehzibü'l-Ahkâm ve'l-İstibsar'ı ile diğer kitaplar olan, Seyyid Murtaza'nın (355-436) El-Emali, Gurarü'l-Fevaid ve Durerü'l-Kalaid kitabı, Tabersi'nin (6.y.y) el-İhticac'ı ve Şia'nın büyük ansiklopedisi olan, Meclisi'nin (ö. 1111 h.) Biharü'l-Envar kitapları

1– İbn-ü Nedim. El-Fihrist, Darü'l-Marife, Beyrut, (tarihsiz), s.160.

olarak zikredilebilir. Şia'nın hadis kitapları, Ehl-i Sünnet'in hadis kitaplarının özelliklerinin yanı sıra, Masum imamlar (a.s)'ın hadisleri sayesinde, Şiilerin dağılmaları, yaşadıkları yerler, toplumsal irtibatları ve Masum imamlar (a.s)'la olan irtibatları gibi bilgileri de vermektedir.

9. Tarih Boyunca Şiilik

Bu konudaki en önemli kaynaklardan biri Şehristani'nin (h.479-548) el-Milel-ü ve'n-Nihel kitabıdır. Her ne kadar yazar konuları taassupla ele alsada, kapsayıcılık ve kıdem bakımından güzel bir kitap olup muhakkık ve araştırmacıların başvuru kaynağıdır. Kitabının giriş bölümünde, yetmiş üç fırkayı zikretmiş, Ehl-i Sünnet'i kurtuluşa eren fırka olarak tanıtmıştır. Elinden geldiğince, Şia fırkalarını çok göstermeye çalışmış, bunu Şia mezhebinin batıl olduğunu ispat edebilmek için bir delil olarak öne sürmüştür. Muhtariyye, Bâkiriyye, Caferiyye, Mufazzele, Numaniyye, Hişamîyye ve Yunusiyye fırkalarını, varlıkları söz konusu olmamasına rağmen, Şia fırkalarından saymıştır. Mukrizi de Hutat Kitabında, Şia fırkalarının üç yüze ulaştığını söylemiş, fakat yirmi taneden fazla sayamamıştır.

Eş'ari Kummi'nin el-Makalat ve'l-Fırak'ı ile Nevbahti'nin Fıraku's-Şia'sı, dinler ve mezheplerle ilgili en eski ve önemli kitaplardandır. Eş'ari Kummi ve Nevbahti, hicri üçüncü asrın ikinci yarısında yaşamış Şii düşünür ve âlimlerdendirler. El-Makalat ve'l-Fırak, içinde oldukça bilgi barındıran aynı zamanda oldukça kapsayıcı bir kitap olmasına rağmen, konuları dağınık ve düzensizdir.

Bazı uzmanların belirttikleri görüşe göre, Nevbahti'nin Fıraku's-Şia'sı, tıpkı el-Makalat ve'l-Fırak gibidir.

İkinci Dersin Özeti

Şiilik tarihinin genel kaynakları şunlardır: a) Hicretin ilk asırlarında yazılan genel tarih kitapları: Bunlardan Murûcu'z-Zeheb ve Tarih-u Yakubî önem taşımaktadır. b) İmamlar (a.s)'ın biyografileri: Şeyh Müfit'in, el-İrşat kitabı gibi. c) Fitne ve savaşları anlatan kitaplar: Vakatü's-Sıffin gibi. d) Rical, tabakat ve hal tercümeleriyle ilgili kitaplar e) Coğrafya kitapları: Seyahatname ve şehirlerin tarihiyle ilgili kitaplar. f) İlk zamanlardaki tarih yazma üslubuna göre kaleme alınmış Ahbar kitapları g) Soy ve nesep konulu kitaplar: Cemheret-ü Ensabi'l-Arap gibi. h) Hadis kitapları ı) Din ve mezhepler tarihini konu alan kitaplar.

İkinci Dersle İlgili Sorular

- 1- İlk yazılan genel tarih kitapları arasında Şiiliğin tarihini en çok hangileri ele almıştır?
- 2- El-İrşat ve Tezkiretü'l-Havass kitabını açıklayın
- 3- Vakatü's-Sıffin ne tür kitaplardandır?
- 4- Rical kitapları hakkında açıklamada bulunun.
- 5- Coğrafya kitapları kaç kısımdır?
- 6- Ahbar kitaplarının özelliği nedir?
- 7- Soy ve nesep ile ilgili iki kitabın adını zikredin.
- 8- Hadis kitaplarıyla, Şiilik tarihinin ne tür bir ilgisi vardır?
- 9- Din ve mezhepler tarihiyle ilgili en önemli kitaplardan birini zikredin.

İKİNCİ BÖLÜM ŞİA’NIN DOĞUŞU

ÜÇÜNCÜ DERS

Kur’an Ve Sözlük Manası İtibarıyla Şia

Şia kelimesi, “şe-ye-a” kökünden olup izinden gitmek, zafer ve yiğitlik¹ manalarını taşıdığı gibi takipçi ve dost anlamlarında da kullanılır. Çoğunlukla Hz. Ali (a.s)’nin takipçileri ve dostlarına Şia denir.² Ezheri, Şia’nın, Peygamber Efendimiz (s.a.a)’in ailesi ve soyundan gelen imamları sevenlere dendiğini söylemekte,³ İbn-i Haldun ise, Şia’nın sözlük manasının dostlar ve takipçiler olduğunu, fakih ve mütekellimlerin dilinde ise geçmişte de hali hazırda da Ali (a.s) ve onun soyundan gelen imamlara uyanlara dendiğini belirtiyor.⁴

Ama Şehristani Şia’nın manasını daha da sınırlandırmış ve Şia’nın sadece Hz. Ali (a.s)’ye uyanlar ve nass kanalıyla onun hilafetine inananlar olduğunu, imametın zulüm olmadıkça Hz. Ali (a.s)’den ayrılmayacağını söylemiştir.⁵ Kur’an-ı Kerim’in de birçok yerinde Şia kelimesi takipçi ve dost manasındadır. Saffat Suresinde, “İbrahim

1– Şu şiirde olduğu gibi: Hazreclinin cesur bir yüreği vardır, büyük işler yapmaktan korkmayandır. El-Ferahidi, Halil b. Ahmet. Tertib-u Kitabı’l-Ayn, İntişarat-i Usve, Tahran, c.2, s.960.

2– Firuzabadi. Kamusü’l-Lügat, taşbaskı, s.332.

3– El-Hüseyniyyi’l-Vasitiyyi’z-Zübeydiyyi’l-Hanefi, Ebu Feyz es-Seyyit Murtaza. Tacü’l-Arus, c.11, s.257.

4– İbn-i Haldun, Abdurrahman b. Muhammed. Mukaddime, Dar-ü İhyai’t-Turasi’l-Arabî, Beyrut, h.1408, s.196

5– Şehristani. El-Milel-ü ve’n-Nihel, Menşuratü’ş-Şerifi’r-Razi, Kum, h.ş.1364, c.1, s.131.

onun (Nuh'un) takipçilerindendir" buyrulmaktadır.¹ "Orada, biri kendi tarafından, diğeri düşman tarafından olan iki adamı birbiriyle dövüşür buldu. Kendi tarafından olanı, düşmana karşı ondan yardım diledi" ayetinde de Hz. Musa'nın Şia'sı olan bir kişinin, düşmanına karşı ondan yardım istemesine rastlanmaktadır.² Peygamberimiz (s.a.a)'den nakledilen rivayetlerde de Şia, Hz. Ali (a.s)'nin takipçileri ve dostları manasındadır.³

Şii kaynaklarda Şia kelimesinin sadece bir manası vardır ve o da Hz. Ali ve (a.s) on bir evladının Peygamber Efendimiz (s.a.a)'den sonra gaybet-i suğra'ya kadar onun halifesi olduklarıdır ve bu değişmez bir gerçektir. Üçüncü asrın ikinci yarısında Şiilerin On iki imamın tamamına inandığı gibi Peygamberimiz (s.a.a)'in ashabından olan ilk Şiiler de buna inanmaktaydılar. Çünkü onların isimlerini hadislerde duymuşlardı.⁴ Gerçi Şiilerin büyük kısmı, zalim yöneticilerin oluşturduğu baskı ortamından dolayı bu hadislerle ulaşamamış olsalar da, onlara farz olan zamanın imamını tanımaktı. Zira Peygamber Efendimiz (s.a.a) zamanının imamını tanımayanın cahiliye ölümü

1– Saffat (37) 83.

2– Kasas (28)15

3– Sonraki bölümde bu rivayetlere değinilecektir.

4– İbn-i Hacer Heysemi Ehl-i Sünnet âlimlerindendir. On iki imam hadisini zikretmiş, çeşitli yollarla ulaşan bu hadisin doğruluğu hususunda icma olduğunu savunmuştur. Ehl-i Sünnet âlimlerinin ve düşünürlerinin bu konudaki karşı görüşlerini zikrederek hadisin tefsirine girmiş ve sonuç olarak bir neticeye varamamıştır. Naklettiği birkaç görüş şunlardan ibarettir; "Kadı Ayaz şöyle diyor: On iki imamdır kasıt, hilafetin izzetli ve İslam'ın görkemli zamanlarında hükümete bulunanlar olabilir. Bu da Velid b. Yezit'in asrına kadardı. Bazıları da kıyamete kadar olan süreçte hükümete geçecek, hak üzere olan On iki imam olduklarını söylemişlerdir. Bunlardan Hülefai Raşidin, İmam Hasan (a.s), Muaviye, Abdullah b. Zübeyir, Ömer b. Abdülaziz ve Mehdi Abbasi halife olmuşlar, geriye kalan iki kişiden biri de Ehl-i Beyt (a.s)'ten olan ve zuhur etmesi beklenen Mehdi'dir. Bir grup Ehl-i Sünnet âlimiyse, On iki imam hadisini İmam Mehdi (a.f)'den sonra, altısı İmam Hasan (a.s)'ın ve beşi İmam Hüseyin (a.s)'in soyundan gelecek imamlar şeklinde tefsir etmişlerdir." Es-Savaiku'l-Muhrika, Mektebet-ü Kahire, ikinci baskı, 1385, s.20,21.

üzere öleceğini buyurmaktadır.¹ Bu yüzden yaşlanmış olan Zürare'nin, İmam Sadık (a.s) şehit olduğunda, oğlu Ubeyd'i İmam Sadık (a.s)'tan sonraki İmam hakkında araştırma yapmak üzere Medine'ye göndermiş olduğunu görmekteyiz. Ancak Ubeyd, Küfe'ye dönmeden Zürare vefat etmiştir. Ölüm anında Kur'an-ı Kerim'i eline almış ve "Allah'ım tanık ol ki ben bu Kur'an'da tayin edilmiş olan kimsenin İmamlığına şahadet ediyorum" demiştir.²

Haliyle geçen zaman içerisinde, Şia'nın manası bu kelimeyle bütünleşmiş ve sınırları netleşmiştir. Bu yüzden pak Ehl-i Beyt İmamlar (a.s)'ı, batıl mezhepler ve fırkaları Şia dairesinin dışında tutmuşlardır. Şeyh Tusi, Hamran b. Ayan'dan şöyle naklediyor:

"İmam Bâkır (a.s)'a "Acaba ben sizin Şiilerinizden miyim" diye sordum. İmam, "evet, sen dünyada ve ahrette bizim Şiilerimizdensin. Şiilerimiz ve babalarının ismi bizim yanımda yazılıdır ancak bizden yüz çevirenler müstesna" dediğinde şöyle arz ettim, "acaba sizin Şia'nız olan, hakkaniyetinizi bilen bir kimsenin sizden yüz çevirmesi mümkün mü?" İmam cevaben, "evet ey Hamran ama sen onları görmeyeceksin, dedi."

Bu hadisi rivayet edenlerden biri olan Hamza Zeyyat şöyle diyor:

"Bu hadis hakkında tartıştık ve İmamın maksadını anlayamadık, bu yüzden İmam Rıza (a.s)'ya mektup yazdık ve bunu sorduk. İmam Rıza (a.s) bize cevabında, İmam Sadık (a.s)'ın maksadının Vakıfiyye olduğunu buyurdu." Şii rical âlimlerinin örfünde Şia tabiri sadece On iki İmam Şiileri için kullanılmıştır ve fıkıh âlimleriye onları ahabımız ya da İmamiyyeden olan ahabımız olarak adlandırmaktadırlar. Batıl fırkalara yönelerek, Şiiliğin dosdoğru yolundan sapanlar ise Fethi, Vakıfi, Navusi gibi isimlerle adlandırılmıştır. Rical kitaplarında isimleri geçiyorsa bu onların yoldan sapmadan önce rivayet ettikleri hadisler sebebiyledir. Bu kitaplarda pak Ehl-i Beyt İmamlarından rivayet nakleden bir kısım Ehl-i Sünnet ravisi de zikredilmektedir.

1- Kuleyni. Usul-ü Kâfi, Darü'l-Kütübü'l-İslamiyye, beşinci baskı, Tahran, ş.1367, c.1, s.377.

2- Şeyh Tusi. İhtiyar-ü Marifeti'r-Rical, Müesseset-ü Âli'l-Beyt li-ihyai't-Turas, Kum, h.k.1404, c.1, s.371

Ancak Ehl-i Sünnet'in rical âlimleri ve bilginleri Şia manasını daha geniş tutmuşlar, Şia'dan ayrılan bütün fırkalar, hatta Gulat için bile Şia adını kullanmışlardır. Bunlara ilaveten Peygamber Efendimiz (s.a.a)'in Ehl-i Beyt'ini sevenlere de Şia diyorlardı. İbn-i Kuteybe, Irak Müftülerinden olması ve Ehl-i Sünnet temellerine göre fetva vermesine rağmen Süfyan-ı Sevri ve onun gibi bazılarını Ehl-i Beyt (a.s)'in imametine ve masumluğuna hiç inanmadıkları halde Şiiler'in zümresinde zikretmektedir.¹

İbn-i Nedim Ehl-i Sünnet'in dört mezhebinden birinin fakihî olan Şafii hakkında, "Şafii'nin, Şiiliği kuvvetliydi" tabirini kullanmıştır. Gerçi hicri ikinci ve üçüncü asırlarda On iki İmam Şiilerinden sonra Şia'nın büyük bölümünü Zeydiyye oluşturuyordu. Onlar inanç açısından daha çok siyasi, mana itibarıyla Şiydiler. Zira fıkıhta Caferî fıkıhına değil de Hanefî fıkıhına uymaktaydılar. İnanç açısından ise Şehristani'nin naklettiğine göre "Zeyd, bir müddet Mutezile Mezhebi'nin kurucusu Vasil b. Ata'nın öğrencisi olmuş ve ondan Mutezile mezhebinin inanç esaslarını öğrenmiştir." Bu yüzdendir ki Zeydiler inanç esaslarında Mutezilidirler, daha faziletli dururken fazilet açısından aşağı seviyede olanın imametini de kabul eder, iki Şeyh'e kötü söz söylemezler.²

İnanç itibarıyla Ehl-i Sünnete daha yakındırlar. İbn-i Kuteybe bu konuda şöyle diyor, "Zeydilerin aşırılığı diğer Rafizi fırkaların hepsinden daha azdır."³

Zeydî öncülerden biri olan Nefs-i Zekiyye, kıyamından dolayı bazı Ehl-i Sünnet fakihlerinin desteklediği biridir. Vakidi'nin naklettiğine göre kendilerinden bizzat hadis naklettiği Ebubekir Bin Ebi Siyre⁴, İbn-i İclan⁵, Abdullah Bin Cafer⁶ büyük Medine ekolünün muhaddislerinden olup Muhammed Nefs-i Zekiyye'nin kıyamına

1- İbn-i Kuteybe. El-Maarif, Menşuratü's-Şerifi'r-Razi, Kum, birinci baskı, 1415-1373, s.624.

2- a.g.e, s.138,

3 İbn-i Kuteybe, el-Maarif, s.623.

4 Ebu'l-Ferac İsfahani. Mekatilu't-Talibiyyin, Menşuratü's-Şerifi'r-Razi, Kum, ikinci baskı, 1416-1374, s.251.

5- a.g.e, s.254.

6- a.g.e, s.256.

katılmışlardır. Yine Şehristani'nin dediğine göre "Ebu Hanife, Muhammed Nefs-i Zekiyye'nin şiiilerindendir."¹ Basra'nın Mutezilileri de Muhammed'in kıyamını onaylamışlardı. Ebü'l-Ferac İsfahani şöyle naklediyor: "Vasıl b. Ata ve Amr b. Ubeyd'in de içinde olduğu Basra Mutezililerinden bir cemaat ona biat etmişlerdir."² Buna göre Zeydiler her ne kadar Hz. Fatıma (s.a) evladını öncelikli bilseler de sadece siyasi açıdan Şia'dırlar.

1– Şehristani. El-Milel-ü ve'n-Nihel, Menşuratü'ş-Şerifi'r-Razi, Kum, h.ş.1364, c.1, s.140.

2– Ebu'l-Ferac İsfahani. Mekatilu't-Talibiyyin, s.258.

Üçüncü Dersin Özeti

Şia ıstılahta Hz. Ali (a.s)'nin dost ve takipçilerine denir. Şii kaynaklardaki yegâne manası da Hz. Ali (a.s)'nin ve onun on bir çocuğunun, Peygamber Efendimiz (s.a.a)'in halifesi olduğuna inananlardır. Pak Ehl-i Beyt imamlar (a.s)'ı, Şia adı altında batıl fırkalara uyanları Şiilerden saymamışlardır. Ancak Ehl-i Sünnetin âlimleri ve rical yazarları, Şia'nın manasını genişletmişler, Şia'dan ayrılan bütün fırkalara ve Peygamber Efendimiz (s.a.a)'in Ehl-i Beyt (a.s)'ini sevenlere Şia demişlerdir. Gerçi ikinci ve üçüncü asırlarda, Şii nüfusu, İmamiyye Şiilerinden sonra Zeydiler oluşturuyordu.

Üçüncü Dersin Soruları

- 1- Şia'nın sözlük manası nedir? Açıklayınız.
- 2-Şii kaynaklardaki Şia'nın mana ve mefhumunu açıklayanız.
- 3- Acaba batıl fırkalara uyanlar, Ehl-i Beyt imamları tarafından Şia sayılıyorlar mıydı? Açıklayınız.
- 4- Ehl-i Sünnet âlimleri Şia'yı nasıl tarif etmişlerdir? Açıklayınız.
- 5- Hangi fırka siyasi açıdan Şiiydi ve neden?

DÖRDÜNCÜ DERS

Şia'nın Doğuşu

Şia'nın doğuşu hakkında çeşitli görüşler belirtilmiştir. Bu görüşler genel olarak iki grup altında incelenebilir.

Birinci grup, Şia'nın Peygamber Efendimiz (s.a.a)'den sonra ortaya çıktığına inanan yazar ve araştırmacılarıdır. Bunlar da kendi aralarında birkaç kısma ayrılmaktadırlar:

- 1- Şia'nın Sakife günü ortaya çıktığına inananlardır. O gün ahabın önde gelenlerinden bir grup, Hz. Ali (a.s)'nin imamet ve hilafete daha layık olduğunu açık bir şekilde söylemişlerdir.
- 2- Şia'nın doğuşunun Osman'ın hilafetinin son zamanlarında olduğunu söyleyip, bu zamanda yayılan Abdullah bin Seba'nın düşünceleriyle ilişkilendirenler.
- 3- Şia'nın üçüncü Halife'nin katledildiği gün doğduğuna inananlardır. Bu olaydan sonra Şiiler yani Hz. Ali (a.s)'nin takipçileri kendilerini Osman'ın intikamını almak isteyenlerin diğer bir tabirle Osman'ın takipçilerinin (Osmaniler) karşısında buldular. İbn-i Nedim şöyle yazıyor: "Talha ve Zübeyir Hz. Ali (a.s)'ye muhalefet ettikleri ve Osman'ın kanının intikamını almaktan kesinlikle el çekmedikleri zaman, Hz. Ali (a.s)'de hakkın fermanına uymaları için onlarla savaşmaya karar verdi. O gün ona (a.s) uyanlar Şia olarak addedilmeye başladı ve oda onlara "benim Şiilerim" diye hitap etti.¹
- İbn-i Abdirabbih'de şöyle diyor: "Şiiler, Ali'yi Osman'dan üstün bilenlerdir."²
- 4- Şiiliğin, hakemlik olayından Hz. Ali (a.s)'nin şahadetine kadarki süreç içinde doğduğuna inananlar.
- 5- Şiiliğin doğuşunu Kerbela olayı ve İmam Hüseyin (a.s)'in şahadetine bağlayanlar.¹

1- İbnü'n-Nedim. El-Fihrist, Darü'l-Marife, Beyrut, (tarihsiz), s.249.

2- İbn-i Abdirabbih Endülüsi Ahmet b. Muhammed. El-ikdü'l-Ferid, Dar-ü İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, h.1409, c.2, s.230.

ikinci grup, Şia'nın köklerinin Allah Resulü (s.a.a)'nın zamanına dayandığına inanan araştırmacılarıdır. Şii âlimlerin tamamının yanında,² bazı Ehl-i Sünnet âlimleri de bu inancı taşımaktadırlar. Ehl-i Sünnet büyüklerinden Muhammed Kürd Ali şöyle diyor: "Peygamber-i Ekrem (s.a.a) zamanında ashaptan bir grup Hz. Ali (a.s)'nin Şia'sı olarak meşhurdu."³

Sunulan görüşlere dikkat ettiğimizde Sakife hadisesinin gerçekleştiği gün, Osman'ın hilafetinin sonları, Cemel Savaşı, Hakem olayı ve Kerbela vakiasının gerçekleştiği tarihsel kesitlerde meydana gelen olayların Şiilik Tarihi'ni etkilediği söylenebilir. Ancak Abdullah b. Seba adındaki adamın varlığı şüpheli bir konu olup, Şiiliğin bu zamanda şekillenmesi de doğru bir görüş değildir. Zira eğer Peygamber Efendimiz (s.a.a)'den nakledilen hadisler incelenirse, Şia isminin bütün bu zikredilen olaylardan önce Allah'ın Resulü, Muhammed Mustafa (s.a.a) tarafından Hz. Ali (a.s)'yi sevenlere has kılındığı görülecektir. Bu hadislerin bir bölümüne değineceğiz. Bütün bu hadisleri Ehl-i Sünnet de kabul etmektedir ve onların hadis kaynaklarında da gelmektedir. Örneğin Ehl-i Sünnet müfessirlerinden olan Süyuti'nin, "Onlar yaratılmışların en hayırlılarıdır"⁴ ayetinin tefsirinde Peygamber Efendimiz (s.a.a)'den "Onlar Ali ve onun Şiileridir. Onlar kıyamet günü kurtuluşa erecek olanlardır,"⁵ buyurduğunu nakletmiştir.

1- Muhtarü'l-Leysi, Dr. Sümeýra. Cihadü's-Şia, s.35, Bernard Louis'ten nakille; Usulü'l-İsmailiyye, s.84.

2- Difa ez Hakkaniyet-i Şia, çev. Gulamhasan Muharremi, Müminin, birinci baskı, 1378, s.48; Şia der Tarih, çev. Muhammed Rıza Atai, intişarat-i Astan-i Kuds-i Rezevi, ikinci baskı, h.ş.1375, s.34.

3- Hutatü's-Şam, Mektebetü'n-Nuri, Dimeşk (Şam), üçüncü baskı, 1403-1983, c.6, s.245.

4- Beyyine-7

5- Ed-Durrü'l-Mansur fi't-Tefsir-i bi'l-Me'sur, Menşurat-ü Mektebet-i Ayetullahi'l-Uzma el-Maraşi en-Necefi, Kum, h.1404, c.6, s.379.

Peygamber Efendimiz (s.a.a), Hz. Ali (a.s)'ye şöyle buyurmuştur: "Allah, senin şialarının ve şialarını sevenlerin günahlarını affetmiştir."¹

Yine Peygamber Efendimiz (s.a.a) Hz. Ali (a.s)'ye buyurduğu bir başka hadisinde şöyle buyurmaktadır: "Sen ve Şiaların Kevser Havuzu'nda susuzluğunuzu gidermiş ve yüzleriniz ak olarak bana gelirsiniz, düşmanlarınızsa, zincirlere ve prangalara vurulmuş bir halde gelirler."²

Hz. Peygamber-i Ekrem Efendimiz (s.a.a) kızı Hz. Fatıma (a.s)'ya hitaben, uzun bir hadisin içinde Hz. Ali (a.s.)'nin faziletleri hakkında şöyle buyurmuştur: "Ey Fatıma! Yarın kurtuluşa erenler Ali ve onun şiipleri olacaktır."³

Allah Resulü (s.a.a) şöyle buyuruyor: "Ey Ali! Allah Senin, hanedanının, şialarının ve şialarını sevenlerin günahlarını affetmiştir..."⁴

Diğer bir hadis-i şeriflerinde: "Ya Ali! Kıyamet günü ben Allah'a temessük ederim, sen bana, çocukların sana ve çocuklarının şiipleri de da Onlara sarılırlar."⁵

Peygamber Efendimiz (s.a.a) başka bir hadisinde Hz. Ali (a.s)'ye şöyle buyurmakta: "Sen ahirette insanların bana en yakın olanısın... şiiplerinse nurdan minberler üzerinde oturacaklardır."⁶

1- İbn-u Hacer Heysemi el-Mekki. Sevaiku'l-Muhrika, Mektebet-ü Kahire, ikinci baskı, 1385, s.232.

2- a.g.e; Heysemi, Nurettin Ali b. Ebibekir. Mecmaü'z-Zevaid, Darü'l-Fikr li't-Tabaat-i ve'n-Neşri ve't- Tevzi, Beyrut, h. 1414, c.9, s.177.

3- Ahtab Harzem. El-Menakib, Menşuratü'l-Mektebeti'l-Haydariyye, Necef, h.1385, s.206.

4- a.g.e, s.209; el-Kunduzi el-Hanefi, Şeyh Süleyman. Yenabiü'l-Mevedde, Menşurat-ü Müesseseti'l- A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, birinci baskı, h.1418, c.1, s.302.

5 Ahtab Harzem. El-Menakib, S/210.

6- a.g.e, s.158,188.

İbn-i Abbas'tan şöyle nakledilmektedir: "Cebrail, Ali (a.s) ve Şiilerinin Hz. Muhammed (s.a.a)'le beraber cennete götürüleceklerini haber vermiştir."¹

Selmani Farisi'den Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.a)'in Hz. Ali (a.s)'ye şöyle buyurduğu nakledilmiştir: "Ya Ali! Yakınlaştıranlardan olman için sağ eline yüzük tak." Ali (a.s) "yakınlaştıranlar kimlerdir," diye sorduğunda "Cebrail ve Mikail" diye buyurdu. Ali (a.s), "ne tür bir yüzük takayım" diye sorduğunda "taşı kırmızı akik olan bir yüzük" diye buyurdu. Zira Akik Dağı Allah'ın kulluğunu, benim peygamberliğimi, senin vasiliğini, çocuklarının imametini tasdik ve itiraf etmiştir. Seni sevenler cennet ehli olacaktır, Şiilerinin yeri yüce Firdevs cennetidir."²

Yine Resul-i Ekrem (s.a.a)'den nakledilen bir hadiste şöyle buyrulmaktadır: "Ümmetimden yetmiş bin kişi hesap vermeden cennete gideceklerdir." Hz. Ali (a.s) onlar kimlerdir? diye sorduğunda onlar; "senin Şiilerin ve sen onların imamısın" diye buyurdu.³

Enes b. Malik Peygamber Efendimiz (s.a.a)'den şöyle naklediyor: "Yüce Allah Ali'yi hiçbir meleği sevmediği kadar çok sever. Çekilen tespihlerin sayısınca kıyamete kadar Ali'nin Şiileri ve âşıkları için istiğfar etsinler diye melekler yaratır."⁴

Cabir b. Abdullah Ensari Peygamberimiz (s.a.a)'den şöyle naklediyor: "Beni hak üzere peygamberliğe seçen Allah'a yemin ederim ki melekler Ali için her zaman bağışlanma dilerler ve tıpkı bir baba gibi, onun ve Şiileri için yürekleri yanar."⁵

Hz. Ali (a.s)'nin bizzat Peygamberimiz (s.a.a)'den naklettiği bir hadiste şöyle buyrulmaktadır: "Ey Ali! Şiilere, kıyamet günü, şefaatinin

1- a.g.e, s.322.(329. Hadis, 19. fasıl)

2- a.g.e, s.234.

3- a.g.e, s.235

4- El-Kunduzi el-Hanefi, Şeyh Süleyman. Yenabiü'l-Mevedde, s.301.

5- a.g.e.

dışında ne malın ne çocukların faydasının olmadığı günde, şefaattedeceğim müjdesini ver.”¹

Peygamber-i Ekrem (s.a.a) Ali (a.s)'ye şöyle buyurmuştur: “Ben, sen, Hasan ve Hüseyin Cennete girecek olan ilk dört kişiyiz. Soyumuz arkamızdan, onların arkasından eşlerimiz, Şiilerimizse sağımızdan ve solumuzdan cennete gireceklerdir.”²

İbn-i Cevzi, Belazuri, Şeyh Süleyman Kunduzi Hanefi, Hevarezmi ve Suyuti gibi birçok Ehl-i Sünnet hadisçisi ve tarihçisi, Allah Resulü (s.a.a)'nın Ali (a.s)'ye şu hitabını nakletmişlerdir: “Bu ve Şiileri kıyamet günü kurtuluşa erenlerdir.”³

Hatta Peygamber Efendimiz (s.a.a)'den, bazı Şiiler hakkında rivayetler bulunmaktadır. İşin ilginç olan kısmıysa bu rivayetlerin, Şiilere muhalif olanlardan nakledilmiş olmasıdır. Ayşe'nin, Hucr b. Adiyy hakkında zikretmiş olduğu hadis gibi. Muaviye, Hucr ve dostlarını katlettikten ve hacca gittikten sonra Medine'ye geldi. Ayşe ona şöyle dedi: “Muaviye! Neden sabretmedin ve Hucr ile dostlarını öldürdün. Haberdar ol ki ben, Allah Resulü (s.a.a)'nın şöyle buyurduğunu işittim: “Bir grup, Merc-i Azra isimli bir yerde öldürülecekler ve göklerin sakinleri onların katlinden dolayı öfkeleneceklerdir.”⁴

Bu hadisler inkâr edilemeyeceklerinden ve Ehl-i Sünnet'in büyük hadisçilerinin de nakletmesinden dolayı bazı Sünni yazarlar, hiç uygun olmayan tevillere kalkışmışlardır. İbn-i Ebî'l-Hadid şöyle diyor: “Birçok rivayette cennetle müjdelenen Şiiler, Hz. Ali (a.s)'nin, bütün

1– a.g.e.

2 – Heysemi, Nurettin Ali b. Ebibekir. Mecmaü'z-Zevaid, s.178.

3 İbn-i Cevzi, Tezkiretü'l-Havass, Menşuratü'l-Matbaati'l-Haydariyye, Necef, 1383, s.54; Belazuri. Ensabü'l-Eşraf, Tahkik: Muhammed Bâkır Mahmudi, Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, c.2, s.182; Kunduzi Hanefi, Şeyh Süleyman. Yenabiü'l-Mevedde, Menşurat-ü Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, birinci baskı, h.1418, c.1, s.301; Ahtab Harzem. El-Menakib, Menşuratü'l-Matbaati'l-Haydariyye, Necef, h.1385, s.206; Suyuti, Celalettin. Ed-Dürrü'l-Mensur fi't-Tefsir-i bi'l-Me'sur, Mektebet-ü Ayetullahi'l-Uzma Maraşi Necefi, Kum, h.1404, c.6, S/379.

4– İbn-i Vazih. Tarih-ü Yakubi, Menşuratü's-Şerifi'r-Razi, Kum, h.1414, c.2, s.231.

insanlardan daha faziletli ve üstün olduğuna inananlardır. Bu bakımdan, bizim Mutezili âlimlerimiz, kitap ve derlemelerinde şöyle demişlerdir: Gerçekte biz Şii'yiz ve bu en sağlıklı, en doğru sözdür."¹

İbn-i Hacer Heysemi'de, Es-Savaiku'l-Muhrika adlı, Şia inançlarını ve temellerini reddetmek üzere kaleme aldığı kitabında, bu hadisi naklederken şöyle demiştir: "Bu hadislerde geçen Şiiler hâlihazırdaki Şiiler değil, Ali hanedanı ve sevenleridir. Hadislerde zikredilmelerinin sebebi Peygamber ashabı tarafından bidat, küfür ve sövgülere maruz kalmamaları içindir."²

Merhum Allame Muzaffer ona şöyle cevap veriyor: "Çok ilginçtir ki; İbn-i Hacer, burada geçen Şia'nın Ehl-i Sünnet olduğunu sanmıştır! Acaba hangi delille bunları söylemiştir? Şii ve Sünni kelimelerinin eş anlamlı olduğunu mu sanmaktadır? Ya da bu iki fırkanın aslında tek şey olduğunu mu düşünüyor? Belki de Ehl-i Sünnet, Hz. Peygamber (s.a.a)'ın Ehl-i Beyt'ine Şialardan daha çok uymakta ve onları daha çok sevmektedir!"³

Merhum Kâşif-ul Gıta da şöyle diyor: "Şia lafzının Ali (a.s)'nin Şialarına atfedilmesiyle maksat anlaşılabilir. Zira bu grubun dışındakiler başkalarının Şialarıdır."⁴

Şia'nın manası Peygamber Efendimiz (s.a.a)'ın hadisleri ve sözlerinde çok açık bir şekilde ifade edilmiştir. Ama bunlar, tevillerle bu hakikatin üzerini örtmeye çalışmışlar ve de ancak kendilerini kandırmışlardır. Özellikle Şia kelimesinin canlı şahitlerinin Peygamber Efendimiz (s.a.a) zamanında tanındığı ve ashaptan bir grubun Ali

1 İbn-i Ebî'l-Hadid. Şerh-ü Nehci'l-Belağa, Dar-ü İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, c.20, s.226.

2- Heysemi Mekki, İbn-i Hacer. Es-Savaiku'l-Muhrika fi'r-Redd-i âlâ Ehli'l-Bide-i ve'z-Zendeka, Mektebet-ü Kahire, 1384, s.232.

3- Muzaffer, Muhammed Hüseyin. Tarihü's-Şia, Menşurat-ü Mektebet-i Basireti, (tarihsiz) s.5.

4- Difa ez Hakkaniyet-i Şia, çev. Gulâm Hüseyin Muharremi, Müminin, birinci baskı 1378, s.48,49.

(a.s.)'nin Şia'sı olarak meşhur olduğu dikkate alınırsa bu gerçek daha iyi anlaşılmaktadır.¹

Peygamber (s.a.a)'in ashabı da Hz. Ali (a.s.)'ye uyanlara Şia diyorlardı. Haşim Mirkal, Muhill b. Halife-i Tai adında biri hakkında Hz. Ali (a.s.)'ye şöyle yazıyor: "Ey Müminlerin önderi! O, senin Şialarındandır."²

Şialar da birbirlerine Şia demektedirler. Şeyh Müfit'in naklettiği üzere bir grup, Hz. Ali (a.s.)'nin huzuruna gelir ve şöyle arz ederler, "Ey Müminlerin önderi! Biz senin Şialarındanız, Hz. Ali (a.s.) de onlara şöyle buyurur: "Bizim Şialarımızın yüzleri gece uyanık kalmaktan dolayı sararmış, gözleri ağlamaktan zayıflamıştır..."³

Birçok yerde Hz. Ali (a.s.) de tıpkı yukarıdaki gibi takipçilerine Şia diyordu. Örneğin Basra Şiilerinden bir grubun Talha ve Zübeyir tarafından şehit edildiği haberi kendisine geldiğinde onlara beddua etmiş ve şöyle demiştir: "Allah'ım onlar benim Şialarımı öldürdüler sende onları öldür."⁴

Hatta düşmanları bile Hz. Ali (a.s.)'nin takipçilerine Şia demektedirler. Ayşe, Talha ve Zübeyir Mekke-Irak güzergâhında sohbet ederken

1- Sa'd b. Abdullah Eşari bunun hakkında şöyle diyor: İlk fırka Şia'dır. Şia, Ali b. Ebi Talip'in (a.s.) fırkasıdır. Peygamber Efendimiz (s.a.a)'in zamanında Ali (a.s.)'nin Şia'sı olarak adlandırılmışlardı. Peygamber Efendimiz (s.a.a)'in vefatından sonraysa Ali'nin (a.s.) imametini inanlar olarak tanınıyorlardı. Mikdad b. Esved-i Kindi, Selman Farisi, Ebuzer ve Ammar bu gruptandır. Onlar, Ali (a.s.)'ye itaati hiç bir şeye değişmiyor ve ona uyuyorlardı. Onlar, iradeleri Ali (a.s.)'nin iradesiyle, isteğiyle aynı olan, bu ümmetten Şia ismini alan ilk gruptu. Bu ümmet dedik zira Şia ismi oldukça eskidir. Zira Nuh'un, İbrahim'in, Musa'nın ve İsa'nın Şiileri bunun göstergesidir.

2- Şeyh Müfit, Muhammed b. Muhammed b. En-Numan. El-Cemel, Mektebetü'l-Ulumi'l-İslami, Merkezü'n-Neşr, birinci baskı, h.1416, s.243.

3- Şeyh Müfit, Muhammed b. Muhammed b. En-Numan. El-İrşat, çev. Muhammed Bâkır Saidi Horasani. Kitabforuşi-yi İslamiyye, ikinci baskı. S.228.

4- Şeyh Müfit, Muhammed b. Muhammed b. En-Numan. El-Cemel, s.285.

şöyle demişlerdir: “Basra’ya gideriz Ali (a.s)’nin temsilcisini oradan süreriz ve Şiilerini de öldürürüz.”¹

Her halükarda manası, Ali’yi (a.s) sevmek ona uymak ve onu önder bilmek olan Şiilik, gerçekte Peygamber Efendimiz (s.a.a)’in zamanına dayanmaktadır. Peygamber Efendimiz birçok konuşmasında halka, Ali (a.s)’ye ve ailesine uymalarını emretmiştir. Gadir-i Hum hadisesi bunlardan biridir. İbn-i Ebi’l-Hadid şöyle diyor: “Bu hadisleri öyle hadisçiler nakletmişlerdir ki, hiç kimse onları Şiilikle ve Rafizilikle itham etmemiştir. Hatta onlar Ali’nin diğerlerinden üstün ve öncelikli olduğuna da inanmamaktaydılar.”²

Şimdi bu hadislerden bir kısmına değineceğiz. Büreyde Eslemi naklediyor: “Allah Resulü (s.a.a) şöyle buyurdu: Allah-u Teâlâ bana kendisinin de sevdiği dört kişiyi sevmemi emretti. Ey Allah’ın Resulü! Onların adları nedir, diye arz ettiklerindeyse Peygamber Efendimiz (s.a.a) üç defa şöyle buyurdu: Ali sonra Ebuzer, Mikdat ve Selman.”³

Taberi Allah Resulü (s.a.a)’nın Uhud Savaşı’nın cereyan ettiği sırada şöyle buyurduğunu naklediyor: “Ali bendendir ve ben Ali’denim.”⁴

Ümm-ü Seleme’den şöyle rivayet olmuştur: “Allah Resulü (s.a.a) öfkelendiği zaman Ali’den başka kimse onunla konuşmaya cesaret edemezdi.”⁵

Sa’d b. Ebi Vakkas, Allah Resulü (s.a.a)’nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Kim Ali’yi severse beni sevmiş, kim beni severse Allah’ı sevmiştir. Kim Ali’ye düşmanlık ederse bana düşmanlık etmiş, kim bana düşmanlık ederse Allaha düşman olmuştur.”⁶

1– a.g.e, s.235.

2– Şerh-i Nehci’l-Belağa. Dar-ü İhyai’t-Turasi’l-Arabî, Beyrut, c.2, s.349.

3– Heysemi Mekki. Es-Savaiku’l-Muhrika, Mektebet-ü Kahire, ikinci baskı, 1358, s.122.

4– Tarihü’t-Taberi, Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, üçüncü baskı, h.1408, c.2 s.65.

5– Heysemi Mekki, Es-Savaiku’l-Muhrika, s.123.

6– a.g.e.

İbn-i Cevzi Peygamber-i Ekrem (s.a.a)'in şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "Ey Ali! Sen cennet ve cehennemi bölüştürensindir. Cennetin kapısını açarsın ve hesap vermeden girersin."¹

Menakib-i Harezmî de İbn-i Abbas'tan Peygamber-i Ekrem (s.a.a)'in şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "Miraca götürüldüğüm zaman cennetin kapısında şu yazıyı gördüm: Allahtan başka ilah yoktur, Muhammed Allah'ın Resulüdür, Ali Allah'ın Habibidir, Hasan ve Hüseyin Allah'ın halis ve seçilmişleridir ve Fatıma Allah'ın hizmetçisidir. Onlara düşmanlık edenlere Allah lanet etmiştir."²

Müminlerin önderi Ali (a.s)'ye karşı çıkan Zübeyir'in torunlarından olan Zübeyir bin Bekkar Resul-i Ekrem (s.a.a)'in şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "Allah'a iman eden, benim peygamberliğimi kabul eden herkese Ali'yi (a.s) sevmelerini ve velayetini (hükümet ve tasarruf yetkisini) kabul etmelerini vasiyet ediyorum. Kim onu severse beni sevmiş, kim beni severse Allah'ı sevmiştir."³

İbn-i Ebi'l-Hadid Zeyd b. Erkam'dan Allah Resulü (s.a.a)'nın şöyle dediğini naklediyor: "Size öyle bir yol göstereceğim ki eğer kıymetini bilerseniz helak olmazsınız. Sizin imamınız ve önderiniz Ali bin Ebi Talip'tir. Onu tasdik edin. Çünkü Cebrail bana böyle haber verdi." İbn-i Ebi'l-Hadid bu hadisi naklettikten sonra şunları söylüyor: "Bu hadis sarîh olarak imamet hakkındaysa o zaman Mutezile bu sorunu nasıl halledecek, sorusuna şöyle cevap veriyoruz. Peygamber (s.a.a)'in maksadı, Ali (a.s)'nin fetva ve hükümler noktasında onların imamı olması olabilir. Bu konuda Bağdat Mutezililerinin büyüklerinin ve şeyhlerinin sözlerine yapmış olduğumuz açıklama, cevap niteliğinde olabilir. Bu açıklama özetle şöyledir. Eğer Ali halifelîğe râğbet etseydi ve bu konuda başkalarıyla çekişseydi imamet ve hilafet onun hakkıydı ama o hilafeti başkasına bıraktığı ve sustuğu için biz bu şahsın (Ebu Bekir) halifelîğini kabul ediyor ve doğruluyoruz. Ali de bu üç halifeye muhalefet etmemiş, onlara kılıç çekmemiş, halkı onların aleyhine

1- Sibte b. Cevzi. Tezkiretü'l-Havass, Menşuratü'l-Matbaati'l-Haydariyye, Necef, h.1383, s.209.

2- Ahtab Harezmî. El-Menakib, Menşuratü'l-Matbaati'l-Haydariyye, Necef, h.1385, s.214.

3- El-Ahbarü'l-Muvaffakiyyat, intişaratü's-Şerifi'r-Razi, Kum, h.1416, s.312.

kışkırtmamıştır ve bu onların hilafetini onayladığının göstergesidir. Bunları göz önünde bulundurarak onları kabul ediyoruz, temizliklerine, hayırlı oluşlarına, layık olduklarına inanıyoruz. Eğer Hz. Ali (a.s) onlarla savaşsaydı, onlara kılıç çekseydi ve halkı onlarla savaşmaya çağırsaydı biz de onların günahkâr, sapık ve yoldan çıkmış olduklarına inanırdık.”¹

1– İbn-i Ebi'l-Hadid. Şerh-u Nehci'l-Belağ. Dar-ü İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Mısır, birinci baskı, h.k.1378, c.3, s.98.

Dördüncü Dersin Özeti

Şiiliğin doğuşu hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Birinci grup yazarlar Sakife Gününde, ikinci grup Osman'ın hilafetinin son zamanlarında, üçüncü grup Osman öldürüldüğü zaman, dördüncü grup Hz. Ali (a.s)'nin şahadetinden sonra, beşinci grupsa Hz. Hüseyin (a.s)'in şahadetinden sonra olduğuna inanmaktadırlar. Ancak Şii âlimlerin tamamıyla, Muhammed Kürd Ali gibi bazı Ehl-i Sünnet âlimleri, Şiiliğin Peygamber Efendimiz (s.a.a)'in zamanında doğduğuna inanmaktadırlar. Şia sözü, Hz. Ali (a.s)'yi sevenlere ilk kez Peygamber Efendimiz (s.a.a) tarafından söylenmiştir. Ashabının bir kısmı, Peygamber Efendimiz (s.a.a)'in zamanında Hz. Ali (a.s)'nin Şia'sı olarak meşhur olmuşlardı. Şiilik, Hz. Ali (a.s)'yi sevmek ve ona uymaktır. Peygamber Efendimiz (s.a.a) birçok yerde ashabına, Hz. Ali (a.s)'ye uymalarını ve onu takip etmelerini emretmiştir.

Dördüncü Dersin Soruları

- 1-Şia'nın doğuşuyla ilgili görüşler nelerdir? Açıklayın.
- 2-Hz. Ali (a.s)'yi sevenlere Şia ismini ilk veren kimdir?
- 3-Resul-i Ekrem (s.a.a)'den Şia'yla ilgili iki hadis yazın.
- 4-İbn-i Ebi'l-Hadid Şia hakkında gelen hadisler hususunda ne demiştir?
- 5-İbn-i Hacer Heysemi'nin Şia hakkında gelen hadislerle ilgili görüşü nedir?
- 6-Şiiliğin mahiyeti nedir?
- 7-İbn-i Ebi'l-Hadid'in Zeyd b. Erkam'ın hadisi Hakkındaki görüşü nedir?

BEŞİNCİ DERS

Şia'nın Diğer İsimleri

Müminlerin önderi Ali (a.s)'nin hilafetinden sonra Şiiliğin yayılışıyla, Peygamber Efendimiz (s.a.a)'in Ehl-i Beyt'ini sevenler için, Şii ismine ilaveten İmamî, Hüseyniyye, İsna Aşerî (On iki İmam Şiileri), Hasse, Caferî, Turabî ve Rafizî gibi isimler kullanılmaya başlamıştır. Gerçi Ehl-i Beyt (a.s)'i sevenlere genel olarak Şia denmekteydi ama çeşitli münasebetlerle bu lakaplar ve unvanlar da kullanılıyordu.

Bazen Şia'ya muhalif olanlar Şiileri küçük düşürmek ve hakaret etmek için bazı lakaplar takıyorlardı. Muaviye, Beni Ümeyye ve Şam ehli, Hz. Ali (a.s)'nin lakap ve künyelerinin içinden Ebu Turab (Toprağın Babası) lakabını bu amaç doğrultusunda Ali (a.s) için kullanmakta, Şiilerine de Turabî demekteydiler. Muaviye, Sıffin ve Hakemiyet olayından sonra Abdullah bin Harezmi'yi Basra'ya göndermek istediğinde, kabileler hakkında ona birtakım öğütler vermiş ve Rabîa Kabilesi hakkında da şöyle demiştir: "Rabîa'yı boşver çünkü onların hepsi Turabî'dir.¹ Mesudi'nin söylediğine göre, Ebu Mihnef'in, Ahbaru't-Turabiyyin isminde bir kitabı vardır ve Mesudi, "Aynu'l Vird" hadisesini oradan nakletmiştir.²

Rafizî unvanı Şiilere, muhalifleri tarafından takılmış bir lakaptır. Birini dini terk etmekle itham etmek istediklerinde ona rafizî diyorlardı. Şafii (Şafii Mezhebi'nin önderi) bu konuyla ilgili olarak şöyle demektedir:

"Eğer Muhammed'in (s.a.a) Ehl-i Beyt'ini sevmek rafz (terk etmek) ise insanlar ve cinler şahit olsun ki ben bir Rafiziyim."^{3 4}

1- Belazuri. Ensabü'l-Eşraf, Menşurat-ü Müesseseti'l-A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, h.1394, c.2, s.423.

2- Mesudi. Murucu'z-Zeheb, Menşurat-ü Müesseseti'l-A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, h.1411, c.3, s.110.

3- Heysemi Mekki, Es-Savaiku'l-Muhrika, s.123.

4- El-Emin, Seyyit Muhsin. A'yanü's-Şia, Darü't-Tearuf li'l-Matbuat, Beyrut (tarihsiz), c.1, s.21.

Zeyd b. Ali ayaklanmasından sonra Şiilere Rafizi denildiği tarihte kayıtlıdır. Şehristani şöyle diyor: "Kûfe Şiileri, Zeyd bin Ali'nin ilk iki halifeden bizar olmadığını, daha üstünü ve faziletli dururken, fazilet bakımından aşağı olanın da imamet'ini caiz bildiğini duyduklarında, onu terk ettiler. Bu yüzden Rafizi (terk edenler) olarak adlandırıldılar. Zira rafz kelimesinin manası terk etmektir.¹

Alevi lakabı hakkında Seyyit Muhsin Emin şöyle diyor: "Osman'ın öldürülmesi ve Ali (a.s)'yle Muaviye'nin karşı karşıya gelmesinden sonra, Muaviye'nin dostlarına ve takipçilerine Osmanî demeye başladılar. Zira onlar Osman'ı sevmenin yanı sıra Ali (a.s)'den bizar ve beri olduklarını da ilan etmişlerdi. Ali (a.s)'nin takipçilerineyse, Şia lakabının yanında Alevi de denmeye başladı. Bu durum Beni Ümeyye devletinin sonuna kadar devam etmiş, Abbasiler zamanında Alevi ve Osmanî kelimelerinin yerini Şii ve Sünni kelimeleri almıştır.²

İmamî, Şiilere atfedilen ve daha çok Zeydilerin karşısında kullanılan bir isimdi. İbn-i Haldun şöyle yazıyor: "Bazı Şiiler imametini açık rivayetler gereği sadece Ali (a.s) hakkında olduğuna, ondan sonra da çocuklarına geçeceğine inanmaktadırlar. Bunlar İmamiyye'dir ve Şeyheyn'den beridirler. Zira Şeyheyn (Ebu Bekir ve Ömer) Ali (a.s)'nin üstünlüğünü kabul edip, ona biat etmemişlerdir. Bunlar Ebu Bekir ve Ömer'in imametini kabul etmezler. Bazıları da Peygamber (s.a.a)'in şahsen yerine kimseyi bırakmamakla beraber bir imam'da olması gereken vasıfları açıkladığına, bu vasıfların da Ali (a.s)'yle örtüştüğüne ve halkın Ali'yi tanımadıkları için kusurlu olduklarına inanırlar. Şeyheyn hakkında kötü konuşmayan bu grup Zeydiyye'dir."³

İmam Hüseyin (a.s)'inin dostları ve ashabından kalan şiirlere dikkat edildiğinde, o Hazret'in şahadetinden sonra şiilerine ve takipçilerine

1- Şehristani. El-Milel-ü ve'n-Nihel, Menşuratü's-Şerifi'r-Razi, Kum, h.1364, c.1, s.139.

2- El-Emin, Seyyit Muhsin. A'yanü's-Şia, s.19.

3- İbn-i Haldun. Mukaddime, Dar-ü İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, h. 1408, s.197.

Hüseyinî de dendiği görülür. Onlar birçok şiirde kendilerini Hüseyini ya da Hüseyin'in (a.s) dini üzere olanlar şeklinde tanıtmışlardır.¹

ibn-u Hazm Endülüsi bu konuda şöyle diyor: "Hüseyniye, Rafıziler topluluğundandır. Onlar Kûfe sokaklarında "haydi ey Hüseyin'in intikamını alacak olanlar" diye feryat eden İbrahim Eşter'in ashabındandırlar. Bunlara Hüseyini deniyordu."²

Kat'iyye ismi, İmam Musa Kazım (a.s)'ın şahadetinden sonra ortaya çıkan Vakıfiyye'nin karşısında duran Şialara verilmiş bir isimdir. Kat'iyye, İmam Kazım (a.s)'ın şehit olduğuna inanan ve yakın eden aynı zamanda İmam Rıza (a.s)'ı ve ondan sonra gelen İmamları da kabul eden Şialardır. Oysa Vakıfiyye İmam Musa Kazım (a.s)'ın vefat ettiğini kabul etmezler.³

Caferiyye ise, günümüzde genellikle fıkhi açıdan dört Ehl-i Sünnet mezhebinin karşısında, Şiiler için kullanılan bir isimdir. Çünkü Şia fıkhi, mevcut şartlardan dolayı İmamlar arasında en çok İmam Cafer Sadık (a.s) tarafından şekillenmiştir. Bu yüzden fıkhi rivayetlerimizin birçoğu İmam Cafer Sadık (a.s)'tandır. Ancak Seyyit Himyeri'nin mısrasına dikkat ettiğimizde Caferi isminin o zamanlar sadece fıkhi açıdan değil inanç esasları açısından da diğer mezheplerin karşısında kullanıldığını görmekteyiz. Himyeri'nin mısrası şöyledir: "Caferi oldum Allah'ın adıyla ve Allah (tavsif edilmekten) daha büyüktür."⁴

Seyyit Himyeri'nin Caferi olmaktan kastı, Keysaniyye'nin karşısında İmamiyye Şia'sının hak yoluna dönmektir.

Hiz. Ali (a.s)'nin Sahabe Arasındaki Makamı

Müminler önderi Hiz. Ali (a.s)'nin Peygamber Efendimiz (s.a.a)'ın sahabesi arasında özel bir makamı vardı. Mesudi şöyle diyor:

1- İbn-i Şehraşub. Menakib-u Âl-i Ebî Talip, Müessesesi-yi İntişarat-i Allâme, Kum, c.4, s.102.

2- İbn-u Abdirabbih Endülüsi. El-İkdül-Ferid, Dar-ü İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, h.1409, c.2, s.234.

3- Şehristani. El-Milel-ü ve'n-Nihel, s.150.

4- Mesudi, Ali b. Hüseyin. Murucü'z-Zeheb, Menşurat-ü Müesseseti'l-A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, h.1411, c.3, s.92.

"Ashabın sahip olduğu islam'ı kabul etmede öncü olmak, hicret, Peygamber (s.a.a)'e yardım etmek, onun yakınlarından olmak, kanaat, fedakârlık, Allah'ın Kitabı'nı bilmek, cihat, takva, züht, hâkimlik, fıkıh gibi fazilet ve menkıbelerde Ali (a.s) ziyadesiyle zengin ve tam olarak nasibini almıştı. Buna ilaveten bazı fazilet ve üstünlükler sadece ona özeldi. Bu özellikler şunlardır: Peygamber Efendimiz (s.a.a)'le olan kardeşlikleri, Peygamberimiz (s.a.a)'in Ali (a.s) hakkında buyurduğu şu sözler: "Senin benim yanımdaki makamın tıpkı Harun'un Musa'nın yanındaki makamı gibidir." "Ben kimin Mevla'sıysam (önder), Ali de onun Mevla'sıdır. Allah'ım onu seveni sev, düşmanına düşman ol." Enes b. Malik pişirmiş olduğu bir kuşu Peygamber Efendimiz (s.a.a)'e getirdiğinde Allah Resulü (s.a.a) şöyle dua eder: "Allah'ım yarattıkların içinde en çok sevdiğini gönderde benimle birlikte bu yemekten yesin. O anda Hz. Ali (a.s) içeri girdi ve o yemekten yedi. Oysa diğer sahabeler bu faziletlerden nasiplerini alamamışlardır."¹

Hız. Ali (a.s) Beni Haşim arasında da Hız. Peygamber (s.a.a)'e en yakın olan şahsiyetti. Küçük yaşlardan itibaren Hız. Peygamber (s.a.a)'in evinde ve onun terbiyesi altında büyüdü.² Hicret gecesi Peygamber Efendimiz (s.a.a)'in yatağında onun yerinde yatmış, Peygamber Efendimiz (s.a.a)'in yanındaki emanetleri sahiplerine geri vermiş ve Medine'de Peygamber Efendimiz (s.a.a)'e katılmıştır.³

Hepsinden önemlisi Hız. Ali (a.s)'nin islam dinindeki makamıdır. Resul-i Ekrem Efendimiz (s.a.a), Hız. Ali (a.s)'nin islam dinindeki makamını daha peygamberliğinin ilk zamanlarında belirtmişti. "Hız. Peygamber Efendimiz (s.a.a), Allah'ın emri üzere akrabalarını uyarmakla görevlendirildiği zaman, o toplantıda Resul-i Ekrem Efendimiz (s.a.a)'e yardım etmeyi ve onunla birlikte olmayı kabul eden, sadece Hız. Ali (a.s)'ydi. Sonra Peygamber Efendimiz (s.a.a) o toplantıda, hanedanının önde gelenlerinin gözleri önünde Hız. Ali (a.s)'yi yaşı orda bulunanların hepsinden küçük olduğu halde, vasisi,

1- a.g.e, c.2, s.446.

2- Ebü'l-Ferac İsfahani. Makatilü't-Talibiyyin, Menşuratü'ş-Şerifi'r-Razi, Kum, h.1416, s.41.

3 Mesudi, Ali b. el-Hüseyin. Murucü'z-Zeheb, s.294.

veziri, halifesi ve kendisinden sonra yerine geçecek olan kişi olarak tanıtmıştır.¹

Peygamber-i Ekrem (s.a.a) çeşitli yerlerde onlara Hz. Ali (a.s)'nin makam ve mevkisini hatırlatmış ve bu konuda dikkatli olmalarını tavsiye etmiştir. Peygamber Efendimiz (s.a.a), Ashabının Hz. Ali (a.s)'ye karşı olan davranışlarına çok dikkat ediyordu. Özellikle İslam'ın yayılmasından, birçok kişinin çeşitli sebeplerle Müslümanların safına geçmesinden ve Kureyş'in, Beni Haşim ile Allah Resulü (s.a.a)'nın, Ehl-i Beyt (a.s)'ine olan hasetlerinin çoğalmasından sonra. İbn-i Şehraşub Ömer b. Hattab'tan şöyle naklediyor: "Ben Ali (a.s)'ye eziyet ediyordum. Peygamber Efendimiz (s.a.a) benimle buluştu ve bana şöyle buyurdu: "Sen beni incittin ey Ömer!" "Peygamber'i incitmekten Allah'a sığınırım" dediğimdeyse şöyle buyurdu: Sen Ali'yi incittin. Ali'yi kıran, inciten beni incitmiştir."

Mus'ab b. Sa'd, babası Sa'd b. Ebi Vakkas'ın şöyle dediğini nakletmiştir: "Ben ve bir adam mescitteydik ve Ali (a.s)'ye kötü sözler söylüyorduk. Peygamber (s.a.a) öfkeli bir halde bizim yanımıza geldi ve şöyle buyurdu: "Ali'yi inciten beni incitmiştir."

Heysemi nakletmiştir: "Bureyde Eslemi Hz. Ali (a.s)'nin komutası altında Yemen'e gidenlerdi. O şöyle diyor: Ben ordudan önce Medine'ye döndüm. Halk bana ne haber diye sorduğunda, haberler iyi Allah Müslümanları muzaffer kıldı, dedim. Neden erken geldiğimi sorduklarında da şöyle cevap verdim: Ali (a.s) humustan kendine bir cariye aldı ben de bunu Peygamber (s.a.a)'e haber vermek için geldim. Bu haber Peygamber (s.a.a)'in kulağına gidince, rahatsız oldu ve şöyle buyurdu: Neden bazıları Ali'yi yeriyor? Kim Ali'yi kınarsa beni kınamış, kim Ali'den ayrılırsa benden ayrılmıştır. Ali bendendir, ben Ali'denim. Ali benim tabiatımdan (yaratılış, fıtrat, cibilliyet) yaratılmış, ben de İbrahim'in tabiatından yaratıldım. Gerçi ben İbrahim'den daha üstünüm. Ey Bureyde acaba Ali'nin bir köleden

1 Bkz. Yusuf Garavi, Muhammed Hadi. Mevsuatü't-Tarihi'l-İslam, Mecmaü'l-Fikri'l-İslami, Kum, birinci baskı, h.1417, c.1, s.410.

daha fazlasını hak ettiğini bilmiyor musun? O benden sonra sizin velinizdir.”¹

İbn-i Şehraşub bu hadisin benzerini Ehl-i Sünnet hadisçilerinden, Tirmizi, Ebu Nueym, Buhari ve Müsili’den nakletmiştir.²

Böylelikle Hz. Ali (a.s) sahabe arasında şahsına münhasır bir makama sahip olmuştu. Şehraşub, Enes b. Malik’ten şöyle nakletmiştir: “Peygamber Efendimiz (s.a.a)’in asrında bir kimsenin zina zade olup olmadığını öğrenmek için, Hz. Ali (a.s)’ye olan sevgi ya da düşmanlık ve nefretine bakardık. Hayber Savaşından sonra adam çocuğunu kucağına alıp yola düşüyor, yolda Hz. Ali (a.s)’yi gördüğünde eliyle işaret ederek çocuğuna gösteriyor ve onu (a.s) seviyor musun diye soruyordu. Eğer çocuk “evet” derse onu öpüyor, eğer hayır cevabını alırsa çocuğu yere bırakıyor ve “annenin yanına git” diyordu. Ubade b. Samit şöyle diyor: Biz çocuklarımızı Ali b. Ebi Talip’in (a.s) muhabbetiyle imtihan ediyorduk, eğer onlardan birinin onu (a.s) sevmediğini görsek o çocuğun kurtuluşa eremeyeceğini biliyorduk.”³

Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.a)’in ömrünün son yıllarında, Hz. Ali (a.s)’nin onun (s.a.a) yerine geçmesi gereken şahıs olduğu gerçeği daha da genele yayılmıştı. O kadar ki, Vasi lakabı Hz. Ali (a.s)’nin meşhur lakaplarından biri haline gelmişti ve dost düşman herkes bunu kabul ediyordu. Özellikle Peygamber-i Ekrem Efendimiz (s.a.a)’in, Hz. Ali (a.s)’ye Tebük Seferi’ne gitmeden buyurduğu şu sözden sonra: “Harun’un Musa’nın yanındaki makamı neyse, senin benim indimdeki makamın da odur. Bir farkla ki, benden sonra Peygamber olmayacak.” Yine Veda Haccında, Mina’da ve Arafat’ta, hepside Beni Haşim’den olan bütün halka On iki kişinin kendisinden sonra halifeleri olacağını hatırlatmıştır.⁴ Sonunda Mekke’den dönerken Gadir-i Hum’da Allah tarafından, Hz. Ali (a.s)’nin kendisinin

1 Heysemi, Nurettin Ali b. Ebi Bekir. Mecmaü’z-Zevaid, Darü’l-Fikr li’t-Tabaat-i ve’n-Neşri ve’t-Tevzî, Beyrut, h.1414, c.9, s.173.

2 İbn-i Şehraşub. Menakib-ü Âli Ebi Talip, s.211,212.

3– a.g.e, s.207.

4– Murtaza el-Amili, Seyyit Cafer. El-Gadir ve’l-Muarizun, Darü’s-Sire, Beyrut, üçüncü baskı, h.1417, s.62,66.

vasisi (Peygamber Efendimiz (s.a.a)'den sonra yerine geçecek olan lider) olduğunu tüm Müslümanlara açıklamakla görevlendirildi. Resul-i Ekrem Efendimiz (s.a.a) de Müslümanlara durmalarını emretti, develerin eğrilerinden hazırlanmış bir minberin üzerine çıkarak uzun bir konuşma yaptı. Konuşmasının bir yerinde şöyle buyurdu: "Ben kimin Mevla'sıysam (yönetici, emir sahibi), Ali de onun Mevla'sıdır. Ey Allah'ım onu seveni sev, ona düşman olana düşman ol. Ona yardım edene yardım et, terk edeni terk et." Sonra halka Hz. Ali (a.s)'ye biat etmelerini emretti.

Allame Emini, El-Gadir Kitabı'nda bu konuyu geniş bir şekilde ele almıştır. Böylelikle Allah Resulü (s.a.a) kendisinden sonra yerine kimin geçeceğini Müslümanlara bildirmiş oluyordu.

Bu yüzden halkın umumu Peygamber Efendimiz (s.a.a)'den sonra onun yerine geçecek kişinin Hz. Ali (a.s) olduğuna inanmaktaydılar. Zübeyir b. Bekkar bu konu hakkında şöyle diyor: "Ensarın tamamının ve muhacirlerin genelinin Peygamber Efendimiz (s.a.a)'den sonraki halifenin ve emir sahibinin Hz. Ali (a.s) olduğunda şüpheleri yoktu."¹

Bu konu Sakife zamanından kalan şiirlerden çok açık bir şekilde anlaşılmaktadır ve bu şiirlerde, fazla bir tahrif söz konusu olamaz. Utbe b. Ebi Leheb, Sakife olayı ve Ebu Bekir'in halife seçilmesiyle ilgili şu şiiri okumuştur:

*Sanmazdım bu işin yönünü değiştireceklerini,
Hilafetin dışında tutacaklarını Ben-i Haşim'i onların içinden de
Ebu-I Hasan'ı,*

*Acaba o sizin kıblenize ilk namaz kılan değil mi?
Değil mi Kur'an ve sünnet hususunda insanların en bilgesi?*

*Peygamber (s.a.a)'in cemalini seyreyleyen en son kişiydi,
Gusül ve kefende Cebrail yardımcısıydı.*

*Kimse tasavvur edemez onda olanları,
Değil ki kimse ondaki güzelliklerin sahibi*

Nedir ondan yüz çevirmelerinin sebebi?

1– Zübeyir b. Bekkar, El-Ahbarü'l-Muvaffakiyyat, Menşuratü's-Şerifi'r-Razi, Kum, h.1416, s.580.

Söyleyin bunun bizim en büyük zararlarımızdan olduğunu.

Bu şiiri okuduktan sonra Hz. Ali (a.s) ona bir daha bunu yapmamasını söyledi ve dinin selameti bizim için her şeyden daha önemlidir, dedi.¹

İbn-i Ebi Abre Kureş'i'de şöyle demiştir:

Şükürler olsun ona ki senaya layıktır.

Tartışma ortadan kalkmış ve Sıddık'a biat edilmiştir.

Biz diyoruz ki Ali hilafetin sahibidir

Ömer'e de razıydık, ama bu konuda en iyisi Atik'tir (Ebu Bekir).

Sakife olayında Ensar ve Kureş arasında anlaşmazlık çıktığında, Amr b. As Ensar'a muhalefet etti. Ensar şairlerinden olan Numan bin İclan'da, Amr b. As'a cevaben Ali (a.s)'nin hakkaniyetini açıklayan şu şiiri okudu:

Kureş'e de ki biz Mekke'yi fetheden ordunuz.

Huneyn ordusunuz ve Bedir'de at koşuranlanız.

Dediniz ki Sâ'd'in hilafete seçilmesi haramdır.

Ama Atik bin Osman² (yani) Ebu Bekir'i hilafete seçmeniz helaldir.

Dediniz ki Ebu Bekir bu işin ehlidir ve üstesinden gelir.

Oysa Ali halkın içinde hilafete en layık olandı.

Bizler Ali'nin taraftarlarıydık ve o bu işin ehliydi.

Ancak sen ey Amr! Anlamıyorsun.

Bu (Ali) Allah'ın yardımıyla hidayete çağırır,

Günahtan, zulümden ve kötülükten meneder.

Muhammed Mustafa'nın vasisi,

Amcaoğlu, küfür ve sapıklığın pehlivanlarını öldürendir.³

Hassan b. Sabit de Hz. Ali (a.s)'nin emriyle Ensar'ı savunan Fazl b. Abbas hakkında şu şiiri okumuştur:

1– Zübeyir b. Bekkar. El-Ahbarü'l-Muvaffakiyyat, Menşuratü's-Şerifi'r-Razi, Kum, h.1416, s.581.

2– Atik, Ebu Bekir'in lakabıdır. Babasının ismi Osman künyesi Ebu Kuhafe'dir. (Çev.)

3– Zübeyir b. Bekkar, a.g.e, s.592.

*Allah bizim tarafımızdan Ebu'l Hasan'a güzel mükâfat versin,
Çünkü yapılan şeylerin karşısında mükâfat sadece ondandır.*

*Ebu'l Hasan'a kim benzeyebilir?
Ehli olduğun şeyde Kureyş'ten öne geçtin.*

*Gönlün ferah ve kalbin imtihanını vermiştir.
Allah Resulü (s.a.a)'nın bize ettiği vasiyeti korudun.*

*Ona kim senden daha layık olabilir, kim?
Acaba sen hidayette Peygamber (s.a.a)'in kardeşi, vasisi değil misin?*

Kitap ve sünnet hususunda halkın en bilgesi değil misin?¹

Ebu Süfyan da ilk zamanlarda mevcut hilafete karşı olanlardandı ve Hz. Ali (a.s)'yi savunuyordu. Bu konuyla ilgili yaptığı konuşmalara ilaveten aşağıdaki şiir de ona aittir:

*Ey Beni Haşim başkalarının,
Özellikle Teym b. Murra ya da Adıyy'in sizin işinize tamah etmesine izin vermeyin.*

*Hilafet fakat sizdedir ve size aittir,
Sadece Ebu-l Hasan Ali hilafet ehlidir.²*

Gadir-i hum günü Peygamber Efendimiz (s.a.a)'in şairi Hassan b. Sabit Allah Resulün'den izin istemiş ve Gadir olayı hakkında şu şiiri okumuştur.

*Peygamberleri Gadir-i Hum Günü nida etti onlara,
Duy artık Peygamber (s.a.a)'in nidasını.*

*Cebrail Allah katından haber getirdi,
Sen Allah'ın koruması altındasın, bu işi sıkı tut,*

*Rableri tarafından gönderileni bildir onlara,
Bunu yaparken düşmandan da korkma.*

1– İbn-i Vazih. Tarih-ü Yakubi, Menşuratü'ş-Şerifi'r-Razi, Kum, birinci baskı, h.1414, c.2, s.128.

2– İbn-i Vazih. Tarih-ü Yakubi, s.126.

*Ali'yle birlikte, Ali'nin elide elinde kalktılar ayağa,
Bildirdi Resul yüksek bir sesle, kimdir sizin Mevla'nız ve
veliniz?*

*Onlar hafife almadan şöyle dediler:
Senin Allah'ın mevla'mız ve sen bizim velimizsin,*

*Bizim aramızda bu gün kimseyi serkeş bulmayacaksın.
Sonra şöyle buyurdu Allah Resulü, kalk ya Ali,*

*Zira benden sonra imam ve hidayet kaynağı olman beni razı etmiştir,
Ben kimin mevlasıysam,*

*Ali onun velisidir,
Dürüst takipçi ve dostlarından olun,*

*Sonra şöyle dua etti: Allah'ım Ali'yi seveni sev,
Düşmanıyla düşman ol.*

*Ya Rabbi dostlarına yardım et ona yardımlarından ötürü.
İmam hidayet kaynağıdır tıpkı karanlık gecede yol gösteren ay
gibi.¹*

Evet, Müslümanların geneli Peygamber Efendimiz (s.a.a)'in vefatından sonra Hz. Ali (a.s)'nin hilafetinde ve Peygamber (s.a.a)'in yerine geçmesi hususunda, kimsenin Hz. Ali (a.s)'ye karşı çıkacağına inanmıyordu. Muaviye Muhammed b. Ebu Bekir'in mektubuna yazdığı cevapta şöyle demiştir: "Ben ve baban Allah Resulü'nün zamanında Ebu Talip oğluna (Ali) itaat etmek gerektiğini ve açık üstünlüğünü biliyorduk. Peygamber (s.a.a)'in vefatından sonra onun makamını ilk kez ayaklar altına alan ve halktan, kendilerine biat etmelerini isteyen baban (Ebu Bekir) ve Ömer'dir.²

Halit b. Sait ve Ebu Süfyan gibi Peygamber (s.a.a)'in ömrünün son aylarında Medine'de bulunmayıp, dolayısıyla bazı entrikalardan da haberi olmayanlar Peygamber (s.a.a)'in vefatından sonra Medine'ye

1– Emîni, Abdü'l-Hüseyin. El-Gadir, Darü'l-Kitabi'l-İslamiyye, Tahran, h.ş.1366, c.1, s.11, c.2, s.39.

2– Belazuri, Ahmet b. Yahya b. Cabir. Ensabü'l-Eşraf, Menşurat-ü Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, h.1394, c.2, s.396.

döndüklerinde Ebu Bekir'in Peygamber (s.a.a)'in yerinde oturduğunu, kendisini Peygamber (s.a.a)'in halifesi olarak tanıttığını görür ve bu duruma çok kızarlar.¹ Hatta Ebu Süfyan geldiğinde durumun böyle olduğunu görünce, Abbas b. Abdülmuttalib ve Hz. Ali (a.s)'nin yanına gitmiş ve onlardan, haklarını korumaları için kıyam etmelerini istemiş, ancak onlar bunu kabul etmemişlerdir.² Tabi Ebu Süfyan'ın bu teklifinde iyi bir amaç gütmeyeceği de bir gerçek. Sonunda Hz. Peygamber (s.a.a)'in ashabı çoğunlukla Ebu Bekir'in hilafetini resmen tanıdılar, ama Ali (a.s)'nin hepsinden daha üstün olduğunu unutmadılar.

Hiz. Ali (a.s) mescitte olduğu zaman ondan başka kimse şer'i konularda fetva vermiyordu. Zira onu Allah Resulü (s.a.a)'nın bildirdiği üzere ümmetin en iyi hükmedeni olarak biliyorlardı.³ Ömer bu konuda şöyle diyor: "Ebu-l Hasan'ın (Hz. Ali) olmadığı bir zamanda ortaya çıkan güçlüklerden Allah'a sığınırım."⁴ Peygamber Efendimiz (s.a.a)'in ashabına da, "Ali mescitte olduğu zaman kimsenin fetva vermeye hakkı yoktur" demiştir.⁵

Peygamber Efendimiz (s.a.a)'in vefatından sonra siyasi güç Hiz. Ali (a.s)'ye geçmese de, Peygamber (s.a.a)'in ashabı onun hakkında birçok fazilet ve menkıbeler nakletmişlerdir. Ehl-i Sünnetin mutaassıp âlimlerinden İbn-ü Hacer Heysemi, Gadir Hadisini rivayet eden sahabelerin otuz kişİ olduğunu söylemekte,⁶ İbn-i Şehraşub Gadir Hadisini rivayet eden seksen sahabe saymaktadır.⁷

1- İbn-i Vazih. Tarih-ü Yakubi, Menşuratü'ş-Şerifi'r-Razi, Kum, birinci baskı, h.1414, c.2, s.126.

2- İbnü'l-Esir, İzzettin Ebi'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kerem. Üsdü'l-Gabe fi Marifeti's-Sahabe, Dar-ü İhyai't- Turasi'l-Arabî, Beyrut, tarihsiz, c.3, s.12; İbn-i Vazih. Tarih-ü Yakubi, c.2, s.126.

3- Belazuri. Ensabü'l-Eşraf, s.97.

4- İbn-i Ebi'l-Hadid. Şerh-u Nehci'l-Belağa, Dar-ü İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, c.1, s.18.

5- a.g.e.

6- Es-Savaiku'l-Mührika, Mektebet-ü Kahire, 1385, s.122.

7- Menakib-u Âl-i Ebi Talip, Müessese-yi İntişarat-i Allame, c.3, s.25,26.

Son olarak Allame Emini, Gadir Hadisinin yüz on sahabe tarafından rivayet edildiğini bildirmiştir. Bu sahabeler şunlardır: Ebu Hüreyre, Ebu Leyla Ensari, Ebu Zeynep Ensari, Ebu Fudale Ensari, Ebu Kudame Ensari, Ebu Amra b. Amr b. Mahsan Ensari, Ebu Heysem b. Teyyihan, Ebu Rafi', Ebu Züeyb, Ebu Bekir b. Ebi Kuhafe, Üsame b. Zeyd, Übey b. Kab, Es'ad b. Zurare-i Ensari, Esma Bint-ü Ümeys, Ümmü Seleme, Ümm-ü Hani, Ebu Hamza Enes b. Malik Ensari, Bera b. Azib, Büreyde Eslemi, Ebu Sait Sabit b. Vedia Ensari, Cabir b. Semire, Cabir b. Abdullah Ensari, Ceble b. Amr Ensari, Cübeyr b. Mutim Kureşi, Cerir b. Abdullah Beceli, Ebuzer Cündeb b. Cünade, Ebu Cüneyde Ensari, Habbe b. Cuveyn Ürani, Habeşi b. Cunade Seluli, Habib b. Büdeyl b. Varaka Huzai, Huzeyfe b. Useyd Gaffari, Ebu Eyüp Halit b. Zeyd Ensari, Halid b. Velid Mahzumi, Huzeyme b. Sabit, Ebu Şüryhh Huveylid b. Amr Huzai, Rifae b. Abdulmünzir Ensari, Zübeyir b. Avvam, Zeyd b. Erkam, Zeyd b. Sabit, Zeyd b. Yezit Ensari, Zeyd b. Abdullah Ensari, Sa'd b. Ebi Vakkas, Sa'd b. Cünade, Seleme b. Amr b. Ekva, Semere b. Cündeb, Sehl b. Huneyf, Sehl b. Sa'd Ensari, Südey b. İclan, Zümeyratü'l-Esedi, Talha b. Ubeydullah, Amir b. Ümeyr, Amir b. Leyla, Amir b. Leyla Gaffari, Amir b. Vâsile, Ayşe Bint-i Ebubekir, Abbas b. Abdulmuttalip, Abdurrahman b. Abdurabbih Ensari, Abdurrahman b. Avf Kureşi, Abdurrahman b. Ya'mer Ed-Deyli, Abdullah b. Ebi Abdüleser Mahzumi, Abdullah b. Bedil, Abdullah b. Beşir, Abdullah b. Sabit Ensari, Abdullah b. Cafer Haşimi, Abdullah b. Hanteb Kureşi, Abdullah b. Rabia, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ebi Avf, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Mesut, Abdullah b. Yamil, Osman b. Affan, Ubeyd b. Azib Ensari, Ebu Tureyf Adiyy b. Hatem, Atiye b. Büsr, Ukbe b. Amir, Ali b. Ebi Talip, Ammar b. Yasir, Ammaretü'l-Hazreci, Amr b. As, Amr b. Merre Ceheni, Fatıma Bint-i Resulullah (s.a.a), Fatıma Bint-i Hamza, Amr b. Ebi Seleme, imran b. Husayn Huzai, Amr b. Hamk Huzai, Amr b. Şerahil, Kays b. Sabit Ensari, Kays b. Sa'd Ensari, Ka'b b. Ucre Ensari, Malik b. Huveyris Leysi, Mikdat b. Amr, Naciye b. Amr Huzai, Ebu Berze Fadala b. Utbe Eslemi, Numan b. İclan Ensari, Haşim Mirkal, Vahşi b. Harb, Veheb b. Hamza, Ebu Cuheyfe, Veheb b. Abdullah, Ya'la b. Murre.¹ Gadir hadisini rivayet

1- El-Gadir, Darü'l-Kütübi'l-İslamiyye, Tahran, c.1, s.14,61.

edenlerden, Hz. Ali (a.s.)'ye karşı düşmanca tavırları olanlar arasında Ebu Bekir, Ömer, Talha, Abdurrahman b. Avf, Zeyd b. Sabit, Üsame b. Zeyd, Hassan b. Sabit, Halit b. Velid, ve Ayşe göze çarpılmaktadırlar. Bu sahabeler Hz. Ali (a.s.)'ye karşı olmalarına rağmen bazen düşmanlarının karşısında onu savunmuşlardır. Mesela Sa'd b. Ebi Vakkas, Ömer'in ölümünden sonra kurulan altı kişilik şurada Osman'ı destekleyip Hz. Ali (a.s.)'nin aleyhin de oy vermiştir. Hz. Ali (a.s.)'nin hilafeti döneminde de onun yanında yer almamış ve tarafsızlığı seçmiştir. Ama aynı Sa'd, Muaviye'yle yaptığı bir konuşmada şöyle diyor: "Sen öyle bir kimseyle savaşmakta ve düşmanlık etmekte ki, o hilafete senden daha layıktır." Muaviye nedenini sorunca şöyle dedi: "Birincisi Allah Resulü (s.a.a)'nın onun hakkında, ben kimin mevlasıysam Ali onun mevlasıdır, Allah'ım onu seveni sev ona düşman olana düşman ol" sözü ve ikincisiyse, üstünlüğü ve geçmişi."¹

Amr b. As'ın oğlu Abdullah, Sıffin Savaşında babasıyla birlikte Muaviye'nin ordusunda idi. Ammar öldürülüp başı Muaviye'nin yanına getirildi. Bu esnada, Ammar'ı öldürdüğünü iddia eden iki kişi, aralarında tartışıyorlardı. Abdullah onlara şöyle dedi: "İkinizden biri hakkını diğerine bağışlasa iyi olur, zira ben Allah Resulü (s.a.a)'nın şöyle buyurduğunu duydum: "Ammar'ı zalim bir topluluk öldürecek." Bunun üzerine Muaviye rahatsız olup, o burada ne arıyor diye sorunca da Abdullah şöyle cevap verdi: Çünkü Allah Resulü (s.a.a) bana, babama itaat etmemi emretti, ben de sizinleyim ama savaşmıyorum."²

Allah Resulü (s.a.a)'nın, katillerini zalim ve bozguncu olarak tanıttığı Ammar'ın, Müminlerin Emiri Ali (a.s.)'nin emri altında olması da, o karmaşık ortamda Hz. Ali (a.s.)'nin hakkaniyetini gösteren ve Amr b. As'ın oğlunun bile itiraf ettiği açık bir delildir.

1- Belazuri, Ensabu'l-Eşraf, Menşurat-ü Müesseseti'l-A'lemi li-l Matbuat, Beyrut, birinci baskı, h.1394, c.2, s.109; Ahtab Harezmi. El-Menakib, Menşuratü'l-Mektebeti'l-Haydariyye, Necef, h.1385, s.59,60.

2- Belazuri. Ensabü'l-Eşraf, s.312,313.

Beşinci Dersin Özeti

Müminlerin önderi Ali (as.)'nin hilafetinden sonra Şia'ya başka isimler de konuldu. Bunlardan bazıları hakaret içeren isimlerdi. Rafizi ve Turabi gibi isimler Şii karşıtlarının onları küçük düşürmek için koydukları isimlerdir. Bazıları da Alevi, İmami, Hüseyniyye, İsnâ Aşeriyye, Hassa ve Caferiyye gibi isimlerdir. Hz. Ali (a.s.)'nin, sahabe arasında nevi şahsına münhasır bir makamı vardı. Beni Haşim arasında da Peygamber (s.a.a)'e en yakın kişiydi, onun evinde büyümüştü. Hepsinden önemlisi Peygamber-i Ekrem (s.a.a)'in onu veziri ve vasisi olarak tayin etmiş olması ve halkın çoğunun da bu gerçeği bilmesiydi.

Beşinci Dersle İlgili Sorular

- 1- Şia'nın diğer isimlerini özetle yazınız.
- 2- Muhalifleri, Şiilere hangi lakaplarla sesleniyorlardı?
- 3- Şiilere neden Alevi ya da Caferi deniyordu?
- 4- Mesudi'nin Hz. Ali (a.s.)'nin makamı hakkındaki sözü nedir?
- 5- Sakife olayında okunan şiirler neyin göstergesidir?
- 6- Gadir Hadisi'ni rivayet eden 0 Peygamber (s.a.a)'in Ashabı kaç kişidir?
- 7- Sahabenin Hz. Ali (a.s.)'ye küfredilmesi ve hakaret edilmesi karşısındaki pozisyonları neydi?

ALTINCI DERS

Kureyş'in Sakife'deki Rolü

Hem Gadir olayı ve hem de Hz. Peygamber (s.a.a)'in yerine Hz. Ali (a.s)'nin geçmesi hususundaki gayretlerine rağmen, Sakife olayı meydana geldi, Allah'ın fermanı ayaklar altına alındı ve Peygamber (s.a.a)'in Ehl-i Beyt (a.s)'i evlerine hapsedildi. Bu süreçte Kureyş'in rolünü hatırlatmakta fayda var. Zira Kureyş, Peygamber (s.a.a)'in Ehl-i Beyt (a.s)'inin hakkına el uzatan yegâne halktır. Müminlerin önderi Ali (a.s) birçok yerde Kureyşin zulüm ve tecavüzlerini açıklamaktadır.¹ İmam Hasan (a.s) da Muaviye'yle yazışmasında Kureyş'in Sakife'deki rolüne değinmiş ve şöyle buyurmuştur: "Hz. Peygamber (s.a.a)'in vefatından sonra Kureyş kendisini onun kabilesi ve yakınları olarak göstermiş, bu delile binaen diğer Arapları saf dışı etmiş ve hilafeti sahiplenmişlerdir. Sonra Muhammed'in (s.a.a) Ehl-i Beyt'i olan bizler, onlara aynı sözü söylediğimizde bize insafsızlık edip, bizi hakkımızdan mahrum etmişlerdir."²

1- Örneğin Nehcü'l-Belağ'a'nın 17. hutbesinde şöyle buyurmaktadır: "Allah'ım ben Kureyş ve onlara yardım edenlere karşı senden yardım istiyorum. Zira onlar Peygamber (s.a.a)'le olan yakınlık bağımı kestiler, makamımı ayaklar altına aldılar ve bana özel olan hilafet meselesinde bana düşmanlık etmek için bir araya geldiler." (Nehcü'l-Belağ, Feyzü'l-İslam, s.555). Hz. Ali (a.s) kardeşi Akil'in mektubuna yazmış olduğu cevapta da şöyle buyurmuştur: "Kureyş'in sapıklıktaki sürati, düşmanlık ve öfkedeki cevvalliği, derbederlik içindeki başıboşluklarını kendinden uzaklaştır. Zira onlar Allah Resulü ile (s.a.a) savaşmak üzere birleştikleri gibi, benimle de savaşmak için birleştiler. Cezalandıranlar benden önce ve benim yerime Kureyş'in cezasını versin. Çünkü onlar yakınlık bağımı kopardılar ve annemin oğlunun (Allah Resulü) saltanatını benden çaldılar". (Peygamber Efendimiz (s.a.a) Hz. Ali (a.s)'nin muhterem annesi Fatıma Bint-i Esed hanım efendiye "annem" der, hürmet ederdi. Fatıma Bint-i Esed annesinin vefatından sonra Peygamberimiz'e annelik yapmıştır. Tarih-u Taberi, çev.)

2 Ebu'l-Ferac İsfahani. Mekatilü't-Talibiyyin, Menşuratü's-Şerifi'r-Razi, Kum, h.1416, s.65.

İmam Bâkır (a.s) da ashabından birine şöyle buyuruyor: "Kureyş'in biz, Şiilerimiz ve dostlarımıza reva gördükleri hangi zulümlerini, hangi düşmanlıklarını anlatayım? Allah Resulü (s.a.a) ebedi âleme intikal etti. Ama vefatından önce halka, halkın en üstününün kim olduğunu da söylemişti. Buna rağmen Kureyş bizden yüz çevirdi ve hilafeti olması gereken yerden başka tarafa yönlendirdiler. Ensar'ın karşısında bizim delillerimizi kendi çıkarları doğrultusunda kullandılar ve birbirleri ardınca hilafeti ele geçirdiler. Sonunda hilafet tekrar bize yönelince de biatlerini bozdular ve bizimle savaştılar..."¹

Evet, insanlar, Kureyş'in uzun zamandan beri süregelen hal ve davranışları sebebiyle onların hilafeti sahipleneceklerini anlamışlardı. Bu yüzden Ensar, tekelci zihniyete sahip olan Kureyş'in hükümeti ele geçirmesine engel olmak için, Sakife'ye koştu.

Kureyş'in, Ehl-i Beyt (a.s) Düşmanlığının Sebepleri

Acaba Kureyş, neden Hz. Peygamber (s.a.a)'in Ehl-i Beyt'ine düşmanlık etti? Acaba dinlerini de dünyalarını da bu Hanedana borçlu değiller miydi? Acaba bu Hanedan'ın bereketi değil miydi onları felaketlerden kurtaran? Şimdi ortaya sunulan bu sorulara cevap vermek için birkaç konuya değineceğiz.

1- Kureyş'in Makam Hırsı

Kureyş cahiliyet dönemi Arap yarımadasındaki Araplar içinde seçkin bir yere sahipti. Ebu'l-Ferac İsfahani bu konuda şöyle diyor: "Arap Kabileleri Kureyş'i şiiir hariç her şeyde üstün biliyorlardı."² Bu konumu elde etmelerinde iki mesele etkin olmuştur.

a) Ekonomik Güç

Kureyş, Peygamber Efendimiz (s.a.a)'in atası Haşim'in zamanında Yemen, Şam, Filistin, Irak, Habeşistan (şu anki Etiyopya) gibi komşu ülkelerle ticaret yapmaya başlamış ve Kureyş'in önde gelenleri bu

1– Süleyman b. Kaysi'l-Amiri'nin kitabı. Menşurat-ü Darü'l-Funun, Beyrut, h.1400, s.108; Şirazi, Es-Seyyit Ali Han. Ed-Derecâtü'r-Rafia fî Tabakâti's-Şia, Müessesetü'l-Vefa, Beyrut, s.5.

2– İsfahani. El-Eğani, Dar-ü İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, c.1, s.74.

ticaretler sayesinde efsanevi servetlere sahip olmuşlardı. ¹ Yüce Allah bu ticareti Kureyş'in refah ve huzur sebebi olarak tanıtmış ve şöyle buyurmuştur: "Kureyş'i bir araya getirdiği, kış ve yaz seferlerinde onları ısıdırıp yakınlaştırdığı için, şu evin (Kâbe) Rabbine kulluk etsinler. Zira O, onları açlıktan kurtarmış ve korkudan güvenliğe kavuşturmuştur. ²"

b) Manevi Konum

Kureyş Arap Kabilelerinin kendi diyarlarındaki ziyaretgâhı olan Kâbe'den dolayı Araplar arasında manevi açıdan özel bir yere sahipti. Özellikle Fil Ordusu Vakası ve Ebrehe'nin yenilgisinden sonra Kâbe'nin kilidini elinde bulunduran Kureyş'in halk arasındaki saygınlığı artmıştır. Onlar da bu durumdan yararlanmışlar, kendilerini Allah Ehli, Allah'ın Komşuları, Allah Hareminin Sakinleri olarak addetmişler ve böylelikle dini makamlarını sağlamlaştırmışlardır. ³

Kureyş kendinde güç hissetmeye başlayınca tekelliliğe yöneldi. Mekke ve Kâbe'nin orada bulunmasından dolayı bir çeşit merkeziyete sahipti. Arap Yarımadası sakinlerinin çoğu buraya gelmekteydi. Kureyş, gelenek ve göreneklerini Mekke'ye gelenlere zorla kabullendirmeye çalışıyordu. Örneğin halka Kâbe'nin tavafı esnasında hacıların kendilerinden satın aldıkları elbiseleri giymeleri gerektiğini empoze etmişlerdi. ⁴ İşte bu yüzden Resul-i Ekrem (s.a.a)'in zuhuruyla İslam öğretilerinin kendi tekelliliği ve üstünlük anlayışlarıyla çatıştığını anladıklarında İslam'ı kabul etmekten kaçınmışlar, karşı durma noktasında ellerinden geleni yapmışlar ve var güçleriyle İslam'ı ortadan kaldırmaya çalışmışlardır. Ama Allah'ın isteği daha başkaydı ve sonunda Peygamberi'ni onlar karşısında zafere ulaştırdı. Hicri sekizinci yıldan itibaren Kureyş eşrafından bir grup Medine'ye gitmiş, Müslümanlara katılmış, ancak düşmanlıktan vazgeçmemişlerdir. Mesela Hakem b. Ebi'l-As, Peygamber Efendimiz

1– Pişvayi, Mehdi. Tarih-i İslam (1), Danişgah-i Vahid-i İslami-yi Erâk, s.50,51.

2– Kureyş Suresi.

3 – Pişvayi, Mehdi. Tarih-i İslam (1), s.52.

4– İbn-i Sa'd. Et-Tabakatü'l-Kübra, Dar-ü Sadır, Beyrut, c.1, s.72.

(s.a.a)'le devamlı alay ederdi. Bu yüzden Allah Resulü onu Taif'e sürgün etmiştir.¹ Kureyş Peygamber'le başa çıkamayınca yeni bir fesadın tohumlarını ekti. Bu da Hz. Peygamber (s.a.a)'in vasisi Hz. Ali (a.s)'nin karşısında durmaktı. Ömer sürekli Abbas'a şöyle diyordu: "Araplar peygamberlik ve hilafetin, siz Beni Haşim'de toplanmasını istemedi."²

Yine Ömer, "eğer Beni Haşim'den biri Hilafeti üstlenirse, bu Hanedandan dışarı çıkmaz ve biz hilafetten nasibimizi alamayız. Ama eğer Beni Haşim'den başkası üstlenirse, kendi aralarında döndürür ve birbirlerine havale ederler,"³ demiştir.

O zaman yaşayan insanlar Kureyş'in bu konudaki emelini biliyorlardı. Bera b. Azib'ten şöyle naklolunmuştur: Ben, Beni Haşim'i sevenlerdendim. Peygamber-i Ekrem (s.a.a) vefat ettiği zaman, Kureyş'in hilafeti Beni Haşim'den almayı düşünmelerinden korktum ve bu durum kafamı karıştırmıştı.⁴ Kureyş'in Ebu Bekir ve Ömer'in hilafetini kabul etmelerinin sebebi de kendi menfaatleri dolayısıyladır. Ebu Bekir ölüm anında ziyaretine gelen bir grup Kureyşliye şöyle demiştir: "Biliyorum sizin her biriniz benden sonra hilafetin kendisine geçmesini hayal ediyor. Ama ben içinizden en iyisini hilafete seçmiş bulunmaktayım."⁵

İbn-i Ebi'l-Hadid şöyle diyor: "Kureyş Ömer'in Hilafetinin uzamasından dolayı rahatsızdı. Ömer bu durumun farkındaydı ve onların Medine'den çıkmalarını yasaklamıştı."⁶

1- İbn-i Esir. Usdu'l-Gabe fi Marifeti's-Sahabe, Darü'l-ihyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, tarihsiz, c.2, s.34.

2- İbn-i Ebi'l-Hadid. Şerh-i Nehci'l-Belağa, Dar-ü İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, c.1, s.194.

3- a.g.e.

4- a.g.e, c.2, s.51.

5- a.g.e, c.1, s.310.

6- a.g.e, c.2, s.159.

2- Kabilesel Çekişmeler ve Çekemezlikler

Kabile olaylarının çıkma sebeplerinden biri, kabileler arasındaki şiddetli rekabetti. Allah-u Teâlâ Tekasur¹ ve Sebe² gibi bazı surelerde bu konuya işaret etmiştir. Cahiliyet döneminden beri Benî Haşim ve diğer taifeler arasında rekabet vardı. Zemzem Kuyusu'nun Abdülmüttalip tarafından kazılması olayında, ilk kez bütün Kureyş Kabileleri, Beni Haşim'e karşı çıkmış, Zemzem Kuyusu'nu kazma iftiharının sadece Abdülmüttalib'e ait olmasını kabul etmemişlerdir. Bu yüzden Ebu Cehil şöyle diyor: "Biz Beni Haşim'le üstünlüğü ele geçirme hususunda rekabet ettik. Onlar halka yemek verdiler, bizde verdik. Onlar halka binek hayvanı verdiler, biz de verdik. Onlar para verdiler biz de verdik. Tıpkı yarış atları gibi baş başa gidiyorduk ki, Beni Haşim şöyle dedi: "Kendisine göklerden vahiy gelen Peygamber (s.a.a) bizdendir." Şimdi biz onlara nasıl ulaşalım? Allah'a yemin olsun ki biz ne ona iman ederiz, ne de onu tasdik ederiz."³

Taif Eşrafından olan Ümeyye Bin Ebi's-Salt Haniflerdendi. O da bu sebepten ötürü İslam'ı kabul etmemiş ve uzun yıllar vaat edilmiş Peygamber (s.a.a)'i beklemiştir; ama belli bir yere kadar da kendisi bu makama ulaşmayı umuyordu. Peygamber Efendimiz (s.a.a)'in gönderildiğini duyduktan sonra, ona uymaktan kaçındı ve sebebini ise Sakif kadınlarından utanması olarak belirtti ve şöyle dedi: "Yıllardır onlara Peygamber'in ben olacağımı söyledim. Şimdi benim Abdümenaf oğullarından genç bir Peygamber'e uyduğumu görmelerine nasıl tahammül edeyim."⁴

1- Hep daha çoğunu istemek sizi oyaladı, öyle ki (bu durum) mezarı ziyaretinize (ölümünüze) kadar sürdü. (Tekasür)1,2.

2 Ve bizim mallarımız ve evlatlarımız daha çok, cezalandırılacak da değiliz dediler. De ki: Benim Rabbim dilediğinin rızkını arttırır ve azaltır. Ancak insanların çoğu bilmemektedirler. Bizim katımızda sizi yaklaştıracak olan ne mallarınız ve ne de evlatlarınızdır. Ancak iman edip salih amellerde bulunanlar müstesna. (Sebe)35,36,37.

3- a.g.e.

4- İbn-i Kuteybe. El-Mearif, Menşuratü's-Şerifi'r-Razi, Kum, h.1415, s.60; Pişvayi, Mehdi. Tarih-i İslam ez Cahiliyyet ta Hiccetü'l-Veda, Danişgah-i Azad-i İslami, Erak şubesi, s.88.

Onların kıskançlık ve emellerine rağmen Allah Teâlâ görkemlerini yerle bir etti ve Peygamber (s.a.a)'ini galip kıldı. Hicri sekizinci yıldan sonra Medine'ye gelen Kureyş Eşrafı'nın Peygamber Hanedanına yaptıkları eziyetlere ve kıskançlıklarına tanık olmaktadır. Bunlar genellikle bu yeni Müslümanların tahrikleri sonucu olmuştur.

İbn-i Sa'd şöyle nakletmiştir: "Muhacirlerden biri bir kaç defa Abbas'a şöyle dedi: Baban Abdülmüttalip ve Gaytele (Ben-i Sehm'den olan kâhin bir kadın) ikisi de ateştedir. Sonunda Abbas sinirlendi ve adama tokat attı. Burnu kanayan adam Peygamber (s.a.a)'in yanına gitti ve Abbas'ı şikâyet etti. Allah Resulü (s.a.a) amcası Abbas'tan açıklama istedi. Abbas olayı anlattığında Allah Resulü şöyle buyurdu: "Neden Abbas'a eziyet ediyorsun?"¹

Hız. Ali (a.s) özel makamından dolayı onların daha çok kıskançlıklarına maruz kalıyordu. İmam Bâkır (a.s) bu konuda şöyle buyuruyor: "Ne zaman Peygamber-i Ekrem Hız. Ali (a.s)'nin faziletlerini anlatsa, ya da o Hazret (a.s)'in hakkında inen ayetleri tilavet etse, bir grup Peygamber (s.a.a)'in meclisinden kalkar ve giderlerdi."²

Bundan dolayıdır ki Peygamber-i Ekrem'den (s.a.a), birçok yerde, "Kim Ali'ye haset ederse, ona haset etmiştir ve kim ona haset ederse kâfir olmuştur"³ hadisi rivayet edilmiştir.

Bazıları Peygamberimiz (s.a.a)'in zamanında bile Hız. Ali (a.s)'ye olan hasetlerini açığa vurmuşlar, onu incitmiş ve eziyet etmişlerdir. Sa'd b. Ebi Vakkas'tan naklolmuştur: "Ben ve iki kişi mescitte oturmuş Ali (a.s)'ye kötü sözler sarf ediyorduk. O esnada Peygamber öfkeli bir halde yanımıza geldi ve "Ali'den ne istiyorsunuz, kim Ali'ye eziyet ederse bana eziyet etmiştir", dedi."⁴

1– Et-Tabakatü'l-Kübra, Dar-ü Beyrut, h.1405, c.4, s.24.

2– İbn-u Şehraşub. Menakib-u Âl-i Ebi Talip, Müesseset-ü intişarat-i Allame, Kum, c.3, s.214

3– a.g.e, s.213,214.

4– a.g.e, s.211.

3-Kureyş'in Hz. Ali (a.s)'ye Olan Düşmanlığı

Hz. Ali (a.s)'nin mahrumiyetinin en önemli delili, Kureyş'in Ali (a.s)'nin şahsına yönelik olan düşmanlıklardır. Zira Ali (a.s) Peygamber zamanındaki savaşlarda onların kâfir olan babalarını, kardeşlerini, yakınlarını öldürmüştü. Bu da onlara vurulmuş büyük bir darbeydi. Yakubi, Hz. Ali (a.s)'nin halifelığının ilk zamanlarında gerçekleşen olaylar hakkında şunları yazıyor: "Mervan b. Hakem, Sait b. As ve Velid b. Ukbe haricinde bütün halk Hz. Ali (a.s)'ye biat etti. Velid biat etmeyenler adına Müminlerin önderine şöyle dedi: Sen bizim hepimize zarar verdin. Bedir Savaşından sonra benim babamın boynunu vurdun, Sait'in babasını savaşta öldürdün ve Mervan'ın babasını Medine'ye geri getirdiği için Osman'ı eleştirdin."¹

Yine Hz. Ali (a.s)'nin hilafeti sırasında Ubeydullah b. Ömer, imam Hasan (a.s)'a onunla görüşme talebini ve işi olduğunu bildiren bir mektup göndermiş, birbirleriye buluştukları zaman da imam Hasan (a.s)'a şöyle demiştir: "Baban Kureyş'in evvelinden ahirine darbe indirdi, halk ona düşman oldu. Bana yardım et onu halifelikten azledelim ve yerine seni geçirelim."²

Abbas'a Kureyş'in Hz. Ali (a.s)'ye neden düşmanlık ettiği sorulunca şöyle cevap verdi: "Zira Ali onların evvelini (atalarını) ateşe gönderdi ve bundan dolayı sonrakilerin utanç içinde yaşamasına sebep oldu."³

Hz. Ali (a.s)'nin düşmanları da Kureyş'in hoşnutsuzluğunu fırsat bilerek bu durumdan yararlanmak için fitneyi körüklemişlerdir. Ömer b. Hattab, Sa'd b. As'a şöyle demiştir. "Bana, sanki babanı ben öldürmüşüm gibi bakıyorsun. Ama babanı ben değil Ali b. Ebi Talip öldürmüştür."⁴

Hz. Ali (a.s) de, ibn-i Mülcem'in darbesine maruz kaldıktan sonra buyurduğu şiirde Kureyş'in kendisine olan düşmanlığına şöyle işaret

1- ibn-i Vazih, Ahmet b. Ebi Yakup. Tarih-ü Yakubi, Menşuratü'ş-Şerifi'r-Razi, Kum, h.1414, c.2, s.178.

2- ibn-i Ebi'l-Hadid, Şerh-i Nehci'l-Belağa, c.1, s.498.

3- ibn-i Şehraşub.- a.g.e, s.220.

4- ibn-i Sa'd. Et-Tabakatü'l-Kübra, Dar-ü Beyrut, h.1405, c.5, s.31.

ediyor: “Kureyş beni öldürmeyi arzuluyordu, ama bunu başaramadılar.”¹

1– İbn-i Şehraşub. –a.g.e, s.312.

Altıncı Dersin Özeti

Kureyş'in Sakife olayındaki rolü göz ardı edilemez. Çünkü Kureyş, Peygamber Efendimiz (s.a.a)'in Ehl-i Beyt'ine ait olan hakka el uzatabilecek yegâne halktı. Müminlerin önderi (a.s) birçok yerde Kureyş'in kendisine olan düşmanlığına değinmiştir. Kureyş'in Peygamber ailesine olan düşmanlığının sebepleri şunlardır:

- 1- Kureyş'in, Hz. Peygamber (s.a.a)'in davetini kabul etmemelerine sebep olan makam hırsları. Çünkü bunun kendi liderlikleriyle çatıştığını düşünüyorlardı.
- 2- Kureyş'in, Beni Haşim'le rekabet etmeye çalışması ve kıskançlıkları.
- 3- Kendilerine indirmiş olduğu darbelerden dolayı Hz. Ali (a.s)'nin şahsına olan düşmanlıkları.

Altıncı Dersin Soruları

- 1-Kureyş'in Sakife olayındaki Rolü nedir? Açıklayın.
- 2-Kureyş'in Peygamber Efendimiz (s.a.a)'in Ehl-i Beyt'ine olan düşmanlıklarının sebebi nedir?
- 3-Kabile rekabeti ve kıskançlığını açıklayın.
- 4- Kureyş'in Hz. Ali (a.s)'nin şahsına yönelik düşmanlığının niteliği nedir?

YEDİNCİ DERS

Müminlerin Önderi'nin (s.a) Sükûtu

Şimdi Hz. Ali (a.s)'nin Sakife olayından sonra yani Ebu Bekir'in hükümeti kurulduğunda neden aslında kendisine ait olan haktan vazgeçtiğine bakalım. Birkaç ay süresince getirmiş olduğu kanıt ve delillerin bir fayda sağlayamayacağına emin olduktan sonra neden silahlı mücadelede bulunmadı? Dikkat edilmelidir ki, ashabın büyüklerinden bir grup Hz. Ali (a.s)'nin ciddi taraftarlarındandı ve Müslüman halkın genelinin muhalefeti gibi bir durum da yoktu. Burada genel olarak söylenebilecek söz Hz. Ali (a.s)'nin İslam'ın ve Müslümanların iyiliğini gözettiğinden dolayı sükûtu seçmiş olmasıdır. Şıkkıyye Hutbesinde şöyle buyuruyor:

"...Hilâfetle arama bir perde çektim, onu koltuğumdan silkip attım. Düşündüm, kesilmiş elimle hamle mi edeyim; yoksa bu kapkaranlık körlüğe sabır mı edeyim? Hem de öylesine bir körlük ki ihtiyarları tamamıyla yıpratır, çocuğu kocaltır, inanan da Rabbine ulaşmıyorsa dek bu zulmette zahmet çeker.

Gördüm ki sabretmek daha doğru, sabrettim. Sabrettim ama gözümde diken vardı, boğazımda kemik vardı, mirasımın yağmalandığını görüyordum."¹

Hz. Ali (a.s)'nin konuşmalarına dikkat edersek sükûtu hakkındaki diğer cüzi etken ve sebeplere de değinebiliriz.

1- Müslümanlar Arasında Tefrika

Müminlerin önderi (a.s) şöyle buyuruyor: "Allah, Peygamberi (s.a.a)'nin ruhunu aldığı zaman Kureyşliler bencilliklerinden dolayı kendilerini benden üstün saydılar. Ümmetin liderliğine onlardan daha layık olduğumuz halde hakkımızı gasp ettiler. Gördüm ki, bu duruma sabretmek Müslümanlar arasında tefrika çıkmasından ve kan dökülmesinden daha iyidir. Zira halk İslam'ı yeni kabul etmişti. Din

1- Feyzü'l-İslam; Abdülbaki Gölpinarlı. Nehcü'l-Belağa, Şıkkıyye Hutbesi.

köpüklenmiş bir bardak dolusu süt gibiydi. En küçük bir gaflet ve tembellik onu bozabilir, en küçük bir ihtilaf onu altüst edebilirdi.”¹

2-Mürtet Olanların Oluşturduğu Tehlike

Hız. Peygamber (s.a.a)’in vefatından sonra Arap kabilelerinin büyük bir kısmı dinden döndüler ve mürtet oldular. Bunlar Allah Resulü (s.a.a)’nın ömrünün son zamanlarında Müslüman olmuşlardı. Bu tehlikeli durum Medine için büyük bir tehdit oluşturuyordu. Bu yüzden Hız. Ali (a.s) Medine hükümetinin mürtetler karşısında zayıf düşmemesi için susmak zorundaydı. Ali (a.s) bununla ilgili şöyle buyuruyor: “Allah’a yemin ederim ki Arapların imamet ve önderliği Peygamber (s.a.a)’den sonra onun Ehl-i Beyt (a.s)’inden başka yöne çekeceklerini, hilafeti benden alacaklarını asla düşünmezdim ve bu zihnimin köşesinden bile geçmemiştir. Beni rahatsız eden tek şey halkın biat etmek için falancanın (Ebu Bekir) etrafında toplanmasıdır. Kenara çekildim ve bir grubun İslam’dan döndüğünü ve Muhammed’in (s.a.a) dinini ortadan kaldırmak istediğini gördüm. İslam ve ehline yardım etmezsem temelden sarsılıp yok olacağına şahit olmaktan korktum. Bu da benim için size halife olmam ve yönetimden mahrum kalmamdan çok daha büyük bir felaketti. Çünkü bu, dünyanın birkaç günlük kazancıydı ve tıpkı bir serap gibi, ortadan kaybolan bulutlar gibi bitmeye ve yok olmaya mahkûmdu. Bu olayların karşısında durdum batıl ortadan kayboldu yok oldu ve din yerinde kaldı.”²

İmam Hasan (a.s) da Muaviye’ye yazdığı mektupta şöyle söylemektedir: “Münafıkların ve diğer Arap hiziplerinin İslam’a darbe vurmalarından korktuğumuz için hakkımızı görmezden geldik.”³

Hatta Kur’an-ı Kerim’de de buyrulduğu üzere, kalben iman etmeyip zorla İslam’ı kabul eden bir grup içlerindeki nifakın bir gereği olarak Hız. Ali (a.s)’nin emir sahibi olma meselesini kabul etmemiş, daha

1– İbn-i Ebi’l-Hadid, Şerh-i Nehcü’l-Belağa, Darü’l-Ceyl, Beyrut, birinci baskı, h.1457, c.1, s.308.

2– Feyzü’l-İslam, 62. mektup.

3– Ebu’l-Ferac İsfahani. Mekatilü’t-Talibiyyin, Menşuratü’ş-Şerifi’r-Razi, Kum, h.1416, s.65.

Peygamber (s.a.a)'in hayatında bu konuya itiraz etmişlerdir. Tebersi, "istekte bulunan biri gerçekleşecek olan bir azabı istedi" ayetinin tefsirinde İmam Sadık (a.s)'tan şöyle naklediyor:

"Gadir-i Hum olayından sonra Numan Bin Haris Fehri adında bir bedevi Hz. Peygamber (s.a.a)'in yanına geldi ve şöyle dedi: Emrettin, Allah'ın birliğine ve senin peygamberliğine şahadet ettik. Emrettin cihat, hac, oruç, namaz ve zekâtı kabul ettik. Bunlara razı olmadın şimdi de diyorsun ki, ben kimin mevlasıysam Ali'de onun mevlasıdır! Acaba bu senden mi yoksa Allah tarafından mı? Allah Resulü (s.a.a) şöyle buyurdu: Kendisinden başka ilah olmayana yemin ederim ki, bu Allah tarafındandır. Numan Bin Haris döndü bir taraftan da kendi kendine Allah'ım eğer bu konu doğruysa gökten üzerimize taş yağdır dediği esnada gökyüzünden üzerine bir taş düştü ve öldü. Bu olay üzerine yukarıda zikredilen Mearic Suresi'nin birinci ayeti nazil oldu."¹

Bunların Sakife olayında da Kureyş'in yanında olduklarını görmekteyiz. Ebu Mihnef'in naklettiğine göre, Medine etrafından olan bir grup bedevi Arap alış-veriş yapmak için oraya gelmişler ve Allah Resulü (s.a.a)'nın vefatında da Medine'de bulunmuşlardı. Halkın Ebu Bekir'e biat etmelerini tahrik² hususunda fiziki bir etken olmuşlardı.

3-Peygamber Neslinin Korunması

Peygamber (s.a.a)'in asıl varisleri ve dinin gerçek koruyucuları Ehl-i Beyt (a.s)'tir. Onlar Kur'an'ın eşi, Peygamber (s.a.a)'in çok kıymetli ikinci emaneti, dinin açıklayıcısıydılar. El değmemiş ve asil İslam'ı Peygamber (s.a.a)'den sonra halka göstermişlerdi. Onların yok olması, İslam'a vurulmuş, telafisi mümkün olmayan bir darbeydi. Müminlerin önderi şöyle buyuruyor: "Düşündüm ve gördüm ki o

1- Mecmaü'l-Beyan, Darü'l-Marife li't-Tabaat-i ve'n-Neşr-i, ikinci baskı, h.1408, c.10, s.530.

2- Şeyh Müfit, Ahmet b. Muhammed b. Numan. El-Cemel, Mektebetü'l-A'lami'l-İslami, Merkezü'n-Neşr, s.118,119.

zamanlarda Ehl-i Beyt'imden başka bir yardımcım yok. Onların katledilmesini istemedim.¹

Şia'nın Sakife'den Sonra Siyasi ve Ayni Yapılanması

Her ne kadar Sakife'nin şekillenmesiyle Ali (a.s) siyaset sahnesinden uzaklaşsa da, Sakife'den sonra Şiiler'den oluşan seçkin bir grup, özel bir siyasi duruş sergilemişler ve gerek ferdi ve gerekse toplu olarak Ali (a.s)'nin hakkaniyetini savunmuşlardır. İlk olarak Hz. Fatıma (s.a)'nın evinde toplanmışlar, biatten kaçınmışlar ve bu yüzden de Sakife'nin temsilcileri tarafından hücumla maruz kalmışlardır.² Ancak Ali (a.s) İslam'ın korunması için, onlarla sert diyaloglara girilmemesini, ilmi münazara ve müzakerelerle karşılık verilmesini istiyordu. Bera b. Azib naklediyor:

"Sakife olaylarından dolayı çok üzüntülüydüm. Akşam vakti Peygamber (s.a.a)'in mescidine gittim. Mikdat, Ubade b. Samit, Selman Farisi, Ebuzer, Huzeyfe ve Ebu'l-Heysem Bin Teyyihan'ın, Peygamber (s.a.a)'in vefatından sonra gerçekleşen olaylar hakkında konuştuklarını gördüm. Birlikte Ubeyy b. Kab'ın evine gittik. O, "Huzeyfe ne derse benim düşüncem de odur" dedi.³

Sonra Hz. Ali (a.s)'nin Şiaları Cuma günü Mescid-i Nebi'de Ebu Bekir'le münazara ederek Ebu Bekir; tartışmada yenilgiye uğrattılar. Tebersi naklediyor:

"Eban Bin Tağlib İmam Sadık (a.s)'a, "Sana feda olayım! Acaba Ebu Bekir Allah Resulü (s.a.a)'nın makamına oturunca kimse ona itiraz etmedi mi?" diye sorunca İmam cevabında şöyle buyurdu: Etmez olur mu? Halid Bin Sait, Selman Farisi, Ebuzer, Mikdad, Ammar, Bureyde Eslemi, Ebu'l-Heysem b. Teyyehan, Sehl b. Hanif, Osman b. Hanif, Huzeyme b. Sabit Zü's-Şahadeteyn, Übey b. Kab ve Ebu Eyüp

1- Nehcü'l-Belağa. Feyzü'l-İslam, 26. hutbe.

2- İbn-i Vazih. Tarih-ü Yakubi, Menşuratü's-Şerifi'r-Razi, Kum, h.1414, c.2, s.126.

3- İbn-i Ebi'l-Hadid. Şerh-u Nehcü'l-Belağa, Dar-ü İhyai't Turasi'l-Arabi, Beyrut, c.2, s.51.

Ensari¹ gibi Ensar'dan ve Muhacirler'den oluşan on iki kişi bu işe çare bulmak için bir yerde toplandılar. Bazıları "Mescide gidip Ebu Bekir'i minberden aşağı indirelim" dedi. Bazılarıysa bu görüşe karşıydı ve doğru bulmuyorlardı. Sonunda Hz. Ali (a.s)'nin huzuruna vardılar ve "gidip Ebu Bekir'i minberden indireceğiz" dediler. Bunun üzerine Hz. Ali (a.s) onlara şöyle buyurdu: Onlar sayıca çok fazla. Eğer sert davranır, söylediğiniz şeyi yaparsanız, onlar da size "biat edin yoksa sizi öldürürüz" derler. Siz gidin ve Allah Resulünden duyduklarınızı ona anlatın. Bu hücceti tamamlayacaktır. Bunun üzerine mescide gittiler. Konuşmaya ilk başlayan Halid b. Sait Emevi olmuş ve şöyle demiştir: Ey Ebu Bekir! Sen Peygamber-i Ekrem (s.a.a)'in Beni Nadir Yahudileri ile savaşından sonra ne dediğini biliyorsun. O, şöyle buyurmuştu: "Bilin ve vasiyetimi ezberleyin Ali benden sonra size bıraktığım halifem ve yerime geçecek olan kimsedir. Allah'ım bana böyle emretti." Sonra Selman kalktı ve farsça olarak şu meşhur sözünü söyledi: "Kerdid, nekerdid" (Peygamber vasiyetinde bildirdiği halde halifeyi tayin ettiniz ama doğru bir iş yapmadınız.) Onlar delillerini açıkladıktan sonra Ebu Bekir minberden indi, evine gitti ve üç gün çıkmadı. Sonunda Halid b. Velid, Salim Mevla Ebu Huzeyfe ve Muaz b. Cebel kalabalık bir grupta Ebu Bekir'in evine geldiler ve onu cesaretlendirdiler. Ömer bu grupta birlikte mescidin kapısına gelerek şöyle dedi: Ey Şiiler ve Ali'nin dostları, eğer bir daha böyle konuşmalar yapacak olursanız, başlarınızı uçururum."²

Yine Hz. Peygamber vefat ettiğinde Halit b. Sait, kardeşleri Eban ve Ömer gibi memuriyet dolayısıyla dışarıda bulunan bir grup Şii sahabe, döndüklerinde Ebu Bekir'e itiraz etmişlerdir. Bu üç kardeş itirazlarının göstergesi olarak zekât toplamak olan görevlerine devam etmemişler ve şöyle demişlerdir: "Biz Peygamber'den sonra kimse için çalışmayacağız."³

1- Kabri İstanbul'dadır. (Çev.)

2- Tabersi, Ebi Mansur Ahmet b. Ali b. Ebi Talip. El-ihiticac, intişarat-i Usve, c.1, s.186-200.

3- İbn-i Esir, İzzettin Ebi'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kiram. Üsdü'l-Ğabe fi Marifeti's-Sahabe, Dar-ü İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, (tarihsiz), c.2, s.83.

Halit b. Sait, Hz. Ali (a.s.)'ye şöyle demiştir: "Gel sana biat edeyim çünkü sen Muhammed'in (s.a.a) yerine en layık olan kimsesin."¹

Diğer üç halifenin yirmi beş yıllık hilafetleri süresince Şii sahabeler Hz. Ali (a.s.)'yi Müminlerin gerçek önderi diye tanıtmışlardır. Abdullah b. Mesut şöyle diyor:

"Tıpkı Kur'an-ı Kerim'in buyurduğu gibi imamlar dört tanedir. Bunlar Âdem, Davut, Harun ve Ali'dir."²

Huzeyfe'de şöyle diyordu:

"Kim Müminlerin gerçek önderini tanımak istiyorsa Ali (a.s.)'ye gitsin."³

Peygamber (s.a.a)'in gazvelerinde Ensar'ın bayraktarı olan Haris b. Hazrec, Peygamber-i Ekrem (s.a.a)'in Hz. Ali (a.s.)'ye şöyle buyurduğunu naklediyor: "Göklerin sakinleri seni Emire'l-Müminin (Müminlerin önderi) olarak adlandırırlar." Yakubi şöyle yazıyor:

"Ömer'in tavsiye ettiği altı kişilik şuradan ve Osman'ın seçilmesinden sonra bir grup Ali (a.s.)'ye meyletmiş ve Osman'ın aleyhinde konuşuyorlardı. Bir şahıs şöyle naklediyor: Mescide girdim, diz çöküp oturmuş birini gördüm. Sanki bütün dünya onunmuş da elinden almışlar gibi bir hali vardı. Halka şöyle diyordu: Hayret ediyorum, Kureş, ilk mümin, Allah Resulü (s.a.a)'nın amcaoğlu, halkın Allah'ın dini hususunda en bilgisi, en fakihi, dosdoğru yolu en iyi göreni kendi içlerinde olduğu halde, Peygamber ailesini hilafetten nasıl olur da uzak tutarlar. Allah'a yemin ederim hilafeti; hidayetçi, aynı zamanda hidayet olmuş, masum ve seçkin bir imam'dan aldılar. Hedefleri ümmeti düzeltmek ve dindarlık değil, ahiret karşılığında dünyayı elde

1- İbn-i Vazih. Tarih-ü Yakubi, Menşurat-ü Müesseseti'l-A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, birinci baskı, h.1413, c.2, s.11.

2- (Bakara) 30. Ayet, Hz. Âdem Hakkında, (Sad) 26. Ayet, Hz. Davut Hakkında, (Araf) 142. ayet Hz. Musa Hakkında, (Nur) 55. ayet Hz. Ali Hakkındadır. İbn-i Şehraşub. Menakib-u Âl-i Ebi Talip, Darü'l-Adva, Beyrut, h.1405, c.3, s.115.

3- Belazuri, Ahmet b. Yahya. Ensabü'l-Eşraf, Menşurat-ü Müesseseti'l-A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, h.1394, c.3, s.115.

etmekti." Ravi şöyle devam ediyor. "Yaklaştım ve şöyle sordum: Allah sana merhamet etsin sen kimsin ve bu bahsettiğin şahıs kimdir? Bana şöyle cevap verdi: Ben Mikdat b. Amr, bahsettiğim bu şahıs da Ali b. Ebi Talip'tir (a.s)." Dedim ki: "Sen kıyam et, bende sana yardım edeyim." Mikdat şöyle dedi: "Evladım bu birkaç kişinin üstesinden gelebileceği bir iş değil."¹

Ebuzer Gaffari'de Osman'ın hilafeti döneminde Mescidü'n-Nebi'nin kapısında durur ve şöyle söylerdi:

"Beni tanıyan tanır. Tanımayanlar da bilsin ki ben Cündeb b. Cunade, Ebuzer Gaffari'yim... Muhammed (s.a.a)² Âdem'in ilminin ve bütün peygamberlerin sahip oldukları faziletlerin sahibidir ve Ali b. Ebi Talip (a.s) Peygamber (s.a.a)'in yerine bıraktığı ve onun ilminin varisi olan şahsiyettir. Ey Peygamber'den sonra şaşkın ve derbeder olan ümmet! Haberdar olun eğer Allah'ın öncü karar kıldığını öncü bilip, hükümet etme işini Peygamberiniz'in Ehl-i Beyt'ine bıraksaydınız, üstünüzden ve altınızdan nimetler yağardı. Allah'ın Kitabı ve Peygamberiniz'in sünnetinde istediğiniz her konunun ilmini onların yanında bulurdunuz. Oysa siz böyle yapmadınız, çekin yaptıklarınızın sonucunu."

Evet, Şia camiası ve teşekkülü ilk olarak Peygamber Efendimiz (s.a.a)'in çok kıymetli sahabelerinden oluşmuştur ve Şiilik, Şii Sahabeler yoluyla sonraki nesil yani, Tabiine ulaşmıştır. Osman'ın hükümetinin sonunda siyasi ortamın Hz. Ali (a.s)'nin hilafeti için hazır olması da onların çabalarının bir eseridir.

1– İbn-i Vazih. Tarih-ü Yakubi, s.57.

2– a.g.e, s.67.

Yedinci Dersin Özeti

1- Hz. Ali (a.s) İslam'ın hayrı için hakkının elinden alınmasına göz yumdu ve ses çıkarmadı. O Hazret'in bu konudaki sözleri dikkate alındığında aşağıda zikredeceğimiz sebepler ortaya çıkmaktadır: a) Müslümanlar arasında kargaşa. b) Mürtetlerin oluşturduğu tehlike. c) Peygamber (s.a.a) Ehl-i Beyt'inin korunması.

2- Sakife'den sonra Şii sahabelerden oluşan seçkin bir grup, özel bir siyasi duruş sergilemişler, gerek ferdi gerekse toplu olarak Hz. Ali (a.s)'nin hakkaniyetini savunmuşlardır. İlk defa Hz. Fatıma (s.a)'nın evinde toplanan bu grup mescitte Ebu Bekir'den açıklama istemiş ve yirmi beş yıl süresince Hz. Ali (a.s)'yi gerçek halife olarak tanıtmışlardır.

Yedinci Ders Soruları

1. Emire'l-Mümininin suskunluğunun sebebini yazın.
2. Sakife olayından sonra Şia hangi aşamadaydı?

SEKİZİNCİ DERS

Şii Sahabeler

Daha önce de belirttiğimiz üzere Hz. Ali (a.s)'nin izinden gidenlere Şia diyen ilk kimse, İslam dininin kurucusu Hz. Muhammed Mustafa (s.a.a)'dır. Resul-i Ekrem (s.a.a)'ın zamanında sahabelerden bir grup Ali'nin Şia'sı olarak tanınıyorlardı. (Ehl-i Sünnet âlimlerinden) Muhammed Kürd Ali, Hutatu's-Şam'da şöyle yazar:

"Resul-i Ekrem (s.a.a)'ın asrında sahabenin büyüklerinden bir grup Ali (a.s)'ye olan sevgi ve muhabbetleriyle meşhur olmuşlardı. Örneğin Selman bu şahsiyetlerdendi. O şöyle derdi: Biz Peygamber (s.a.a)'e Müslümanların hayrını istemek, Ali'yi sevmek ve ona itaat etmek üzere biat ettik. Ebu Said Hudri de bu kimselerdendi. O da şöyle derdi: "Bize beş şey emredildi. Halk dört tanesine amel etti bir tanesini terk etti." Dört şeyin ne olduğunu sorduklarında, "namaz, zekât, ramazan ayı orucu ve hac" diye yanıtladı. "Peki, terk ettikleri şey neydi?" diye sorduklarındaysa, "Ali b. Ebi Talip'in velayetidir (hükmetme yetkisi)" diye cevap verdi. Halk, "acaba bu da diğerleri gibi farz mıdır?" diye sorunca da, "evet farzdır" cevabını verdi. Ebuzer Gaffari, Ammar Yasir, Huzeyfe b. Yeman, Huzeyme b. Sabit Zü's-Şahadeteyn, Ebu Eyüp Ensari, Halit b. Sait, Kays b. Sa'd"¹ Şii olan sahabelerdi. İbn-i Ebi'l-Hadid'de ilk Şiiler hakkında şunları yazar:

"Ali'nin en üstün kimse olduğu sözü, sahabe ve tabiinin büyük bir bölümünün kabul ettiği çok eski bir sözdür. Sahabeden Ammar, Mikdad, Ebuzer, Selman, Cabir, Übeyy b. Kab, Huzeyfe, Büreyde, Ebu Eyüp, Sehl b. Hanif, Osman b. Hanif, Ebu'l-Heysem b. Teyyihan, Huzeyme b. Sabit, Ebu't-Tufeyl Amir b. Vâsile, Abbas b. Abdulmüttalib, Beni Haşim ve Beni Müttalib'in tamamı Şiiydi. Zübeyr de başlangıçta Hz. Ali (a.s)'nin önceliğine inananlardı. Beni

1– Hutatü's-Şam, Mektebetü'n-Nuri, Dimeşk, üçüncü baskı, 1403-1987, c.6, s.245.

Ümeyye'den de Halit b. Sait ve Ömer b. Abdülaziz gibi bazıları bunu kabul edenlerdendi.¹

Seyyit Ali Han Şirazi, Ed-Derecatü'r-Rafia fi Tabakati's-Şia'sında bir bölümü Şii sahabelere ayırmıştır. Bu bölümde önce Beni Haşim'i sonra da diğer Şii sahabeleri zikretmiştir. Beni Haşim'den olan Şii sahabeleri konu alan kısımda şu isimleri zikretmiştir:

"Ebu Talip, Abbas b. Abdülmüttalib, Abdullah b. Abbas, Fazl b. Abbas, Ubeydullah b. Abbas, Kasım b. Abbas, Abdurrahman b. Abbas, Temam b. Abbas, Akil b. Ebi Talip, Ebu Süfyan b. Haris b. Abdülmüttalib, Nevfel b. Haris b. Abdülmüttalib, Abdullah b. Zübeyir b. Abdülmüttalib, Abdullah b. Cafer, Avn b. Cafer, Muhammed b. Cafer, Rabia b. Haris b. Abdülmüttalib, Tufeyl b. Haris b. Abdülmüttalib, Mugeyre b. Nevfel b. Haris b. Abdülmüttalib, Abbas b. Utbe b. Ebi Leheb, Abdülmüttalip b. Rabia b. Haris b. Abdülmüttalib, Cafer b. Ebi Süfyan b. Haris b. Abdülmüttalib.²

Seyyit Ali Han Şirazi, Beni Haşim'den olmayan Şii sahabeler ile ilgili ikinci bölümde de şu isimleri zikrediyor:

"Ömer b. Ebi Seleme, Selman Farisi, Mikdad b. Esved, Ebuzer Gaffari, Ammar b. Yasir, Huzeyfe b. Yeman, Huzeyme b. Samit, Eba Eyüp Ensari, Ebu'l-Heysem Malik b. Teyyihan, Ubeyy b. Kab, Sad b. Ubade, Kays b. Sad, Sad b. Sad b. Ubade, Ebu Kutade Ensari, Adiy b. Hatem, Ubade b. Samit, Bilal b. Ribah, Ebu'l-Hamra, Ebu Rafi, Haşim b. Utabe b. Ebi Vakkas, Osman b. Huneyf, Sehl b. Huneyf, Hekim b. Cebeletü'l-Advi, Halit b. Said b. As, Velid b. Cabir b. Tuleymu't-Tai, Sad b. Malik b. Sinan, Bera b. Malik Ensari, ibn-i Hüseyb el-Eslemi, Kab b. Amr Ensari, Rufae b. Rafi el-Ensari, Malik b. Rabia Saidi, Ukbe b. Ömer b. Sa'lebe Ensari, Hind b. Ebi Hale Temimi, Cude b. Hubeyre, Ebu Umre el-Ensari, Mesud b. Avs, Nuzle b. Ubeyd, Ebu Bereze Eslemi, Mirdas b. Malik Eslemi, Mesud b. Şidad Fehrî,

1- ibn-i Ebi'l-Hadid. Şerh-u Nehci'l-Belağa, Dar-ü İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, c.20, s.221,222.

2- Seyyit Ali Han Şirazi. Ed-Derecatü'r-Rafia fi Tabakati's-Şia, Müessesetü'l-Vefa, Beyrut, s.41,197.

Abdullah b. Bedil Huzai, Hucr b. Adiyy el-Kindi, Amr b. el-Himaki'l-Huzai, Usame b. Zeyd, Ebu Leyla Ensari, Zeyd b. Erkam, Bera b. Azib Evsi.”¹

Ricali Berki'nin yazarı da, sahabeden olan, Ali (a.s) Şiilerini ve dostlarını, kitabının bir kısmında şöyle belirtmiştir: “Selman, Mikdad, Ebuzer, Ammar. Bu dört kişiden sonra, Ebu Leyla, Şubeyr, Ebu Umre Ensari, Ebu Sinan Ensari. Bu dört kişiden sonra, Cabir b. Abdullah Ensari, ismi Sad b. Malik Hazreci olan Ebu Sait Ensari, Ebu Eyup Ensari Hazreci, Ubeyy b. Kab Ensari, Bureyde b. Huseyb Eslemi, lakabı Sefinet-u Rakib-i Esed olan Abdurrahman b. Kays, Abdullah b. Selam, Abbas b. Abdülmüttalib, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Cafer, Mugeyre b. Nevfel b. Haris b. Abdülmüttalib, Ensar'dan sayılan Huzeyfetü'l-Yeman, Usame b. Zeyd, Enes b. Malik, Ebu'l-Hamra, Bera b. Azib Ensari, Arefe Ezdi.”²

Bazı Şii âlim ve rical bilginleri, Şii sahabelerin bu sayılanlardan daha fazla olduklarına inanırlar. Örneğin Şeyh Müfit, Medine'de Hz. Ali (a.s)'ye biat eden, özellikle savaşlar da onun yanında olan bütün sahabelerin Şii ve Hz. Ali (a.s)'nin imametine itikadı olanlar zümresinden olduklarına inanır. Cemel savaşında sahabeden 1500 kişi vardı.³

Rical-i Keşşi'de şöyle geçer:

“Bunlar hak yoluna dönüp Emire'l-Müminin (a.s)'in imametine inan ilk sahabelerdendir: Ebu'l-Heysem Teyyihan, Ebu Eyüp, Huzeyme b. Samit, Cabir b. Abdullah, Zeyd b. Erkam, Ebu Sait Sehl b. Hanif, Bera b. Malik, Osman b. Hanif, Ubade b. Samit. Bunlardan sonra Kays b.

1– a.g.e, s.197,455.

2– Ahmet b. Muhammed b. Halit Berki. Rical-ü Berki, Müessesetü'l-Kıyam, s.29,31.

3– Şeyh Müfit, Muhammed b. Muhammed b. Numan. El-Cemel, Mektebetü'l-A'lamî'l-İslami, Merkezü'n-Neşr, Kum, s.109,110.

Sad, Adıyy b. Hatem, Amr b. Himak, İmran b. Hasin, Bureyde Eslemi ve “büyük bir topluluk” diye tabir ettiği bir grup.¹

Merhum Mir Damad, Rical-i Keşşi'nin Talika'sında, bu büyük topluluğu “Sahabenin büyüklerinden ve tabinin seçkinlerinden birçoğu”² olarak açıklıyor.

Seyyit Ali Şirazi de şöyle demiştir:

“Hz. Peygamber (s.a.a)'in sahabelerinin büyük çoğunluğu, Emire'l-Müminin (a.s)'in imametine geri dönmüşlerdi. Onları saymak bizim imkânımız dâhilinde değil. Haberleri nakledenler sahabenin çoğunun Hz. Ali (a.s)'nin savaşlarında onun yanında olduğunu söylemişlerdir.”³

Muhammed b. Ebi Bekir, Muaviye'ye yazdığı bir mektupta Peygamber (s.a.a)'in ashabının Hz. Ali (a.s)'nin yanında yer almasını, onun hakkaniyetinin delillerinden biri olarak zikretmiştir.⁴

Muhammed b. Huzeyfe Hz. Ali (a.s)'nin vefalı dostlarından ve Muaviye'nin dayısının oğluydu. Hz. Ali (a.s)'ye olan sevgisi yüzünden ömrü yıllarca Muaviye'nin zindanında geçmiş ve orada vefat etmiştir. Muaviye'yle yaptığı bir konuşmada şöyle der:

“Seni ilk tanıdığım zamandan beri gerek cahiliyet, gerekse İslam dönemimde hiç değişmedin ve İslam sana hiç bir şey kazandırmadı. Ali'yi sevdiğimden dolayı beni azarlaman bunun göstergesidir. Oysa Ensar ve Muhacirlerin bütün zahitleri, dindarları onun (a.s) yanında ve münafıklar ve tuleka⁵ da senin yanındadır.”⁶

1– Şeyh Tusi, Ebi Cafer. İhtiyar-u Marifeti'r-Rical (Rical-i Keşşi), Müesseset-ü Ali'l-Beyt li-İyâi't-Turas, Kum, h.1404, c.1, s.181,188.

2– a.g.e, s.188.

3– Emin, Seyyit Muhsin. Ayanü's-Şia, Daru't-Tearuf li'l-Matbuat, Beyrut, (tarihsiz), c.2, s.24.

4– Belazuri. Ensabu'l-Eşraf, Menşurat-ü Müesseseti'l-A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, h.1394, c.2, s.395.

5– Mekke'nin fethedildiği gün Müslüman olanlara “tuleka” denmiştir. Çev.

6– Şeyh Tusi, Ebi Cafer. Rical-u Keşşi, s.278.

Gerçi Hz. Ali (a.s)'nin yanında bulunanların hepsi Şii sayılmazdı, resmi halife olduğu için onun yanındaydılar. Bu söz sahabenin haricinde Hz. Ali (a.s)'nin yanında bulunanlar için denirse doğrudur; ama onunla birlikte olan sahabeler için değil. Çünkü Hz. Ali (a.s) sürekli, doğruluğunu ispat etmek için onlardan yardım istiyordu. Süleyman b. Kays şöyle naklediyor:

“Emire'l-Müminin Sıffin'de minbere çıktı. Muhacirler ve Ensar da dâhil olmak üzere orduda bulunan bütün halk minberin önünde toplandı. Hz. Ali (a.s) Allah'a hamt ve sena ettikten sonra şöyle buyurdu: Ey insanlar! Benim fazilet ve menkıbelerim sayılamayacak kadar çok. Ben şununla yetineceğim. Allah Resulüne “Önde gidenler öncüdürler. İşte bunlardır Allah'a en yakın olanlar”¹ ayeti hakkında sorulduğunda şöyle buyurdular: Allah bu ayeti enbiya ve onların vasileri hakkında nazil etti. Ben peygamberlerin en üstünüyüm, benim vasim Ali b. Ebi Talip de vasilerin en üstünüdür.” Bu esnada çoğunluğu Ensar'dan olan aynı zamanda Bedir'de de bulunmuş olan yetmiş sahabe ayağa kalktı ve Allah Resulü'nden böyle duyduklarına dair şahadette bulundu ve “Öyledir” dedi.²

1– Vakıa (10-11).

2– Kitab-ı Selim İbn-i Kaysi'l-Amiri. Menşurat-ü Darü'l-Funun li't-Tabaat-i ve'n-Neşr-i ve't-Tevzi, Beyrut, h.1400, s.186; Tabersi, Ebi Mansur Ahmet b. Ali b. Ebi Talip. El-İhticac, intişarat-i Usve, c.1, s.472.

Sekizinci Dersin Özeti

İlk Şiiler Peygamber (s.a.a)'in sahabelerindendi. Muhammed Kürd Ali Hutatu'ş-Şam'da Peygamber (s.a.a)'in zamanında bir grup sahabenin, Ali'nin Şia'sı olarak nam saldıklarını yazmıştır. Seyyit Ali Han Şirazi, Ed-Derecatü'r-Rafia fi Tabakati'ş-Şia'sında, Şii sahabeleri Beni Haşim'den olanlar ve diğerleri olmak üzere iki bölümde incelemiştir. Rical-i Berki'nin yazarı da kitabının bir bölümünü Hz. Ali (a.s)'nin Şia'sı olan Peygamber ashabına ayırmıştır. Şeyh Müfit Cemel kitabında Hz. Ali (a.s)'nin savaşlarında yanında olan bütün sahabelerin Şii olduklarını söylüyor. Şeyh Tusi, Rical-i Keşşi kitabında, Şii sahabeleri saydıktan sonra, Hz. Ali (a.s)'nin İmametine dönenlerin büyük bir rakama ulaştıklarını söylüyor. Emire'l-Mümininin dostlarının Hz. Ali (a.s)'nin hakkaniyeti hakkında sundukları delillerden bir tanesi Hz. Peygamber (s.a.a)'in ashabının onun yanında olmasıdır.

Sekizinci Ders soruları

1. Şii sahabeler hakkında açıklama yapın.
2. Cemel Savaşına ne kadar sahabe katılmıştır?

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ŞİA TARİHİNİN DEĞİŞİM SAFHALARI

DOKUZUNCU DERS

1- İlk Halifeler Döneminde Şia

Aşağıda açıklanacağı üzere Şia ilk üç halife zamanında (Ebu Bekir, Ömer, Osman) bazı özelliklere sahipti.

1- Sakife'den sonraki ilk günler haricinde Şia, bu üç halife döneminde büyük bir baskı altında değildi. Ama Şii olduklarından dolayı önemli makamlara ulaşmaktan mahrum kaldıklarını belirtmekte de fayda var.¹

2- Sakife'den sonra Müslümanların önderliği konusunda bölünme oldu ve Müslümanlar iki önemli gruba ayrıldılar. Ehl-i Sünnet; ilim, fıkıh, inanç gibi alanlardaki sorunlarında zamanın halifelerine ve Şia ise, Hz. Ali (a.s)'ye yöneldi. Şia'nın ilim, fıkıh, genel olarak İslam öğretileriyle ilgili olarak Masum İmamlar (a.s)'a yönelişi, Hz. Ali (a.s)'nin şahadetinden sonra da devam etti. Şiiilerin ve Ehl-i Sünnetin fıkıh, hadis, tefsir, kelam vs. ilimlerde asırlar geçtikçe aralarında oluşan ihtilafların sebebi, bu iki fraksiyonun din hususunda yöneldikleri mercilerinin farklı olmasından kaynaklanıyordu.

Hz. Ali (a.s) uzaktan uzağa ve gayri resmi olarak İslam'ın yüce maslahatlarını korumayı gözeterek zamanın halifelerine askeri ve

1– Örneğin, Ebu Bekir önce Halit b. Sait'i Şam savaşında komutan olarak tayin etmişti. Ömer şöyle dedi: Acaba Halit'in sana biat etmekten kaçınıp, Beni Haşim'in yanında olduğunu unuttun mu? Ben onun komutan olmasını uygun görmüyorum. Bu yüzden Ebu Bekir, Halit'in komutanlığı hükmünü iptal etti ve onun yerine başka birini atadı. (İbn-i Vazih, Ahmet b. Ebi Yakub, Tarih-u Yakubi, Menşuratü'ş-Şerifi'r-Razi, Kum, h.1414, c.2, s.133.

siyasi açıdan yardım etmiş,¹ Şii sahabelerin büyüklerinden de sayılı bir grup imam Ali (a.s)'nin de onaylamasıyla siyasi ve askeri makamları kabul etmişlerdir. Örneğin Fazl b. Abbas'ın (Hz. Ali (a.s)'nin Sakife'deki savunucusu ve amcaoğlu), Şam ordusunda askeri bir makamı vardı ve hicretin on sekizinci yılında Filistin'de vefat etti.²

Sırasıyla Huzeyfe ve Selman da Medâin'de komutan olmuşlardı.³ Ammar Yâsir, ikinci halife tarafından Sa'd b. Vakkas'tan sonra Kûfe valisi tayin edilmişti.⁴ Emire'l-Müminin'in (a.s) ihlâslı Şiilerinden olan Haşim Mirkal, Siffin'de onun emri altında şehit olmuştur.⁵ Üç halife zamanının, meşhur komutanlardandı, hicri yirmi iki yılında

1- Örneğin, Hz. Ali (a.s)'nin Ebu Bekir'e Şam'a ordu gönderilmesi hususundaki önerisi. (İbn-i Vazih, Ahmet b. Ebi Yakub, Tarih-u Yakubi, Menşurâtü'ş-Şerifi'r-Razi, Kum, h.1414, c.2, s.133; Ömer Rumlarla savaşmaya gitme hususunda Hz. Ali (a.s)'yle istişare ettiğinde, Hz. Ali (a.s) Ömer'e şöyle yol gösteriyor: Eğer Sen bizzat gidersen ve çarpışmanın neticesinde de yenilirsən uzak şehirlerde yaşayan Müslümanlar ve sınırlar himayesiz kalır. Senden sonra yönelebilecekleri bir merci yok. O zaman onlara savaşta tecrübeli ve yiğit bir kişiyi, beraberinde de savaşın bela ve zorluklarına göğüs gerebilecek, öğüt ve nasihatten anlayacak kimseleri gönder. Eğer Allah galip kılarsa zaten bu senin istediğin bir şey, eğer başka bir durum meydana gelirse, sen Müslümanların dostu ve hamisi olacaksın. Nehcü'l-Belağa, çev. Feyzü'l-İslam, 134.hutbe; Ömer, İranlılarla savaşmaya gitmesi hususunda görüşünü sorduğundaysa Hz. Ali (a.s) ona şu cevabı verdi: Sen değirmenin mili gibi ol, savaş Araplarla çekip çevir ve bizzat muharebeye dâhil olma. Eğer sen buradan çıkarsan çevre ve etraftaki Araplar sana verdikleri sözü çiğner, fesat ve bozgunculuğa yönelirler. Artık iş öyle bir raddeye gelir ki, senin için merkezi korumak, savaş alanına gitmekten daha önemli bir hale gelir. İranlılar da seni gördüklerinde, bu Arapların lideridir, eğer onu ortadan kaldırırsak rahatlarız derler. Bu düşünce onlarda, seninle savaşma hırsını kamçılar.– a.g.e, 146. hutbe.

2- a.g.e, s.151.

3- Mesudî, Ali b. el-Hüseyin. Murucu'z-Zeheb, Menşûrât-u Müesseseti'l-A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, h.1414, c.2, s.323.

4- İbn-i Vazih, Ahmed b. Ebi Yakup.– a.g.e, s.155.

5- Mesudî, Ali b. el-Hüseyin,– a.g.e, s.401.

Azerbaycan'ı fethetti.¹ Osman b. Hanif ve Huzeyfe b. Yeman, Ömer tarafından Irak topraklarını ölçüm görevine getirilmişlerdi.²

Abdullah b. Büdeyl b. Varaka Huzai de Emire'l-Müminin (a.s)'in şiiilerinden olup oğlu Cemel savaşının ilk şehitlerindendir.³ ordu komutanı olanlardandı. O, İsfahan ve Hemedan'ı fethetmiştir.⁴

Cerir b. Abdullah Beceli⁵ ve Karza b. Ka'b Ensari⁶ gibi, Emire'l-Müminin (a.s) döneminde onun emrinde olan bazı kişiler, üç halifenin zamanında devlet ve ordu kademelerinde yöneticilik yapmışlardır. Cerir Kûfe'yi fethetti⁷ ve Osman döneminde Hemedan Valisiydi.⁸ Karza b. Ka'b Ensari ise, Ömer b. Hattab zamanında Rey şehrini fethetmiştir.⁹

Şiilik Kimliğinin Açığa Çıkması (Hz. Ali (a.s)'nin Hilafeti Döneminde)

Şiiliğin geçmişi Hz. Peygamber (s.a.a)'in zamanına ulaşsa da Şiiliğin gösterilmesi Osman'ın ölümünden sonra, Hz. Ali (a.s)'nin hilafeti döneminde olmuştur. Bu dönemde saflar belli olmuş, Hz. Ali (a.s)'nin dostları ve takipçileri alenen Şiiliklerini ve kimliklerini açıklamaya başlamışlardır. Şeyh Müfit şöyle naklediyor:

“Bir topluluk Hz. Ali (a.s)'nin yanına geldi ve “Ey Emire'l-Müminin! Biz sizin Şiilerinizdeniz” dedi. Hz. Ali (a.s) dikkatli bir şekilde yüzlerine baktı ve “o zaman neden sizde Şiilerin simasını görmüyorum” dedi.

1– İbn-i Vazih, Ahmed b. Ebi Yakup. –a.g.e, s.156.

2– a.g.e, s.152.

3– Şeyh Müfit, Muhammet b. Muhammet b. Numan. El-Cemel, Mektebetü'l-A'lemi'l-İslami, Merkezü'n-Neşr, Kum, 1416, s.324.

4– İbn-i Vazih, Ahmet b. Ebi Yakup, – a.g.e, s.157.

5– Belazuri, Ahmed b. Yahya b. Cabir. Ensabü'l-Eşraf, Menşurat-ü Müesseseti'l-A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, 1394, c.2, s.275.

6– İbn-i Esir, İzzettin Ali b. Ebi'l-Kerem. Usdu'l-Ğabe fi Marifeti's-Sahabe, Dar-ü İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, c.2, s.202.

7– İbn-i Vazih, Ahmed b. Yakup. – a.g.e, s.143.

8– İbn-i Kuteybe, Ebi Muhammed Abdullah b. Müslim. El-Mearif, Menşuratü'ş-Şerifi'r-Razi, Kum, h.1415, s.576.

9– İbn-i Vazih, Ahmet b. Ebi Yakup. – a.g.e, s.157.

Onlar, “ey Emire’l-Müminin! Şiilerin siması nasıl olur?” diye sorduklarındaysa Hz. Ali (a.s) şöyle buyurdu: Gece ibadetlerinden yüzleri sararmış, ağlamaktan gözleri zayıflamış, ayakta uzun süren ibadetlerden belleri bükülmüş, karınları oruçtan dolayı sırtlarına yapışmış, huşu ve alçakgönüllülük benliklerini sarmıştır.”¹

Aynı şekilde Hz. Ali (a.s)’nin hilafeti döneminde okunan şiirlerde, onun (a.s) hakkında hak üzere olan imam, Peygamber (s.a.a)’den sonra yerine geçecek olan kimse ve imam tabirlerinin kullanıldığını görmekteyiz. Kays b. Sad şöyle diyor:

*Ali bizim de bizden başkasının da imamıdır, bunu Kur’an bildirmiştir.*²

Huzeyme b. Sabit, Zü’ş-Şahadeteyn şöyle demiştir:

*Kurban olayım Ali (a.s) ‘ye, insanların imamına,
Halkın ışığına, muttakilerin sığınağına.*

*Peygamber (s.a.a) ‘in vasisidir, Betül’ün eşidir,
Halkın imamıdır, parlayan bir güneştir,*

*Sadaka olarak verdi yüzüğünü secdedeyken,
Ne güzel bir iş yaptı halkın imamı,*

*Âlemlerin Rabbi Allah onu diğerlerine üstün kıldı,
Hel etâ Suresini onun hakkında indirdi.*³

Hz. Ali (a.s)’nin şiileri de, şiirlerinde kendilerini Hz. Ali (a.s)’nin dini üzere tanıtmışlardır. Ammar Yasir Cemel Savaşında, Amr b. Yesribi adındaki bir şahısla çarpışırken şöyle diyordu:

*Meydanı terketme ey Yesribinin oğlu,
Savaşayım seninle Ali’nin dini üzere,
Yemin ederim Kâbe’ye, daha layıgız biz Peygamber’e.*¹

1– Şeyh Müfit. El-İrşat, çev. Şeyh Muhammed Bâkır Sâidî Horasanî, Kitabforuşi-yi İslamiyye, h.ş. 1376, s.227,228.

2– İbn-i Şehraşub. Menakib-u Âl-i Ebi Talip, Müessesese-yi intişarat-i Allâme, Kum, c.3, s.28.

3– a.g.e, s.6.

1– Şeyh Müfit. El-Cemel, Mektebetü’l-A’lami’l-İslami, Merkezü’n-Neşr, Kum, h.1416, s.346.

Hatta muhalif ve düşman gruplar bile Şiiler hakkında bu isimleri dile getirmekteydi. Az önce zikredilen Amr b. Yesribi, Hz. Ali (a.s.)'nin dostlarını öldürmekle gurur duyduğunu bildiren bir şiirinde şöyle diyor:

*Eğer beni tanıyorsanız ben Yesriblinin oğluyum,
İlba ve Hinid Cümle'yı öldürenim.¹
Ali'nin dini üzere olan Suhan oğlunu da öldürenim.*

2- Beni Ümeyye Döneminde Şia

Beni Ümeyye Dönemi Hicri 40 dan 132 yılına kadar sürmüş ve Şiiler için en sancılı dönem olmuştur. Ömer b. Abdülaziz haricindeki bütün Emevi halifeler amansız birer Şia düşmanıydılar. Elbette Emeviler, Hişam Emevi'den sonra çıkan iç isyanlar, direnişler ve Abbasi ayaklanmalarından dolayı, Şiilere olan baskılarını azaltmışlardı. Emevi halifeler, Beni Ümeyye'nin merkezi olan Şam'da yaşıyorlardı ve çoğunlukla Şii yerleşim bölgelerindeki kana susamış yöneticilerin eliyle Şiilere baskı yapmaktaydılar. Bütün Emevî yöneticiler, Şii düşmanlarından seçiliyordu. Bunlar Şiilere işkence ve eziyet etmekten el çekmiyorlardı. Ama bunların arasında Ziyad, Ubeydullah b. Ziyad ve Haccac b. Yusuf (Haccac-ı zalim) birinciliği kimseye kaptırmıyorlardı.

Ehl-i Sünnet dünyasının büyük düşünürü İbn-i Ebi'l-Hadid şöyle yazmaktadır:

“Şiiler nerde olursa olsun katlediliyorlardı. Beni Ümeyye insanların kollarını ve ayaklarını Şiilerden olmaları ihtimaliyle kesiyorlardı! Peygamber ailesine muhabbeti ve gönül bağıyla meşhur olan herkes ya hapse atılıyor, ya malı yağmalanıyor, ya da evi viran ediliyordu. Şiilere yönelik baskı ve sıkıntıların şiddeti öyle bir boyut kazanmıştı ki, Hz. Ali (a.s.)'yi sevmekle itham edilmek, dinsizlik ve küfürle itham edilmekten daha kötü sayılmaya başlamıştı ve çok daha elim sonuçlara gebeydi.

1– Bu iki kişi Hz. Ali (a.s.)'nin dost ve Şiilerindendir.

Bu sert politikadan en çok nasibini alan da Küfe halkıdır. Zira Küfe Emire'l-Müminin Ali (a.s.)'nin Şiilerinin merkeziydi.

Muaviye, Ziyad b. Sümeyye'yi Küfe'nin yöneticiliğine getirdi ve sonraları Basra'nın valiliğini de ona bıraktı. Bir gün Ziyad çok iyi tanıdığı Şiaların arasına girdi ve onları takip etti. Kıyıda köşede saklanmış bütün Şiaları buldu. Onları öldürdü, tehdit etti, ellerini ve ayaklarını kesti, gözlerini kör etti ve hurma ağaçlarının dallarına astı. Öyle ki, Irak'ta tanınmış Şii şahsiyetlerden kimse kalmadı.¹

Ebu'l-Ferac Abdullah b. Ali b. el-Cevzi diyor ki:

"Bir grup Şia, minberde hutbe okuyan İbn-i Ziyad'a itiraz edince emri üzerine seksen kişinin ellerini ve ayaklarını kestiler. O halkı mescitte toplar ve Hz. Ali (a.s.)'den beri olduklarını ilan etmelerini isterdi. Kim bunu yapmaktan kaçınırsa evini yıkmalarını emrederdi."²

Ziyad sırasıyla altı ay Küfe'de, altı ay Basra'da valilik yapıyordu. Yokluğunda Basra'yı yönetmesi için Semere Bin Cündeb'i kendi yerine atadı. Semere bu süre içinde sekiz bin kişiyi katletti. Ziyad ona "acaba aralarında günahsız bir kimseyi de öldürmüş olabileceğinden korkmuyor musun" diye sorduğunda Semere şöyle cevap verdi: "Eğer onların iki katını da öldürmüş olsam böyle bir şeyden asla korkmazdım."³

Ebu Sivar Adevi şöyle diyor: "Semere bir günün sabahında benim akrabalarımın ve hepside Kur'an hafızı olan kırk yedi kişiyi öldürdü."⁴

Muaviye, valilerine ve temsilcilerine gönderdiği bir genelgede, Ali (as) ailesinden ve Şiilerden hiç kimsenin şahitliklerini kabul etmemelerini istiyordu. Başka bir genelgede de şöyle yazmıştır:

1- İbn-i Ebî'l-Hadid. Şerh-ü Nehci'l-Belağa, Dar-ü İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire, m.1961, s.43,45.

2- İbn-u Cevzi, Ebu'l-Ferac Abdurrahman b. Ali. El-Muntazam fi'l-Ümem ve'l-Muluk, Darü'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, birinci baskı, h.1412, c.5, s.227.

3- Taberi, Muhammed b. Cerir. Tarihü'l-Ümem ve'l-Muluk, Darü'l-Kamusi'l-Hadis, Beyrut, c.6, s.132.

4- Taberi, Muhammed b. Cerir. Tarihü'l-Ümem ve'l-Muluk, Darü'l-Kamusi'l-Hadis, Beyrut, c.6, s.132.

“Eğer iki kişi bir şahıs hakkında Ali (a.s)’nin ve ailesinin sevenlerinden olduğuna dair şahitlik yaparlarsa, (Şii olan kimsenin) ismini beytül-maldan silin, maaşını ve sabit ödeneğini kesin.”¹

Haccac b. Yusuf, Beni Ümeyye’nin kana susamış merhametsiz valisi.. Mekke ve Medine’yi dize getirdikten sonra hicri 75 yılında Emevi Halifesi Abdulmelik Mervan tarafından Şiilerin merkezi konumundaki Irak’a gönderildi. Haccac tanınmayacak bir şekilde yüzünü gizlemiş olarak Kûfe Mescidine girdi, safları yardı, minbere oturdu ve uzun bir süre sessiz kaldı. Bu arada fısıldaşmalar başladı. Bu kimdir sorusuna, biri “yeni vali” dedi. Diğeri “taşlayalım onu” dedi. Bazıları da, “sabret bakalım ne diyecek?” dediler. Her tarafa sessizlik hâkim olunca Haccac yüzünü açtı, birkaç cümleyle halkı öylesine korkuttu ki, onu taşlamak isteyen adamın elindeki taşlar iradesinin dışında yere döküldü. O hutbesinin başında şöyle dedi:

“Kûfe halkı uzun yıllar karışıklık ve fitne huyunuz oldu, itaatsizliği de slogan edindiniz. Ben gövdesinden ayrılması gereken olgun meyveler gibi başlar görüyorum. Başınıza o kadar vuracağım ki, sonunda dize geleceksiniz.”²

Haccac bütün Irak’ta ve doğu nahiyelerinde vahşi bir yönetim tarzı uygulamıştır. Birçok Kûfe büyüğü ve dindar halkı suçsuz yere katletmiştir. Mesudi Haccac’ın cinayetleri hakkında şöyle yazıyor:

“Haccac yirmi yıl valilik yaptı ve bu süre zarfında cellâtlarının kılıcıyla ya da işkence altında can verenlerin sayısı yüz yirmi bin kişiydi. Tabi bu rakam Haccac güçleri tarafından savaşta katledilenlerden ayrıdır.”

Ölümü esnasında Haccac’ın hapisanelerinde elli bin erkek, otuz bin kadın vardı ve bunların on altı bini elbisesiz ve çıplaktı! Haccac kadınları ve erkekleri aynı yere hapsediyordu. Hapishanelerin üstü

1– İbn-i Ebi’l-Hadid. Şerh-ü Nehci’l-Belağa, Dar-ü İhyai’l-Kütübi’l-Arabiyye, Kahire, c.1, s.45.

2– Zübeyr b. Bekkar. Ahbarü’l-Muvafakiyyat, Menşuratü’r-Razi, Kum, h.1416, s.99; Dr. Şehidi. Tarih-i Tahliili-yi İslam ta Payan-i Emevî, Merkez-i Neşr-i Danişgahî, Tahran, h.ş.1363, s.184; Pişvayi, Mehdi. Sîre-yi Pişvayan, Müessese-yi İmam Sadık (a.s), Kum, sekizinci baskı, h.ş. 1378, s.246.

açıktı. Bu yüzden mahkûmlar yazın sıcağına kışın da soğuk ve yağmuruna karşı korumasızdı.¹

Haccac genellikle Şiileri müebbet hapse, işkence, eziyet ve ölüme mahkûm ediyordu. Şiilerin, Emeviler döneminde içinde bulundukları bu acı tabloyu ve Emevi baskılarının şiddetini yansıtan en iyi kanıt, Şiilerin İmam Zeyne'l-Âbidîn (a.s)'e, kendilerine reva görülen zulüm ve işkencelerle ilgili şikâyetleridir. Merhum Meclisî naklediyor:

“Şiiler İmam Zeyne'l-Âbidîn (a.s)'in yanına geldiler ve yapılan baskıları şikâyet ederek şöyle dediler: Ey Allah Resulü'nün oğlu! Bizleri şehirlerimizden attılar, feci katliamlarla yok ettiler, şehirlerde ve Allah Resulü (s.a.a)'nün minberinde Müminlerin önderi Ali (a.s)'ye lanet ettiler, kimse karşı çıkmadı. Eğer bizden biri karşı çıksaydı, “bu Turabidir” diyorlardı ve “Valiye” bu adam Ebu Turab (Hz. Ali (a.s) hakkında güzel söz söylemiştir” diye yazıyorlardı. Vali bunu duyduğunda onu dövmelerini, hapse atmalarını ve öldürmelerini emrediyordu.²

1– Murucu'z-Zeheb, Menşurat-u Müesseseti'l-A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, h.1411, c.3, s.187.

2– Allâme Meclisî, Muhammed Bâkır. Biharü'l-Envar, c.46, s.275.

Dokuzuncu Dersin Özeti

Şiiler Sakife'den sonra ilmi fikhî ve itikadî sorunlarında masum imamlara müracaat etmişlerdir. Her ne kadar bazı maslahatlar doğrultusunda, dönemin halifeleriyle çalışsalar da, devlet makamlarından mahrum olmuşlardır. Hz. Ali (a.s) döneminde Şiiler şiiiliklerini açıklamışlardır. Beni Ümeyye devri Şia için en zor dönemlerdendir. Ömer b. Abdülaziz haricindeki bütün halifeler Şia'nın amansız düşmanıydı. Şii yerleşim bölgelerinde kana susamış valiler hüküm sürmekteydi.

Dokuzuncu Ders Soruları

1. Şia'nın birinci halife dönemindeki özellikleri nedir?
2. Şia'nın Ali (a.s) dönemindeki özelliği nedir?
3. Beni Ümeyye döneminde Şiilerin yaşadığı koşullar nasıldı?

ONUNCU DERS

Şiiliğin Emeviler Döneminde Yayılma Durumu

Emevi Dönemimin bütün baskı ve zulümlerine rağmen Şia'nın ilerlemesi durmadı. Çünkü Peygamber hanedanının zulme maruz kalması kalplerin onlara meyletmesine ve her daim yeni kişilerin Şii saflarına katılmalarına sebep oluyordu. Bu, Emevi Devletinin son zamanlarında tam olarak göze çarpan bir meseledir. Emevi devrinde Şia'nın ilerlemesinin, her biri kendine has özellikler barındıran dönemleri bulunmaktadır. Bunlar üç genel merhaleye ayrılabilir:

- a) Hicri 40-61 yılları arası İmam Hüseyin (a.s) ve İmam Hasan (a.s)'in dönemi.
- b) Hicri 61 yılından yaklaşık 110 yılına kadar, İmam Seccad (a.s) ve İmam Bâkır (a.s) dönemi.
- c) Hicri 110 -132 yılları arası, Emevi Devletinin sonuna kadar, İmam Sadık (a.s)'in dönemi.)

A– İmam Hasan ve İmam Hüseyin (a.s)'in Asrı

Şia, Emire'l-Mümininin (a.s) zamanından itibaren gruplaşmaya başlamış ve Şiilerin safı tam olarak belli olmuştu.

Bu yüzden İmam Hasan (a.s) barış antlaşmasında, kimsenin onlara karışmaması için babasının Şiilerinin emniyetinin sağlanmasını, barış maddelerinden biri olarak belirtmiştir.¹ Bu dönemde Şia, İmama itaat etmenin, İmamın bilfiil devlet yöneticisi olmasına bağlı olmadığına, uyum sağlamaya çalışıyordu. Bu yüzden İmam Hasan (a.s), halk kendisine biat ederken savaşta ve barışta kendisine itaat etmeleri koşulunu öne sürmüştür.

Yine aydınlığa kavuşan bir başka mesele de, İmametın, hâkimiyetle eş değer olmadığı, Muaviye gibi zalim bir yöneticinin itaat edilmesi farz olan bir İmam olmayacağı gerçeğidir. İmam antlaşmadan sonra

1– İbn-i Şehraşub. Menakib-u Âl-i Ebi Talip, Müessesesi-yi İntişarat-i Allame, Kum, c.4, s.33.

Muaviye'nin de hazır bulunduğu Kûfe Mescidi'nde Muaviye'nin ısrarı üzerine bir konuşma yapmış ve şöyle buyurmuştur:

"İmam, Allah'ın Kitabı ve Peygamber (s.a.a)'in sünnetine göre amel eden kimsedir. İşi zulüm olan kimse halife olamaz. O, sadece mülke ulaşmış bir padişaktır. Az bir müddet yararlandıktan ve lezzet aldıktan sonra son bulur. Ama bundan sonra hesap verme zamanı başlar.¹

Şia'nın bu zaman dilimindeki özelliklerinden biri de önderlerinin makamından kaynaklanan vahdet ve birliktelikleridir. İmam Hüseyin (a.s)'in şahadetine kadar Şia'da hiçbir bölünmeye rastlamamaktayız. Müslümanlar arasında hiçbir imamın makamı Hasaneyn, yani İmam Hasan ve İmam Hüseyin (a.s) gibi olmamıştır. Onlar Peygamber (s.a.a)'in yegâne nesliydi. Emire'l-Müminin Ali (a.s) Sıffin savaşında Hz. Hasan (a.s)'ın süratli bir şekilde ileri atıldığını görünce şöyle buyurmuştur:

"Benim yerime siz şu genci durdurun da beni perişan etmesin. Ben bu iki gencin (Hasan ve Hüseyin) asla öldürülmesini istemiyorum. Çünkü o ikisinin ölümüyle Peygamber (s.a.a)'in nesli kesilir."²

İmam Hasan ve İmam Hüseyin (a.s)'in Peygamber (s.a.a)'in ashabı arasında da özel bir saygınlığı vardı. Bu mesele, halkın Hz. Hasan (a.s)'a biati esnasında anlaşılmaktadır. Bu yüzden İmam Hasan (a.s)'ın hilafetinde Şam hariç hiçbir sorunla karşılaşmadığı görülmektedir. İmam Hasan (a.s) barış yapıp Kûfe'den, Medine'ye gitmek istediğinde, halk şiddetli bir şekilde ağlamıştır. Medine'de bir Kureyşlinin Muaviye'ye gönderdiği bir raporda, Hz. Hasan (a.s)'ın makamı aydınlanmaktadır. Kureyşli adam Muaviye'ye gönderdiği raporda şöyle yazmıştır:

"Ey Emire'l-Müminin! Hasan sabah namazını mescitte kılıyor ve güneş doğana kadar seccadesinde oturuyor. Sonra bir sütuna yaslanıyor. Mescitte kim varsa Hz. Hasan (a.s)'ın huzuruna varıyor ve

1- Ebu'l-Ferac isfahani. Mekatilü't-Talibiyyin, Menşuratü's-Şerifi'r-Razi, Kum, h.1416, s.82.

2- Nehcü'l-Belağa, Feyzü'l-İslam, 168. Hutbe, s.660.

onunla sohbet ediyor. Bu güneş yükselinceye kadar devam ediyor. Sonra iki rekât namaz kılıyor ve çıkıyor. Önce Peygamber eşlerinin halini hatırlar ve evine gidiyor...”¹

İmam Hüseyin (a.s.)’in de tıpkı ağabeyi gibi büyük bir saygınlığı vardı. Hatta Ehl-i Beyt’in amansız düşmanı Abdullah b. Zübeyr bile İmam Hüseyin (a.s.)’in makamını inkâr edememiştir. İmam Hüseyin (a.s.) Mekke’de olduğu için, halk Zübeyr’e itina etmiyordu. Dolayısıyla işleri rayında gitmiyor ve İmam’ın bir an önce Mekke’den gitmesini istiyordu. Bu yüzden İmam’a şöyle arz ediyordu:

“Eğer benim de Irak’ta senin gibi saygınlığım olsaydı, hemen oraya giderdim.”²

Hız. Hüseyin (a.s.)’in öyle bir makamı vardı ki, biat etmemesi Yezit hükümeti hakkında kafalarda soru işareti oluşmasına sebep olmuştur. Bu yüzden hükümet Hız. Hüseyin (a.s.)’in biat etmesi hususunda bu denli diretmiştir. Bu iki büyük şahsiyet Beni Haşim arasında da özel bir makam ve saygınlığa sahipti. Öyle ki onların zamanında Beni Haşim’den hiç kimse önderlik talebinde bulunmadığı gibi, hiçbir zaman Beni Haşim’in liderliği iddiasında da bulunmamıştır. İmam Hasan (a.s) Muaviye tarafından zehirleterek şehit olduğunda İbn-i Abbas Şam’daydı. Muaviye ona şöyle dedi:

“İbn-i Abbas! Hasan vefat etti ve sen Beni Haşim’in lideri oldun.”

Bunun üzerine İbn-i Abbas: “Hüseyin olduğu sürece hayır” cevabını verdi.³

İbn-i Abbas, ilmi ve siyasi makamı, ümmetin bilginliği, Kur’an’ın müfessirliği gibi vasıflarının yanında, yaşının da İmam Hasan (a.s) ve İmam Hüseyin (a.s)’den büyük olmasına rağmen onlara hizmet etmiştir. Müdrık b. Ebi Ziyad şöyle naklediyor:

1– Belazuri, Ensabu’l-Eşraf, Daru’t-Tearuf li’l-Matbuat, Beyrut, h.1394, c.3, s.21.

2– İbn-u Abdırabbih Endülüsi, Ahmet b. Muhammed. El-ikdü’l-Garid, Dar-u İhyai’t Turasi’l-Arabî, Beyrut, h.1409, c.4, s.366.

3– Mesudi, Ali b. el-Hüseyin. Murucu’z-Zeheb, Menşurat-ü Müesseseti’l-A’lemi li’l-Matbuat, Beyrut, h.1411, c.3, s.9.

“İbn-i Abbas, imam Hasan ve imam Hüseyin (a.s)’in merkebinin hazırladı, üzengisini tuttu ve onlar bindiler. Ben ona, “sen onlardan daha yaşlı olduğun halde neden üzengilerini tutuyorsun” dediğimde şöyle cevap verdi: Ahmak! Bunların kim olduğunu bilmiyor musun? Bunlar, Allah Resulü’nün çocuklarıdır. Acaba, Allah’ın bana onların üzengilerini tutma muvaffakiyetini bahşetmesi büyük bir nimet değil mi?”¹

Kerbela Kıyamı’nın Şia’nın İlerlemesindeki Tesiri

imam Hüseyin (a.s)’in şahadetinden sonra, şiiler en önemli dayanaklarını yitirdikleri için, çok korktular ve düşman karşısında silahlı mücadele etme hususunda ümitsizliğe kapıldılar. Yürekleri dağılayan Aşura Hadisesiyle kısa bir müddet Şia hareketine ezici bir darbe inmiştir. Bu hadisenin, o günün İslam topraklarında özellikle Irak ve Hicaz’da yayılmasıyla Şii yerleşim merkezlerine büyük bir korku ve vahşet manzarası hâkim oldu. Çünkü Yezit’in, saltanatını güçlendirmek ve devletin temellerini sağlamlaştırmak uğruna, Peygamber evladını öldürmeye, onun kadınlarını ve çocuklarını esir almaya hazır olduğu ve hiçbir cinayetten çekinmeyeceği kesinlik kazanmıştı.

Kûfe ve Medine’yi bu korku sarmıştı. Hurre faciası ve Medine halkının kıyamının Yezit güçleri tarafından merhametsizce, sert bir şekilde bastırılmasıyla bu korku daha da hissedilmeye başlamıştı. Irak ve Hicaz’da şiilerin sakin olduğu yerler, özellikle de Kûfe ve Medine şiddetli sıkıntılara maruz kaldı. Şiilerin oluşturduğu tesis ve düzen bozuldu. İmam Sadık (a.s) bu acı tablo hakkında şöyle buyuruyor:

“Üç kişi yani, Ebu Halit Kabuli, Yahya b. Ümmü’t-Tavil ve Cübeyr b. Mutim dışında, insanlar İmam Hüseyin (a.s)’in şahadetinden sonra Peygamber hanedanının etrafından dağıldılar.”²

1– İbn-i Şehraşub. Menakib-u Âl-i Ebi Talip, Müesseset-u intişarat-i Allame, Kum, c.3, s.400.

2– Şeyh Tusi. İhtiyar-u Marifeti’r-Rical, Rical-i Keşşi olarak meşhurdur. Müesseset-ü Âli’l-Beyt li-ihyai’t-Turas, Kum, h.1404, c.1, s.338.

Ünlü tarihçi Mesudi de bu dönemi şöyle nitelendiriyor: “Ali b. el-Hüseyin (a.s), imameti, çok zor bir dönemde gizli olarak ve de takiyeyle üstlenmiştir.”¹

Bu durum Yezit hükümetinin sonuna kadar sürmüştür. Yezit’in ölümünden sonra Şii kıyımları başlamış, Emevi Devletinin istikrarının Abdülmelik tarafından yeniden sağlanmasına kadar devam etmiştir. Bu süre Şiiliğin yayılması için iyi bir fırsat olmuştur.

Kerbela kıyamının en önemli etkilerinden biri de Emevi Hükümetinin kamudaki yasallığı mantalitesinin ortadan kalkmasıdır. Hükümetin adı o kadar lekelenmiştir ki, hilafet makamı seviyesini, niteliğini ve halkın gözündeki kutsiyetini yitirmiştir. Aşağıdaki mısra Yezit’in Havareyn’deki mezarına seslenmekte olup bu manayı ihtiva etmektedir:

*“Ey Havareyn şehrindeki kabir,
İnsanların en kötüsünü barındırmaktasın.”²*

Bu dönemde Şam halkı hariç, Müslümanlar Şii’siyle, Sünni’siyle Emevi Hükümetine muhalif olmuşlar ve birçok Şii ve Sünni ayaklanmalar olmuştur.³

Yakubî şöyle yazar:

“Abdülmelik b. Mervan valisi Haccac b. Yusuf’a, “Beni, Âl-i Muhammed’in kanını dökmeye alıştırmış; zira Süfyanilerin onları katlettiklerinden dolayı alinyazılarının nasıl olduğunu gördüm”, demiştir.”⁴

Sonunda imam Hüseyin (a.s)’in kanı Emevilerin saltanatını yıkmıştır. Mukaddesi şöyle der:

1– İsbatü’l-Vasiyye, el-Matbaatü’l-Haydariyye, Necef, dördüncü baskı, h.k.1373, s.167.

2– Mesudi, Ali b. el-Hüseyin, Murucu’z-Zeheb, Menşurat-u Müessesetü’l-A’lemi li’l-Matbuat, Beyrut, birinci baskı, h.1411, c.3, s.65.

3– a.g.e, s.81,99.

4– İbn-i Vazih. Tarih-u Yakubi, Menşuratü’ş-Şerifi’r-Razi, Kum, h.1414, c.2, s.426,427.

“Allah, Beni Ümeyye’nin Peygamber hanedanına reva gördükleri zulüm ve adaletsizliklerinden dolayı Horasan’ın çeşitli bölgelerinden katılımlarla oluşmuş bir orduyu, kara bulutların çökmesi gibi onların üzerine gönderdi.”¹

Diğer taraftan imam Hüseyin (a.s) ve Kerbela şehitlerinin zulme maruz kalmaları, Peygamber hanedanının muhabbetlerinin halkın kalbinde yer etmesini ve Peygamber çocukları sıfatıyla İslam’ın yegâne liderleri olma konumunu sağlamlaştırmıştır. Emevi döneminde vuku bulan kıyamların çoğu onların intikamını almak adına gerçekleştirilmiş ve ayaklananlar “haydi ey Hüseyin’in intikamcıları” sloganıyla bir araya gelmişlerdir. Sistan’da İbn-i Eşas² adındaki bir şahıs bile Hasan Müsenna (imam Hasan (a.s)’ın oğlu) adına kıyam etmiştir.³ Bu sebeptendir ki, Mehdi Hadisleri Âl-i Muhammed’in Muntakim’i (intikamını alma) makamında meşhur

1– Mukaddesi, Ahsenü’t-Tekasim, çev. Münzevi, , Şirket-i Müellifan ve Müterciman-i İran, c.2, s.426, 427.

2– Abdurrahman b. Muhammed b. Eşas, Haccac’ın Sistan’daki valisiydi. Sistan Müslümanların Hindistanlılarla olan sınırı sayılmaktaydı ve Hint yöneticilerle Müslümanlar devamlı çatışma halindeydiler. Haccac, Abdurrahman’a olan düşmanlığından dolayı onu ortadan kaldırmak için planlar yapıyordu. Abdurrahman meseleden haberdar olunca hicri seksen iki yılında kıyam etti. Halkın geneli de Haccac’dan nefret ettikleri için, Basra’dan ve Küfe’den birçok insan Abdurrahman’a katıldı. Kur’an kârisi birçok Küfeli ve Şiiler kıyam edenlerin yanındaydı. Abdurrahman Sistan’dan Irak’a doğru yola çıktı. Öncelikli hedefi Haccac’ı valilikten, daha sonra Abdulmelik’i hilafetten azletmek oldu. Haccac’ın ordusunu yendi ve Küfe’ye kadar geldi. Ciddi bir tehlike oluşturmuştu. Abdulmelik Şam’dan Haccac’ın yardımına büyük bir ordu gönderdi. Şam Ordusu Küfeye sekiz fersah uzaklıktaki Deyrû’l-Cemacim adındaki bir yerde İbn-i Eşas’ı yendi. O Hindistan’a kaçtı ve oradaki emirlerden birine sığındı. Ama sonunda Haccac’ın adamları tarafından katledildi. (Mesudi,– a.g.e, c.3, s.148; Yakut Hemevi, Şahabettin Ebi Abdillâh. Mucemü’l-Buldan, Dar-u İhyai’t-Turasi’l-Arabî, Beyrut, birinci baskı, h.k.1417, c.4, s.338.

3– İbn-u İnebe. Umdetü’t-Talip fi Ensab-i Âl-i Ebi Talip. İntişarati’r-Razi, Kum, s.100.

olmuştur.¹ Halk Ben-i Ümeyye'den intikam alacak olanların beklentisiyle yaşıyordu.² Bazen aşırı tahammülsüzlük ve kurtuluş beklentisinden dolayı, Mehdi adını başka kıyam önderlerine atfetmişlerdir.³ Diğer taraftan Masum İmamlar (a.s) ve Peygamber hanedanı, Kerbela şehitlerinin anı ve hatırasını canlı tutuyorlardı. İmam Seccad (a.s) her su içmek istediğinde, ne zaman suyu görsen gözlerinden yaş süzölmeye başlıyordu. Sebebini sorduklarındaysa şöyle buyuruyordu:

"Suyu çöllerin vahşi ve yırtıcı hayvanlarına serbest bırakıp da, babama yasaklamalarına nasıl ağlamayayım? Bir gün İmam'ın hizmetçisi, acaba bu hüznünüz bitmeyecek mi? diye arz ettiğindeyse İmam şöyle buyurdu: Yazıklar olsun sana! Yakup'un on iki evladından biri kaybolduğunda, onun yokluğundan dolayı o kadar ağladı ki, gözleri âmâ oldu, üzüntüsünün büyüklüğünden beli büküldü. Oysa oğlu yaşıyordu. Ama ben babamın, kardeşimin, amcalarımın, akrabalarımın on yedi kişinin katledilişlerine şahit oldum. Cansız bedenleri, etrafımda yerle bir olmuştu. O halde benim gamımın ve hüznümün bitmesi nasıl mümkündür?⁴

İmam Sadık (a.s) da, şairleri İmam Hüseyin (a.s) 'e ağıt niteliğinde şiir okumaları hususunda teşvik etmiş ve şöyle buyurmuştur: "Kim Hüseyin (a.s) hakkında şiir okur, ağlar, halkı da ağlatırsa cennet ona farz olur ve günahları da bağışlanır.⁵

1- Ebu'l-Ferac İsfahani. Mekatilü't-Talibiyyin, Menşuratü's-Şerifi'r-Razi, Kum, ikinci baskı, h.k.1416, s.216.

2- Yakubi de nakleder: Ömer b. Abdüaziz hilafeti döneminde, Amir b. Vaile adındaki, maaşı devlet tarafından kesilen bir şahsın itirazına şöyle cevap veriyor: Bana kılıcını bilediğini, mızrağını sivrilttiğini, okunu ve yayını hazırladığını, kıyam edecek olan İmamı beklediğini haber verdiler. Bekle de zuhur ettiği zaman senin maaşını ödesin. (Tarihü'l-Yakubi, Menşuratü's-Şerifi'r-Razi, Kum, h.k.1414, c.2, s.307.

3- Ebu'l-Ferac İsfahani. -a.g.e, s.210.

4- Allame Meclisi. Biharü'l-Envar, el-Mektebetü'l-İslamiyye, Tahran, ikinci baskı, h.k.1394, c.46, s.108.

5 Şeyh Tusi. -a.g.e, c.2, s.574.

Böylece İmam Hüseyin (a.s) Şiiliğin göstergesi olmuş ve bu yüzden Mütevekkil'in dönemi gibi bazı tarihi dönemlerde, İmam Hüseyin (a.s)'in kabrini ziyaret etmek yasaklanmıştır.¹

1– Teberi, Ebi Cafer Muhammed b. Cerir. Tarih-i Taberi, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, ikinci baskı, h.k.1408, c.5, s.312.

Onuncu Dersin Özeti

Emire'l-Müminin Ali (a.s) zamanından itibaren Şia, diğerlerinden ayrılan özel bir grup olarak kendini göstermiş ve Şiilerin safı tamamen belli olmuştur. Diğer taraftan Şia bu dönemde Hasaneyn'in (a.s) makamından dolayı, tek vücut ve birlik içinde olmuş, hiçbir bölünmeye maruz kalmamıştır. Ama imam Hüseyin (a.s)'in şahadetinden sonra en önemli dayanağını kaybetmiş ve büyük bir korkuya kapılmıştır. Bu yüzden imam Seccad (a.s)'ın yanında çok az kimse kalmış ama Yezit öldükten sonra bu durum değişmiştir. Kerbela Kıyamı, Emevi Hükümeti'nin yasallığını ortadan kaldırmış, hilafet makamının kutsallığını yitirmesine ve değerinin düşebileceği en alt seviyeye düşmesini sağlamıştır. Bunun yanında halkın yüreğinde Peygamber hanedanının muhabbetini yerleştirmiştir.

Onuncu Dersin Soruları

1. Şia'nın Emevi devrindeki dönüm noktaları nelerdir?
2. İmam Hasan ve İmam Hüseyin (a.s) devrinde Şia'nın özellikleri nedir?
3. Şiiliğin ilerlemesinde Kerbela olayının rolü nedir?

ON BİRİNCİ DERS

B– İmam Seccad (a.s)’ın Asrı

İmam Seccad (a.s) dönemi iki aşamada incelenebilir. Birinci aşama, İmam Hüseyin (a.s)’ın şahadetiyle başlayıp, Emevî devletinin sarsılışını, Süfyanilerin yıkılışını, Mervanîlerin başa geçip, güçlenmesine kadar olan süreçte Benî Ümeyye’nin bir taraftan iç çekişmelerini diğer taraftan da kıyamlar ve ayaklanmalarla uğraşmalarını kapsar. İkinci aşamaysa, Haccac’ın iş başına gelmesi ve Abdullah b. Zübeyir’in yenilgiye uğramasından,¹ İmam Bâkır (as.)’ın

1– Abdullah b. Zübeyir’in Mekke’deki egemenliği Yezit’e biatten kaçınması ve halkı kendisine davet etmesinden, 72 yılında Haccac orduları tarafından öldürülmesine kadar olmak üzere 12 yıl sürmüştür. İbn-u Abdirabbih, el-İkdü’l-Ferid kitabında bundan İbn-i Zübeyir fitnesi olarak bahseder. Muaviye’nin ölümünden sonra Medine valisi İbn-i Zübeyir’den Yezit için biat isteyince, Yezit’e biatten kaçmak için İmam Hüseyin (a.s)’le eş zamanlı olarak Mekke’ye gitti. Orada halk kendisine ilgi göstermediği için İmam Hüseyin (a.s)’ın Mekke’de bulunması onu rahatsız ediyordu. Bu yüzden İmam Hüseyin (a.s)’e, “eğer senin gibi beni de davet etselerdi, bende Irak’a giderdim,” diyordu. O, İmam Hüseyin (a.s)’ın şahadetinden sonra Yezit’e başkaldırdı. Yezit, 62 yılında Medine halkı ve Abdullah b. Zübeyir’in isyanını bastırmak için Müslim b. Ukbe komutasındaki orduyu sırasıyla Mekke ve Medine’ye gönderdi. Ancak Müslim, Hurre savaşından sonra Mekke’ye giderken yolda öldü. Yardımcısı Husayn b. Numeyr Şam ordusuyla Mekke’ye geldi ve hicri 64 yılında Mekke’yi mancınıkla top yağmuruna tuttu. Kâbe’nin perdeleri yandı. Ancak savaşın ortasında Yezit’in ölüm haberi geldi ve Şam ordusu gevşedi. Husayn, İbn-i Zübeyir’e, kendisine biat etmesini, Şam’a götürüp hükümet yönetimine getirmeyi önerdi; fakat o kabul etmedi. Yezit’in ölümünden sonra Ürdün hariç İslam topraklarının tamamı halife unvanıyla Abdullah b. Zübeyir’e biat etti ve hükümetini tanıdı. Ancak Benî Ümeyye, Cabiye’de (Şam diyarında bir şehir) Mervan’ı hükümetin başına geçirdi ve o Şam’daki muhaliflerini ortadan kaldırdı. Ondan sonrada oğlu Abdülmelik halife oldu. Abdülmelik, Abdullah b. Zübeyir’in kardeşi Mus’ab b. Zübeyir’i yenilgiye uğrattıktan sonra cezalandırmak için Haccac b. Yusuf’u Iraktan Mekke’ye gönderdi. Haccac bir müddet Mekke’yi muhasara altına aldı. Ebu Kubeys dağına yerleştirdiği mancınıkla Mekke ve Kâbe’yi taşa tuttu ve viran etti. Bu savaşta Abdullah b.

imametinin ilk dönemiyle de ilintili olan Abbasi hareketinin başlamasına kadar olan süreci ihtiva eder. İmam Hüseyin (a.s)'in şahadetinden sonra, Benî Ümeyye bir taraftan Irak ve Hicaz halkının isyanıyla, diğer taraftan iç çekişmelerle uğraşıyordu. Yezit hükümeti fazla uzun sürmedi ve Yezit üç yıllık saltanatın ardından hicri 64 yılında öldü.¹

Yerine oğlu Muaviye-i Sağır geçti. O kırk günden fazla yönetimde kalmadı, kenara çekildi ve kısa bir süre sonra öldü.² Onun ölümüyle Benî Ümeyye hanedanı arasında çekişme başladı. Mesudi, onun ölümünden sonra baş gösteren ve Emevîlerin liderlik hırsını, aralarındaki şiddetli rekabeti gözler önüne seren olayları şöyle anlatır:

“ikinci Muaviye (Yezit'in oğlu) yirmi iki yaşında öldü ve Dimeşk'e defnedildi. Velid b. Utbe b. Ebi Süfyan halife olabilme hırsıyla ikinci Muaviye'nin cenaze namazını kıldırmak için öne çıktı. Henüz namaz tamamlanmadan helak edici bir darbe aldı ve öldü! O esnada Osman b. Utbe b. Ebi Süfyan cenaze namazını kıldırdı. Onun hilafetini de kabul etmediler. O da Mekke'ye, İbn-i Zübeyr'in yanına gitmek zorunda kaldı.”³

İmam Hüseyin (a.s)'in şahadetinin üzerinden daha üç sene geçmeden Süfyaniler dönemi sona erdi. İslam ülkesinde yaşayan halkın çoğu, hatta Zehhak b. Kays ve Numan b. Beşir gibi Ümeyye oğullarının lider

Abbas'ın adamları onu yalnız bıraktılar. Ama Abdullah direndi ve en sonunda öldürüldü. Böylece Abdullah b. Zübeyr sayfası on iki yıl sonra kapanmış oldu. (İbn-u Abdirabbih Endülüsi, Ahmet b. Muhammed, el-İkdü'l-Ferid, Dar-u İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, h.k.1409, c.4, s.366; Mesudi, Ali b. el-Hüseyin. Murucu'z-Zeheb, Menşurat-u Müesseseti'l-A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, h.k.1411, c.3, s.78,96; Şehid, Dr. Seyyit Cafer. Tarih-i Tahlili-yi İslam ta Payan-i Emeviyan, Merkez-i Neşr-i Danişgahî, Tahran, altıncı baskı, h.ş.1365, s.183)

1– İbn-i Vazih, Ahmet b. Ebî Yakup. Tarihu'l-Yakubî, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, h.k.1414, c.2, s.252.

2– a.g.e, s.256.

3– Mesudi. Murucu'z-Zeheb, Menşurat-u Müesseseti'l-A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, h.k.1411, c.3, s.85,86.

ve komutanları İbn-i Zübeyr'e yönelmişlerdi. İşte böyle bir dönemde İbn-i Zübeyr, Medine'de ikamet eden Mervan'ın da içinde bulunduğu Emevileri oradan sürdü. Bunun üzerine Şam'a doğru hareket eden Emeviler, Dimeşk'te halife olmadığı için Cabiye'de Mervan'ı halife olarak seçip, sırasıyla Halit b. Yezit ve Amr b. Saïd el-Eşdek'i veliaht olarak tayin ettiler. Bir müddet sonra Mervan, Halit b. Yezit'i azletti ve oğlu Abdülmelik'i kendisine veliaht olarak tayin etti. Bundan dolayı Mervan'ın da karısı olan Halit'in annesi, Mervan'ı zehirledi ve öldürdü. Abdülmelik de, Amr b. Sait'i yolundan kaldırdı ve çocuklarını veliaht tayin etti.¹

Diğer taraftan kıyam ve ayaklanmalar Emevilerin elini bağlıyordu. Bu kıyamlar iki kısımdı. Birinci kısım, Şii nitelikli olmayan kıyamlardı. Bunlar Hurre ve İbn-i Zübeyr kıyamlarıdır. İbn-i Zübeyr kıyamının mahiyeti, bu kıyamın lideri olan İbn-i Ziyad'ın amansız bir Ehl-i Beyt düşmanı olmasından dolayı gayet açıktır. Peygamber hanedanına beslediği kinin sebebi de Cemel savaşının kaybedilmesi ve o günlerdeki olaylardır. Ancak kardeşi Musab'ın Şiiliğe eğilimi vardı ve İmam Hüseyin (a.s.)'in kızı Sekine ile evlenmişti.² Bu yüzden Irak'ta benimsenmiş ve Irak Şiaları Emevilerle çarpışmak için ona katılmışlardı. İbrahim Eşter, Muhtar'dan sonra onunla birlikteydi ve yanında da öldü.

Hurre kıyamı da Şii niteliğe sahip değildi³ ve İmam Seccad (a.s) bu kıyama hiçbir müdahalede bulunmamıştır. Müslim b. Ukbe

1- a.g.e.

2- İbn-i Kuteybe, Ebi Muhammed Abdullah b. Müslim. El-Mearif, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razi, Kum, birinci baskı, h.k.1415, s.214.

3- Hurre kıyamı hicri 62 yılında gerçekleşti. Mesudi kıyamın sebebini, Yezit'in günahkâr biri olması ve İmam Hüseyin (a.s.)'in şahadeti olarak açıklar. Peygamber yakınları, ashap ve tabiinin merkezi olan Medine halkı öfkelenirdi. Bunun üzerine tecrübesiz bir genç olan Medine valisi Osman b. Muhammed b. Ebi Süfyan, Medine'nin önde gelenlerinden bir grubu halkı temsilen, Yezit'i yakından görmeleri, ikramlarından faydalanmaları ve sonuçta halkı ona itaat etmeye teşvik etmeleri için Dimeşk'e yolladı. Osman'ın planı dâhilinde Dimeşk'e giden Medine büyükleri içinde, Gasilü'l-Melâike Hanzala'nın oğlu Abdullah da bulunmaktadır. Yezit, İslam

Medinelilerden köle statüsünde Yezit'e biat alırken, imam Seccad (a.s.)'a hürmet etmiş ve saygısızlıkta bulunmamıştır.¹

Diğer kıyamlar Şii niteliklidir.

terbiyesinden bihaberdi. Misafirlerinin huzurunda şekilsel de olsa İslam'a göre hareket etmeyi düşünememiş ve pervasızca günahkârlığına devam etmişti. Ancak buna rağmen döndüklerinde kendisini övmeleri için onları ağırladı ve her birine hediyeler verdi, pahalı kaftanlar armağan etti. Fakat tam aksine bunların hiç birisi işe yaramadı. Onlar Medine'ye döndüklerinde halk topluluğuna, "dinsiz, şarapçı, saz-tambur çalan, köpeklerle oynayan, meclisinde güzel sesli şarkıcı kadınların kalpleri büyülediği, bir avuç hırsız ve bozguncuyla gece âlemleri yapan birinin" yanından geldiklerini bildirdiler. Onlar halka hitaben, "şimdi sizi şahit ediyoruz, onu hilafetten azlettik" dediler. Abdullah b. Hanzala, "ben öyle birinin yanından geldim ki, kimse yanımda olmasa da oğullarımla onunla savaşmaya gideceğim. O bana hediye verdi ve hürmet gösterdi. Hediyelerini sadece onunla savaşmada faydalanmak için kabul ettim" dedi. Bunun ardından Medine halkı Abdullah b. Hanzala'ya biat etti ve Medine valisiyle Benî Ümeyye'nin tamamını şehirden sürdüler. Bu haber Yezit'e ulaşınca yaşı ilerlemiş ve Beni Ümeyye'nin kapıkulu olan Müslim b. Ukbe'yi büyük bir orduyla Medine'ye gönderdi. Ona, Medinelilere üç gün mühlet vermesini, eğer teslim olmazlarsa savaşmasını, zafer ulaştığında da halkın neyi varsa yağmalamasını ve askerlere vermesini söyledi. Şam ordusu Medine'ye saldırdı ve iki ordu arasında kanlı bir savaş çıktı. Sonuçta Medine halkı kaybetti ve kıyam liderleri öldürüldü. Müslim Medine'de üç gün katliam yapılması emrini verdi. Şam askerleri öyle cinayetler işlediler ki kalem yazmaktan utanır. Bu cinayetlerden dolayı Müslim, Müsrif diye adlandırılmıştır. Yağma ve katliamın sona ermesinden sonra Müslim halan Yezit için, kölelik unvanıyla biat aldı. İbn-u Abdırabbih Endülüsî, Ahmet b. Muhammed. El-ikdû'l-Ferid, Dar-u İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, c.4, s.362; İbn-i Vazih, Ahmet b. Ebî Yakup. Tarihu'l-Yakubi, Menşuratu's-Şerifi'r-Razî, Kum, h.k. 1414, c.2, s.250; Mesudi, Ali b. el-Hüseyin. Murucu'z-Zeheb, Menşurat-u Müesseseti'l-A'lemî li'l-Matbuat, Beyrut, c.3, s.82; İbn-i Esir. El-Kamil, Dâr-u Sâdır, Beyrut, c.4, s.102, 103,255 ve 265.

1- Ebu Hanife, ed-Dinverî, Ahmet b. Davut. El-Ahbârü't-Tıval, Menşuratu's-Şerifi'r-Razî, Kum, s.266.

Şii Kıyamlar

Şii kıyamları, orijinleri Irak ve Küfe olan Tevvabîn ve Muhtar kıyamlarıdır. Bunları oluşturan güçlerse Emire'l-Müminin (a.s)'in (a.s) şiiileridir. Muhtarın ordusunda Mevali (Arap olmayan) şiiiler de oldukça göze çarpmaktaydı.

Tevvabin kıyamının mahiyeti de gayet açıktır. Bu kıyam doğru sebepler ve şahadet arzusu üzerine inşa edilmiştir. Kıyama gerçekleştirenlerin imam Hüseyin (a.s)'in intikamını almak ve ona yardım etmemenin günahını, katilleriyle savaşarak ve kendilerini, bu yolda feda ederek temizlemekten başka amaçları yoktu. Tevvabin, Küfe'den çıktıktan sonra Kerbela'ya giderek imam Hüseyin (a.s)'in kabrini ziyaret etmişler ve işlerine başlarken şöyle demişlerdir:

“Ey Rabbimiz! Biz Peygamber (s.a.a) evladına yardım etmedik. Geçmişteki günahlarımızı bağışla ve tövbemizi kabul et. Hüseyin (a.s) ve onun dürüst, şehit dostlarının ruhuna rahmet eyle. Şahadet ederiz ki, Hüseyin (a.s)'in yolunda feda olduğu inanç üzereyiz. Ey Rabbimiz! Eğer günahlarımızı bağışlamaz, merhamet ve muhabbetle bize bakmazsan, kaybetmişlerden ve bedbahtlardan oluruz...”¹

Ancak Muhtar, Müslim b. Akil'in Küfe'ye gelmesiyle birlikte ona yardım etmeye başlamıştır. Fakat Ubeydullah b. Ziyad tarafından yakalanarak zindana atılmış, Âşûra vakasından sonra eniştesi Abdullah b. Ömer'in kefaletiyle Yezit tarafından serbest bırakılmıştır. O hicri-kameri 64 yılında Küfe'ye geldi ve Tevvabîn kıyamından sonra kendi kıyamını başlattı. Ya le-sârâti'l-Hüseyin (ey Hüseyin'in intikamcıları) sloganıyla şiiileri, özellikle mevali şiiileri etrafında toplamayı ve oluşturduğu güçle imam Hüseyin (a.s)'in katillerine, yaptıklarının cezasını ödetmeyi başarmıştır. O bir günde, bu canilerden iki yüz seksen tanesini öldürdü ve Muhammed b. Eşas gibi birkaç kişinin evini tahrip etti. Hz. Ali (a.s)'nin vefalı dostu Hucr b.

1– İbn-ü Esîr, izzettin Ebi'l-Hasan b. Ebi'l-Kerem. El-Kamil fi't-Tarih, Dâr-u Sâdir, Beyrut, c.4, s.158-186.

Adiyy'in Muaviye tarafından tahrip edilen evini yeniden yapması da güzel işlerindendir.¹

Muhtar hakkında çelişkili görüşler bulunmaktadır. Bazılarınca bir Şia, bazılarıncaysa yalancıdır. İbn-i Davut, Rical kitabında Muhtar hakkında şöyle demektedir:

"Muhtar, Ebu Übeyd es-Sakafî'nin oğludur. Bazı Şia âlimleri, İmam Seccad (a.s)'ın Muhtar tarafından gönderilen hediyeyi kabul etmemesini delil olarak öne sürerek, onu Keysanilikle itham etmişlerdir. Ancak bu delil olamaz. Zira İmam Muhammed Bâkır (a.s) onun hakkında, "Muhtar hakkında kötü söz söylemeyin. Çünkü o katillerimizi öldürerek kanımızın yerde kalmasına engel oldu. Kızlarımızı evlendirdi ve zorluk anlarında maddi sıkıntımızı giderdi," demiştir.

Muhtar'ın oğlu Ebu'l-Hakem, İmam Bâkır (a.s)'ın yanına geldiğinde ona çok hürmet gösterdi. Babasıyla ilgili olarak İmam'a "halk babam hakkında konuşuyor, ancak ne olursa olsun sizin sözünüz ölçüdür" dedi. Bu esnada İmam Muhtar'ı övdü, Allah'tan rahmet diledi ve "Suphanallah! Babam bana, annemin mihrinin Muhtar'ın gönderdiği maldan olduğunu söylemişti" dedi. İmam Bâkır (a.s) birkaç defa da "Allah babana rahmet etsin. O hakkımızın zayi olmasına izin vermedi, katillerimizi öldürdü ve kanımızın yerde kalmasına izin vermedi" dedi.

İmam Sadık (a.s) da, "Muhtar, Hüseyin (a.s)'ın katillerinin başlarını gönderene kadar hanedanımızın kadınlarının tamamı ne saçlarını taradı, ne de kına yaktı" diye buyurmuştur. Muhtar, melun Ubeydullah b. Ziyad'ın başını İmam Seccad (a.s)'a gönderdiğinde o Hazret'in secdeye kapandığı ve Muhtar'a hayır duada bulunduğu rivayet olmuştur. Muhtar'a sitem içerikli rivayetler, muhaliflerin uydurmalarıdır.²

Muhtar hakkında, Keysaniyye fırkasına mensup olduğu ve bu fırkayı çıkardığı ile ilgili iddialar hakkında Ayetullah Hoî, Muhtar'ı savunurken bu iddiaların reddi ile ilgili şöyle yazmaktadır:

1– Ahtab Harezmi. Maktelu'l-Hüseyin, Menşuratu'l-Müfit, Kum, c.2, s.202.

2– Rical-u İbn-i Davut. Menşuratu'r-Razî, Kum, s.288.

“Bazı Ehl-i Sünnet âlimleri Muhtar’ın Keysaniyye mezhebine mensup olduğunu söylemektedirler. Bu söz kesinlikle asılsızdır. Zira Muhammed Hanefiyye imamet iddiasında bulunmadığı halde Muhtar’ın, halkı onun imametine davet etmesi çok yersizdir. Muhtar, Muhammed Hanefiyye’den önce öldürülmüş, Keysaniyye mezhebi de Muhammed Hanefiyye’nin ölümünden sonra ortaya çıkmıştır. Eğer bu lakabın doğru olduğu farz edilirse, Muhtar’a Keysan denmesinin sebebi (Onun Keysaniyye mezhebine mensup olmasının delili olmayıp), Keşşî’nin, Müminlerin önderi Ali (a.s)’den naklettiği rivayettir. Bu rivayette imam Ali (a.s) ona iki defa “ya Keys, ya Keys” diye hitapta bulunmuş, daha sonra da ikil kipinde kullanılarak Keysan denmiştir.”¹

Mervanîler Hükümetinin Güçlenmesi (Sıkıntılı Dönem)

Daha önce de değindiğimiz gibi incelemekte olduğumuz imam Seccad (a.s) döneminin ikinci aşaması Mervaniler hükümetinin güçlendiği dönemdir. Mervan oğulları hicri-kameri 73² yılında Abdullah b. Zübeyir’i öldürdükten sonra hükümetlerini sağlamlaştırmış ve bu yolda Haccac b. Yusuf gibi kan emicilerden de faydalanmışlardır. Haccac düşmanını ortadan kaldırmak uğruna hiçbir işten kaçınmıyordu. Hatta Kâbe’ye saldırmış ve ateşten mancınık toplarıyla harabeye çevirmişti. Şia olsun, olmasın Benî Ümeyye muhaliflerini nerde bulursa öldürüyordu. Hicri-kameri 80 yılında İbn-i Eşas’ın, Haccac’a karşı yapmış olduğu kıyam bir fayda sağlamamıştı.³ Haccac’ın diktatörlüğü hicri-kameri 95 yılında Hicaz ve

1– El-Hoî, Seyyit Ebu’l-Kasım. Mu’cem-u Ricali’l-Hadis, Beyrut, c.18, s.102,103.

2– İbn-i Vazih, Ahmet b. Ebî Yakup. Tarihü’l-Yakubi. Menşuratu’ş-Şerifi’r-Razî, Kum, h.k.1414, c.2, s.267.

3– Hicri 80 yılında Haccac, kendisinden hoşlanmadığı Abdurrahman b. Eşas’ı Sistan ve Zabulistan’a göndererek Sistan’a saldıran Rutbil’i (Türk hükümdarı-çev.) Oradan sürmesini emretti. Abdurrahman Oraya giderek askerlerini, saldırganları etkisiz hale getirmek üzere gönderdi ve durum normale döndü. Haccac’ın, düşmanı takip etmeye devam etmelerini istemesini, düşman tarafından ortadan kaldırılmaları için bir çeşit tuzak olarak telakki eden İbn-i Eşas ve askerleri Haccac’a başkaldırdılar ve Irak’a

Irak'a egemen olmuştu. İşte İmam Seccad (a.s) böyle bir zamanda yaşamış, dua ile islami ve Şii öğretileri yaymıştır. Bu dönemde Şiiler ya firari, ya zindanda, ya Haccac tarafından katledilmiş, ya da ciddi manada inançlarını gizlemekteydiler. Bu yüzden halk İmam Seccad (a.s)'a yaklaşmaya cesaret edemiyordu. Merhum Meclisi, Haccac b. Yusuf'un İmam Seccad (a.s)'la irtibatından dolayı Sait b. Cübeyir'i katlettiğini nakleder.¹ Bu dönemde Şiiler, üzerindeki büyük baskılardan dolayı, İslam topraklarının çeşitli yerlerine muhaceret etmiş ve Şiiliğin yayılmasını sağlamışlardır. İşte böyle bir zamanda Küfe Şiilerinden bir grup Kum'a yerleşerek Şiiliğin bu bölgede yayılmasına sebep olmuşlardır.² İmam Bâkır (a.s)'ın ilk dönemleri de Emevi hükümeti iktidarının devamıyla eş zamanlıydı. Dönemin hükümdarı Hişam b. Abdülmelik gibi güçlü ve zorba birisiydi. O İmam

yöneltiler. Huzistan'da Onlar ve Haccac arasında savaş başladı. Haccac ordusu önce darbe aldı ve Abdurrahman da Irak'a ulaşarak Küfe'yi ele geçirdi. Basra'nın birçok önde geleni de kendisine yardım etti. Haccac Abdülmelik'ten yardım istedi. Şam'dan destek birlikler ulaştınca Haccac savaşı yeniden başlattı. Deyrû'l-Cemacim vakası (Deyru'l-Cemacim, Fırat'ın batısında, Küfe'ye 7 km. uzaklıkta bir yer-çev.) olarak tanınan bu zorlu savaşta Basra ve Küfe halkları hatta Kur'an kâripleri (okuyan-hafız) Haccac'a olan düşmanlıklarından dolayı Abdurrahman'a yardım için ayaklandılar. İbn-i Eş'as ordusunun çok kalabalık olması Abdülmelik'i endişelendirdi ve Iraklılara, eğer Haccac'ın azledilmesini istiyorlarsa buna hazır olduğunu söyledi. Ancak Irak halkı anlaşmayı reddederek Abdülmelik'i halifelikten azlettiler. Böylece Abdülmelik savaşı başlatmış ve İbn-i Eş'as ordusunun önde gelenlerinden bir grubu da kandırarak, gece baskınıyla İbn-i Eş'as ordusunu dağıtmayı başarmıştır. İbn-i Eş'as da kaçıp Rutbil'e sığınmak zorunda kalmış, ancak sonraları Rutbil, Haccac'ın, vaat ve tehditleri sonucunda onu öldürmüş ve başını da Haccac'a göndermiştir. (Mesudi, Ali b. el-Hüseyn. Murucu'z-Zeheb, Menşurat-u Müesseseti'l-A'lemî li'l Matbûât, Beyrut, h.k.1414, c.3, s.148,149; Şehidi, Dr. Seyyit Cafer. Tarih-i İslam ta Payan-ı Emeviyan, Merkez-i Neşr-i Danişgahî, Tahran, altıncı baskı, h.ş.1365, s.185,186.

1- Şeyh Tûsî. İhtiyar-u Marifeti'r-Ricâl (Ricâl-i Keşşî), Müesseset-ü Âli'l-Beyt li-l-hyâi't-Turâs, Kum, h.k.1404, c.1, s.335.

2- Yakut el-Hamevî, Şahabettin Ebî Abdullah. Mu'cemu'l-Buldan, Dâr-u İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, birinci baskı, h.k.1417, c.7, s.88.

Bâkır (a.s)'ı evladı imam Sadık 'la (a.s) beraber Şam'a getirtmiş ve elinden geldikçe onlara zulüm ve işkence etmiştir.¹

Onun zamanında Zeyd b. Ali b. el-Hüseyin (a.s) kıyam etmiş ve şehit olmuştur. Ömer b. Abdülaziz döneminde Şiilere baskı ve işkenceler azalsa da hilafeti kısa sürmüş, iki yıl dolaylarında bir hükümet döneminden sonra esrarengiz bir biçimde ölmüştür.

Doğal olarak Benî Ümeyye'nin baskıları, işkenceleri Allah'ın nurunu söndürememiş, Allah'ın isteği bu olduğu için, Hz. Ali (a.s)'nin fazilet ve menkıbelerini hatıralardan silememiştir. İbn-i Ebi'l-Hadid şöyle der:

"Eğer bu adamda (Hz. Ali (a.s)) bir sır olmasaydı, fazilet ve menkıbeleriyle ilgili bir hadis bile nakledilemezdi. Zira Mervaniler, onun faziletlerini nakledenlere karşı bir hayli acımasızdı.²

1– Et-Taberi, Muhammed b. Cerîr b. Rüstem. Delailu'l-imame, Menşuratu'l-Matbaati'l-Haydariye, Necef, h.k.1383, s.105.

2– Abduh, Muhammed. Şerh-u Nehci'l-Belağa, Dâr-u İhyai'l-Kutubi'l-Arabiyye, Kahire, c.4, s.73.

On Birinci Dersin Özeti

İmam Seccad (a.s) dönemi iki kısımdan oluşur. Birinci kısım, Emevî hükümetinin gerilemesi, Süfyanilerin yıkılışı ve Mervanilerin başa geçmesini; ikinci kısım ise Mervanilerin ilerlemesini kapsar. Birinci aşamada Hicaz ve Irak'ta gerek Şii gerekse Şii olmayan kıyamlar Emevîlerin elini bağlamıştır. İkinci aşamaysa Abdullah b. Zübeyir'in hicri-kameri 73 yılında öldürülmesiyle başlar. Bu dönemde Emevîler yerlerini sağlamlaştırmak için Haccac gibi cellâtlardan yararlanmışlardır.

On Birinci Ders Soruları

- 1-İmam Seccad (a.s) dönemi hangi aşamalardan oluşur?
- 2-İmam Seccad (a.s) dönemindeki kıyamlar kaç'a ayrılır?
- 3-Mervaniler hükümetinin güçlendiği ve şiddetli baskıların olduğu dönemi açıklayınız.

ON İKİNCİ DERS

Abbasîler'in Davetinin Başlangıcı ve Şiiliğin Yayılmasındaki Etkisi

Hicri 111 yılında Abbasiler'in davetinin başlaması¹ bir taraftan Şiiliğin, İslam'ın hükümet sahasındaki çeşitli bölgelerde yayılmasına, diğer taraftan da Emevîler'in baskılarının azalmasına sebep olmuş ve Şialar rahat bir nefes almışlardır. Böyle bir zamanda Masum imamlar (a.s) Şia'nın fikhî ve kelmî temellerini atmışlar ve Şiilik yeni bir döneme girmiştir.

Emevîler zamanında genel olarak Ali (a.s) oğulları ile Abbas oğulları arasında ikilik ve çekişme yoktu. Seyyit Muhsin Emin bu konu hakkında şöyle diyor:

"Benî Ali ve Benî Abbas, Benî Ümeyye zamanında aynı yoldaydı. Onlara bağlanan halk; hilafete Benî Ümeyye'den daha layık olduklarına iman ediyor, onlara yardım ediyor ve Âl-i Muhammed (ş.a.a)'in Şia'sı olarak adlandırılıyorlardı. Bu dönemde Ali oğulları ve Abbas, oğulları arasında görüşte ve mezhepte ayrılık bulunmamaktaydı. Ancak Benî Abbas hükümeti ele geçirince şeytan, onlar ve Ali (a.s) evlatları arasına ayrılık tohumları ekti ve Ali (a.s) evlatlarına çok büyük zulümler ettiler."²

Bu yüzden Benî Abbas davetçileri halkı Âl-i Muhammed'in rızasına davet ediyorlar, Peygamber hanedanının nasıl zulümlere maruz kaldıklarını anlatıyorlardı. Ebü'l-Ferac İsfahanî anlatıyor:

"Benî Haşim davetçi ve tebliğcileri, Velid b. Yezit'in öldürülmesi ve Benî Mervan arasında çıkan ihtilaftan sonra çeşitli nahiyelere gittiler. Açıkladıkları ilk şeyse Ali b. Ebî Talip ve evlatlarının üstünlüğüydü.

1– İbn-i Vâzih, Ahmet b. Ebî Yakup. Tarihu'l-Yakubi. Menşûratü'ş-Şerifi'r-Razî, c.2, s.319.

2– Seyyit Muhsin Emin. A'yânü'ş-Şia, Daru't-Tearûf li'l-Matbuat, Beyrut, c.1, s.19.

Onlar halka, Benî Ümeyye'nin Ali evlatlarını nasıl katlettiklerini ve dağıttıklarını anlatıyorlardı."¹

Sonuç itibarıyla bu zamanda Şiilik göz kamaştırıcı bir şekilde yayıldı. Hatta Hz. Mehdi (a.f)'yle ilgili hadisler, süratle çeşitli bölgelerin halkı arasında yayıldı. Abbasî davetçileri en çok Horasan bölgesinde faaliyet gösteriyorlardı. Bundan dolayı oradaki Şiaların nüfusu süratle çoğaldı. Yakubi'nin sözleri bunun boyutlarını gözler önüne sermektedir: "Zeyd'in hicri 121 yılındaki şahadetinden sonra Horasan'daki Şiilerde hareketlilik başladı ve artık mezheplerini gizlemiyorlardı. Benî Haşim davetçilerinin birçoğu onların yanına gidiyor, Benî Ümeyye'nin, Peygamber ailesine yönelik cinayetlerini anlatıyordu. Horasan'da bu meseleleri duymayan kimse ve davetçilerin gitmediği bir yer kalmadı. Hatta bu konuda bir takım rüyalar görülmeye ve Melâhim² hakkında kitaplar okutulmaya başladı."³ Mesudî de Şia'nın Horasan'da yayılmasının niteliği hakkında ipucu veren bir konuyu naklederken şöyle yazıyor:

"Yahya b. Zeyd'in hicri 125 yılında Cûzcân'da⁴ öldürülmesinin ardından halk bu yılda dünyaya gelen bütün erkek çocuklarının isimlerini Yahya koydu."⁵

Yine de Abbasiler'in Horasan'daki etkisi daha çoktu. Ebü'l-Ferac İsfahanî, Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Ebî Talip'in biyografisinde şöyle der:

"Horasan Şiileri, Abdullah'ın, babası Muhammed Hanefiyye'nin varisi sıfatıyla imam olduğunu, Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas'ı halefi olarak tayin ettiğini, İbrahim'in, Muhammed'in halefi unvanıyla

1- Ebu'l-Ferac İsfahanî, Mekatilü't-Talibiyyin, Menşûratü's-Şerifi'r-Razî, h.1416, s.207.

2- Melâhim, Melhame kelimesinin çoğuludur. Melhame sözlükte "savaş yeri" veya "büyük olay" manalarına gelir. Çev.

3- İbn-u Vâzih, Ahmet b. Ebî Yakup. Tarihü'l-Yakubi, Menşûratu's-Şerifi'r-Razî, Kum, h.k.1414, c.2, s.326.

4- Afganistan'ın kuzeyinde yer alan bir vilayet. Çev.

5- Mesudî. Murûcu'z-Zeheb, Menşurat-u Müesseseti'l-A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, h.k.1417, c.3, s.236.

imam olduğunu ve böylece imametin veraset yoluyla Abbasiler'e dayandığını zannetmişlerdir."¹

Bu yüzden Abbasî askerlerinin çoğu Horasanlılar'dan oluşuyordu. Mukaddesî bu konuda şöyle demiştir:

"Allah, Benî Ümeyye'nin Peygamber ailesine karşı gerçekleştirdiği zulüm ve işkenceleri görünce, işte şu Horasan'ın çeşitli yerlerinden oluşmuş bir orduyu, tıpkı karanlık bulutların çökmesi gibi onlara gönderdi. Mehdi zuhur ettiğinde bu beklenti, Horasan halkından daha çok olacaktır."²

Buna rağmen halk arasında Peygamber Ehl-i Beyt (a.s.)'inin önemli bir yeri olmuştur. Abbasiler'in zaferinden sonra Şerik b. Şeyh el-Mehrî adında bir şahıs Buhara'da, Abbasiler'in Peygamber ailesine yönelik zulümlerinden dolayı kıyam etti ve "biz bunlara (Abbasiler), zulmetmek, sebepsiz kan dökmek, hakka zıt olan işler yapmak üzere biat etmedik" demiş ve Ebu Müslim tarafından etkisiz hale getirilerek öldürülmüştür.³

İmam Bâkır (a.s) ve İmam Sadık (a.s) Döneminde Şiilik

Abbasî davetleri, Zeyd b. Ali, Yahya b. Zeyd ve Cafer-i Tayyar'ın⁴ torunlarından olan Abdullah b. Muaviye gibi Aleviler'in kıyamları ve Abbasi davetçilerinin liderliğinin yanı sıra halkı Emeviler aleyhine ayaklandırma rollerini üstlenen Ebu Müslim Horasanî'nin zuhuru,⁵ İmam Bâkır (a.s)'ın imametinin ikinci ve İmam Sadık (a.s)'ın imametinin de birinci dönemine rastlamaktadır. Diğer taraftan Emeviler, kendi taraftar grupları arasındaki anlaşmazlıklar ve

1– Ebû'l-Ferac İsfahanî. Mekatilu't-Talibiyyîn, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, h.1416, s.133.

2– Mukaddesî. Ahsenu't-Tekasim fî Marifeti'l-Ekâlîm, çev. Dr. Ali Taki Münzevi, Şirket-i Müellifan ve Müterciman-i İran, c.2, s.426,427.

3– Tarihü'l-Yakubi, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, h.1414, c.2, s.345.

4– Ebû'l-Ferac İsfahanî. Mekatilu't-Talibiyyîn, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, h.k.1416, s.124,152.

5– İbn-u Vâdih, Ahmet b. Ebi Yakup. Tarihü'l-Yakubi, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, h.k.1414, c.2, s.332.

sorunlarla karşı karşıyaydı. Zira hükümet sahalarındaki Mudriler ve Benî Ümeyye taraftarı Yemenliler arasında şiddetli çarpışmalar gerçekleşmekteydi.¹ Bu isyanlar ve çaresizliklerden dolayı Emeviler, Şiilere zarar verme fırsatı bulamamışlardır. Bu yüzden Şiiler rahat bir nefes almış, kendilerini gizlemeyi bırakmış, yeniden teşkilatlanmış ve önderleriyle irtibat kurmaya başlamışlardır. Bu, halkın İmam Bâkır (a.s.)'a akın ettiği ve yıllarca mahrum kaldıkları nimetten faydalanmaya başladıkları dönemdir. Hz. İmam Bâkır (a.s.) Ehl-i Beyt ekolünü diri kılmak için harekete geçti. Halkı irşat ve hidayet ediyor, Medine'de Mescidü'n-Nebi'de ders halkaları oluşturuyordu. Halkın fikhî ve ilmi sorunlarını halletmek için yöneldiği merci idi. Sözleri hüccetti.² Kays b. Rebî', Ebu İshak'a meslerin üzerine mesh etmenin hükmünü sorduğunu ve onun şöyle cevap verdiğini nakleder:

"Ben de diğerleri gibi meslerin üzerine mesh ediyordum. Bir gün Benî Haşim'den bir adamı ziyaret ettim. Şimdiye kadar onun gibi birisini görmemiştim. ona, meslerin üzerine mesh etmenin hükmünü sordum. Beni bundan menederek, "Emire'l-Müminin asla meslere mesh etmezdi" dedi. Bende bundan sonra böyle yapmaktan sakındım."

Kays b. Rebî', "bu sözü işittikten sonra meslerimin üzerine mesh etmekten sakındım, demiştir. Haricilerden olan bir adam İmam Bâkır (a.s.)'a hitaben şöyle dedi:

"Ey Ebâ Cafer! Neye tapıyorsun? İmam Bâkır (a.s.) "Allah'a," diye buyurdu. Adamın, "O'nu gördün mü" sorusunu İmam (a.s.), "evet, ancak gözler O'nu göremez, sadece kalpler iman hakikatiyle O'nu görür. Kıyasla tanınmaz, hislerle derk edilmez, insanlara benzemez..." şeklinde yanıtladı. Bunun üzerine harici olan adam İmam'ın huzurundan ayrıldı. Bir taraftan da kendi kendine "Allah, elçiliğini nerede karar kılacağını iyi biliyor" diyordu."

1- a.g.e, s.333.

2- Hüccet: Delil, bürhan, senet. Çev.

Amr b. Ubeyd, Tavus Yemanî, Hasan Basr'i, Nafi' Mevla İbn-i Ömer gibi düşünür ve bilim adamı ilmi ve fıkha dair sorunlarında İmam Bâkır (a.s)'ın huzuruna varıyorlardı.¹

İmam Mekke'ye geldiği zaman halk, helal ve haramları öğrenmek için ona akın ediyor, onunla sohbet etme fırsatını ganimet addediyor ve bilgilerine bilgi katıyorlardı. İmam Bâkır (a.s)'ın Mekke'deki ders halkasına ilim taliplerinin yanı sıra, zamanın düşünürleri de katılıyordu.² Hac için Mekke'ye gelen Hişam b. Abülmelik, İmam'ın ders halkasını gördü ve bu durumdan rahatsız oldu. Halkın mahşerde ne yediğini sorması için bir şahsı İmam'ın huzuruna gönderdi.

İmam cevaben, "Halk hesaptan kurtulana kadar mahşerde, insanların, meyvelerinden yiyeceği ağaçlar, sularından içecekleri nehirler var" dedi.

Bu sefer "Hişam, halk mahşerde yeme-içme fırsatı bulacak mı" diye sorması için adamı tekrar gönderdi. İmam, cevaben "Cehennemde bile yeme içme fırsatı bulacaklar. Su ve diğer nimetlerden isteyecekler" dedi.

Zürare anlatır:

"İmam Bâkır (a.s)'la birlikte Kâbe'nin kenarında oturmuştum. İmam yüzünü Kâbe'ye doğrulttuğu bir halde, "Kâbe'ye bakmak ibadettir," diye buyurdu. Bu esnada bir adam geldi ve Ka'bu'l-Ahbar'ın, "Kâbe her sabah Beytu'l-Mukaddes'e secde eder" dediğini arz etti. İmam, "sen ne diyorsun?" dediğinde adam, "Ka'b doğru söylüyor" dedi. Bu söz İmam'ı rahatsız etti ve "sen de Ka'b da yalan söylediniz" diye buyurdu."³

İmam Bâkır (a.s)'ın yanında büyük bilim adamları, fakihler ve muhaddisler yetişmiştir. Bunlardan Zürare b. A'yan hakkında İmam

1- Haydar, Esed. El-İmamu's-Sadık ve'l-Mezahibü'l-Erbaa, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, üçüncü baskı.1303, c.1, s.452,453.

2- Allame Meclisi, Muhammed Bakır. Biharu'l-Envar, el-Mektebetu'l-İslamiyye, c.46, s.355.

3- Haydar, Esed. -a.g.e.

Sadık (a.s), “eğer Zürrare olmasaydı babamın hadisleri yok olurdu”¹ diye buyurmuştur.

Muhammed b. Müslim, imam Bâkır (a.s)’dan otuz bin hadis işitmiştir.²

Bu şahsiyetlerden Ebu Basîr hakkında da imam Sadık (a.s) “Eğer bunlar olmasaydı, nübüvvet izleri yok olur ve rafa kaldırılırdı,” diye buyurmuştur. Bununla beraber Yezit b. Muaviye iclî, Cabir b. Yezit, Hamran b. A’yan ve Hışam b. Salim gibi büyük şahsiyetler de imam’ın mektebinde yetişmişlerdir. Şia bilim adamlarının yanı sıra birçok Ehl-i Sünnet âlimi de imam’ın talebesi olmuş ve ondan hadis nakletmişlerdir. Sıbt ibnü’l-Cevzî şöyle diyor: “Cafer babasından Peygamber (s.a.a)’ın hadislerini naklediyordu. Bu yüzden Atâ’ b. Ebî Ribah, Süfyan-ı Sevrî, Malik b. Enes (Malikî mezhebinin imamı), Şu’be, Ebu Eyup Sicistanî gibi tabiinden bir grup, ondan hadis nakletmişlerdir.”³

Genel olarak Hz. Bâkır (a.s)’ın mektebinde binlerce bilim, fıkıh ve hadis adamı yetişmiş, hadisleri öylesine yayılmış ki, büyük bir muhaddis olan Cabir Cu’fî, imam Bâkır (a.s)’dan yetmiş bin hadis nakletmiştir.⁴

Bu durum imam Muhammed Bâkır (a.s)’ın hicrî 114 yılı, zilhicce ayının yedisinde gerçekleşen şahadetine kadar sürmüştür.⁵

İmam Cafer Sadık (a.s) Üniversitesi

imam Cafer sadık (a.s) şartların siyasi açıdan uygun olmasını göz önünde bulundurarak, babasının ilmi hareketini devam ettirmiş, ünü

1– Şeyh Tusî. İhtiyarü’l-Marifeti’r-Rical, Muesseset-u Âli’l-Beyt li-ihyai’t-Turas Kum, h.k.1404, c.1, s.345.

2– a.g.e, s.386.

3– İbnü’l-Cevzî. Tezkiretü’l-Havass, Menşuratu’ş-Şerifi’r-Razî, Kum, h.k.1376-1418, s.311.

4– Muzaffer, Muhammed Hüseyin. Tarihu’ş-Şia, Menşurat-u Mektebet-i Basireti, s.42.

5– Küleynî, Ebî Cafer Muhammed b. Yakup b. İshak. Usulü’l-Kâfî, Daru’l-Kutubi’l-İslamiyye, Tahran, h.ş.1363, c.1, s.472.

her yana ulaşan yaygın ve büyük bir üniversite kurmuştur. Şeyh Müfit bu konu hakkında şöyle yazar:

“O Hazret’ten nakledilen ilimlerin çokluğu meşhur olmuş, her tarafta yankılanmaktaydı. Peygamber hanedanına mensup hiç kimseden onun kadar ilim ve bilgi naklolmamıştır.”¹

Emir Ali, Hz. Sadık (a.s) hakkında şunları yazar:

“Felsefi konular ve tartışmaların İslam merkezlerinin tamamına yayılması, bu alandaki yönlendirmeler ve yol göstermeler, Hz. Ali (a.s)’nin Medine’de bulunan torunu Hz. Sadık (a.s)’ın kontrol ve denetiminde başlamış ve devam etmiştir. O, dikkatli bir görüşe ve derin düşünceye sahip büyük âlimlerdendi. Sonuç olarak dönemin bütün ilimlerinde derin bir bilgiye sahipti. Gerçekte, ilahiyat fakültesinin temelini ilk atan odur.”²

Bu yüzden ilim dostları ve Muhammedî öğretilere susuz olanlar, İslam topraklarının birçok noktasından gruplar halinde bu yüce İmam’a akın etmiş, ilim ve hikmet pınarının kaynağından faydalanmışlardır. Seyyidü’l-Ehl şöyle diyor:

“Kûfe, Basra, Vasıt ve Hicaz’dan her kabile ciğerparelerini, Cafer b. Muhammed (a.s)’e gönderdi. Hazret’in huzuruna varanlar çoğunlukla Arap büyükleri, Fars mevaliler, özellikle de Kum ahalisidir.”³

Merhum Muhakkik, Muteber’de şöyle yazar:

“İmam Sadık (a.s) zamanında o Hazret’in eğitim verdiği ilim branşlarının çokluğu akılları hayrete düşürmüştür. Sayıları dört bin kişiye ulaşan rical âlimleri topluluğu İmam’dan rivayet nakletmiş, İmam’ın eğitimi sayesinde büyük bir grup çeşitli bilim dallarında

1– Şeyh Müfit, Muhammed b. Muhammed b. en-Numan. El-irşat, çev. Muhammed Bâkır Sâidi Horasânî, Kitabforuşi-yi İslamiyye, Tahran, h.ş.1376, s.525.

2– Emir Ali. Tarih-i Arap ve İslam, çev. Fahr Dâi Gilanî, intişarat-i Gencine, Tahran, h.ş.1366, s.213.

3– Haydar, Esed. El-İmamu’s-Sadık ve’l-Mezâhibi’l-Erbea, Darü’l-Kütübî’l-Arabî, Beyrut, üçüncü baskı, h.k.1403.

uzmanlaşmıştır. Hz. Sadık (a.s.)'ın onlara verdiği cevaplar, tam dört yüz kitapta toplanmış "Usûl" olarak adlandırılmıştır."¹

Şehid-i Evvel, Zikrâ isimli kitabında şöyle der:

"Ebâ Abdullah İmam Sadık (a.s.)'ın çeşitli sorulara verdiği cevaplar, Irak, Hicaz, Horasan ve Şamlılar'dan oluşan dört bin kişi tarafından yazıldı."²

Böylece arayış içinde olan ilim ve bilim âşıkları İmam'ın huzurundan istifade etmeye çalıştı. O günün aklî ve naklî ilimlerinin çeşitli dallarında yetişen Hişam b. Hakem, Muhammed b. Müslim, Eban İbn-i Tağlib, Hişam b. Salim, Mümin Tâk, Mufazzal b. Ömer ve Cabir b. Hayyan³ gibi ünlü bilim adamları, İmam'ın bereketli varlığının ürünüdürler.

İmam'ın öğrencilerinin "Dört Yüz Usûl" olarak adlandırılan eserleri, Şia'nın dört hadis kitabı olan Kâfî, Men Lâ Yahzuruhul-Fakih, Tehzib ve İstibsâr'ın temelini oluşturur. İmam Sadık (a.s.)'ın öğrencileri sadece Şiilerle sınırlı kalmamış, birçok Ehl-i Sünnet âlim ve düşünürü de o Hazret'ten ders almıştır.

Ehl-i Sünnet yazarlarından İbn-i Hacer el-Heysemi konuyla ilgili olarak şöyle yazar:

1– El-Mu'teber, taşbaskı, s.4,5.

2– Ez-Zikrâ, taşbaskı, s.6.

3– İmam Cafer Sadık (a.s.)'ın yetiştirdiği Câbir bin Hayyan (Hayyam), modern kimyanın kurucusu, meşhur bilim adamıdır. Cabir bin Hayyân, maddelerin atomik yapısını gösteren tespitler yaparak, reaksiyonlarda belirli kütlelerin belirli kütlelerle reaksiyona girdiğini söylemiştir. Atom hakkında, ancak asırlar sonra anlaşılacak şu sözleri söylemiştir: "maddenin en küçük parçası olan "el-cüz'ü la yetecezza" da yoğun bir enerji vardır. Yunan bilginlerinin söylediği gibi bunun parçalanamayacağı söylenemez. Atom parçalanabilir. Parçalanınca da öyle büyük bir güç oluşur ki bir anda Bağdat'ın altını üstüne getirebilir. Bu, Allah-u Teâlâ'nın kudret nişanıdır." (çev.)

“Yahya b. Sa’d, İbn-i Cüreyh, Malik, Süfyan-ı Sevrî, Süfyan b. Uyeyne, Ebu Hanîfe, Şa’bî, Eyüp es-Sicistanî gibi (fıkıh ve hadis ilimlerinin) en büyük liderleri, ondan hadis nakletmişlerdir.”¹

Hanefî mezhebinin önderi Ebu Hanîfe şöyle derdi:

“Bir müddet Cafer b. Muhammed’in yanına gidip geliyordum. Onu her zaman ya namaz kılarken, ya oruç, ya da Kur’an okurken görüyordum. Asla abdestsiz hadis naklettiğini görmedim.² Bilgi, ibadet ve takvada Cafer b. Muhammed’den daha üstününü ne bir göz görmüş, ne bir kulak duymuş, ne de beşerî bir kalp içinden geçirmiştir.”³

İmam’ın ders oturumlarında sadece, daha sonraları fikhî mezhepler kuranlar değil, filozoflar ve uzak bölgelerden gelen felsefe öğrencileri de hazır bulunuyorlardı. Bunlar, imamlar’ından çeşitli ilimleri aldıktan sonra vatanlarına dönüyor, kendi ders oturumlarını oluşturuyor ve Müslümanlar, etraflarında toplanıyorlardı. Onlar, Ehl-i Beyt öğretilerini Müslümanlara aktarıyor ve Şiiliğin yayılmasına çalışıyorlardı. Eban b. Tağlib, Mescidü’n-Nebi’ye geldiği zaman Hz. Peygamber (s.a.a)’in dayandığı sütunun etrafını onun için boşaltıyorlar ve o halka hadis naklediyordu.

İmam Sadık (a.s) ona, “Medine mescidinde otur ve halka fetva ver. Ben Şiilerim arasında senin gibi şahsiyetlerin görünmesinden hoşlanıyorum” diye buyurmuştur. Eban, Kur’an ilimlerinde eser veren ilk kişidir. O Mescidü’n-Nebi’de oturur, halk da sorular sorardı. Onun bu sorulara etraflıca ve etkin bir şekilde cevap vererek, Ehl-i Beyt (a.s)’in o konularla ilgili hadislerini de aralara serpiştirmesi hadis ilmine ne denli vakıf olduğunun göstergesidir.⁴ Zehebî, onun hakkında Mîzanü’l-İtidal’de şöyle demektedir: “Eban gibi Şiilikle

1– Es-Savaiku’l-Muhrika, Mektebetü’l-Kahire, h.1385, s.201.

2– İbn-i Hacer el-Askalanî, Tehzîb, Dâru’l-Fikr, Beyrut, birinci baskı, h.k.1404, c.1, s.88.

3– Haydar Esed. El-İmamü’s-Sadık ve’l-Mezahibü’l-Erbea, Dâru’l-Kütübü’l-Arabiyye, Beyrut, c.1, s.53.

4– a.g.e, c.1, s.55.

itham edilen şahısların hadisleri ret edilirse, nebevî eserlerin büyük kısmı yok olur.”¹

İbn-i Halit Kabuli şöyle diyor: “Ebu Cafer Mümin Tâk’ı Mescidü’n-Nebi’de otururken gördüm. Medine halkı etrafında izdiham oluşturmuş, sorular soruyor, o da cevap veriyordu.”²

Şiilik bu dönemde öylesine yayılmıştı ki, halk içinde sosyal açıdan bir yerlere ulaşmak ve onları cezp etmek isteyen bir grup, imamlar (a.s)’a yalan hadis isnat etmeye, ya da hadisleri tevil ederek kendilerine yormaya başladılar. Bu paralelde İmam Sadık (a.s), hadislerdeki çelişkilerin sebebini soran ashabından Feyz İbn-i Muhtar’a cevaben şöyle buyuruyor: “Onlar, hadislerimiz ve bize muhabbet izharıyla Allah rızasını değil, dünyayı talep etmektedirler. Her biri kendi liderlik sevdasındadır.”³

1– Zehebî, Şemsaddin Muhammed b. Ahmet. Mîzanü’l-İtidal, Darü’l-Ma’rife, Beyrut, c.1, s.4.

2– Şeyh Tusî. İhtiyar-u Marifeti’r-Rical, Müesseset-ü Âli’l-Beyt li-ihyâi’t-Turas, c.2, s.581.

3– a.g.e, c.1, s.347.

On İkinci Dersin Özeti

Abbasiler'in daveti hicri 111 yılında başladı. Bu dönemde Aleviler ve Abbasiler arasında ikilik yoktu. Emeviler, Abbasi ayaklanmasının başını ezmeye çalışmakla meşguldü ve sonuç olarak Şiilik göz alıcı bir gelişme yaşadı. Bu fırsatı değerlendiren İmam Bâkır (a.s) ve İmam Sadık (a.s) öğrencilerini yetiştirmenin yanı sıra Cafer-i Sadık Üniversitesini kurdular. Birçok fakih ve mütekellim, bu iki büyük insanın huzurundan faydalanmaya çalıştılar. Şeyh Müfit, İmam Sadık (a.s)'ın sadece "sıka"¹ olan talebelerinin dört bin kişi olduklarını söyler.

On İkinci Ders Soruları

- 1-Abbasiler'in davetlerinin, Şiiliğin yayılmasında ne gibi etkisi olmuştur?
- 2- İmam Bâkır (a.s) ve İmam Sadık (a.s) döneminde Şiiliğin gidişatı nasıldı?
- 3-İmam Sadık (a.s) mevcut fırsatı nasıl değerlendirdi?

1- Adalet, zabıt ve güvenilirlik gibi hadis râvilerinde gerekli şartları taşıyan râvi. Çev.

ON ÜÇÜNCÜ DERS

3- Abbasiler Döneminde Şia

Şiilik, Abbasi devrinin başlangıcından (h.k.132), gaybet-i suğranın sonuna kadar (h.k.329) Emevi devrine kıyasla daha çok yayılmıştır. Şiiler, geniş İslam topraklarının en uzak noktalarına kadar yayılmışlardı. İmam Kazım (a.s)'ı Harun'a şikâyet ettiklerinde "dünyanın doğusundan ve batısından ona humus geliyor" demişlerdir.¹ İmam Rıza (a.s) Nişabur'a geldiğinde hadis hafızlarından, isimleri Ebu Zer'a Razi ve Muhammed Eslem Tusi olan iki kişi, sayısız ilim talibiyle birlikte imam'ın huzuruna geldiler ve kendilerine teveccüh etmesini istediler. Çeşitli sınıflardan oluşan halk ayakta beklemekteydi ki gözleri imam Rıza (a.s)'nın cemaliyle aydınlandı. Sonra İmam onlara, Silsiletu'z-Zeheb (Altın Silsile) hadisini buyurdu. O anda sadece kalemi olan yirmi bin kişi bu hadisi yazmıştı.²

Yine İmam Rıza (a.s) veliahtlığı kabul ettikten sonra kendisinden beklentisi olan Me'mun'a cevaben şöyle buyurmuştur:

"...Bu iş (veliahtlık) asla sahip olduğum nimetlere bir şey eklemedi. Ben Medine'deyken el yazım doğuda ve batıda icra edilirdi." ³

Şia'ya düşman ve muhalif olan Ehl-i Sünnet fakihlerinden İbn-i Ebi Davut'un itirafı da çok önemlidir. Mu'tesim Abbasi hırsızın elinin nereden kesileceği hususunda Ehl-i Sünnet fakihlerinin görüşlerini değil de İmam Cevad (a.s)'ın görüşünü kabul edince, İbn-i Davut gizli bir şekilde halifeyi, "neden halife bütün saray zümresinin, komutanların, vezirlerin kâtiplerin huzurunda, meclisteki âlimlerin tamamını reddederek ümmetin yarısının İmametine inandığı birinin sözünü kabul eder" diye uyarmaktadır.⁴ Hatta Şiilik, Abbasi Devlet

1- Şeyh Müfit. El-irşad, çev. Muhammed Bâkır Sâidi Horasani, Kitabforuşi-yi İslamiyye, h.1376, s.581.

2- Şeyh Saduk. Uyun-u Ahbari'r-Rıza (a.s), Kum, h.k.1377, c.2, s.135.

3- Allame Meclisi. Biharul-Envar, El-Mektebetu'l-İslamiyye, Tahran, h.k.1357, c.49, s.155.

4- a.g.e, c.50, s.6.

adamlarının ve komutanlarının arasında bile yayılmaya başlamıştı. Yahya b. Herseme naklediyor:

“Abbasi halifesi Mütevekkil, beni imam Hâdi (a.s)’yi getirmem için Medine’ye gönderdi. O Hazret’le birlikte Bağdat’a geldiğim zaman, Bağdat Hâkimi İshak b. İbrahim Tahiri’nin yanına gittim. O bana, “Ey Yahya! Bu adam Allah Resulü (s.a.a)’nın oğludur. Mütevekkil’i de tanırısın. Eğer onu öldürmesi için Mütevekkil’i tahrik edersen Allah Resulüne düşman olursun” dedi. Ben de ona, “ben ondan iyilikten başka bir şey görmedim” dedim ve Samerra’ya doğru yola koyulduk. Oraya vardığımızda ilk önce Vasif Türkî’nin¹ yanına gittim. O da bana, “eğer bu adamın saçının bir teline zarar gelirse beni karşında bulursun” dedi.²

Seyyit Muhsin Emin kitabının ilk cildinde bir grup Abbasi devlet adamını Şiilerden saymıştır. Bunlar, Abbasi Hilafetinin ilk veziri ve lakabı Âl-i Muhammed’in veziri olan Ebu Seleme Hilal,³ Mansur döneminin büyük komutanlarından olan Ebu Buceyr Esedi Basri, Harun Reşit’in veziri ve imam Kâzım (a.s) tutuklandığında Şii olduğunu gösteren bir hikâyesi olan Muhammed b. Eş’as, Harun’un vezirlerinden biri olan Ali b. Yaktîn, Mehdi Abbasi’nin veziri olan Yakup b. Davut ve Memun zamanında Horasan Hâkimi ve Bağdat’ı fetheden kişi olan Tahir b. Hüseyin Huzai’dir. Bu yüzden Hasan b. Sehl onu Ebi’s-Seraya savaşına göndermedi.⁴

1– Türk komutanlardan.

2– Mesudi. Murucu’z-Zeheb, Menşurat-u Müessesetu’l-A’lemi li’l-Matbuat, Beyrut, birinci baskı, c.4, s.183.

3– Bazı uzmanlar “eğer Ebu Seleme’nin Şiiliği hakkındaki delil imam’a yazmış olduğu ve hilafeti öneren mektubuysa bunun yeterli bir kanıt olmayacağı” görüşündedirler. Çünkü onlara göre bu siyasi bir harekettir. Bkz. Pişvayi Mehdi, Sire-yi Pişvayan, Müessese-yi İmam Sadık (a.s), sekizinci baskı, 1378, s.378.

4– A’yanu’ş-Şia, Daru’t-Tearuf li’l-Matbuat, Beyrut, c.1, s.191.

Kûfe kadısı olan Şerik b. Abdullah Nehaî ve Memun zamanında kadı olan meşhur tarihçi Vakidi'de Şia zümresindendirler.¹

Şiilik, Abbasiler'in etki sahasında dahi öylesine yayılmıştı ki bu, Abbasiler için büyük bir tehlike sayılmaktaydı. Hatta Harun'un amcası Süleyman b. Mansur, görkemli Şii topluluğun öfkesini dindirmek için yalın ayak o Hazret'in cenaze merasimine katılmıştır.² İmam Cevat (a.s) şehit olduğu zaman gizlice defin etmek istediler, ama Şiiler bundan haberdar oldu. On iki bin silahlı ve kılıçları kınından çıkmış olan Şii, izzetle ve ihtiramla İmam Cevat (a.s)'ın cenaze merasimini gerçekleştirdiler.³ İmam Hâdi (a.s)'nin şahadetinde de Şia camiasının çokluğu, feryat ve figanların ayyuka çıkmasından dolayı o Hazret'i evinde toprağa vermeye mecbur kalmışlardır.⁴

Abbasi Halifeleri İmam Rıza (a.s) döneminden sonra, Şiilerin öfkesine sebep olmamak için Masum Ehl-i Beyt imamları'na saygılı davranmaya dikkat ediyorlardı. Bu yüzden İmam Rıza (a.s) Harun döneminde göreceli bir özgürlüğe sahipti. Bu yüzden Şiiler'in ilmi ve kültürel faaliyetlerini yönetebilmiştir. Hatta imametini açıklamış, takiyyeyi bırakmış, diğer fırka ve mezheplerin ashabıyla münazaralarda bulunmuş ve bazılarını da ikna etmiştir. Eş'ari Kummi naklediyor: "İmam Kazım (a.s) ve İmam Rıza (a.s) zamanında Ehl-i Sünnetin Murhibe mezhebinden ve Zeydilerden bir grup, Şiiliğe yöneldiler ve bu iki İmam'ın imametliğini kabul ettiler."⁵

Bazı Abbasi Halifeleri Masum imamlar (a.s)'ı gözetim altında tutarak kontrol etmeye çalışmışlardır. İmamları Medine'den getirirlerken, Şia yerleşim bölgelerinden geçirmemeye dikkat ediyorlardı. Bu yüzden İmam Rıza (a.s)'yı Kûfe, Cebel ve Kum gibi Şiilerin toplu oldukları yerlerden değil de, Memun'un emri üzerine Basra, Ahvaz ve Fars

1- a.g.e, s.192,193. Ancak araştırmacılar arasında Vakidi'nin Şii olduğu hususu ihtilaflı bir meseledir.

2- Emin, Seyyit Muhsin, A'yanu's-Şia, Daru't-Tearuf li-l Matbuat, Beyrut, tarihsiz, c.1, s.29.

3- Haydar, Esed. El-imamu's-Sadık ve'l-Mezahibu'l-Erbaa, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, üçüncü baskı, 1453, c.1, s.226.

4- İbn-i Vazih. Tarihu'l-Yakubi, Menşuratu's-Şerifi'r-Razi, Kum, c.2, s.484.

5- El-Makalat ve'l-Firak, Merkez-i İntişarat-i İlmî ve Ferhengî, Tahran, s.94.

üzerinden Merv'e getirmişlerdir.¹ Yakubi'nin nakline göre, Mütevekkil'in emriyle imam Hadi (a.s.)'yi Samerra'ya götürürlerken, Bağdat yakınlarına vardıklarında büyük bir topluluğun imamları görüşmek için beklediklerini haber alırlar. Bunun üzerine beklediler ve şehre gece girip, oradan da Samerra'ya geçtiler.²

Abbasi döneminde Şiiler çeşitli bölgelerde ve çok uzak yerlerde yaşadıkları için Masum imamlar vekâlet müessesesini kurdular. Kendilerine, Şiilerle irtibat kurabilmek için çeşitli noktalarda ve şehirlerde naipler ve vekiller seçtiler. Bu iş, imam Sadık (a.s.) zamanında başladı. Hilafet mekanizması Masum imamlar (a.s.)'ı amansız bir şekilde kontrol altına almaya başlayıp, Şiilerin imamlar (a.s.)'ına ulaşması güçleşince, vekâlet kurumu ve vekillerin rolü artıyordu. Tarih-i Asr-ı Gaybet'te şöyle geçer: Hepsinden önemlisi gizli naipler kurumunun takviye edilmesi ve yayılmasıdır. Bu müessesenin temeli imam Sadık (a.s.) tarafından atılmış, imam Hadi (a.s.) ve imam Hasan Askeri (a.s.) döneminde büyük bir hızla gelişmeye başlamıştır.³

Üstat Pişvayi bu konuda şöyle yazar: imamlar (a.s.)'ın Abbasiler'in zamanında karşı karşıya oldukları kriz ortamı, Şiileriyle bağlantı kurabilmeleri için yeni bir yol arayışı içine girmelerine sebep olmuştur. Bu da vekâlet ağı ve değişik yerlerde temsilcilerin ve uzman kişilerin tayin edilmesi şeklinde kendini göstermiştir. Bu kurumun asıl amacı, değişik bölgelerden vekiller aracılığıyla humus, zekât, adak ve hediyelerin toplanması ve imam'a verilmesiydi. Bunun yanında imam'ın Şiilerin inanç ve fıkıhla ilgili soru ve sorunlarına verdiği cevaplarla, siyasi açıklamaları da imam'ın vekili vasıtasıyla ulaştırılıyordu. Bu kurumun, imamlar'ın hedeflerinin amacına ulaşmasında etkin bir işlevselliği olmuştur.⁴

1- Bkz. Pişvayi Mehdi, Sireyi Pişvayan, Müessese-yi imam Sadık (a.s), sekizinci baskı, h.ş.1378, s.478.

2- İbn-i Vazih. -a.g.e, s.503.

3- Pur Tabatabai, Seyyit Mecid. Tarih-i Asr-ı Gaybet, Merkez-i Cihani-yi Ulum-i İslami, s.84.

4- Pişvayi, Mehdi. -a.g.e, s.573.

Masum imamlar (a.s)'ın vekil ve naiplerinin olduğu yerler; Kûfe, Basra, Bağdat, Kum, Vasıt, Ahvaz, Hemedan, Sistan, Best, Rey, Hicaz, Yemen, Mısır ve Medâin'dir.¹

Şiilik hicri dördüncü yılda, İslam dünyasının doğusunda, batısında ve bütün noktalarında revaçta olup rüştünün ve yayılmasının zirvesine ulaşmıştır. Bundan önce ve sonra hiç bu kadar yayılmamıştır. Mukaddesi'nin belirtmiş olduğu İslam ülkesinin bu asırdaki Şii şehirlerinin listesi bunun göstergesidir. Bu yüzden Onun kitabından bazı alıntıları nakledeceğiz. Bir yerde şöyle demiştir: "Yemen, Mekke'nin bir bölümü ve Sahar'daki hâkimlerin çoğu Mutezili ya da Şii'dir."²

Şiilik Arap yarımadasında da oldukça yaygındı.³ Basra ahalisi hakkında da şöyle geçer: "Basra ahalisinin çoğunluğu Kadiri, Şii, Mutezili ve Hanbelidir."⁴ Kûfe halkı da bu asırda Kenase hariç Şiiydi.⁵ Musul'da da birçok Şii bulunmaktadır.⁶ Nablus, Kudüs ve Umman'ın çoğunluğu Şiiydi.⁷ Fustat kasabasının yukarı kesimi ve Sendefa halkı Şiiydi.⁸ Sind topraklarında Miltan şehri Şia'dır, ezan ve kamette her kelimeyi iki defa söylerler.⁹ Ahvaz'da Şii ve Sünnilerin arasındaki keşmekeş savaşa varmıştır.¹⁰

Mukrizi, Âl-i Buye ve Mısır'lı Fatımiler'e işaretlerle şöyle yazar:

Rafizî mezhebi Fas, Şam, Diyarbakır, Kûfe, Basra, Bağdat, Irak'ın tamamı, Horasan beldeleri, Maverâünnehir, Hicaz, Yemen ve

1– Bkz. Rical-i Neccaşi, Defter-i Neşr-i Ferhengi-yi İslami Vabeste-i Camia-i Müderrisin, Kum, h.1404, s.344, 797, 798, 799, 800, 825, 847.

2– Mukaddesi, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmet. Ahsenu't-Tekasim fi Marifeti'l-Ekalim, çev. Münzevi, Şirket-i Müellifan ve Müterciman-i İran, 1361, c.1, s.136.

3– a.g.e, s.144

4– a.g.e, s.175

5– a.g.e, s.174

6– a.g.e, s.200

7– a.g.e, s.220

8– a.g.e, s.246

9– a.g.e, c.2, s.707

10– a.g.e, s.623

Bahreyn’de yayılmıştır. Bunlarla Ehl-i Sünnet arasındaki çarpışmaların haddi hesabı yoktur.¹

Bu asırda Şiiler Abbasi hilafetinin merkezi olan Bağdat’ta çoğunluktaydılar ve Aşura gününde açıkça yas tutabiliyorlardı. İbn-i Kesir şöyle diyor:

“Şiilerin çokluğu ve Âl-i Bûye’nin de onların yanında olmalarından dolayı Ehl-i Sünnet bu merasimleri engellemeye cesaret edememiştir.”²

O dönemde ortam Şiilerin çalışmaları için o kadar uygundu ki İslam toraklarının birçok yeri Şii yönetimi altındaydı. İran’ın kuzeyinde, Gilân ve Mazenderan’da Taberistan Alevileri yönetimde olmuşlardır. Mısır’da Fatımiler, Yemen’de Zeydiler, Irak’ın kuzeyinde ve Suriye’de Hemedaniler, İran’da ve Irak’ta Âl-i Bûye yönetimi ellerinde bulundurmaktaydılar. Gerçi, Mehdi, Emin, Memun, Mutasım, Vasık, Muntasır gibi bazı Abbasi halifeleri döneminde Şiilerin özgürlük alanları kısıtlıydı; ama en azından bu halifelerin döneminde, önceki zulümler azalmıştı. Yakubi’nin nakline göre Mehdi Abbasi mahkûm olan Talibiler ve Şiileri serbest bırakmıştı.³ Emin, beş yıllık hükümet süresinde arzu ve emellerinin peşinde koşması ve kardeşi Memun’la savaşımdan dolayı Şiilerle uğraşmayı ve onlara zulmetmeyi unutmuştu. Abbasi halifeleri Memun, Mutasım, Vasık ve Mutezid’in şiiğe sempatisi vardı. Ama Mütevekkil, Peygamber Hanedanının ve Şiilerin amansız düşmanlarındandı. Onun zamanında Şiiler kontrol altında tutulamamışsa da İmam Hüseyin (a.s)’in kabrinin ziyaretini engelliyordu.⁴

İbn-i Esir şöyle diyor:

1– Mukrizi, Takiyyuddin b. Abbas Ahmet b. Ali. El-Mevaiz ve’l-İtibar bi-Zikri’l-Hutat ve’l-Asar (Hutatu’l-Mukrizi olarak meşhurdur), Darü’l-Kütubi’l-İlmiyye, Beyrut, birinci baskı, 1418, c.4, s.191.

2– El-Bidaye ve’n-Nihaye, Beyrut, 1966, c.11, s.243.

3– İbn-i Vazıh. Tarihu’l-Yakubi, Menşuratu’s-Şerifi’r-Razi, Kum, c.2, s.402.

4– Taberi, Muhammed b. Cerir. Tarihu’t-Taberi, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, c.5, s.312.

Mütevekkil kendinden önceki Ali ve ailesine sevgilerini izhar eden Memun, Mutasım ve Vasık'ın düşmanıydı. Şamlı şair Ali b. Cehm, Ömer b. Ferec, Mervan b. Ebi Hafsa'nın oğlu ve Benî Ümeyye'yi sevenlerden Ebu Semt, Nâsibi ve Ali (a.s.)'nin düşmanlarından olan Muhammed b. Davut Haşimi'yle oturup kalkardı. Bu şahıslar onun dalkavuklarıydı.¹

Bu dönemde Nâsibi ve dinsiz şairler Mütevekkil'e yakınlaşabilmek için Peygamber hanedanına muhalif şiirler okumaya cüret etmişlerdir. Ancak Mütevekkil'in vasisi olan Muntasır, onun yönteminin tersini uygulayarak şiileri serbest bırakmış, imam Hüseyin (a.s.)'in kabrini tamir ettirip, ziyaret yasağını kaldırmıştır.² Bu yüzden o dönem şairlerinden Bahteri şöyle demiştir:

*"Ali size karşı Ömer'den daha yakın ve daha temizdir."*³

Şia Önderlerinin Abbasiler tarafından Kontrolü

Genel olarak Abbasi hükümeti hicri 329 yılına kadar İranlı vezirler, devlet adamları ve Türk askerlerinin üstünlüğü olmak üzere iki dönemi geride bırakmıştı. Her ne kadar Türkler döneminde hilafet mekanizması zayıflamış, Abbasi halifeleri çoğu zaman Türk komutanların güdümünde olmuşsa da, hükümetin genel siyaseti Şia karşıtı olmuştur. Şia'nın, Abbasiler döneminde çok yayılması, Abbasi halifelerinin Şia önderlerini kontrolleri altında tutmaya çalışmalarına sebep olmuştur. Tabi Abbasi halifeleri kendi aralarında Şia'ya karşı farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir. Örneğin Mansur, Hâdi, Reşit ve Mütevekkil gibiler, baskıcı, sert ve kana susamışken; Mehdi Abbasi, Memun ve Vâsık gibiler kendilerinden önceki halifeler gibi sert olmamış, şiiler bunların zamanında biraz rahat nefes alabilmişlerdir. Mansur Abbasi, Muhammed Nefs-i Zekiyye ve kardeşi İbrahim tarafından tehlike sezince, Nefs-i Zekiyye'nin babasını, kardeşlerini ve

1– El-Kamil fi't- Tarih, Dar-u Sâdır, Beyrut, h.1402, c.7, s.56.

2– Mesudi, Ali b. el-Hüseyin. Murucu'z-Zeheb, Menşurat-u Müesseseti'l-Âlemi li'l-Matbuat, Beyrut, h.1411, c.4, s.147.

3– a.g.e.

amcalarını tutuklayarak zindana göndermiştir.¹ Mansur, defalarca İmam Sadık (a.s)'ı öldürmek amacıyla sarayına çağırtmış, ancak kudreti ilahi buna engel olmuştur.² Abbasi halifeleri, rakipleri olan Şia önderlerini ortadan kaldırmaya çalışıyorlardı. Hatta Mansur şahsen İbn-i Muhacir adında birini bir miktar parayla Medine'ye gönderdi. Görevi, Abdullah b. Hasan, İmam Sadık (a.s) ve bazı Alevilerin yanına giderek onlara, Horasan'daki Şiilerinin yanından geldiğini söylemesi, parayı teslim edip, kendi el yazılarıyla yazılmış olan, aldıklarını

1- Mesudi, Ali b. El-Hüseyn. Murucu'z-Zeheb, Menşurat-u Müesseseti'l-A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, h.1411, c.3, s.324.

2- İbn-i Cevzi naklediyor: Mansur, Mekke'ye gitmek amacıyla Medine'ye geldiği zaman Rabî Hâcib'e, "Cafer b. Muhammed'i getir. Eğer onu öldürmezsem Allah beni öldürsün" dedi. Rabî, İmam Sadık (a.s)'ı getirme konusunda müsamaha gösterip geciktirdi. Sonunda Rabî, Mansur'un direktmesi sonucu İmam Sadık'ı (a.s) getirdi. İmam, Mansur'un yanına gelirken dudakları yavaş-yavaş hareket etmekteydi. Hazret Mansur'a yaklaştığında selam verdi. Mansur, İmam (a.s)'a hitaben, "Ey Allah'ın düşmanı! Yok olasın. Benim memleketimde bozgunculuk mu çıkarıyorsun?... Eğer seni öldürmezsem Allah beni öldürsün" dedi. İmam Sadık (a.s) şöyle buyurdu: "Süleyman Peygamber saltanat sahibi oldu şükretti. Eyüp belalara duçar oldu, sabretti. Yusuf zulme maruz kaldı, affetti. Sen onların halefisin, onları örnek alman daha hayırlıdır. Mansur başını eğdi, tekrar kaldırarak, "Siz, bize yakın kavimlerden ve akrabalarımızdansınız" dedi, Hazret'e sarıldı, yanına oturttu ve sohbet etmeye başladı. Sonra, "bir an önce Cafer b. Muhammed'in hediye ve elbiselerini getirip, yolcu edin" dedi. Hazret dışarı çıkınca Rabî peşinden geldi ve şöyle arz etti: "Üç gündür ben, sizi korumaya, ortamı yumuşatmaya çalışıyorum. Onun yanına geldiğinizde dudaklarınızın kıpırdadığını, Mansur'un sizin aleyhinizde bir şey yapamadığını gördüm. Ben sultanın emri altında olduğumdan bu duaya muhtacım. Bana öğretmenizi isterim." Bunun üzerine Hazret şöyle buyurdu: "deki, Ey Allah'ım! Uyumayan gözlerinle beni hıfzet, her şeye gücü yeten kudretinle beni koru da helak olmayayım. Zira sen benim ümit kaynağımsın. Ey rabbim! Sen bana şükrünü eda edemediğim birçok nimet verdin. Sonra da beni o nimetlerden mahrum etmedin. Bana gönderdiğin belaların birçoğuna karşı gerektiği gibi sabredemedim. Beni kurtar. Ey rabbim! Senin himayen ve kudretinle onun şerrinden korunabilirim. Onun şerrinden sana sığınırım." (Tezkiretü'l-Havass, Menşuratu'l-Matbaati'l-Haydariyye ve Mektebetuha, en-Necefü'l-Eşref, h.1383, s.344

bildiren mektubu teslim almaktı. Fakat imam Sadık (a.s) ona, Mansur tarafından gönderilmiş olduğunu ve bunu anladığını hatırlatarak Mansur'a şöyle demesini istedi: "Aleviler, Mervanoğulları devletinden yeni kurtuldular ve muhtaç durumdalar. Onlara karşı hile ve plan peşinde olma."¹

Esed Haydar şöyle der: "Mansur, imam Sadık (a.s)'ı ortadan kaldırmak için bir bahanesi olsun diye türlü yollara başvurmuştur. Şiilerin dilinden ona mektuplar yazdı. Şiiler tarafından mallar gönderdi. Ancak bunların hiç birinde muvaffak olamadı."²

imam Sadık (a.s)'ın şahadet haberi Mansur'a ulaştığında, Medine hâkimi Muhammed b. Süleyman'a şöyle yazdı: "Eğer Cafer b. Muhammed belli bir şahsı vasisi olarak tayin ettiyse onu tutukla ve başını vur."

Medine hâkimi cevaben şöyle yazar: "Cafer b. Muhammed beş kişiyi halefi olarak tayin etmiştir. Bunlar Ebu Cafer Mansur, Muhammed b. Süleyman, Abdullah, Musa ve Hamide'dir. Bu sırada Mansur, "bunların hepsini öldürmek mümkün değil" der."³

Mehdi Abbasi, Alevilere ve Şiilere karşı babası gibi sert değildi. Yakubi şöyle nakleder:

"Mehdi Abbasi hilafete ulaşır ulaşmaz Alevi tutsakların özgür bırakılmaları emrini verdi."⁴

Bu yüzden onun zamanında hiç Alevi kıyamı baş göstermedi. Ebu'l-Ferac İsfahani, Mehdi Abbasi zamanında ölen sadece iki Alevinin ismini zikretmiştir. Bunlar, zehirlenerek öldürülen Ali b. Abbas Hasanî

1- İbn-i Şehraşub. Menakib-u Âl-i Ebi Talip, Müesseset-i İntişarat-i Allame, Kum, (tarihsiz), c.4, s.220.

2- El-İmamu's-Sadık ve'l-Mezahibi'l-Erbâa, Darü'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut, üçüncü baskı, 1403, c.1, s.46.

3- Tabersi, Ebu Ali Fazl b. Hasan. Alâmu'l-Verâ, Müesseset-u Âli'l-Beyt li-ihyai't-Turas, Kum, h.1417, c.2, s.13.

4- İbn-i Vazih, Tarih-u Yakubi, Menşuratu's-Şerifi'r-Razi, Kum, h. 1414, c.2, s.394.

ile gizlenmiş olduğu halde ölen ve Mansur zamanından beri gizli olarak yaşayan İsa b. Zeyd'dir.¹

Hadi Abbasi zamanında Aleviler, Şia önderleri ve büyükleri çok şiddetli baskılara maruz kalmışlardır. Yakubi bu konuda şöyle der: "Hadi, Şiiler ve Talibilere zorluk çıkarma hususunda diretiyordu. Onları çok korkutmuştu. Mehdi'nin onlar için belirlemiş olduğu maaşlarını kesmişti. Şehirlerde ve bölgelerde görev yapan valilerine, ordu komutanlarına, Talibileri takip etmeleri sonra da tutuklamalarını bildiren mektuplar yazdı."²

Hasani seyyitlerden Hüseyin b. Ali (Şehit Feh), onun bu zorbalıklarına itiraz mahiyetinde kıyam etmiş, ancak bu savaşta Hüseyin'le beraber birçok Alevi öldürülmüştür.³ Bu savaş İmam Kazım (a.s)'ın üstündeki baskıların artmasına sebep olmuştur. Hadi Abbasi, Hazret'i tehdit etmiş ve şöyle demiştir: "Allah'a yemin ederim ki, Hüseyin (Şehit Feh) Musa b. Cafer'in emriyle bana karşı ayaklanmış ve ona uymuştur. Zira bu hanedanın İmam ve önderi Musa b. Cafer'den başkası değil. Eğer onu sağ bırakırsam Allah beni öldürsün."⁴

Ancak ölümü, isteğini gerçekleştirmesine engel oldu. Hicri ikinci yüzyılda Harun Reşit, Mansur'dan sonra Alevilere ve Şia önderlerine karşı en acımasız halife olmuştur. Alevilere baskı uygulamış ve merhametsizce davranmıştır. O, Nefs-i Zekiyye'nin kardeşi olan Yahya b. Abdullah'ı koruma altına aldıktan sonra zindanda acımasızca katletmiştir.⁵ Yine Uyun-u Ahbari'r-Rıza'da anlatılan bir olay, onun ne denli acımasız olduğunu gözler önüne sermektedir. Hamit b. Kahtabe Tâi Tûsi şöyle nakleder: "Bir gece Harun beni çağırdı ve bana, "bu kılıcı al ve şu hizmetçinin emrine uy" dedi. Hizmetçi beni kapısı kapalı olan bir evin önüne getirdi, kapıyı açtı. O evde üç oda ve bir kuyu vardı. Birinci odanın kapısını açtı ve yirmi seyyit çıkardı, hepsinin

1- Ebu'l-Ferac İsfahanî, Mekatilü't-Talibiyyin, Menşuratü's-Şerifi'r-Razi, Kum, h.1416, s.342,361.

2- İbn-i Vazih, a.g.e, s.404.

3- Ebu'l-Ferac, İsfahanî.- a.g.e, s.366.

4- Allâme Meclisi, Muhammed Bâkır. Biharu'l-Envar, c.48, s.151.

5- Ebu'l-Ferac, İsfahanî. Mekatilu't-Talibiyyin, Menşuratu's-Şerifi'r-Razi, Kum, h. 1416, s.381, 404.

saçları uzun ve örülmüştü. Genç ve yaşlılardan oluşan bu grubun boyun ve vücutlarına zincir vurmuşlardı. Harun'un uşağı bana şöyle dedi: "Emire'l-Müminin (Harun) bunları öldürmeni emretti. Bunların hepsi Ali ve Fatıma'nın evlatlarındandır! Ben onları birbiri ardınca öldürdüm ve uşak da bedenlerini başlarıyla birlikte kuyuya attı. Sonra ikinci odayı açtım. Bu odada da Ali ve Fatıma'nın evlatlarından yirmi kişi bulunmaktaydı. Onları da öncekiler gibi öldürdüm. Sonra uşak üçüncü odayı açtı. Orada da yirmi seyyit vardı. Onları da diğer kırk kişinin yanına gönderdim. Son yirmi kişiden geriye sadece bir ihtiyar kalmıştı, bana döndü ve şöyle dedi: "Ey uğursuz adam! Allah seni yok etsin. Kıyamet günü ceddiniz Resulullah (s.a.a)'ın huzurunda mazeretin ne olacak? Bunun üzerine ellerim titremeye başladı. Uşak bana sinirli bir şekilde bakarak tehdit etti. Ben ihtiyarı öldürdüm, uşak da bedenini kuyuya attı."¹

Sonunda Harun Reşit, imam Kâzım (a.s)'ı Hazret'in makamının yüceliğini itiraf ettiği halde- tutuklatıp zindana göndermiş ve zehirleterek şehit etmiştir.²

İmam Kâzım (a.s)'ın şahadetinden sonra Harun Reşit, komutanlarından Celludi adındaki birini Âl-i Ebi Talip evlerine saldırması, sadece bir elbise bırakacak şekilde kadınların elbiselerini yağmalaması için Medine'ye gönderdi. İmam Rıza (a.s) kapının önünde durmuş ve kadınların elbiselerini vermelerini emretmiştir.³

Abbasi halifelerinin en güçlü siyasetçisi olan Memun, Şiilerin imam ve önderlerini kontrol altında tutmak için yeni bir yöntem bulmuştu. Bu yöntem Masum İmamlar (a.s)'ı gözetim altında tutmaktı. Memun'un, imam Rıza (a.s)'nın veliahtlığında gözetmiş olduğu en önemli sebeplerden biri buydu. Memun bu siyasetini başka bir şekilde imam Cevat (a.s) hakkında uygulamıştır. Medine'deki faaliyetlerini gözetim altında tutabilmek için, kızını imam Cevat (a.s)'la evlendirmiştir. Memun'dan sonraki halifeler de bu yöntemi uygulamışlar ve Masum

1- Saduk. Uyun-u Ahbari'r-Rıza, Darü'l-İlm, Kum, h.k.1377, s.109.

2- Tabersi, Ebu Ali Fazl b. El-Hasan. Elamu'l-Vera, Müesseset-u Âli'l-Beyt li-ihyai't-Turas, Kum, h.1417, c.2, s.34.

3- Emin, Seyyit Muhsin.- a.g.e, s.29.

İmamlar (a.s) sürekli hilafet merkezlerinde yaşamak zorunda bırakılmışlardır. Hatta onuncu ve on birinci İmam, askerî bir şehir olan Samerra'da yaşadıklarından dolayı Askeriyeyn olarak tanınmışlardır.

On Üçüncü Dersin Özeti

Şiilik Abbasiler döneminde, Emeviler döneminden daha çok yayılmış, Şiiler geniş İslam topraklarının doğusuna ve batısına dağılmışlardır. Bu dönemde Şiilik, devlet adamları, hâkimler ve ordu komutanlarını etki altına almıştır. Hatta Abbasiler'in etki alanı ve hilafetin merkezi olan Bağdat'ta Şiilerin çokluğu onlar için ciddi bir tehlike sayılmaktaydı. Bu yüzden Şia imamlar (a.s)'ını gözlem ve kontrol altında tutmaya çalışmışlardır. İmam Rıza (a.s)'dan itibaren imamlar (a.s)'ın sürekli hilafet merkezlerinde yaşamaları bundan dolayıdır. Bu dönemde Şiilerin çeşitli yerlerde dağınık olmalarından dolayı Masum imamlar vekâlet müessesesinden yararlanmışlardır. Sonuç itibarıyla bu zaman dilimi Şiilerin rüşdlerinin ve ilerlemelerinin dorukta olduğu dönemdir. Zeydî Şiiler ve İsmailî olan Âl-i Bûye ve Hemedanlılar devletleri bu dönemde kurulmuştur. Abbasi halifelerinin Şiilere karşı tutumu birbirinden farklıydı. Mansur, Harun ve Mütevekkil Şiilere karşı en acımasız halifelerden olmuşlardır.

On üçüncü Ders Soruları

- 1- Şiiliğin Abbasiler dönemindeki ilerleyişi nasıl olmuştur ve vekâlet müessesesinin vazifesi neydi?
- 2- Şiiliğin dördüncü yüzyıldaki durumunu özetle açıklayın.
- 3- Abbasi halifelerinin Şiilere karşı tutumunda farklılık var mıydı?
- 4- Abbasi halifeleri Şiaları kontrol etmek için nasıl bir siyaset izlemişlerdir?

ON DÖRDÜNCÜ DERS

Şiilerin Abbasi Döneminde Çoğalmasının Sebepleri

Abbasiler döneminde şiilik günbegün çoğalmaktaydı. Bu meselenin, bir kısmına da değineceğimiz bazı sebep ve etkenleri bulunmaktadır.

1-Ümeyye Oğulları Döneminde Aleviler ve Haşimiler

Ümeyye oğulları döneminde Haşimiler, gerek Abbasiler gerekse Aleviler birlik içindeydiler. Zeyd'le oğlu Yahya'nın kıyamıyla uyum içinde olan Abbasiler şiilik esaslı üzere hareketlerine başlamışlardı. Davetleri Hişam zamanında başlamıştır. Ebu'l-Ferac İsfahani şöyle der:

“Emevi Halifesi Velid b. Yezit öldürüldüğünde ve Mervaniler arasında ihtilaf çıktığında Haşim oğulları davetçi ve tebliğcileri çeşitli nahiyelere gittiler. Açıkladıkları ilk şey Ali b. Ebi Talip ve evlatlarının üstünlüğü ve zulme maruz kalmalarıdır.”¹

Mansur Abbasi Gadir hadisini rivayet edenlerdendi. Bu yüzden Abbasi güçlerinden bazıları onların Alevilere yönelik siyasetini kabul etmemiş ve Abbasilere karşı çıkmışlardır. Ebu Seleme gibi Abbasiler'in Irak'taki davetçilerinin lideri konumunda olan bir şahıs,² Alevilere olan temayülü nedeniyle Abbasiler tarafından öldürülmüştür. ³ Bu şahıs Şia itikadına sahip olmasa da Peygamber

1– Ebu'l-Ferac İsfahani. Mekatilu't-Talibiyyin, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razi, Kum, h.1416, s.207.

2– Hatip Bağdadi. Tarih-u Bağdat, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, birinci baskı, h.1417, c.12, s.340.

3– İbrahim imamın ölümünden sonra Irak'taki davetçilerin başı ve sonraları Seffah'ın veziri olan Ebu Seleme'nin Abbasiler hakkındaki görüşü değişti. Bu yüzden üç Alevi büyüğü Cafer b. Muhammed es-Sadık (a.s), Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali (a.s), Ömer el-Eşref'e birer mektup yazdı. Bunları onların dostlarından birine emanet ederek önce Cafer b. Muhammed es-Sadık (a.s)'ın yanına gitmesini, kabul ettiği takdirde diğer iki mektubu ortadan kaldırmasını eğer kabul etmezse Abdullah Mahz'a, o da kabul etmezse Ömerin yanına gitmesini söyledi. Ebu Seleme'nin elçisi önce imam

hanedanına olan meyli inkâr edilemez. Özellikle Hemdan kabilesinden ve Kûfe sakinlerinden olması düşünülürse.¹

Hemdan kabilesinin Kahtani kabilelerinin arasındaki Şialık geçmiş diğerlerinden daha öteye dayanır. Seyyit Emin de onu Şii olan vezirlerden saymıştır.² Hatta ilk olarak Abbasiler bile Peygamber nesline muhabbetlerini açıklamaktan çekinmediler. Bu konuda şöyle yazılmıştır:

“Son Emevi halifesi Mervan b. Muhammed’in başını, Ebu’l-Abbas Sefah’a getirdiklerinde uzun bir secdeye gider, başını kaldırdığında

Cafer b. Muhammed (a.s)’in yanına geldi ve Ebu Seleme’nin mektubunu teslim etti. Hz. Sadık (a.s) şöyle buyurdu: Başkasının Şiisi olan Ebu Seleme’yle benim ne işim olabilir? Bunun üzerine Ebu Seleme, “mektubu okuyun” dedi. İmam Sadık (a.s) hizmetçisinden lambayı yanına getirmesini istedi ve mektubu yaktı! Haberci, “mektubun cevabını vermeyecek misin diye sorduğunda İmam, cevabı işte bu gördüğündür buyurdu. Ebu Seleme’nin habercisi, Abdullah b. Hasan’ın yanına gitti ve mektubunu verdi. Abdullah mektubu okuyunca öptü hemen İmam Sadık (a.s)’ın yanına geldi ve şöyle dedi: Şu anda ulaşan bu mektup Horasan’daki Şiilerimizden olan ve beni hilafete davet eden Ebu Seleme’dendir. Hz. Sadık (a.s) Abdullah’a şöyle dedi: Horasan halkı ne zamandan beri senin Şiilerindendir? Acaba Ebu Müslim’i onlardan önce mi gönderdin? Onlardan birini tanıyor musun? Ne sen onları ne onlar seni tanımazken nasıl olur da senin Şiilerin olurlar?” Abdullah şöyle der: “Sanki bu işle ilgileniyor gibi konuşuyorsun!” İmam Sadık (a.s) şöyle buyurdu: “Allah biliyor ya her Müslümanın iyiliğini düşünmeyi kendime farz bilirim, bunu sana nasıl reva görmem? Ey Abdullah! Bu batıl arzuları kendinden uzaklaştır ve bil ki bu devlet Abbas oğullarının olacaktır, aynı mektuptan bana da gelmiştir.” Abdullah bu durumdan rahatsız olarak İmam Sadık (a.s)’ın yanından ayrıldı. Ebu Seleme’nin mektubuna Ömer b. Zeynu’l-Âbidin’in cevabı da olumsuz oldu. O mektubu reddetmiş ve şöyle demiştir: Ben mektubun sahibini tanımıyorum ki cevap vereyim. İbn’i Taktaka, el-Fahri, Dar’u Sâdır, Beyrut, h.1368, s.154; Mesudi, Ali bin el-Hüseyn. Murucu’z-Zeheb, Menşurat’u Müesseseti’l-Â’lemî li’l-Matbuat, Beyrut, c.4, h.1411, s.280.

1– Emin, Seyyid Muhsin. A’yanu’ş-Şia, Daru’t-Tearuf li’l-Matbuat, Beyrut, (tarihi yok), c.1, s.190.

2– Emin, Seyyid Muhsin. Aynı.

şöyle der: Beni sana karşı muzaffer kılan Allah'a hamdolsun. Artık ne zaman öleceğim hususunda bir üzüntüm yok. Çünkü Hüseyin, kardeşleri ve dostlarına karşılık, Ümeyye oğullarından iki yüz kişiyi öldürdüm. Amcaoğlum Zeyd b. Ali (a.s)'ye karşılık Hişam'ın kemiklerini yaktım. Kardeşim İbrahim'e karşılık Mervan'ı öldürdüm."¹

Abbasi hükümeti güçlendikten sonra Peygamber hanedanı ve Şiileriyle araları açıldı. Mansur Abbasi zamanından itibaren Abbasiler Peygamber nesline karşı Emevilerin yolunu ve metodunu benimsemişler hatta Peygamber hanedanına düşmanlıkta Ümeyye oğullarını da geçmişlerdir.

2- Emevi Döneminin Sonu ve Abbasiler'in Başa Geçmesi

Emevi döneminin sona ermesi, Abbasiler'in iş başına geçmesi ve aralarındaki savaş ve çekişmeler imam Bâkır (a.s) ve imam Sadık (a.s)'ın Şiilik esaslarını öğretme konusunda göz alıcı faaliyetlerde bulunmaları için bir fırsat oluşturmuştur. Özellikle imam Sadık (a.s) değişik alanlarda ve ilimlerde talebe yetiştirmiştir. Hişam b. Hakem, Muhammed b. Müslim, Eban b. Tağlib, Hişam b. Salim, Mümin Tak, Mufazzal b. Ömer ve Cabir bin Hayyan gibi meşhur düşünürler Hz. Sadık (a.s)'ın elinde yetişmişlerdir. Şeyh Müfit, onların içinde sözleri delil olanların sayılarının dört bin kişiye ulaştığını belirtmektedir.² Geniş İslam topraklarının çeşitli noktalarından imam Sadık (a.s)'ın huzuruna geliyorlar, feyiz alıyorlar ve şüphelerini gideriyorlardı. Hz. Sadık (a.s)'ın talebeleri çeşitli şehir ve bölgelere dağılmıştı. Doğal olarak onlar adım attıkları her yerde Şiiliğin yayılmasına sebep olmaktadır.

3- Alevilerin Hicreti

Şiiliğin yayılma sebeplerinin en önemlilerinden biri de, çoğunluğu Şiilik inancını taşıyan seyyitlerin ve Alevilerin Abbasiler döneminde çeşitli yerlere yaptıkları hicretler ve göçlerdir. Onlardan bir kısmı Zeydiliği tercih etmiştir. Bazı kaynaklardan nakledildiğine göre

1– Mesudi, Ali bin el-Hüseyin. Aynı, s.283 ve 284.

2– Şeyh Müfit. El-İrşat. Tercüme: Muhammed Bâkır Sâidi Horasani, Kitabforuşi-yi İslami, h.ş.1367, s.525.

aralarında Nasibi'lere bile rastlanıyor olsa da, kesinlikle çoğunun Şia olduğu söylenebilir. Şia karşıtı hükümetler tarafından baskı altında tutulmaları bunun açık bir delilidir. Seyyitler Maveraünnehir ve Hindistan'dan Afrika'ya kadar İslam topraklarının birçok bölgesine yayılmışlardı.

Bu göçler Haccac zamanında başlasa da, Abbasiler döneminde çoğu başarısızlıkla sonuçlanan Alevi ayaklanmaları nedeniyle daha da hızlanmıştır. İran'ın doğusu, Gilan'ın çetin yollara sahip bölgeleri, Mazenderan, dağlık bölgeler ve Horasan'ın gözden uzak bölgeleri Aleviler için emin bölgeler sayılmıştır. İlk olarak Harun Reşit zamanında, Yahya b. Abdullah Hasani o zamanlarda Taberistan adındaki Mazenderan'a gitmiştir. O güçlenmiş ve parlak bir dönemde olmasına karşın, Harun, veziri Fazl b. Yahya vesilesiyle himaye altında olduğunu bildirir bir mektupla onun barış yapmasını sağlamayı başarmıştır.¹

Ondan sonra birçok Alevi oraya gitti, Şiilik günbegün yayıldı, o bölgenin halkı İslam'ı ilk olarak Aleviler vesilesiyle kabul ettiler. Sonunda hicri üçüncü yüzyılın ikinci yarısında, Hasan b. Zeyd Alevi tarafından Taberistan Alevileri Hükümeti kuruldu. Bu zamanda orası Seyyitler için münasip bir mekân sayılmaktaydı. İbn'i İsfendiyar bu konuda şöyle demektedir:

"...Bu dönemde ağaçların yaprakları sayısınca Alevi seyyitleri ve Ben'i-Haşim, Hicaz'dan, Şam çevresinden, Irak'tan ona ulaştılar. O hepsine bağış ve ikramda bulundu. Herhangi bir tehlike karşısında kılıçlarını çekmiş 300 Alevi etrafını sarardı."²

İmam Rıza (a.s), Memun tarafından veliahtlığa seçilmesinden ve ahitnameden sonra Hazret'in kardeşleri ve yakınları İran'a yöneldiler. Maraşı bu konuda şunları yazar:

"Seyyitler veliahtlığın meşhur olması ve Memun'un, Hz. İmam (a.s)'ı koruma altına almasından sonra bu tarafa yöneldiler. İmam'ın yirmi

1- Ebu'l-Ferac İsfahani. Mekatilu't-Talibiyyin, Menşuratu's-Şerifi'r-Razi, Kum, birinci ve ikinci baskı, 1416-1374, s.389, 395.

2- Tarih-i Taberistan ve Ruyan, s.290.

bir kardeşi vardı. Hüseyini ve Hasani seyyitlerden oluşan bu kardeşlerin ve amcaoğullarının tamamı Rey ve Irak vilayetlerine ulaştılar. Seyyitler Memun'un Hz. Rıza'ya hainlik ettiği haberini alınca Deylemistan ve Taberistan'ın dağlık bölgelerine sığındılar. Bazıları orada şehit oldu ve mezarları meşhurdur. Mazenderan işfehbedleri İslam'ı kabul ettiklerinde Şii idiler ve Resulullah (s.a.a)'ın evladına karşı güzel inanç beslemekteydiler. Seyyitler için burası rahat bir yerdi."¹

Hadi Abbasi'nin hilafeti sırasında Şehit Feh Hüseyin b. Ali Hasani ayaklanmasının başarısızlığından sonra Muhammed Nefs-i Zekiyye'nin kardeşi İdris b. Abdullah Afrika'ya gitti. Orada halk onun etrafında toplandı ve Fas İdrisileri hükümetini kurdu. Çok geçmeden hilafet görevlileri tarafından zehirlendi. Ancak çocukları bir asır kadar hükümetin başında olmuşlardır.² Bu yüzden seyyitler buraya yönelmişlerdir. Mütevekkil Abbasi Mısır valisine Alevi seyyitlerden erkeklere otuzar, kadınlara on beşer dinar ödeyerek şehirden çıkarması hususunda bir mektup yazdı. Bunlar Irak'a oradan da Medine'ye gönderildiler.³ Muntasır da Mısır valisine şöyle yazdı:

"Hiçbir Alevi herhangi bir yönetime getirilmeyecek, ata binmeyecek, başkentten hiçbir yere ayrılmayacak ve bir köleden fazlasına sahip olmayacak."⁴

Aleviler, hükümet karşısında ayaklanabilecek ve varlık gösterebilecek kadar halk arasında süratle özel bir konuma geldiler. Mesudi naklediyor:

1- Maraşi. Tarih'u Taberistan ve Ruyan ve Mazenderan, Neşr'i Gostere, Tahran, 1363, s.277, 278.

2- Ebu'l-Ferac İsfahani. Mekatilu't-Talibiyyin, Menşuratu's-Şerifi'r-Razi, Kum, bir ve ikinci baskı, 1416-1374, s.406, 409.

3- Adam Metz. Hicri 4. Asırda İslam Uygarlığı, çev. Ali Rıza Zekâveti Karagözlü, Muessese'yi İntişarat'ı Emir Kebir, Tahran, 1364, s.83, el-Vulat ve'l-Kuzatu'l-Kindi'den nakille s.198.

4- a.g.e, el-Vulatu ve'l-Kuzat'tan nakille, s.203,204.

“Hicri 270 yıllarında Ahmet b. Abdullah ismindeki Talibilerden biri Mısır’ın Said bölgesinde kıyam etti. Ancak Ahmet b. Tulun tarafından yenilgiye uğratılmış ve öldürülmüştür.”¹

Böylece Aleviler Abbasi halifelerinin en önemli rakipleri sayıldılar. 284 yılında Abbasi halifesi Mutezid minberlerden Muaviye’ye lanet edilmesine karar verince bunu bildiren bir buyruk yazdı. Ancak veziri; toplumun genelinde çıkacak bir kargaşaya karşı onu uyarınca, Mutezid “kılıçla müdahale ederim” dedi. Vezir şöyle cevap verdi:

“O zaman her taraftan ayaklanacak olan bu Talibilerle ne yapacaksın? Halk Peygamber hanedanına olan sevgilerinden dolayı onların taraftarıdır. Senin bu emrin onları kabullenmen ve övmendir ve halk bunu duyarsa onların daha çok taraftarlığını yapacaktır.”²

Aleviler her nerede olsalar halkın saygısını üzerlerinde topluyorlardı. Bu yüzden halk ölümlerinden sonra kabirlerini ziyaretgâh şeklinde inşa ediyor, hayattayken de etraflarında toplanıyorlardı. Muhammed b. Kasım Alevi, Mutasım’ın hilafeti döneminde Horasan’a gittiğinde kısa bir zaman içinde etrafında 40.000 kişi toplanmış ve onu güçlü bir kaleye yerleştirmişlerdir.³

Emevi ve Abbasi halifelerinin günahkârlığının halkın indinde bilinen bir şey olması ve Alevilerin iffetli ve muttaki olmalarına ilaveten zulme maruz kalmaları, halkın kalbinin derinliklerine nüfuz etmelerine sebep olmuştur. Mesudi şöyle nakleder: “Yahya b. Zeyd şehit olduğu sene Horasan’da dünyaya gelen her çocuğa Yahya ya da Zeyd ismini koydular.”⁴

Seyyitlerin Muhaceret Nedenleri

Seyyitlerin İslam topraklarının çeşitli yerlerine göç etmeleri ve dağılmalarının sebeplerini üç şeyde aramak lazım. Alevi savaşlarının

1– Mesudi, Ali bin el-Hüseyin. Murucu’z-Zeheb, Menşurat’u Muesseset’il-Â’lemi li’l-Matbuat, Beyrut, birinci baskı, h.1411, c.4, s.326.

2– Taberi, Ebi Cafer Muhammed b. Cerir. Tarihu’t-Taberi, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, ikinci baskı, h.1408, s.620, 625.

3 Mesudi, Ali b. el-Hüseyin.– a.g.e, s.60.

4– a.g.e, c.3, s.236.

yenilgiyle sonuçlanması, hükümet baskısı, hicret için uygun ortamların varlığı.

1-Alevi Kıyıamlarının Yenilgiye Uğraması

Aleviler yaptıkları savaşlarda yenilgiye uğramalarının sonucunda Bağdat'taki hilafet merkezinin kontrolünde olan Irak ve Hicaz'da yaşamlarını sürdüremezlerdi. Bu yüzden canlarını kurtarabilmek için uzak diyarlara gitmeye mecbur olmuşlardır. Mesudi, Muhammed Nefs-i Zekiyye'nin kardeşlerinin dağılması hakkında şöyle der:

"Muhammed Nefs-i Zekiyye'nin kardeşleri ve çocukları çeşitli bölgelere dağıldılar ve halkı onun önderliğine davet ettiler. Oğlu Ali b. Muhammed Mısır'a gitti ve orada katledildi. Diğer oğlu Abdullah Horasan'a oradan da Sind'e gitti ve orda öldürüldü. Üçüncü oğlu Hasan Yemen'e gitti, orada hapse düştü ve hapiste öldü. Kardeşi Musa Cezire'ye, kardeşi Yahya Rey'e ve oradan da Taberistan'a gitti. Bir diğer kardeşi İdris'te Fas'a gitmiş ve halk etrafında toplanmıştır..."¹

2-Hükümet Baskısı

Hükümet merkezine yakın olan Hicaz ve Irak'ta Aleviler sürekli hükümet baskısı altındaydılar. Mesudi'nin nakline göre Muhammed b. Kasım Alevi'nin Kûfe'den Horasan'a gitmesi Abbasi halifesi Mutasım'ın baskılarından dolayı olmuştur.²

3-Uygun Ortamların Varlığı

Alevilerin muhaceret sebeplerinin bir diğeri de Kum ve Taberistan gibi münasip ve toplumsal açıdan iyi olan yerlerin varlığıdır.

1 Mesudi.- a.g.e, c.3, s.326.

2- a.g.e, c.4, s.60.

On Dördüncü Dersin Özeti

Abbasiler döneminde Şiiliğin yayılmasının sebep ve etkenleri şunlardır:

1. Alevi ve Abbasi Haşimiler, Mansur zamanına kadar birlikteydiler ve Abbasi davetçilerin ilk izhar ettiği şey, Ali (a.s)'nin üstünlüğüydü.
2. Emeviler ve Abbasiler arasında çekişme olduğu zaman İmam Bâkır (a.s) ve İmam Sadık (a.s) bu fırsattan yararlanmış ve göz alıcı faaliyetlerde bulunmuşlardır.
3. Şiiliğin yayılmasının en önemli sebeplerinden biri inançları sadece Şiilik olan Alevi seyyitlerin hicretleri ve çeşitli İslam beldelerinde dağınık halde olmalarıdır. Seyyitler, Maveraünnehir ve Hindistan'dan, Afrika'ya kadar birçok İslam beldesine yayıldılar. Taberistan halkı Hasani seyyitlerin vasıtasıyla İslam'la tanışma şerefine nail olmuş ve İslam'ı önce Şiilik kanalıyla öğrenmiş olan kimselerdir.

On Dördüncü Ders Soruları

- 1-Abbasiler döneminde Şiilerin çoğalma sebepleri nelerdir?
- 2- Alevi hicretlerinin Şiiliğin yayılmasındaki tesiri nedir?
- 3- Alevi hicretlerinin sebepleri nelerdir?

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM ŞİA VE ALEVİ KİYAMLARI

On Beşinci Ders

Emeviler Döneminde Şii ve Alevi Ayaklanmaları

Şii kıyamları ve silahlı mücadelesi Kerbela ve Aşura hareketiyle başlamıştır. Biz Kerbela konusunu başka bir yerde ele alacağız.

İmam Hüseyin (a.s.)'in H. 60 yılındaki şahadetinden sonra Tevvabin ve Muhtar adında iki Şii ayaklanması oldu ve hiçbirinin önderi Alevi (Peygamber soyundan gelenler) olmayıp, varını yoğunu yitirmiş Şiilerdi. (Bunun hakkında daha önce geniş bir şekilde açıklama yaptık.)

Bu iki ayaklanma, sloganlarından da anlaşılacağı üzere tamamen Şiiydi. Tevvabin'in önderlerinin Peygamber ashabından ve Emire'l-Müminin (a.s.)'in Şiilerinden oldukları hususunda hiç bir görüş ayrılığı bulunmamaktadır.¹ Muhtar hakkında da Şia büyükleri ve rical âlimlerinin görüşlerini geniş bir şekilde açıkladık.

Hepsi onun iyi niyetli olduğuna ve onu kötüleyen rivayetleri düşmanlarının uydurduğuna inanmaktadırlar. Ayaklanmaların Şiiliğin yayılmasındaki etkisiyle ilgili olarak, Tevvabin kıyamının kısa sürmesinden dolayı Şiiliğin tebliğine fırsat bulamadığını belirtmek lazım. Gerçi Şiiliğin maksadının nitelik açısından yayılmasında önemli bir yere sahip olmakla beraber Ehl-i Beyt'in muhabbetini kalplerde sağlamlaştırmış, Şiileri inançlarında sabitkadem kılmış ve daha bir bağlı hale getirmiştir. Ancak Muhtar'ın kıyamı Şiiliğin yayılmasında rol oynamış ve Muhtar Arap olmayan Mevalileri de Şiilerin saflarına

1– Bkz. Dr. Seyyit Hüseyin Caferi. Teşeyyu der Mesir-i Tarih, çev. Dr. Seyyit Muhammed Taki Ayetullahi. Defter-i Neşr-i Ferhengi-yi İslami, dokuzuncu baskı, h.ş. 1378, 268, 273.

çekmeyi başarmıştır. Oysa daha önceleri böyle değildi.¹ Bu yüzden Şiiliğin çekirdekleri İslam'ın doğusuna serpilmiş oldu ve biz onun yükselişini siyah giysililer ve Abbasiler hareketinde görmekteyiz.

Alevi kıyamlar zinciri Emeviler hükümetinin sonlarında vuku bulmuş ve Abbasiler'in hareketiyle bir çeşit bağlantıları olmuştur. Zira ister Aleviler olsun, ister Abbasiler, Beni Haşim, Beni Ümeyye döneminde birlik ve beraberlik içindeydi ve aralarında anlaşmazlık yoktu. Hatta iki Abbasi halifesi Seffah ve Mansur ilk olarak İmam Hasan (a.s.)'ın torunlarından Muhammed Nefs-i Zekiyye'ye biat etmişlerdir. Ancak Abbasiler'in zaferiyle Muhammed, Mansur Abbasi tarafından katledildi. İkinci yüzyıl süresince Alevilerin kıyamları daha çok Zeydi ideolojisiyle bağlantılıydı. Ama Zeyd'in kıyamından en çok yararlananlar Abbasiler olmuştur. Muasır tarihçilerden Emir Ali bu konu hakkında şöyle der:

"Zeyd'in ölümü Abbasileri güçlendirdi ve gündemde olan Abbas oğullarının hilafetini teyit etti. Muhtemel bir rekabet engelini yollarından kaldırdı. Böyle bir durumda Ebu Müslim, Ümeyye oğullarını ortadan kaldırmak için var olan biri olarak kendini gösterdi."²

A) Zeyd'in Kıyamı

Hiz. İmam Seccad (a.s.)'ın oğlu ve İmam Bakır (a.s.)'ın kardeşi olan Zeyd, Emevi halifesi Hişam ve emrindekilerin zulümlerinden dolayı ayaklanmış ve Emevilere karşı kıyam etmiştir. Irak valisi Yusuf b. Amr'ı şikâyet etmek için Dimeşk'e Hişam'ın yanına giden Zeyd, Hişam tarafından küçük düşürülür ve azarlanır. Şam'dan Küfe'ye döndükten sonra Şiiler etrafını sarar ve onu Beni Ümeyye aleyhinde kıyam etmesi hususunda teşvik ederler. Ancak savaşın en şiddetli olduğu bir

1– Caferiyan, Resul. Teşeyyu der İran ez Ağaz ta Karn-i Heftom-i Hicri, Şirketi Çap ve Neşri Sazman-i Tebliğat-i İslami, beşinci baskı, 1377, s.76.

2– Emir Ali. Tarih-u Arap ve'l-İslam, çev. Fahr Dai Gilani, İntişarat-i Gencine, Tahran, üçüncü baskı, h.ş.1366, s.162-163.

anda aldığı okla kıyamı başarısızlıkla sonuçlanır, kendisi de şehit olur.¹

Zeyd'in şahsiyet ve kıyamı hakkında çeşitli rivayetler gelmiştir. Bu rivayetlerin bir kısmı onu kötölemektedir. Ama Şii düşünür ve uzmanlar Zeyd'in saygıdeğer, övülmeye layık bir şahsiyet olduğuna, yanlış yolda olduğunu gösteren kabul edilebilir bir kanıtın olmadığına inanmaktadırlar. Şeyh Müfit onun hakkında şöyle demektedir:

"Zeyd'in kıyam etmesi ve halkı Âl-i Muhammed'in rızasını kazanmaya davet etmesinden dolayı Şia mezhebinde olanların büyük bir kısmı onu imam bildiler. Aslında onun kastı bu olmadığı halde halk kendisini kastettiğini sandı. Zira o kardeşi imam Bakır (a.s.)'ın hak üzere olan imam olduğunu ve kendisinden sonra da oğlu imam Sadık (a.s.)'ın imametini açıkladığını biliyordu."²

Allame Meclisi de ilgili rivayetleri naklettikten sonra Zeyd hakkında şöyle yazıyor:

"Zeyd'le ilgili haberler çeşitli ve çelişkilidir. Ancak onun kadrinin yüceliği, methi ve yanlış bir iddiada bulunmadığı hakkındaki ilgili haberler daha fazladır. Şia âlimlerin genelinin görüşü Zeyd'in makamının yüceliği doğrultusundadır. Buna göre ona karşı hüsnü zan beslemek münasiptir ve kınamaktan kaçınılmalıdır."³

Ayetullah Hoi (r.a) Zeyd hakkında şöyle demektedir:

"Zeyd'in methi, kadrinin yüceliği, iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak için kıyam ettiği ile ilgili rivayetler müstefiz ve kötöleyen rivayetler de tamamen zayıftır."⁴

Birçok delil, imam Sadık (a.s.)'ın Zeyd'in kıyamına dolaylı ve gizli olarak izin verdiğini göstermektedir. Bu delillerden biri imam Rıza (a.s.)'nın Memun'a verdiği cevaptır. İmam şöyle buyurmuştur:

1– Mesudi, Ali b. el-Hüseyin. Murucu'z-Zeheb, Menşurat-u Muesseseti'l-A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, h.1411, c.3, s.228, 230.

2– Şeyh Müfit, Muhammed b. Muhammed b. Numan. El-irşad, çev. Muhammed Bakır Musaidi Horasani, Kitabforuşi-yi islami, s.520.

3– Allame Meclisi, Muhammed Bakır, Biharu'l-Envar, c.46, s.205.

4– Hoi, Seyyit ebu'l-Kasım, Mucem-u Ricali'l-Hadis, Beyrut, c.18, s.102,103.

“Babam Musa b. Cafer babası Cafer b. Muhammed’den şöyle işittiğini nakletmiştir: “...Zeyd kıyamıyla ilgili olarak benimle istişare etti, ben ona şöyle dedim: “Amcacığım eğer Kenase’de¹ darağacına asılan biri olmayı istiyorsan senin yolun işte budur.

Zeyd, imam Sadık (a.s)’ın huzurundan ayrıldığı zaman imam şöyle buyurdu:

“Onun nidasını işittiği halde yardımına koşmayan kimseye yazık!”²

Evet, Zeyd gerçek bir Şia ve imam Sadık (a.s)’ın imametine inananlardandı. O şöyle der:

“Her zamanda biz Ehl-i Beyt’ten bir kişi Allah’ın hüccetidir. Bizim zamanımızın hücceti de kardeşimin oğlu Cafer b. Muhammed’dir. Kim ona uyarsa sapmaz, kim ona muhalefet ederse hidayete eremez.”³

Zeyd’in kendisini imam bilmemesi ve halkı kendisine davet etmemesi hususunda imam Sadık (a.s) şöyle buyuruyor:

Allah amcam Zeyd’e rahmet etsin. Zafer elde ettiğinde, (kararına) vefa gösterecekti. Amcam Zeyd halkı Âl-i Muhammed’den seçilmiş bir şahsın önderliğini kabul etmeye davet edecekti ve o kişi benim.”⁴

Özellikle imam Sadık (a.s) Zeyd’in şahadetinden sonra ailesini koruması altına aldı.¹ Zeyd’in yanında şehit olanların aileleriyle de ilgileniyordu ve hatta bir defasında aralarında bin dinarı bölüştürdü.²

1– Kenase Kûfe’deki mahallelerden biriydi. Hemevi, Yakut b. Abdullah. Mucemu’l-Buldan, Dar-u İhyai’t-Turasi’l-Arabî, Beyrut, birinci baskı, h.1417, c.4, s.153.

2– Saduk. Uyun-u Ahbari’r-Rıza (a.s), Muessesetu’l-Â’lemi li’l-Matbuat, Beyrut, h.k.1404, c.1, s.225, 25.bab, birinci hadis.

3– Şeyh Saduk, el-Emali, el-Matbaa, Kum, h.k.1373, s.325.

4– Şeyh Tusi. İhtiyar-u Marifeti’r-Rical (Rical-i Keşşi), tahkik: Seyyit Mehdi Recai, Müesseset-ü Âli’l-Beyt li-ihyai’t-Turas, Kum, s.2; bkz. Pişvayi, Mehdi. Sireyi Pişvayan, Muessese-yi imam Sadık (a.s), Kum, sekizinci baskı, h.ş.1378, s.407, 409.

1– İsfahani, Ebu’l-Ferac. Mekatilu’t-Talibiyyin, Menşuratu’ş-Şerifi’r-Razi, Kum, h.1416, s.331.

Son olarak Zeyd'in kıyamının Tevvabin ve Muhtar gibi tam bir şii ve salim bir menşei olduğu, zulme karşı, iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak için olduğu ve Zeydiyye fırkasıyla hiç alakası olmadığını söylemek yerinde olacaktır.

B) Yahya b. Zeyd'in Kıyamı

Zeyd'in şahadetinden sonra (h.121) oğlu Yahya babasının yolunu sürdürdü ve Medain yolundan Horasan'a gitti. Bir süre Belh'te gizli olarak yaşadı. Sonunda Nasr b. Seyyar Onu tutukladı. Bir müddet hapiste kaldı ve Emevi halifesi Hişam'ın ölümünden sonra hapisten kaçtı. Horasan şialarından büyük bir halk etrafında toplandı. O, Nişabur'a geldi ve oranın hâkimi Ömer b. Zürrare Kasri'yle savaştı ve yendi. Ancak sonunda h.125 yılında Cuzcan'da Beni Ümeyye ordusuyla savaşırken alınına isabet eden bir okla katledildi ve ordusu dağıldı.²

Zeyd'in kıyamının aksine oğlu Yahya'nın kıyamı Zeydi izleri taşıyordu. Babasının imametine ve kendisinin, babasının halefi olduğuna inanması konusu o ve imam Sadık (a.s)'ın ashabından olan Mütevekkil bin Harun arasında geçen konuşmadan anlaşılmaktadır. O diğer şartların yanı sıra kılıçla savaşmayı da imametın şartı olarak kabul ediyordu.³

1- Şeyh Müfit.- a.g.e, s.345.

2- İbn-i Vazih. Tarih-u Yakubi, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razi, Kum, h.1414, c.2, s.326, 327, 332.

3- Mütevekkil b. Harun şöyle diyor: Yahya b. Zeyd'i babasının ölümünden sonra Horasan'a giderken ziyaret ettim ve ona selam verdim. Nerden geldiğimi sordu, "Hacdan" dedim. Sonra Medine'deki yakınları, amcaoğullarının durumlarını sordu ve Cafer b. Muhammed (a.s)'in haliyle ilgili olarak çok soru sordu. Ben de o Hazret'in halini ve babası Zeyd'e olan üzüntüsünü anlattım. Sonra şöyle dedi: "Amcam Muhammed b. Ali (a.s) babamı Beni Ümeyye ile savaşmaktan nehyetti ve sonucunu ona hatırlattı." "Acaba amcaoğlum Cafer b. Muhammed (a.s)'le görüştün mü?" diye sordu. "Evet" dedim. "Benim hakkımda ne dedi? Beni bilgilendir" dedi. "Fedan olayım! Ondan duyduklarımı yüzüne karşı söylemekten hoşlanmıyorum" dedim. "Beni ölümle mi korkutuyorsun? Ne duyduysan

işte bu noktada Zeydiyye fırkası şekilleniyor, yolları İmamiyye Şia'sı ve On iki İmam'a inananların yolundan tamamen ayrılıyor. Onlar fıkha dair meselelerde bile Masum İmamlar (a.s)'a yönelmiyorlardı.

söyle" dedi. Bunun üzerine "O Hazret'in senin tıpkı baban gibi öldürüleceğini ve baban gibi darağacına asılacağını buyurduğunu duydum" dediğimde yüzünün rengi değişti ve şöyle dedi: Allah dilediğini öldürür ve dilediğini yaşatır, ana kitap O'nun indindedir. Ey Mütevekkil! Allah dinini bizim vesilemizle kuvvetlendirdi, ilim ve kılıcı bize verdi ikisi de bizde var. Ancak amcaoğullarımız sadece ilme sahipler" Ben, "ey fedan olduğum!" Halk amcaoğlun Cafer'e senden ve babandan daha çok rağbet etmekte" dediğimde, "Amcam Muhammed b. Ali ve oğlu Cafer halkı hayata davet ediyorlar, bizse ölüme" dedi. Ben "Ey Allah Resulü'nün oğlu! Onlar mı daha bilgili siz mi?" diye sorduğumda bir süre başını öne eğdi ve sonra kaldırarak, "hepimiz ilim ve bilgiye sahibiz ancak onlar bizim bildiklerimizi biliyorlar ama biz onların bildiklerini bilmiyoruz" dedi ve sonra bana, "amcaoğlumdan bir şey yazdın mı" diye sordu. Ben "evet," deyince de göstermemi istedi. Ben İmam Sadık (a.s)'tan bazı hadisleri ve Sahifeyi Seccadiye dualarından bir kısmını ona gösterdim. Sahife-yi Kamile-yi Seccadiye, çev. Ali Naki Feyzu'l-İslam, intişarat-i Feyzu'l-İslam, s.9, 12.

On Beşinci Dersin Özeti

Şii ayaklanmalar Aşura hareketinden sonra başlamıştır. Tevvabin ve Muhtar kıyımları açıkça İmam Hüseyin (a.s.)'in intikamını almak için yapılmıştır. Bu iki kıyamın da liderleri Alevi olmayıp önde gelen Şiilerdendirler ve Şiiliğin ilerlemesinde önemli bir yere sahiptirler. Zeyd b. Ali'nin kıyımı zorba halife Hişam'ın zulümlerine karşı yapılmıştır. Zeyd saygıdeğer ve övgüye layık bir insandı. O iyiliği emretmek kötülükten sakındırmak için kıyam etmiştir. Zeyd, İmam Sadık (a.s.)'in onayladığı bir şahsiyettir. Yahya b. Zeyd babasının şehadetinden sonra Horasan'a gitmiş, orada Emevilere karşı kıyam etmiştir. Ancak O da babası gibi savaş alanında almış olduğu bir okla ölmüştür. Yahya'nın kıyımı babasının tersine bir Zeydi hareketiydi.

On Beşinci Ders Soruları

- 1-Şii kıyımları ne zaman başlamıştır?
- 2- Zeyd'in kıyam etmesinin sebebi nedir?
- 3- Yahya b. Zeyd'in kıyamıyla babası Zeyd'in kıyamının farkı nedir?

ON ALTINCI DERS

Abbasi Döneminde Şii ve Alevi Ayaklanmaları

Abbasi dönemindeki kıyamları hicri dördüncü yüzyılın başlarına kadar iki gruba ayırabiliriz. Zeydiyye'nin düzenli ve planlı kıyamları ile düzensiz ve önceden planlanmayan kıyamlar.

1– Zeydiyye Kıyamları

Hicri ilk üç asırda Şia camiasının büyük bir çoğunluğunu oluşturan, hilafet ve imameti Hz. Fatıma (s.a)'nın evlatlarına has bilen ve Abbasilere gasıp telakki eden Zeydiler ardı ardına, düzenli ve önceden planlanmış kıyamlar gerçekleştirdiler. Bunlardan bazıları Taberistan, Fas ve Yemen gibi bazı yerlerde hükümet kurulmasıyla sonuçlanmıştır.

Zeydiler; Muhammed Nefs-i Zekiyye ve İbrahim'i Zeydiyye imamlarından saymışlardır. Zira Yahya b. Zeyd onları halefi yapmıştır. Bu noktada Zeydiler ve Zeyd'in çocuklarıyla İmam Hasan (a.s)'ın torunları başka bir tabirle Beni'l-Hasan arasında sıkı bir irtibat oluşmuştur. Kardeşi Muhammed Nefs-i Zekiyye'nin halefi olan ve Basra'da Abbasilere karşı inkılâp sancağını dalgalandıran İbrahim b. Abdullah, Zeyd'in diğer oğlu İsa'yı halefi olarak tanıtmıştır. İsa, İbrahim'in öldürülmesinden sonra kaçmış ve Mehdi Abbasi döneminde gözlerden uzak bir şekilde ölmüştür.¹ Zeydiler Muhammed Nefs-i Zekiyye ve İbrahim'in ölümünden sonra belli bir kişi önderliğinde fikir birliği sağlayamamışlar, her zaman cesur, savaşçı ve önderliklerini üstlenebilecek, Hz. Fatıma (s.a) evladından olan bir imamın peşinde olmuşlardır. Ancak hicri 301 yılına kadar bir imamda ittifak edememişlerdir. Sonunda bu yılda Utruş lakaplı Hasan b. Ali bin Hasani Horasan'da kıyam etti, Gilan ve Mazenderan bölgelerine gitti ve Zeydilerin işlerini düzene koymayı başardı.² Bu

1– Ebu'l-Ferac İsfahani. Aynı, s.345.

2– Mesudi, Ali b. el-Hüseyin. Murucu'z-Zeheb, Menşurat-u Müesseseti'l-A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, h.1411, c.4, s.393, 394; Şehristani. Kitabu'l-Milel-i ve'n-Nihel, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razi, Kum, h.ş.1364, c.1, s.139.

sebepten Abbasiler Zeydilerden çok korkmaktaydı ve onlara önderlik edebilecek nitelikteki kişileri özellikle de Zeyd'in çocuklarını yok etmeye çalışıyorlardı. Bu tür kişilerin yakalanması için ödül koyuyorlar, casus görevlendiriyorlardı.¹ İsa b. Zeyd saklanmış olarak dünyadan gitti ve Harun, oğlu Ahmet b. İsa'yı sadece hakkında suizan beslediği için tutuklattı ve zindana gönderdi.²

Tabi ki bu arada ayaklanma önderlerinden sayılan bir kısım Beni'l-Hasan büyüğü, Zeydilik yolu ve törelerine göre hareket etmemekte ve Zeydi temellere de o kadar kayıtlı kalmamaktaydılar. Bundan dolayıdır ki savaş onların zararına geliştiğinde ve kaybetme ihtimalleri bulunduğu Zeydiler onları savaş, meydanında yalnız bırakıyorlardı ve kıyamları yenilgiyle yüz yüze kalıyordu. (Tıpkı Yahya b. Abdullah gibi).

Bunların arasında Yahya'nın kardeşi İdris kısmi bir zafer elde etmiştir.³ Bunun nedeni de onun Abbasilerden uzak olan Afrika'ya kaçmasıdır. Orda Abbasiler aleyhinde çalışmış ve hükümet kurmayı başarmıştır.⁴

1– Harun, Ahmet b. İsa'nın zindandan kaçtığını öğrenince İbn-i Kürdiyye adında birini Küfe ve Basra taraflarına giderek, kendini Şii gibi gösterip, Şiiler ve Zeydiler arasında para dağıtmak suretiyle Ahmet b. İsa'nın saklandığı yeri bulması için görevlendirdi. İbn-i Kürdiyye uzun çabalarının ve harcadığı büyük miktardaki paraların sonucunda Ahmet'in gizlendiği yeri tespit etti. Ama Ahmet'i yakalayamadılar. Ebu'l-Ferac İsfahani. Mekatilü't-Talibiyyin, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razi, Kum, h.1416, s.492, 496.

2– a.g.e.

3– Muhammed Nefs-i Zekiyye'nin kardeşi İdris b. Abdullah, Hüseyin b. Ali Hasani Şehit Feh'in, Hadî Abbasi dönemindeki kıyamına katılmıştır. Hüseyin'in yenilgiye uğramasından sonra hacılarla birlikte meçhul bir surette Mısır'a oradan da Fas'a gitti. Fas'ta halk onun etrafında toplandı. O gücüne güç kattı ve hükümet kurdu. Ancak Abbasi halifesi Harun'un emriyle bir kişi tarafından zehirlendi. Halk ondan sonra küçük çocuğunun adını İdris koydu. İkinci İdris büyüdüktan sonra hükümetin başına geçti ve Fas İdrisiler hükümeti bir asır dolaylarında orada var oldu. Mesudi, a.g.e, c.3, s.326.

4– Ebu'l-Ferac İsfahani.– a.g.e, s. 406-408.

Zeydi esasları kabul etmeyip Ehl-i Beyt yolunu benimseyen kıyam liderlerinden biri de Muhammed Nefs-i Zekiyye'nin kardeşi Yahya b. Abdullah'tır. Kardeşi Muhammed'in yenilgiye uğramasından sonra Horasan'a, oradan da bu günkü Gilan ve Mazenderan olan Deylem topraklarına gitti. Ancak henüz Müslüman olmayan o diyarın yöneticisi, Harun Reşit'in tehdidinden dolayı onu tutuklayıp Harun'un memurlarına vermek istedi. Bu durumda Yahya, Harun'un veziri Fazl Bermeki'den aman dilemek zorunda kaldı, Fazl'da onu koruma altına aldı. Ancak bunun aksine Bağdat'ta ölene kadar zindanda yaşadı.¹ O imam Sadık (a.s)'ın talebelerinden ve yetiştirdiklerindendi. Ne zaman imam Sadık (a.s)'tan hadis nakletse "habibim Cafer b. Muhammed böyle buyurdu..."² derdi.

O fıkıhta da Ehl-i Beyt'e uyduğundan, Zeydiler ona muhalefet ettiler, etrafından dağıldılar ve o, Harun'un veziri Fazl b. Yahya'ya teslim olmak zorunda kaldı.³

A) Muhammed Nefs-i Zekiyye'nin kıyımı

Alevi kıyımları ikinci yüzyılda en hızlı sürecini yaşıyordu. Bu kıyımların en önemlilerinden biri, Mansur Abbasi zamanında Muhammed Nefs-i Zekiyye'nin önderliğinde gerçekleşmiştir. O işlerine Abbasiler'in zafere ulaşmalarından önce başlamış, imam Sadık (a.s) haricinde Beni Haşim'in geneli ona biat etmişlerdir. Hatta Ebu Hanife, Medine ahalisinin fakihî Muhammed b. İclan, fakih Ebu Bekir b. Ebi Sebra, Abdullah b. Cafer, Hişam b. Urve, Abdullah b. Ömer, Vasil b. Ata, Amr b. Ubeyd gibi Ehl-i Sünnet düşünür ve fakihleri bile ona biat ettiler. Hz. Mehdi (a.f) hakkında Peygamber'den naklolan hadisleri ona yordular.⁴ Ancak onun Abbasiler dönemindeki kıyamının zamanından önce gerçekleşmesi yenilgiyle sonuçlanmasına sebep olmuştur. Kardeşleri dağınık halde olduklarından dolayı ayaklanmaları Harun'un zamanına kadar sürdü. İdris b. Abdullah Fas'a kaçtı ve orada halk tarafından kabul gördü. Fakat sonunda Harun'un memurları

1– a.g.e, s.393.

2– a.g.e.

3– a.g.e, s.392,393.

4– a.g.e, s.251, 254, 255, 347.

tarafından zehirlendi. Ondan sonra takipçileri küçük yaştaki oğlunu onu yerine oturtular ve adını da İdris-i Sani (ikinci İdris) koydular. İdrisiler hükümeti Afrika'nın doğusunda uzun bir sürse devam etti. Daha önce de değindiğimiz gibi Muhammed'in diğer kardeşi Taberistan'a gitti.

Bir diğer kardeşi Musa b. Abdullah Irak'ın kuzeyine ve Cezire'ye kaçtı. Muhammed Nefs-i Zekiyye'nin çocukları Ali, Abdullah ve Hasan; Mısır, Hindistan ve Yemen'e gitmişler, uzun bir süre Abbasiler'in tedirgin olmalarına sebep olmuşlardır.¹

B) İbn-i Tabatabai'nin Kıyımı

Harun'un ölümü ve iki oğlu Emin'le Memun'un hükümet hususunda birbirleriyle çatışmasından dolayı Şiiler fırsatı ganimet bildiler. Alevi kıyımları da bu dönemde yükselişinin doruklarındaydı. Bu dönemde Alevilerin cephesinde Ebu's-Seraya gibi kabiliyetli bir ordu komutanının bulunmasından dolayı Bağdat hariç Irak'ın tamamı, Hicaz, Yemen ve İran'ın güneyi Abbasiler'in elinden çıktı.² Ebu's-Seraya ordusu hangi orduyla karşılaşırsa onu altüst ediyor, ulaştığı her şehri fethediyordu. Kıyamından boynunun vurulmasına kadar geçen süre on ay olmadığı halde Ebu's-Seraya'nın savaşlarında halife askerlerinden 200.000 kişinin öldürüldüğü söylenir. Hatta Osmanîlerin çoğunlukta olduğu Basra'da aleviler himaye altına alındı. Öyle ki Zeydu'n-Nar bu şehirde kıyam etti. Mekke'de ve Hicaz bölgelerinde Dibac lakaplı ve Emire'l-Müminin diye hitap edilen Muhammed b. Cafer kıyam etti. Yemen'de İbrahim b. Musa b. Cafer halifeye karşı ayaklandı. Medine'de Muhammed b. Süleyman b. Davut b. Hasan kıyam etti. Halkının çoğu Osmanîlere meyilli olan Vasıt'ta, Cafer b. Zeyd b. Ali ve yine Hüseyin b. İbrahim b. Hasan b. Ali kıyımı baş gösterdi. Medain'de Muhammed b. İsmail b. Muhammed kıyam etti. Özetle, Alevilerden birinin ya kendi kararıyla ya da halkın isteğiyle Abbasilere karşı ayaklanmadığı hiçbir yer yoktu. Hatta iş öyle bir yere vardı ki Emeviler ve Âl-i Mervan'la uyum içinde olmalarıyla meşhur olan Şam

1– Mesudi, Ali b. el-Hüseyin. Murucu'z-Zeheb, c.3, s.326.

2– İbn-i Vazih. Tarih-u Yakubi, Menşuratu's-Şerifi'r-Razi, Kum, h.1414, c.2, s.445.

ve Beynu'n-Nehreyn ahalisi Ebu's-Seraya'nın arkadaşı olan Muhammed b. Alevi'ye yöneldiler ve bir mektupta ona, fermanını bildiren habercisini beklediklerini yazdılar.¹

C) Hasan b. Zeyd Hasani'nin Kıyamı (Taberistan Alevileri)

Hicri 250 yılında Müstain Abbasi'nin hilafeti döneminde önceleri Rey'de yaşayan Hasan b. Zeyd, Taberistan dolaylarında ayaklandı ve halkı Âl-i Muhammed'in rızasına davet etti. Taberistan ve Cürcan bölgelerini bir dizi çarpışmadan sonra ele geçirdi² ve hicri 345 yılına kadar sürecek olan Taberistan Alevileri hükümetini kurdu.³

Hasan b. Zeyd yirmi yıllık hükümeti süresince birkaç defa Rey, Zencan ve Kazvin'e galip geldi. O kıyam ettiği yılda Muhammed b. Cafer ismindeki Alevilerden birini Rey'e gönderdi. Ancak kısa bir süre sonra Tahiriler tarafından yakalandı.⁴ Hicri 251 yılında Hüseyin b. Ahmet Alevi, Kazvin'de ayaklandı ve Tahirilerin memurlarını oradan çıkardı.⁵

Kardeşi Hüseyin b. Zeyd de bu günkü Tahran'ın kuzeyi olan Larican ve Kasran'a galip gelince onlardan kardeşi için biat aldı.⁶ Taberi'nin hicri 250 yılı olayları hakkında dediği gibi, "Taberistan hükümetine ilaveten Hemedan yakınlarına kadar Rey bölgesinin hükümeti de Hasan b. Zeyd'in elindeydi."⁷

Hasan b. Zeyd'in hükümet sahasına yakın olan ve onun adına kıyamlar gerçekleştirilmiş, İran'ın kuzey bölgelerinin yanı sıra, Aleviler cesaretlenmiş, halkı etraflarında toplamış ve Irak,¹ Şam² ve

1– Ebu'l-Ferac İsfahani. Mekatilu't-Talibiyyin, Menşuratu's-Şerifi'r-Razi, Kum, h.1416, s.435, 436.

2– Taberi, Muhammed b. Cerir. Tarih-u Taberi, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, ikinci baskı, h.1408, c.5, s.364.

3– Suyuti, Celalettin. Tarih-u Hulefa, Menşuratu's-Şerifi'r-Razi, birinci baskı, 1411-1375, s.525.

4– Taberi, Muhammed b. Cerir.– a.g.e, s.365.

5– a.g.e.

6– a.g.e.

7– a.g.e.

1– a.g.e, s.36, 395, 430.

Mısır'da² da kıyamlar gerçekleştirmişlerdir. Bu durum Hasan b. Zeyd'in hicri 280 yılındaki vefatından sonra halefi olarak bıraktığı kardeşi Muhammed b. Zeyd'in hicri 280 yılına kadar orada hükmetmesine kadar sürdü. Sonunda da Samanilerin komutanı Muhammed b. Harun arasındaki savaşta şehit oldu.³

Hicri 287 yılında, Muhammed b. Zeyd'in şahadetinden sonra Utruş lakaplı Nasır Kebir, Gilan bölgesinde, kıyam ederek halkı İslam'a davet etmiş ve orada on dört yıl hükmetmiştir.⁴ Daha sonra 301 yılında Taberistan'a geldi ve hükümeti ele geçirdi.⁵

D) Yahya b. Hüseyin'in Kıyamı (Yemen Zeydileri)

Hicri 288 yılında el-Hadi ile'l-Hak lakaplı Yahya b. Hüseyin Alevi Hicaz'da kıyam etti. Zeydiler etrafında toplandılar. O, bu yılda Yemenli kabilelerin yardımıyla Sana'ya girdi ve Zeydi imam unvanıyla adına hutbe okudular. Her ne kadar o Yemen kabileleriyle çatışma içine girse de sonunda oranın yönetimini ele geçirmiş ve hükümetin başına geçmiştir. Hicri 297 yılında zehirlenme sonucu ölmüştür. Ondan, büyük Zeydi şahsiyetlerden biri unvanıyla bahsedilmiştir. O, ilmi açıdan da seçkin bir yere sahipti. Bu yüzden Yemen'deki Zeydi mezhebi onun adıyla meşhur olmuş ve Hadeviyye denmiştir.⁶ Zeydiyye'nin Yemen'deki imamet ve hükümeti 1382 yılındaki Arap cumhuriyetçiliği hareketinin başarıya ulaşmasına kadar el-Hadi ile'l-Hakk'ın çocukları ve torunlarıyla süregelmiştir.⁷

1 Mesudi. –a.g.e, s.327.

2– a.g.e, s.326.

3– Ebu'l-Ferac İsfahani, Mekatilu't-Talibiyyin, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razi, ikinci baskı, 1416-1378, s.542.

4– Mesudi,– a.g.e, s.283.

5– Aynı, s.327.

6– Bkz. Ali Rabbani Gülpaygani. Fırak ve Mezahib-i Kelami, Merkez-i Cihani-yi Ulum-u İslami, birinci cilt, 1377, s.134.

7– Suyuti, Celalettin. Tarih-u Hulefa, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razi, Kum, birinci baskı, h.1411, s.525.

On Altıncı Dersin Özeti

Zeydiler hicri ilk üç asırda Şiilerin büyük bir kısmını oluşturmaktaydı. Yeni hükümetlerin kurulmasıyla sonuçlanan düzenli kıyamlar gerçekleştirdiler. Zeydilerde imamet, Yahya b. Zeyd'den sonra İmam Hasan (a.s)'ın torunlarına geçmiştir. Bu yüzden her ne kadar bazıları Zeydi temeller üzere olmasalar da, onlar devamlı Zeydi kıyamların başında olmuşlardır. Alevi kıyamlarının yoğun olduğu zamanlardan biri Abbasi halifelerinden Mansur'un zamanında olmuş ve liderliğini de Muhammed Nefs üstlenmiştir. ikincisi de Memun zamanında Ebu's-Seraya gibi ordu komutanının varlığından dolayı Alevilerin büyük başarılar kazanmış olmasıdır. Üçüncüsü, hicri 250 yılından sonra Taberistan Alevilerinin hükümet kurmasıdır. Artık Aleviler kıyam etme cesareti bulmuşlar ve değişik bölgelerde kıyamlar başlatmışlardır.

On Altıncı Ders Soruları

- 1- Zeydiyye kıyamlarını açıklayın.
- 2- Muhammed Nefs-i Zekiyye'nin kıyamı hangi temeller üzeredir?
- 3- İbn-i Tabetaba kıyamı hangi zamanda vuku bulmuştur?
- 4- Taberistan Alevilerinin kıyamı hangi yıl gerçekleşmiştir?

ON YEDİNCİ DERS

2– Düzensiz Kıyamlar

Bu tür kıyamlar genellikle önceden planlanmadan ve ferdi kararlarla gerçekleşiyordu. Çoğunlukla da zalim halifelerin ve valilerin Alevilere yönelik zulümlerine karşı gerçekleştirilip, bunlara bir tepki niteliğindeydi. Bunların en önemlileri şunlardır:

A) Şehit Feh Kıyımı

Şehit Feh olarak meşhur olan Hüseyin b. Ali, Abbasi halifesi Hadi zamanında kıyam etti. Kıyamı, zamanın halifesinin Şiilere ve Alevilere yönelik haddinden fazla olan zulümlerine karşıdır. Yakubi şöyle der:

“Abbasi halifesi Musa Hadi, Talibiler hakkında araştırma yapıyordu. Onları çok korkutmuş, maaşlarını ve gelen hediyelerini kesmişti. Çeşitli bölgelere ve nahiyelere Talibilere zorluk çıkarmaları hususunda yazılar yazmıştı.”¹

Hadi Abbasi Medine’de de Ömer’in torunlarından birini vali tayin etmişti. O, Talibilere çok zorluk çıkarıyor ve her gün teftiş ediyordu. Hüseyin b. Ali bu zulümlere karşı çıkmak adına baş kaldırmış ve Medine’de okunan ezanlarda “hayya âlâ hayri’l-amel” denmesini emretmiştir. Halktan Allah’ın kitabı ve Peygamber (s.a.a)’in sünneti üzere biat almış, onları Âl-i Muammed (s.a.a)’den seçilmiş bir şahsın liderliğine çağırmıştır. İmam Kazım (a.s) onun yöntemini beğenmiş ama “sen öldürüleceksin”² buyurmuştur. Bu yüzden Zeydiler etrafından dağılmışlar ve o, beş yüz kişiden daha az bir sayıyla Süleyman b. ebi Cafer komutasındaki Abbasi ordusunun karşısında durmuş ve Mekke ve Medine arasındaki Feh isimli bir mahallede dostlarıyla birlikte şehit olmuştur.³

1– İbn-i Vazih. Tarih-u Yakubi, Menşuratu’ş-Şerifi’r-Razi, Kum, 1417 baskısı, c.2, s.404.

2– Ebu’l-Ferac İsfahani. –a.g.e, s.372.

3– Ebu’l-Ferac İsfahani. –a.g.e, s.380,381.

İmam Rıza (a.s) şöyle buyurmuştur:

“Kerbela’dan sonra Feh’ten daha büyük ve elim bir musibet yoktur.”¹

Genel olarak Muhammed b. Abdullah Nefs-i Zekiyye’nin haricinde Alevi kıyımlarının liderleri tam olarak kabul görmemişlerdir. İmami Şiiler ve Masum İmamlar (a.s)’ın ashabı bu kıyımların çoğunda yer almamışlardır.

B) Muhammed b. Kasım’ın Kıyımı

Muhammed b. Kasım’ın kıyımı hicri 219 yılında gerçekleşti. O İmam Seccad (a.s)’ın torunlarından ve Kûfe sakinlerindendi. Zahid, ibadet ehli, muttaki Alevilerden ve seyyitlerdendi. Kıyamından dolayı Mutasım tarafından baskı altına alındığı için Kûfe’den Horasan’a kaçmak zorunda kaldı. Mesudi bu konuda şöyle der: “Bu yılda (h.219) Mutasım, Muhammed b. Kasım’ı korkuttu. O oldukça zahit ve muttakiydi. Mutasım’ın, kendisine zarar vermesinden korkunca Horasan’a kaçtı. Merv, Serehs, Talegan ve Nesa şehirlerinde dolaştı.”²

Ebu’l-Ferac’ın naklettiğine göre etrafında 40.000 kişiye yakın bir topluluk oluştu. Ama yine de kıyımı amacına ulaşmamış ve bu büyük topluluk dağılmıştır. Sonunda Tahiriler tarafından tutuklanmış, Samerra’da zindana gönderilmiştir.³ Tabi daha sonra Şiiler ve takipçilerinin yardımıyla özgürlüğüne kavuştu, fakat bundan sonra ondan haber alınamadı ve meçhul bir şekilde dünyadan gitti.⁴

1– Kiya Gilani, Seyyit Ahmet b. Muahemmed b. Abdurrahman. Siracu’l-Ensab, Mektebet-u Ayetullahi’l-Uzma el-Maraşi en-Necefi, Kum, h.1409, s.66.

2– Mesudi, Ali b. el-Hüseyn. Murucu’z-Zeheb, Menşurat-u Muesseseti’l-A’lemi li’l-Matbuat, Beyrut, birinci baskı, h.1411, c.4, s.60.

3– Ebu’l-Ferac İsfahani. Mekatilu’t-Talibiyyin, Menşuratu’s-Şerifi’r-Razi, Kum, ikinci baskı, h.1416, s.464,467.

4– Mesudi. –a.g.e.

C) Yahya b. Ömer Talibi

Cafer-i Tayyar'ın torunlarından olan Yahya b. Ömer Talibi, zühdü ve takvasından ötürü Küfe halkı arasında eşsiz bir makama sahipti. Abbasi halifesi Mütevekkil ve Türk askerlerinin kendisine reva gördükleri zulüm ve tahkirlerden ötürü Küfe'de onlara karşı kıyam etmek zorunda kaldı. Yönetimi ele geçirince adalet ve insafla davrandı ve bu yüzden Küfe'de fevkalade bir muhabbete mazhar oldu. Ancak kıyamı Muhammed b. Abdullah b. Tahir tarafından bozguna uğradı. Halk onun yasında kendinden geçti.¹ Mesudi şöyle der:

"Yakını olan olmayan ona ağıt yaktı, küçük, büyük herkes onun için ağladı."²

Ebu'l-Ferac'ın nakline göre Abbasiler zamanında şehit olan hiç kimse için onun kadar şiir okunmadı.³

Kıyamların Yenilgiye Uğrama Sebepleri

Kıyamların yenilgiye uğramasının sebeplerini, birincisi liderliğin zayıflığı, ikincisi güçlerin uyumsuzluğu ve kopukluğu olmak üzere iki delilde aramak gerek. Bu liderlerin genelde düzgün bir planı yoktu ve işleri doğru İslami ölçüler üzere değildi. Bu yüzden bu inkılâpların çoğu Masum İmam tarafından teyit edilmemiştir. Kabul edilen bazı şahsiyetlerin gerçekleştirmiş oldukları kıyamların başarılı olamamasının sebebi de plan ve programlarında yenilgilerinin önceden görülebiliyor olmasıdır. Eğer Masum İmam onları açıkça teyit etseydi, kıyamın başarısızlıkla sonuçlanması halinde Şiiliğin esasları, imamet, Şii güçlerin asli temelleri sarsılırdı.

1– Mesudi, Ali b. el-Hüseyin. Murucu'z-Zeheb, Menşurat-u Muesseseti'l-A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, birinci baskı, h.1411, s.160.

2– a.g.e.

3– Ebu'l-Ferac İsfahani. Mekatilu't-Talibiyyin, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razi, Kum, ikinci baskı, 1416-1374, s.511.

Diğer taraftan Kıyamı gerçekleştiren güçler uyumsuz ve kopuktu. Her ne kadar aralarında, ölüm pahasına hedeflerinde direnen ihlâslı şahsiyetler ve gerçek Şiiler bulunsa da çoğu, hedeflerine inanmamış, Alevi önderlere uyum sağlayamamış, genelde de savaş meydanında komutanlarını ve liderlerini yalnız bırakıp kaçan insanlardı. Allame Cafer Murtaza bu konuda şunları yazar:

“Bu yenilgilerin sebebi sadece şudur: Zeydi kıyamlar öncelikle siyasi hareketlerdi. Tek özelliği de Peygamber (s.a.a) hanedanından olan ve hükümete kılıç çeken herkese tabi olmaya davet etmektir. Asil tefekkürden, güçlü, kalbin ve vicdanın derinliklerinden gelen ve kaynaklı imandan nasibini almamıştı. Körleşmiş bir duygu ve gelişmemiş bir kültürel anlayışa dayanıyordu. Girdaplardan korkulmaması ve canların bu yolda rahatlıkla feda edilebilmesi için, ahde vefa ve sorumluluk bilinci içinde sağlam bir temel inşa edecek derecede duyguların, düşünce ve vicdanla, iç içe olmalarını sağlayamamıştı. Hatta tam aksine inkılâpçı güçlerin derinliklerinden kaynaklı alıyıcı etkenler, duygusal ve düşünsel güçlerden destek almayı tıpkı susuz birinin seraba itimat etmesi gibi kılmıştı. Bu nokta kararlı ve ciddi bir şekilde olaylarla karşı karşıya kalan halkın, zorlukları atlatıp meyvelerini toplama zamanına geldiklerinde, sıkıntısız ve sakin bir yaşama nasıl meylettiklerini açıklamaktadır.¹

1– Zendeği-yi Siyasi-yi İmam Cevat (a.s), çev. Seyyit Muhammed Hüseyini, Defter-i İntişarat-i İslami vabeste bi Camia-yi Müderrisin-i Hozeyi İlmiyyeyi Kum, sekizinci baskı, h.ş.1375, s.19.

On Yedinci Dersin Özeti

Dağınık kıyamlar genellikle önceden plansız ve ferdi kararlarla, çoğunlukla da halifeler ve zalim valilerin zulümlerinden dolayı gerçekleştirilmekteydi. Şehid Feh olarak meşhur Hüseyin b. Ali Hasani'nin kıyamı, Abbasi halifelerinden Hâdi'nin haddinden fazla zorbalık ve zulümlerinden dolayı gerçekleşen kıyamlardandır. Zahit ve takvalı Alevilerden olan Muhammed b. Kasım Mutesim tarafından kendine yönelik baskılar sebebiyle Horasan'a gitmeye mecbur kalmış ve orada kıyam etmiştir. Yahya b. Ömer Talibi de Mütevekkil'in memurlarının zulümlerinden ötürü kıyam etmiştir. Ama Alevilerin gerçekleştirdikleri kıyamların neden başarısızlıkla sonuçlandığı sorusunun cevabını liderlerin yetersizliği ve güçlerin farklı yönlerde olmasında arayabiliriz.

On Yedinci Ders Soruları

- 1- Dağınık kıyamları açıklayın.
- 2- Kıyamların yenilgiye uğrama sebebi neydi?

BEŞİNCİ BÖLÜM ŞİA’NIN COĞRAFİ YAYILIMI

ON SEKİZİNCİ DERS

Şia’nın Coğrafi Yayılımı

Medine’nin, Şiiliğin başlangıç noktası olduğu şüphe götürmez bir gerçektir. Hz. Peygamber (s.a.a)’in ashabı arasından olan ilk Şiiler bu şehirde yaşamışlardır. İlk üç halife zamanında Şii sahabeler çeşitli şehir ve bölgelere dağıldılar. Bunların bazıları siyasi ve askeri kademelerdeydi. Allame Muhammed Cevat Muğniye bu konuda şöyle yazıyor:

“Şii sahabeler, Şiiliğin gelişimi ve yayılımında esas rolü üstlenmişlerdir. Her nereye gitseler halkı Kur’an, hadis, sabır ve tahammülle Şiiliğe davet ediyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.a)’in ashabı olmalarından dolayı da halk arasında saygın ve değerliyidiler. Sözleri çok tesirliydi.”¹

Hatta Şam’a ait olan ve Muaviye’nin tesirinde olan Cebel Amil gibi bir yer, büyük sahabe Ebuzer’in oradaki varlığının bereketiyle Şia’nın asli merkezlerinden biri olmuştur.”²

Osman’ın hilafetinin son dönemlerinde, büyük bir Şia kesimi İslam topraklarında yaşamaktaydı. Hilafet için devamlı Hz. Ali (a.s)’nin ismi zikredilmekteydi. İsyancılar Medine’de toplandığında, Osman, Hz. Ali (a.s)’ye bir mektup gönderir ve ona, isyancıların daha az tahrik olma ihtimaliyle, bir müddet Medine’den çıkıp Yenbe’deki mezarına gitme hususunda ricada bulunur.³ Özellikle Irak’ta Osman’ın

1– Şia fi’Mizan, Menşuratu’ş-Şerifi’ir-Razi, Kum, h.1413, s.26,28.

2– Emin, Seyyit Muhsin. A’yanu’ş-Şia, Daru’t-Tearuf li’l-Matbuat, Beyrut, tarihsiz, c.1, s.25.

3– Nehcu’l-Belağa, Feyzu’l-İslam, 235. Hutbe.

zamanında birçok Şia bulunmaktaydı. Örneğin Basra Şiileri, şehir Cemel ordusunun elinde ve tebliğlerinin etkisi altında olduğu halde Emire'l-Müminin (a.s)'in Muhacir ve Ensar'la beraber onlara doğru geldiğinden haberdar olduklarında sadece Rabia kabilesinden 3000 kişi Zikar'da Hazret'e katıldılar.¹ Bunların Hz. Ali (a.s)'yle birlikte olmalarındaki etken inançlarından kaynaklanıyordu ve Hz. Ali (a.s)'ye Hz. Peygamber (s.a.a) tarafından seçilen imam gözüyle bakıyorlardı. Bu mesele Belazuri'nin, "Ali'nin Şiilerinden, Rabia kabilesinden" tabirinden de bu anlaşılmaktadır.²

Hz. Ali (a.s)'nin kendisi hükümetin başına geçip Irak'a gittiğinde bu bölgede Şiiliğin yayılması hususunda oldukça etkisi olmuştur. Aynı şekilde geneli Şiiler arasından seçilen Hazret'in valileri ve hâkimlerinin de diğer bölgelerde Şiiliğin yayılmasında büyük etkileri olmuştur. Seyyit Muhsin Emin şöyle diyor: "Ali'nin valileri nereye giderlerse oranın halkı Şii oluyordu."³

Tabi bu dönemde tamamen Emevilerin etkisinde olan Şam'ın yanında, Osmanî eğilimi olan bölgeler de vardı. Basra ve Irak'ın kuzeyi gibi yerlerde de Osman'ın yakınlarının bulunmasından dolayı halk Osmanîliğe temayül etmişti.⁴ Bu eğilim Irak'ın kuzeyinde ikinci asrın sonuna kadar devam etmiştir.

Mekke cahiliye döneminde Haşimi ve Alevi karşıtı eğilime sahipti. Taif de gerek cahiliye, gerekse İslam döneminde, Mekke'yle uyum içindeydi. Kureyş sürekli Beni Haşim'le rekabet içindeydi ve Beni Haşim'in liderliğini kabul etmeye hazır değillerdi. Bu, Kureyşlilerin Peygamber-i Ekrem (s.a.a)'e muhalefetlerinin sebeplerinden biriydi. Taifliler de Kureyş'le beraber Hz. Peygamber (s.a.a)'in davetini kabul etmedi. Gerçi İslam'ın güçlenmesinden sonra gecikmeli olarak İslam'ı kabul etmişlerdir.

1- Belazuri. Ensabu'l-Eşraf, Menşurat-u Muesseseti'l-A'lemi li'Matbuat, Beyrut, h.1394, c.2, s.237

2- a.g.e..

3- A'yanu's-Şia Daru't-Tearuf li'l-Matbuat, Beyrut, tarihsiz, c.1, s.25.

4- İbn-i Vazih. Tarih-u Yakubi, Menşuratu's-Şerifi'r-Razi, Kum, 1414, c.2, s.178.

Haccac zamanından itibaren Şiilik, Irak ve Hicaz sınırlarından başka bölgelere kaymıştır. Bu dönemde Şialar Haccac'ın haddinden fazla baskı ve zulmünden dolayı dağılmış, diğer İslam topraklarında yaşamaya başlamışlardır. Hicri ilk asrın geride kalmasıyla gitgide özellikle İslam topraklarının doğusunda, İran'da Şii merkezleri oluştu. Horasan'da Abbasiler onların Peygamber (s.a.a) hanedanına olan sevgilerinden istifade ettiler ve "Âl-i Muhammed'in rızası" sloganıyla onları etraflarında topladılar, Emevilerle olan savaşlarında onlardan faydalandılar.

Abbasiler döneminde Şiilerin yayılması hayli göz alıcıdır. Şiiler İran'ın yanı sıra Orta Asya, Hindistan ve Kafkasya gibi yerlere ulaştılar. Emevi devletinin yıkılmasıyla Şiaların batıdaki etkisi de başlar. Özellikle ikinci asırda Şii İdrisiler hükümetinin kurulduğu Afrika'da her ne kadar hükümetleri Zeydi'ye de Şiilerin çalışmaları için iyi bir ortam olmuştur. Elbette merkez ve Medine'yle bağlantıları, onlara karşı koymak için kurulan Mısır'daki Ağlebiler devletinin varlığından dolayı çok azdır.¹

Böylece Şiilik, hicri ikinci asırda İslam dünyasının doğusuna ve batısına yayıldı. Huzistan'ın yanı sıra Cebel bölgesi (Havali bölgesi ve Zagros dağlarının etrafı) İran'ın merkezi ve Orta Asya, bugünkü Afganistan, Azerbaycan, Fas, Hindistan ve Taberistan gibi uzak bölgelere kadar yayıldı.²

1– Emir Ali. Tarih-i Arap ve İslam, çev. Fahr-u Dâi Gîlani, İntişarat-ı Gencine, üçüncü baskı, h.ş.1366, s.241,245; Ebu'l-Ferac İsfahani, Mekatilu't-Talibiyyin, Menşuartu'ş-Şerifi'r-Razi, Kum, h.1416, s.408.

2– Masum imamlar (a.s)'ın ashabı arasında Halep, Mısır, Medain, Kazvin, Rey, Kaşan, Ermenistan, Sabat, İsfahan, Hemedan, Semerkant, Kabul gibi şehir ve bölgelerin ahalisinden olan kimselere rastlamaktayız. Rical-i Necaşi. Defter-i Neşr-i İslami-yi vabeste be Camia-yı Müderrisin, s.8, 9, 208, 130, 66, 161, 236, 233, 290, 367, 344; İbn-i Şehraşub. Mealimu'l-Ulema, Menşurat-u Matbaatu'l-Haydariyye, Necef, h.ş.1380, s.31.

On Sekizinci Dersin Özeti

Şiiliğin çıkış yeri Medine'dir ve ilk Şiiler de bu şehirde yaşamışlardır. İlk üç halife zamanında Şii sahabeler değişik şehir ve bölgelere dağılmışlar ve Kur'an'dan deliller getirerek insanları Şiiliğe davet etmişlerdir. Ali (a.s) Irak'a gittikten sonra oranın Şiileşmesinde çok büyük etkisi olmuştur. Haccac zamanından itibaren Şiilik Irak ve Hicaz'dan başka bölgelere intikal etmiştir. Abbasiler döneminde Şiiler, doğuda İran'a ilaveten Orta Asya'da Hindistan ve Kafkaslara uzanmışlardır. Batıda da İdrisiler devletinin kurulmasıyla Fas'ta Şiiliğin etkin olması için iyi bir mekân oluşmuştur. Hicretin ilk asrında Şii yerleşim bölgeleri Hicaz ve Irak'la sınırlı kalmıştır. Medine Masum İmamlar (a.s)'ın ve Haşim Oğullarının orada yaşaması sebebiyle Şiilerin toplandığı ilk şehirdir. Medine'den sonraki Şii yerleşim bölgesi Yemen'dir. Zira Yemenliler ilk olarak Hz. Ali (a.s)'nin eliyle İslam'ı kabul etmişlerdir.

On Sekizinci Ders Soruları

- 1-Şiiliğin ilk mekânı hangisidir ve ilk olarak kim tarafından yayılmıştır?
- 2-Hicri birinci asırdaki Şii yerleşim bölgeleri hangileridir?
- 3-Yemen halkının Şii olmasının nedeni nedir?

ON DOKUZUNCU DERS

Şia Merkezleri

Belirttiğimiz gibi ilk üç asırda Şiiler İslam topraklarının birçok noktasında yaşamakta ve her tarafa yayılmış bulunmaktaydılar. Ancak kalabalık ve toplu olarak yaşadıkları yerler sınırlıydı. Toplu olarak yaşadıkları yerler hicri birinci asırda Medine, Yemen, Kûfe, Basra, Medain ve Cebel Amil'di. İkinci asırda bu yerlerle beraber Kum, Horasan, Taberistan, Bağdat, Cebel ve Afrika'da toplu olarak yaşadıkları yerler arasına girmiştir. Şimdi bu bölgeleri sırasıyla açıklayacağız.

A- Hicri Birinci Asırdaki Şia Yerleşim Bölgeleri

Hicri birinci asırda Şia yerleşim bölgeleri Hicaz, Yemen ve Irak olmak üzere çok sınırlıydı. Bu bölgelerin sakinleri Arap'tı ve ilk Müslümanlardan sayılmaktaydı. Hicaz ve Yemen'in Şiilik kökleri Hz. Resul (s.a.a)'ün zamanına dayanmaktaydı. Irak ise Peygamber-i Ekrem (s.a.a)'den sonra sahneye girmiş, Yemenli kabilelerin yaşadığı ve Hz. Ali (a.s) hükümetinin Şiiliğin yayılmasına hız kazandırdığı yer olmuştur.¹

Medine

Hicretten önceki adı Yesrib olan Medine'nin halkı, iki Yemenli kabile olan Evs ve Hazrec (İslam'dan sonra Ensar ismini aldılar) ile üç Yahudi kabilesi olan Beni Kaynuka, Beni Nadir ve Beni Kurayza'dan oluşmaktaydı. Resul-i Ekrem (s.a.a)'in buraya hicretinden sonra adı "Medinetu'n-Nebi" Peygamber şehri olarak değişti. Bu lafzının çok tekrar edilmesinden dolayı adı Medine kaldı.

Medine ilk halifelerin (Ebu Bekir, Ömer, Osman) hükümet merkezi olup, Hz. Peygamber (s.a.a)'in Ehl-i Beyt'inin en amansız düşmanı olan Kureyşlilerin yaşadığı yerdı. Buna rağmen Medine halkının geneli Peygamber Ehl-i Beyt'ini seven, siyasi kaoslarda onların

1- Bkz. Şehidi, Doktor Seyyit Cafer. Tarih-i Tahliliy-i İslam ta Payan-i Emeviyan. Merkez-i Neşr-i Danişgahi, Tahran, 1363, c.2, s.137, 138.

tarafını tutan Ensar'dan oluşmaktaydı. Bu şehirde yaşayan büyük Şii sahabeler halka devamlı gerçekleri anlatmaktaydı. Hz. Peygamber (s.a.a)'in saygıdeğer sahabesi Cabir b. Abdullah Ensarî esasına yaslanıp Medine sokaklarında gezerken şöyle sesleniyordu:

"Ali insanların en hayırlısıdır, bunu kabul etmeyen kâfirdir. Ey Ensar! Evlatlarınızı Ali'nin muhabbetine alıştırın, hangisi bunu kabul etmezse nutfesi hakkında annesiyle konuşun!"¹

Aynı şekilde Cabir, Mescidu'n-Nebi'de oturur ve "ey Bâkire'l-Ülüm! Neredesin" derdi. İnsanlar, "Cabir saçmıyor" dediklerindeyse, "hayır saçmıyorum. Allah Resülü (s.a.a) bana, "benden sonra hanedanımdan adı benim adım ve görünüş olarak bana benzeyecek olan bir şahsı göreceksin. O ilim kapılarını halkın yüzüne açacaktır" diyordu."²

O imam Bâkır (a.s)'la görüştüktan sonra günde iki defa ziyaretine gitmeye başlamıştı.³ Ebuzer Gaffari Mescidu'n-Nebi'nin kapısında durur ve şöyle seslenirdi:

"Ben, Cundeb b. Cunade'yim... Muhammed, Âdem'in ilminin ve bütün peygamberlerin sahip oldukları faziletlerin varisidir. Ali b. Ebi Talip ise Muhammed'in halefi ve ilminin varisidir."⁴

Diğer taraftan Beni Haşim'in çoğu burada yaşamaktaydı ve atalarının haremde saygınlıkları bulunmaktaydı. Bunun yanında Masum imamlar (a.s)'ın da bu şehirde olması halkın, onların öğretilerinden faydalanmasına olanak tanımıştır. Özellikle imam Bâkır (a.s) ve imam Cafer Sadık (a.s)'ın bu şehirdeki ders halkaları Mescidu'n-Nebi'ye kadar uzanıyordu. Ebu Hamza Sumali şöyle diyor:

"Mescidu'n-Nebi'de oturyordum. Bir adam yanıma geldi, selam verdi ve Ebu Cafer (a.s)'i (imam Bâkır) aramaya başladı. Ne işinin

1- Şeyh Tusi. İhtiyar-u Marifeti'r-Rical (Rical-i Keşşî), Seyyit Mehdi Recai'nin tahkiki, Müessesey-i Âlü'l-Beyt, Kum, h.1404, c.1, s.237.

2- a.g.e, s.217.

3- a.g.e, s.222.

4- İbn-u Vâdih. Tarihu'l-Yakubi, Menşuratu's-Şerifi'r-Razi, Kum, h.1414, c.2, s.171.

olduğunu sorduğumda Ebu Cafer'e sormak için kırk soru hazırladığını söyledi. Henüz sözünü bitirmeden İmam Bâkır (a.s) mescide girdi. Bir kısım Horasanlı da etrafını sarmış ve o Hazret'ten hac ibadetlerini soruyorlardı."¹

Bu iki büyük insanın Eban b. Tağlib gibi bazı öğrencileri Mescidu'n-Nebi'de ders vermekteydi. Eban, Mescidu'n-Nebi'ye geldiğinde Hz. Peygamber (s.a.a)'in minberinde oturur ve etrafını saran halka hadis naklederdi. İmam Sadık (a.s) ona şöyle buyurmuştur: "Medine mescidinde otur ve halka fetva ver. Zira ben Şiilerim arasında senin gibi şahısların görülmesinden mutluluk duyuyorum."²

Yemen

Irak ve Küfe'den önce Şiiler Yemen'de yaşıyorlardı. Yemen, Hz. Peygamber (s.a.a)'in vefatının ardından, Medine'den sonra Hz. Ali (a.s)'nin Şiilerinin yaşadıkları ikinci bölgedir. Zira o bölge halkı ilk kez Hz. Ali (a.s) tarafından Müslüman olmuşlardı. İbn-u Şehraşub şöyle yazar: "Hz. Resul-i Ekrem Efendimiz (s.a.a), Halit b. Velit'i İslam'a davet göreviyle Yemen'e gönderir. Halit güçleri arasında Bera b. Azip'te bulunmaktadır. Halit, altı ay orada kalır, fakat kimseyi Müslüman yapamaz. Bundan çok rahatsız olan Allah Resulü (s.a.a) Halit'i görevden alır ve onun yerine Yemen'e Emire'l-Müminin Ali (a.s)'yi gönderir. Hz. Ali (a.s) Yemen'e vardığında önce sabah namazını kılar ve ardından Peygamber Efendimiz (s.a.a)'in mektubunu Yemen halkına okur. Hemdan kabilesinin tamamı bir günde Müslüman olur, Hemdan'dan sonra da diğer kabileler İslam'ı kabul ederler. Peygamber-i Ekrem (s.a.a) bu haberi duyduğunda şükür secdesi yerine getirir."³

Hz. Ali (a.s)'nin Yemen'de kaldığı ilk ev, Ümm-u Sa'd Berzahıyye adında bir hanımın eviydi. Ali (a.s) bu evde Kur'an öğretiyordu. Bu ev sonraları cami olmuş ve İmam Ali Camii adını almıştır.

1– Biharu'l-Envar, c.46, s.357.

2– Neccaşi, Ahmet b. Ali. Fihrist-u Esmâ-i Musennifi'ş-Şia (Rical-i Neccaşi), Defter-i Neşr-i İslami vabeste be Camiayi Muderrisin, Kum, h.k 1408, s.10.

3– Menakib-u Âl-i Ebi Talip, Muessese-yi İntişarat-i Allame, Kum, c.2, s.129.

Özellikle Allah Resulü (s.a.a)'nın ömrünün sonlarında Yemen'in muhtelif kabilelerinden gelen insanlar, Medine'de Peygamber-i Ekrem (s.a.a)'le görüşmüşler, aralarında gerçekleşen konuşmada Peygamber Efendimiz (s.a.a) Hz. Ali (a.s)'yi halefi olarak tanıtmıştır.¹ Bundan dolayı bu konuyu hiç unutmamışlardır.² Onlar Hz. Peygamber

1- Muzaffer, Muhammed Hüseyin. Tarihu's-Şia, Menşutar-u Mektebet-i Basireti, Kum, (tarihsiz), s.122.

2- Cabir b. Abdullah Ensari anlatır: Muhtelif Yemen kabilelerinden bir grup Peygamber-i Ekrem (s.a.a)'in yanına geldi. Allah Resulü onlara şöyle buyurdu: Bir gün yumuşak kalpli, sağlam imanlı insanlar gelecek. Onların arasından, (imam Mehdi (a.f)'nin dostlarından) olan Mansur, 70.000 kişiyle benim halefim ve halefimin vasisine yardım etmek için ayaklanır. Onların kılıçlarının hamayilleri (omuzdan çapraz kılıç bağı) hurma lifleridir. "Ey Allah'ın Resulü! Senin halefin kimdir" diye sorduklarında şöyle buyurdu: O, Allah'ın kendisine sarılmanızı emrettiği kimsedir. Allah bunu, "Hepiniz Allah'ın ipine sarılın, dağılıp ayrılmayın" (Âl-i İmran/112) ayetinde bildirmiştir. "Ey Allah'ın Resulü! Bu ip nedir bize açıklayın" dediklerinde şöyle buyurdu: "Bu, Allah'ın şu sözünde buyurmuş olduğu iptir: "Allah'ın ipine ve insanların ipine sığınanların haricindekilere zillet damgası vurulmuştur." (Âl-i İmran/112) Allah tarafından olan ip Kur'an ve insanlar tarafından olan ip ise benim vasimdir." "Ey Allah'ın Resulü! Senin vasin kimdir" diye sorduklarında Peygamber-i Ekrem şöyle buyurdu: O, Allah'ın "Yazıklar olsun bana Allah'ın emrinde ne kadar ihmalkârlık ettim" (Zümer/56) ayetinde "(Allah'ın emri)" olarak nitelendirdiği kimsedir. Allah'ın bu emri nedir dediklerinde Allah Resulü, "O benim vasim ve halkı benden sonra bana doğru hidayet edendir," buyurdu. Bunun üzerine, "Ey Allah'ın Resulü! Seni hak üzere seçene ant olsun, onu bize göster; zira biz derin bir şekilde ona âşık olduk," dediler. Allah Resulü onlara şöyle buyurdu: Allah onda müminler için, tanıyabilecekleri alametler karar kıldı. Eğer kalp gözüyle ona bakarsınız, vasi olduğunu anlarsınız. Peygamber (s.a.a)'inizi de böyle tanımıştınız. Şimdi gidin ve mescitteki safları araştırın. Kalbinizi kim cezp ederse o vasidir. Zira Allah-u Teâlâ şöyle buyurmaktadır: "Sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir." (İbrahim/38) Eşariler kabilesinden Ebu Amir Eşari, Hulaniler kabilesinden Ebu İzzet Hulani, Beni Kays'tan Osman b. Kays, Devs kabilesinden Gureyye Devsi, Lahik b. Allafe kalktılar ve Mescidu'n-Nebi'de safların arasında vasiyi aradılar. Hz. Ali (a.s)'nin elini tuttular, Peygamber-i Ekrem (s.a.a)'e getirdiler ve şöyle arz ettiler: "Ey Allah'ın Resulü! İşte bu kalplerimizi cezbeden kişidir. Allah'ın

(s.a.a)'ın vefatından sonra kurulan Medine hükümetini resmi olarak tanımadılar ve zamanın halifesi Ebu Bekir'e zekât vermekten kaçındılar.¹ Bir şiirlerinde şöyle demektedirler: "Aramızda olduğu sürece Allah Resulüne itaat ettik, Ey insanlar! Bizim Ebu Bekir'le ne işimiz olur? Acaba Ebu Bekir'in Bekir adında bir oğlu olsaydı, hilafete varis mi olurdu? Canım üzerine yemin ederim bu katlanılabilecek bir durum değil."²

Hz. Ali (a.s)'nin hilafeti döneminde Irak'ta yaşayan yüz binlerce Yemenlinin yanı sıra³ binlercesi de o Hazret (a.s)'in ordusunun bir parçası haline gelmişti. Yemen sakinlerinin de çoğu Şiiydi. Osmaniler ve Beni Ümeyye taraftarlarının sayısı oldukça azdı. Busr b. Ertat'ın, Muaviye'nin emriyle onlara karşı olan tutumu bunun delilidir.⁴ Oysa Kureş ve Beni Ümeyye'yi seven bölgelerin halkıyla işi olmamıştır. Örneğin Mekke ve Medine'nin yanından geçerken bu iki şehir taşkınlıkta bulunmamış,⁵ fakat Yemen, Erheb, San'a ve Hadramut gibi şehirlere geldiğinde katliam yapmıştır. San'a da yüz İranlı asilzadenin başını kesmiş, aman dilemek için gelen Me'rab elçilerine merhamet etmemiş ve hepsini öldürmüştür. Hadramut'a vardığında, "bu şehir halkının dörtte birini öldürmek istiyorum" demiştir.⁶

Nebisi (s.a.a) şöyle buyurdu: Allah'a hamdolsun ki sizler, daha önce görmediğiniz halde Peygamber'in halefini tanıdınız. Bunun üzerine Yemenliler ağladılar ve şöyle arz ettiler: "Ey Allah'ın Resulü! Biz insanlara baktık ancak kalplerimiz onlarla huzur bulmadı. Onu gördüğümüz zaman tıpkı babamızı görmüş gibi kalplerimiz huzur buldu." Muzaffer, Muhammed Hüseyin. Tarihu's-Şia, Mektebet-u Basireti, Kum, tarihsiz, s.124,124.

1- İbn-i Vazih. Tarihu'l-Yakubi, Menşuratu's-Şerifi'r-Razi, Kum, h.1414, c.2, s.132.

2- Yakut el-Hamevi, Şahabettin Ebu Abdullah, Mu'cemu'l-Buldan, Dar-u İhya-it-Turasi'l-Arabî, Beyrut, birinci baskı, h.1417, c.3, s.158.

3- a.g.e, c.7, s.161.

4- İbn'u Vâdih. Tarih'ul-Yakubi, s.197.

5- a.g.e.

6- Sakafi Kufi, İbrahim b. Muhammed. El-Garat, çev. Muhammed Bâkır Kumre-i, Ferheng-i İslam, s.325,331.

Özellikle, Yakubi'nin dediğine göre halkının tamamı Şii olan Ceyşan'da büyük bir katliam gerçekleştirdi.¹ İbn-i Ebi'l-Hadid, Busr bin Ertat tarafından öldürülenlerin ve çoğu da Yemen'den olan insanların sayısının 30.000'e ulaştığını belirtmektedir.² Bu rakam, o dönemdeki Şia topluluğunun görülebilir nitelikte olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim Hz. Emire'l-Müminin, Busr'un Yemen'e hamlesinin ardından Cariye b. Kudame'yi, Busr'u takip etmek üzere oraya gönderdi. Busr kaçtı, Yemen halkı ve oradaki Şiiler de nereden Osmanileri ve Beni Ümeyye taraftarlarını görseler, öldürüyorlardı.³

Hz. Ali (a.s)'nin şahadetinden sonra da Yemen sürekli Şiilerin yaşadıkları bir merkez olmuştur. İmam Hüseyin (a.s) Mekke'den Kûfe'ye doğru hareket ederken İbn-i Abbas Hz. Hüseyin (a.s)'e Irak'a değil de Yemen'e gitmesini tavsiye etmiş ve babasının Şiilerinin orada olduklarını söylemiştir.⁴

Elbette kazanılan zaferler ve İslam topraklarının sınırlarının genişlemesiyle birlikte Yemen ve genel olarak Arap yarım adası çıkmaza girmiş, siyasi ve askeri konularda daha az rol almaya başlamıştı. Gerçi Mekke ve Medine şehirleri dini konumları gereğince toplumsal bir etkiye sahipti; fakat Peygamber-i Ekrem (s.a.a) zamanında İslam'ın hâkimiyet sahasındaki en önemli bölgelerden biri sayılan Yemen, Müslümanların o civardaki ülkelere karşı zafer kazanmasından dolayı takriben İslam topraklarının uzak bir köşesi haline gelmiş ve en güneydeki sınırı olmuştur. Buna rağmen Şiilik ruhiyesi buraya galip olmuştur. İkinci asrın sonunda Ebu's-Seraya kıyamında İbrahim b. Musa hiçbir mukavemetle karşılaşmadan buraya girmiş ve ele geçirmiştir.⁵ Sonuç olarak Zeydi mezhebi Yemen topraklarına galip gelmiş ve şu anda da halkının çoğu Zeydi'dir.¹

1– İbn-i Vazih. Tarihu'l-Yakubi, s.199.

2– Şerh-u Nehci'l-Belağa, Daru'l-Kutubi'l-Arabiyye, Kahire, c.2, s.17.

3– Sakafi Kufi, İbrahim b. Muhammed. El-Garat, s.333.

4– Belazuri. Ensabu'l-Eşraf, Muessestu'l-A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, h.k 1394, c.3, s.161.

5– Ebu'l-Ferac İsfahani, Ali b. el-Hüseyin. Mekatilu't-Talibiyyin, Menşuratu's-Şerifi'r-Razi, Kum, h.1416, s.435.

1– Muzaffer, Muhammed Hüseyin. Tarihu's-Şia, s.132.

Kûfe

Kûfe İslam'dan sonra, Müslümanlar tarafından kurulmuş bir şehirdir. Lahmiler hükümetinin bulunduğu yer olan tarihi Hîre şehri Kûfe'nin yakınlarındaydı.¹ Kûfe hicri on yedinci yılda ikinci halifenin emriyle İran cephesi komutanı Sa'd b. Ebi Vakkas tarafından kurulmuş ve ardından da seksen sahabenin ikamet için seçtiği bir yer olmuştur.² Kûfe şehri önceleri daha çok garnizon niteliğindeydi ve doğu cephesi güçlerinin lojistik desteğini sağlıyordu. Orada yaşayanların çoğu Müslüman askerlerdi ve genellikle Yemen'in Kahtan kabilelerine mensuptu. Bu yüzden Kûfe'de devamlı Kahtanlı ve Yemenli tarzı hâkim olmuştur.³ Hz. Peygamber (s.a.a)'in ashabı arasında burada yaşamayı tercih edenler genellikle aslen Yemenli olanlar, yani Ensar'dır. Ensar'ın iki kabilesinden biri olan Hazreciler kabilesinin Kûfe'de kendilerine ait bir mahalleleri vardı. Yakut el-Hamevi'nin naklettiğine göre:

"Ziyad zamanında tuğla kullanılmış evlerin çoğu Hazrec ve Murat evleridir."⁴

Elbette Hz. Emire'l-Müminin (a.s)'in hilafeti döneminde Kûfe pazarında ticaretle uğraşan Mevali ve İranlıların da bir kısmı Kûfe'de yaşıyordu.⁵ Mevaliler, Muhtar kıyamının önemli bir gücünü teşkil etmekteydi.⁶

Kûfe'nin fazileti hakkında Ehl-i Beyt (a.s)'ten birçok hadis nakledilmiştir. Örneğin Ali (a.s) şöyle buyuruyor:

1– Yakut el-Hamevi, Şahabettin Ebi Abdullah. Mu'cemu'l-Buldan, Dar-u İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, birinci baskı, h.1417, s.162.

2– İbn'u Vâdih. Tarihu'l-Yakubi, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razi, Kum, h.1414, c.2, s.150.

3– Yakut el-Hamevi, Şahabettin Ebi Abdullah. Mu'cemu'l-Buldan, s.161.

4– a.g.e.

5– Belazuri. Ensabu'l-Eşraf, Menşurat-u Muesseseti'l-A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, h.1394, c.2, s.126.

6– Caferiyan, Resul. Tarih-i Teşeyyu der İran ez Âğaz ta Karn-i Heftom-i Hicri, Şirket-i Çap ve Neşr-i Sazman-i Tebligat-i İslami, 1377, s.71.

"Ne güzel bir şehirdir Kûfe! Toprağı bizi sever, biz de onu severiz. Kıyamet günü Kûfe'nin dışında (şehrin dışında inşa edilmiş olan Kûfe kabristanı) yüzleri ay gibi parlayacak 70.000 kişi dirilecek! Kûfe bizim şehrimiz, Şiilerimizin yeri ve huzur buldukları yerdir."

İmam Sadık (a.s) da şöyle buyurmaktadır:

"Ey Mabudum! Kûfe'ye düşman olana düşman ol."¹ Kûfe'nin geçmiş Hz. Ali (a.s)'nin buraya muhaceretinden öncesine dayanır. Bunun sebeplerini, çoğunlukla Peygamber hanedanını seven Yemenli kabilelerin buraya yerleşmesi ve Abdullah b. Mesut, Ammar b. Yasir gibi saygıdeğer Şia sahabelerin buradaki varlığı olmak üzere iki yönden ele alabiliriz. Ömer, Ammar b. Yasir'i ordu komutanı, Abdullah b. Mesut'uysa Kur'an öğretmeni olarak Kûfe'ye göndermişti. İbn-i Mesut uzun yıllar burada halka fıkıh ve Kur'an öğretmekle meşgul olmuştur.²

H. Ali (a.s)'nin hilafet dönemi başlarken bu saygıdeğer insanların verdiği eğitimin etkisine şahit olmaktayız. Halk Hz. Ali (a.s)'ye biat ederken Malik Eşter'in okumuş olduğu hutbe, insanlardaki Şiilik haletinin niteliğini açıklamaktadır. Malik'in okuduğu hutbede

"Ey insanlar! Bu vasilerin vasisi ve peygamberlerin ilminin varisidir... Allah'ın kitabı onun imanına, Peygamber de cennetlik olduğuna şahadet etmişlerdir. O bütün faziletlerin kendisinde tamamlanmış olduğu kimsedir. Gerek öncekiler gerek sonrakiler, ilim ve üstünlükteki öncülüğünde şüphe duymamışlardır,"³ demiştir.

H. Ali (a.s), oğlu Hz. Hasan (a.s) ve Ammar'ı Nakisilerle savaşta yardım istemek üzere Kûfe'ye gönderdiğinde, Ebu Musa Eşarî gibi birinin oranın hâkimi olmasına ve halkın Emire'l-Müminine yardım etmelerini engellemesine rağmen dokuz bin kişi Hz. Ali (a.s)'in ordusuna katıldı.¹

1- İbn-i Ebî'l-Hadîd. Şerh-u Nehci'l-Belağa, Dar-u İhyai'l-Kutubi'l-Arabiyye, Kahire, c.3, s.197.

2- İbnü'l-Esir, Ebu'l-Hasan Ali b. Ebî'l-Kerem. Üsdü'l-Ğabe fî Marifeti's-Sahabe, Dar-u İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, (tarihsiz), c.3, s.257.

3- İbn-u Vâdih. Tarihu'l-Yakubi, s.179.

1- Belazurî. Ensabu'l-Eşraf, s.262.

Hız. Ali (a.s)'nin Kûfe'ye hicretiyle bu şehir üçüncü yüzyılın sonuna kadar en önemli Şii şehri olmuştur. Doktor Seyyit Hasan Caferî bu konu hakkında şöyle der:

“Hız. Ali (a.s)'nin Kûfe'ye gelmesiyle hatta ondan da önce bu şehir ayaklanmaların, ilhamların, ümitlerin bazı zamanlardaysa Şiilerin birlikteliklerinin aslı merkezi olmuştur. Kûfe içi ve çevresinde Şia tarihinin ilk zamanlarını oluşturan karışık olaylar gerçekleşti. Ali (a.s) kuvvetlerinin Cemel ve Siffin muharebeleri için silahlanması, Hız. Hasan b. Ali (a.s)'nin seçildikten sonra hilafeti terk etmesi, Hucr b. Adiyy el-Kindî'nin kıyamı, imam Hüseyin (a.s) ve dostlarının katledilmesi, Tevvabın ve Muhtar kıyıamları bu olaylardandır. Bununla beraber Kûfe, Ali hanedanını Müslüman toplumun liderliği pozisyonunda görmek istemeyenler içinse ümitsizlikler, mahrumiyetler, hatta Şiiler üzerindeki arzuların boşa çıkarma ve vefasızlık görme yeri idi.”¹

Her ne kadar imam Hüseyin (a.s)'i katledenler Kûfeliler olsa da² Kûfe büyükleri bu hazine olay gerçekleşirken İbn-i Ziyad'ın zindanında bulunmaktaydı.³ Diğer taraftan Müslim ve Hânî'nin şahadetinden sonra Şiiler İbn-i Ziyad gibi güçlü bir düşman karşısında komutansız kalmışlar ve İbn-i Ziyad'ın kudreti karşısında ne yapacaklarını bilemez bir hale gelmişlerdi. Ama imam Hüseyin (a.s)'in şahadetinden sonra kendilerine gelmişler, Tevvabın ve Muhtar kıyıamlarını gerçekleştirmişlerdi.

Kûfeliler her zaman Ehl-i Beyt'e olan muhabbetleri ve Emeviler'e düşmanlıklarıyla şöhet kazanmışlardı. Hatta Mus'ab b. Zübeyir, Kûfelilerin gönlüne girebilmek için Hız. Peygamber (s.a.a)'in Ehl-i Beyt'ine muhabbet izharında bulunuyordu. Bu yüzden imam Hüseyin (a.s)'in kızıyla evlenmiştir.¹ Hicri birinci asrın geride kalmasıyla yeni

1– Caferi, Dr. Seyyit Hüseyin. Teşeyyu' der Mesir-i Tarih, çev. Dr. Seyyit Muhammed Takî Ayetullahi, Defter-i Neşr-i Ferhengi-yi İslami, dokuzuncu baskı, h.ş.1378, s.125.

2– Mesudi Ali b. el-Hüseyin.

3– Muzaffer, Muhammed Hüseyin. Tarihu's-Şia, Menşurat-u Mektebet-i Basireti, (tarihsiz), s.67.

1– İbn-u Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim. El-Maarif, Menşuratu's-Şerifi'r-Razi, Kum, birinci baskı, h.1415, s.214.

Şii yerleşim merkezleri kurulsada Kûfe yine de en önemli Şia şehri sayılmaktaydı. Abbasiler kıyamının lideri Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas ikinci yüzyıl başlarında, Beni Ümeyye'ye karşı gerçekleştirdikleri kıyamın ilk safhalarında davetçilerine tavsiyesinde "ancak Kûfe ve çevresi Ali b. Ebi Talip'in şiiileridir"¹ demektedir.

Üçüncü ve dördüncü asırlarda da Kûfe'de bir grup tarafından Talibî kıyamı gerçekleşmiştir. Abbasiler döneminde Kûfe, Irak'taki Bağdat gibi önemli bir şehrin varlığına rağmen siyasi önemini yitirmedi. En önemli Alevi kıyamı yani Ebu's-Seraya'nın komutasında gerçekleşen İbn-i Tabâtabâ kıyamı, ikinci asrın ikinci yarısında bu şehirde gerçekleşti.²

Bu yüzden Kûfe, Emeviler tarafından çok sıkı kontrol altında tutuluyordu ve Ziyad, İbn-i Ziyad, Haccac b. Yusuf gibi kana susamışlar burada yönetime getiriliyorlardı. Kûfe hâkimleri Alevi karşıtı eğilimlerinden hiçbir zaman taviz vermemeliydi. Olur, da Halit b. Abdullah Kasrî gibi şiiilere birazcık merhamet eden biri olursa hemen görevden alınır ve zindana bile atılırdı.³ Kûfe siyasi yönünün yanı sıra, ilmi yönden de en önemli Şia şehri sayılmaktaydı ve Şia kültürünün egemen olduğu bir yerdi. Bu şehrin büyük bir kısmını Masum İmamlar (a.s.)'ın öğrencileri oluşturuyordu. Şia kültürüne göz kamaştırıcı hizmetlerde bulunan büyük Şii hanedanlar Kûfe'de yaşamaktaydı. Örneğin Âl-i A'yen efradı İmam Seccad (a.s.)'dan gaybet-i suğra'ya kadar Masum İmamlar (a.s.)'ın ashabından

1- Fahri şöyle nakleder: Muhammed b. Ali davetçi ve tebliğcilerine, "ama Kûfe ve çevresi Ali b. Ebi Talip'in şiiileridir. Basra halkı Osmanilere biat etmişlerdir. Ancak Cezire halkı Harurî'dirler ve dinden çıkmışlardır. Şam halkı Âl-i Ebi Süfyan'dan başka kimseyi tanımaz ve Beni Mervan'dan başkasına itaat etmezler. Mekke ve Medine halkıysa daha çok Ömer ve Ebu Bekir'in yolundadırlar. Bununla beraber Horasan halkını göz ardı etme. Çünkü orda birçok çevik, temiz kalpli ve gönlü rahat insan bulunmaktadır. Ne kimseyi arzularlar, ne çeşitli mezheplere uymuşlardır ve ne de dindardırlar. İbn-i Tabâtabâ. El-Fahri fî Âdabi's-Sultaniyye, Mısır, s.104.

2- Ebu'l-Ferac İsfahanî. Mekatilu't-Talibiyyîn, Menşuratu'r-Razî, Kum, h.k.1416, s.424,431.

3- Belazuri, Ahmet b. Yahya. Ensabu'l-Eşraf, Dâru't-Teâruf li'l-Matbûat, Beyrut, h.1397, c.3, s.233.

olmuşlardır. Bu hanedandan Zürene b. A'yen, Hamrân b. A'yen, Bekir b. A'yen, Hamza b. Hamrân, Muhammed b. Hamrân, Ubeyd b. Zürene gibi altmış büyük muhaddis çıkmıştır. Bunlardan Ubeyd b. Zürene, İmam Sadık (a.s)'ın şahadetinden sonra İmamet meselesindeki şüpheyi bertaraf etmek için Küfeliler adına Medine'ye gelmiş ve tekrar Kûfe'ye dönmüştür.¹ Âl-i Ebi Şu'be'de Kûfe'de bulunan bir başka büyük Şia hanedanıdır. Ataları, İmam Hasan (a.s) ve İmam Hüseyin (a.s)'den hadis nakletmiştir. Neccaşî, hepsinin güvenilir olduğunu söyler.² Yine büyük Şii ailelerden biri olan Âl-i Nuheyk de Kûfe'deydi. Abdullah b. Muhammed ve Abdurrahman Sümra da onlardandır.³

Kûfe Mescidinde özellikle Kûfe Merkez Camiinde Masum İmamlardan ulaşan hadislerin eğitimi veriliyordu. İmam Rıza (a.s)'nın ashabından Hasan b. Ali Veşşa' şöyle diyor:

"Kûfe Mescidinde hepsi de İmam Sadık (a.s)'tan hadis nakleden dokuz yüz kişi gördüm."⁴

Basra

Basra, Müslümanların hicri on yedinci yılda, yani Kûfe'yle aynı yılda kurmuş oldukları bir şehirdir.⁵ Tam aksine Basra halkı, Ayşe, Talha ve Zübeyir'i korudukları için Osmanî olarak meşhur olmuşlardır. Cemel ordusu Basra'dayken orada yaşamakta olan Emire'l-Müminin (a.s)'ın Şiaları Hz. Ali (a.s), Basra'ya ulaşmadan onlarla savaşır ve büyük bir kısmı şahadete nail olur. Şeyh Müfit'in naklettiğine göre Hz. Ali (a.s)'nin Şiilerinden sadece Abdu'l-Kays'ın verdiği şehit sayısı beş yüz

1- Zerrârî, Ebu Galip. Er-Risalet-u fi Âl-i A'yen, Matbaa-yi Rabbanî, İsfahân, s.2,18.

2- En-Neccaşî, Ebu'l-Abbas Ahmet b. Ali. Fihrist-u Esma-i Musannifi's-Şia, Defter-i Neşr-i İslamî vabeste be Camia-yi Muderrisîn, Kum, h.1407, s.230.

3- a.g.e, s.232.

4- a.g.e, s.39,40.

5- Yakut Hamevî, Şahabettin Ebi Abdullah. Mu'cemu'l-Buldan, Dar-u İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, birinci baskı, h.1417, c.2, s.340.

kişidir.¹ Belazuri'nin nakline göre Rabîa Şiilerinden üç bin kişi, Zikar'da Hz. Ali (a.s) ordusuna katıldı.² Cemel Savaşından sonra da Basra'da Osmanîliğe eğilim olduğu halde birçok Şia da orada hayatını sürdürmüştür. Bu yüzden Muaviye, İbn-i Hadramî'yi fitne çıkarmak üzere Basra'ya gönderirken Basra halkının bir kısmının Şii olduğunu hatırlatmış ve Rabîa gibi bazı kabilelere karşı uyarılmıştır. Sonuçta Osmanîler orada çoktu ve eğer Hz. Ali (a.s) Küfe'den yardım kuvvetleri göndermeseydi Basra, İbn-i Hadramî'nin fitneleriyle, Osmanîler tarafından ele geçirilirdi.³ Kerbela olayında da İmam Hüseyin (a.s) Basra büyüklerinden birkaçına mektup yazdı. Onlar arasından Yezit b. Mesut Nehşelî, İmam'ın davetini kabul etti ve lebbeyk dedi. Benî Temîm, Benî Sa'd ve Benî Hanzala kabilelerini toplayarak İmam Hüseyin (a.s)'e yardıma çağırdı. Sonra Hz. İmam (a.s)'a, kabilelerin hazır olduklarını bildiren bir mektup yazdı. Ancak İmam'a katılmak üzere hazırlıklarını tamamladıklarında Hz. Hüseyin (a.s)'in şahadet haberini aldılar.⁴

Mesudi'nin naklettiğine göre Tevvabin kıyamında da Basra Şiilerinden bir grup, Medain Şiileriyle beraber Tevvabin ordusuna katıldılar. Ancak vardıklarında savaş bitmişti.⁵

Basra Şiileri, Beni Ümeyye döneminde Ziyad ve Semura b. Cündep gibi kana susamış ve acımasız güçlerin kısılcına düşmüştü. Ziyad h.45 yılında Basra'ya geldi ve okumuş olduğu "el-betra"⁶ adıyla

1- Şeyh Müfit. El-Cemel, Mektebetu'l-A'lâmi'l-İslamî, Merkezu'n-Neşr, Kum, h.1416, s.279.

2- Ensabu'l-Eşraf, Menşurat-u Müesseseti'l-A'lemi li'l- Matbuat, Beyrut, h.1394, c.2, s.237.

3- Sakafi el-Kufî, İbrahim b. Muhammed. El-Ğarât, çev. Muhammed Bâkir Komreyi, Ferheng-i İslam, s.166.

4- Emin, Seyyit Muhsin. A'yânu's-Şia, Daru't-Tearuf li'l-Matbuat, Beyrut, (tarihsiz), c.1, s.590.

5- Mesudi, Ali b. el-Hüseyin. Murucu'z-Zeheb, Menşurat-u Müesseseti'l-A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, h.1411, c.3, s.109.

6- Betra' Ebter kelimesinin dişili olup kesilmiş ve eksik demektir. Hadislerde, Allah adıyla başlamayan her söz ebter olarak nitelendirilmiştir. Ziyad bu hutbeyi Allah adıyla başlamadan okuduğu için betra' olarak adlandırılmıştır.

hatırlanan hutbesinde, "Allah'a yemin ederim ki, efendiyi kölenin, ev sahibini misafirin ve sağlıklı da hastanın günahı yüzünden cezalandırırım. Hatta sizden biri diğerini gördüğünde, "Sa'd! Kendini kurtar, Sa'id helak oldu, diyecektir. Sakın bundan sora içinizden biri gece dışarı çıkmasın yoksa kanını dökerim... Elimden ve dilimden zarar görmemek istiyorsanız, elinizi ve dilinizi benden uzak tutun."¹ Sonraları, Kûfe'de Ziyad'ın yetki alanına dâhil edildi. O altı ay Kûfe'de, altı ay Basra'da yaşıyordu. Kûfe'ye gittiği zaman Semere b. Cündeb'i Basra'da kendi yerine bırakıyordu. Semere kana susamış biriydi ve kan dökmekten asla çekinmezdi. O, Ziyad'ın yokluğunda sekiz bin kişiyi öldürmüştür.²

Geçen zamanla beraber Şiilik Basra'da güçlenmişti. Abbasi hükümetinin ilk zamanlarında Muhammed Nefs-i Zekiyye'nin kardeşi İbrahim tarafından gerçekleştirilen ikinci alevi kıyamının Basra'da olması bunun göstergesidir.³

Medâin

Basra ve Kûfe'nin aksine Medain, İslam'dan önce var olan ve Sa'd b. Ebi Vakkas'ın h. 16 yılında, Ömer b. Hattab'ın hilafeti döneminde fethettiği bir şehirdir. Bir görüşe göre Enuşirvan'ın kurduğu bu şehrin Farsça ismi Tîsfûn'du ve Sasanîlerin başkentlerinden biriydi. Tâk-ı⁴ Kisra, buradadır. Bu şehir, her biri şehir büyüklüğünde yedi mahalleden oluştuğu için Araplar buraya Medine'nin (şehir) çoğulu olan Medain adını vermişlerdir. Ama Kûfe, Basra, Vasi, Bağdat ve Samerra gibi yeni şehirlerin kurulmasıyla Medain, zaman içinde viran olmuştur.¹ Medain ilk üç asrın Şia şehirlerinden biriydi. Bunun sebebi

1- Şehidi, Doktor Seyyit Cafer. Tarih-u Tahlili-yi İslam ta Payan-ı Emeviyan, Merkez-i Neşr-i Danişgâhî, Tahran, 1367, s.156.

2- Taberî, Muhammed b. Cerîr. Tarihu'l-Umem ve'l-Mulûk, Daru'l-Kamûsi'l-Hadis, Beyrut, c.6, s.132.

3- Ebu'l-Ferac İsfahani. Mekatilu't-Talibiyyin, Menşuratu's-Şerîfî'r-Razî, Kum, h.1416, s.292.

4- *Tak-ı Kisra* pek kocaman büyük tonozlu, çok katlı bir saraydır. (çev.)

1- Yakut Hamevî, Şahabettin Ebi Abdullah. Mu'cemu'l-Buldan, Dar-u İhyai't-Turasî'l-Arabî, Beyrut, birinci baskı, h.1417, c.7, s.221,222; Mesudi,

de Selman Farisî ve Huzeyfe b. Yeman gibi büyük sahabelerin orada yönetimde bulunmuş olmalarıdır. Bu yüzden Medain halkı İslam'ı ilk Şia sahabeler kanalıyla kabul etmişlerdir. Tevvabin kıyamında da Şia sahabelerin isimleri göze çarpmaktadır. Mesudi şöyle der:

“Tevvabin'in komutasını, Süleyman b. Sured el-Huzaî ve el-Museyyeb b. Necîbe/Nuceybe (Necbe) Fezârî'nin şahadetinden sonra Abdullah b. Sa'd b. Nüfeyl ele aldı. Bu arada Müsenna b. Muhrime ve Sa'd b. Huzeyfe komutasındaki yaklaşık beş yüz kişilik Basra ve Medain şiipleri, Tevvabin'e yetişmek için süratle ilerlemiş fakat ulaşamamışlardır.”¹

Şiilik, bu şehre her zaman egemen olmuştur. Yakut el-Hamevî de, Medain şehrinin genelinde İmamiyye Şiiliğinin egemen olduğunu söylemiştir.²

Cebel Amil

Hicri birinci asırdaki Şia yerleşim bölgelerinden biri de Cebel Amil'dir. Cebel Amil halkının Şiiliği kabul etmesi, Osman'ın Hz. Ebuzer'i Şam'a sürgün etmesiyle başlar. Merhum Seyyit Muhsin Emin şöyle der:

“Muavi'ye de Ebuzer'i Cebel Amil köylerine sürgün etti. Ebuzer buralarda halkı irşat etti. Bu yüzden buradaki halk Şiiliği seçmiştir. Cebel Amil'in Sarfend ve Miyes köylerinde Hz. Ebuzer'e atfen iki adet cami bulunmaktadır. Hatta Emire'l-Müminin zamanında Es'ar isimli köy halkı Şiiydi.”³

Merhum Muzaffer buranın Şii oluşu hakkında, “Cebel Amil'de Şiiliğin doğuşu, Allah yolunun savaşçısı Hz. Ebuzer Gaffari'nin sayesinde,”⁴

Ali b. el-Hüseyin. Murucu'z-Zeheb, Menşurat-u Muesseseti'l-A'lemi li'l-Matbuat, c.1, Beyrut, h.1411, s.267.

1– Mesudi, Ali b. el-Hüseyin. –a.g.e, c.1, s.109.

2– Yakut el-Hamevî, Şahabettin Ebi Abdullah, – a.g.e, s.222.

3– A'yânu's-Şia, Daru't-Tearuf li'l-Matbuat, Beyrut, (tarihsiz), c.1, s.25.

4– Tarihu's-Şia, Menşurat-u Mektebet-i Basireti, (tarihsiz), s.149.

demoştır. Kürd Ali de, "Dimeşk, Cebel Amil ve Lübnan'ın kuzeyinin Şia olması, hicretin ilk asrına dayanır,"¹ demoştır.

1– Hutatu'ş-Şam, Mektebetu'n-Nuri, Dimeşk, üçüncü baskı, 14.3.1983, c.6, s.246.

On Dokuzuncu Dersin Özeti

Şiiliğin Kûfe'deki geçmişi Hz. Ali (a.s)'nin muhaceretinden öncesine dayanır. Çünkü sakinlerinin çoğu Yemen kabilelerinden oluşmaktaydı ve çoğu Şiiydi. Diğer taraftan büyük Şii sahabeler orda yaşıyorlardı. Hz. Ali (a.s)'nin bu şehre muhaceretiyle üçüncü asrın sonuna kadar Kûfe en önemli Şia şehri haline gelmiştir. Bu yüzden ikinci ve üçüncü asırlarda bir grup Tâlibi burada kıyam etmiş ve Şia kültürü buraya hâkim olmuştur. Basra'da Osmanî zihniyeti hâkim olmasına rağmen Emir'el-Müminin (a.s)'in Şiileride burada yaşamışlar ve Cemal ahabına karşı mukavemet etmişlerdir. Rabia kabilesi bunlardandır. Geçen zamanla Basra'da Şia'nın rengi belirginleşmiştir. Medain, Selman Farisi ve Huzeyfe b. Yeman gibi saygın sahabelerin yönetimde bulunmasından dolayı Şia yerleşim bölgelerinden biri sayılmıştır. Hz. Ebuzer'in Şam'a sürülmesi de Cebel Amil'de Şiiliğin yeşermesine sebep olmuştur.

On Dokuzuncu Ders Soruları

- 1-Kûfe'nin Şia şehri olması nasıl gerçekleşmiştir?
- 2-Acaba Basra'da Şialar yaşadı mı?
- 3-Şiiliğin Medain'de var olmasının sebebi nedir?
- 4-Şiiliğin Cebel Amil'deki geçmişi nereye dayanır?

YİRMİNCİ DERS

B– İkinci Yüzyılda Şia Yerleşim Bölgeleri

Hicri ikinci yüzyılın başlamasıyla birlikte Şiilik, Arap yarımadası ve Irak sınırlarını geçerek, bütün İslam topraklarına yayıldı. Şiilerin ve Alevilerin İslam topraklarına yayılmaları dikkate alınırsa bu konu anlaşılacaktır. Alevilerin diğer bölgelere muhaceretleri Haccac b. Yusuf zamanında başladı. İkinci yüzyılda davetlerin ve Alevi ayaklanmalarının başlamasıyla bu göçler hız kazandı. Zeyd'in Küfe'deki kıyamının yenilgiyle sonuçlanmasından sonra oğlu Yahya taraftarlarından bir grupla birlikte Horasan'a gitti.¹ Ondan sonra Abdullah b. Muaviye (Cafer-i Tayyar'ın evlatlarından) kıyam etmiş, Hemedan, Kum, Karmas, İsfahan ve Fars gibi bölgeleri ele geçirmiş, kendisi de İsfahan'da yaşamıştır. Ebu'l-Ferac İsfahani şöyle diyor:

“Benî Haşim büyükleri onun yanına gittiler ve o her birini bir bölgenin yönetimine getirdi. Hatta Mansur ve Seffah Abbasi bile onunla işbirliği yaptılar. Bu durum Mervan Himar ve Ebu Müslim'in zuhuruna kadar süregeldi.”²

Abbassiler döneminde sürekli Alevi ayaklanmaları baş göstermekteydi. Bu ayaklanmaların kesin sonuçlarından biri de Alevilerin çeşitli bölgelere dağılmasıydı. Örneğin Nefs-i Zekiyye'nin, Mansur hükümeti zamanında ayaklanması ve yenilgiye uğramasından sonra İmam Hasan (a.s)'ın torunları çeşitli bölgelere dağıldılar. Mesudi bu konu hakkında şöyle demektedir:

“Muhammed b. Abdullah'ın (Nefs-i Zekiyye) kardeşleri çeşitli beldelelere dağıldılar. Oğlu Ali b. Muhammed Mısır'a gitti ve orada öldürüldü. Diğer oğlu Abdullah b. Muhammed Horasan'a oradan da Sind'e gitti ve orada öldürüldü. Üçüncü oğlu Hasan b. Muhammed Yemen'e gitti, orada zindana düştü ve zindanda öldü. Kardeşi Musa Cezire'ye gitti. Kardeşi Yahya Rey'e oradan da Taberistan'a gitti.

1– Ebu'l-Ferac, İsfahani. Mekatilu't-Talibiyyin, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razi, Kum, h.1416, s.146.

2– a.g.e, s.157.

Kardeşi İdris Fas'a gitti. Kardeşi İbrahim Basra'ya gitti. Orada Ahvaz, Fars ve muhtelif şehirlerin halkından oluşan bir ordu kurdu; fakat ayaklanması yenilgiyle sonuçlandı.”¹

Bu insanlar genellikle Abbasi memurları tarafından takip edildikleri için belli bir yerde kalamamış ve öldürülmüşlerdir. Ama buna rağmen etkilerini göstermişlerdir. Bazen onların çocukları bu bölgelerde yaşamışlardır. Örneğin Mesudi'nin naklettiğine göre Muhammed Nefs-i Zekiyye'nin oğlu Abdullah Horasan'da kalamamış ve Sind'e gitmiştir.² Ancak Abdullah'ın oğlu İbrahim - Muntekalatu't-Talibiyyin'in yazarına göre- Horasan'da kalmıştır. Kasım ve Muhammed adında da iki oğlu bulunmaktadır.³

Yine Maverünnehir'de bulunan bir grup İbrahim b. Muhammed Nefs-i Zekiyye'ye mensup olduklarına inanmaktadırlar.⁴ Şimdi şiilerin ikinci yüzyılda toplu olarak yaşadıkları şehir ve bölgelerin durumlarını inceleyelim.

Horasan

İkinci yüzyıla beraber Benî Haşim davetçilerinin Horasan'a hareketi başladı. Oradaki halkın çoğu şiiliğe yöneldi. Yakubi şöyle naklediyor:

“Zeyd şehit olunca Horasan'daki şiilerde bir hareketlenme başladı ve şiiliklerini açığa çıkardılar. Hatipler açıkça Beni Ümeyye'nin Peygamber hanedanına yaptığı zulüm ve eziyetleri dile getiriyorlardı.”⁵

1– Mesudi, Ali b. El-Hüseyin. Murucu'z-Zeheb, Menşurat-u Müessestü'l-A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, h.1411, c.3, s.326.

2– a.g.e.

3– İbn-u Tabataba, Ebu İsmail b. Nasır. Muntakalatu't-Talibiyyin, çev. Muhammed Rıza Atâî, intişarat-ı Astan-ı Kuds-i Rezevi, birinci baskı, h.ş.1372, s.207.

4– a.g.e, s.403.

5– Tarihu'l-Yakubi, Menşuratu's-Şerifi'r-Razi, Kum, h.1414, c.2, s.326.

Sonunda Yahya b. Zeyd Horasan'a gitti, bir müddet gizli yaşadı ve kıyam ettiği zaman halkın büyük kısmı etrafında toplanmıştı.¹ Mesudi naklediyor:

"Yahya'nın öldürüldüğü sene Horasan'da dünyaya gelen her çocuğa Yahya ismini koydular."²

Elbette Horasan halkı, Zeydiler ve Abbasi davetçilerin oradaki faaliyetlerinden dolayı çoğunlukla Zeydi ya da Keysaniydiler. Özellikle Abbasiler başlangıçta yasallıklarını Ebu Haşim'e - Muhammed Hanefiyye'nin oğlu- mensup olan Muhammed b. Ali'nin halefligi üzerine inşa ettiler. Ebu'l-Ferac İsfahani Abdullah b. Muhammed Hanefiyye'nin biyografisinde şöyle yazar:

"O, Horasan şiiilerinin kendisi hakkında babasının varisi olduğunu zannettikleri kimsedir ve Horasanlılar babasının da İmam olduğunu zannetmekteydiler. Yine Horasanlılara göre onun varisi de Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas'tır ve Muhammed b. Ali de yine İmam olan İbrahim'i halefi olarak tayin etmiştir. Bu yolla haleflik Abbasilerde sağlamlaşmış oldu."³

Horasanlılar her zaman Abbasi taraftarı oldular. Aleviler ve Abbasiler arasında çıkan kavgalarda Abbasilerden yana oluyorlardı. Muhammed Nefs-i Zekiyye'yle savaşta Abbasi ordusunun çoğu Horasanlıydı ve Farsça konuşuyorlardı. Ebu'l-Ferac İsfahani naklediyor:

"Huzeyr Zübeyri -Muhammed Nefs-i Zekiyye'nin komutanlarından biri- Medine'den ordugâha geldiğinde Horasanlılar, Farsça "Huzeyr âmed, Huzeyr âmed" (Hüzeyr geldi) dediler."⁴

Kum

Kum, hicri ikinci yüzyıldan bu yana en önemli Şii yerleşim bölgelerinden olagelmıştır. Bu şehir sadece İslami temeller üzerine

1- Ebu'Ferac İsfahani. -a.g.e, s.149.

2- Mesudi, Ali b. el-Hüseyin. -a.g.e, s.336.

3- Ebu'l-Ferac İsfahani. -a.g.e, s.123.

4- a.g.e, s.238.

kurulmuş olmayıp temeli Şiiler tarafından atılmıştır. Başından beri ve devamlı Şiilerin ikamet ettiği bir yerleşim bölgesi olmuştur. Buradaki Şiilik her zaman İmamî ve On iki İmam Şiiliği olup asla tahrif olmamıştır. Sünnilerin hiç yaşamadıkları bu şehre Gumat da asla yol bulamamıştır. Eğer bu şehre gelselerdi Kum halkı onları uzaklaştırırdı.¹ Buradaki halkın çoğu Masum imamlar (a.s)'ın huzuruna varmış, o yüce şahsiyetlerin mahzarından feyizlenmiş ve her daim İmamlarıyla irtibat halinde olmuşlardır.

İbn-i Eşas'ın hicri 82 yılında Haccac'a karşı başlattığı ayaklanma yenilgiye uğrayınca Kabil'e kaçtı.² Ordusunda bir grup Şii de yer almaktaydı. Sa'd b. Malik b. Amir Eşari oğulları Abdullah, Ahvas, Nueym, Abdurrahman ve İshak bu cümledendi. Bunlar İbn-i Eşas'ın yenilgisinden sonra Kum'a geldiler. Orada, birinin adı Komendan olan yedi köy vardı. Bu kardeşlerin Komendan köyünde ikamet etmeye başlamasından sonra yakınları ve akrabaları da onlara katıldılar ve bu yedi köye yerleştiler. Zaman içinde köyler birleşti ve yedi mahalle gibi oldu ve hepsi birden Komendan adını aldı. Kum, Farsça Komendan kelimesinin Arapçalaştırılmış ve murahham³ olmuş halidir.⁴

Bu zamandan sonra Kum, en önemli Şii yerleşim bölgelerinden biri oldu. Şiiler özellikle Aleviler her taraftan buraya gelerek Kum'da yaşamaya başladılar.⁵ Hicri ikinci asrın sonunda Hz. Fatıma Masume'nin buraya teşrif etmesi bu şehrin tarihinde bir atıf noktası sayılmış ve Kum'un çok bereketli olmasına sebep olmuştur.

1– Rical-u İbn-i Davut, Menşuratu's-Şerifi'r-Razi, s.240,270.

2– Mesudi, Ali b. el-Hasan. Murucu'z-Zeheb, Menşurat-u Müesseseti'l-A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, h.1411, c.3, s.149.

3– Arapçada son harf veya harfleri çıkarılmış kelimeye murahham denir. (Çev.)

4– Yakut Hamevi, Şahabettin Ebi Abdullah. Mucemu'l-Büldan, Dar-u İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, birinci baskı, h.1417, c.7, s.88.

5– İbn-i Tabataba, İsmail b. Nasır. Muntekalatu't-Talibiyyin, çev. Muhammed Rıza Atai, İntişarat-i Astan-i Kuds-i Rezevi, birinci baskı, h.1372, s.333,339.

Bağdat

Hicri ikinci asırda, 145 yılında ikinci Abbasi halifesi Mansur tarafından kurulan Bağdat, kısa bir süre sonra Şiilerin yerleşim bölgelerinden biri oldu.¹ Bu durum, imam Kazım (a.s)'ın cenaze merasiminde gözlemlenmektedir. Topluluğun çok kalabalık olması Abbasileri öylesine korkuttu ki, Harun'un amcası Süleyman b. Mansur halkın öfkesini dindirmek için yalınayak merasime katıldı.² Bağdat, Irak'ta kuruldu ve Irak halkının da çoğu Şiiydi. Her ne kadar ilk kurulduğunda askeri-siyasi bir şehir olsa da, geçen zamanla İslam dünyasının ilim merkezi oldu. Küfe, Basra Medain gibi etraf şehirlerde yaşayan Şiiler burada ikamet etmeye başlamış ve kısa bir süre sonra büyük bir topluluk haline gelmişlerdi. Gaybet-i Süğra'dan sonra git gide Şia'nın da ilmi ve mezhebi merkezi olmuştu. Şiilik, buradaki Şii Âl-i Bûye hükümetinin sayesinde daha da revaç bulmuştur. Bu durum Şeyh Tusi'nin Şia'nın ilim merkezini Necef'e taşımasına kadar sürmüştür.

C– Hicri Üçüncü Asırda Şia yerleşim Merkezleri

Şia'nın hicri üçüncü asırdaki coğrafi yayılımını iki yönden konu edip, inceleyebiliriz. Bunların ilki İslam topraklarında kurulan Şia devletleridir. Hicri 250 yılında Aleviler Taberistan'da hükümet kurdular.³ Hicri üçüncü asrın sonunda Hasani seyyitler Yemen'de, Yemen Zeydileri hükümeti kurdular. Hicri 296 yılında Afrika'nın kuzeyinde Fatimi devleti kuruldu.⁴ Bu devletler İmamiyye Şia'sı temeli üzere değildi. Ancak buna rağmen bu hükümetlerin varlığı Şiiliğin yayılma durumunu gözler önüne sermekte ve Şiiliğin kabulüyle ilgili İslam topraklarında oluşan ortamın ne denli uygun

1– Hamevi, Yakut b. Abdullah. Mucemü'l-Büldan, Dar-u İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, c.2, s.361.

2– Emin, Seyyit Muhsin. Ayanu's-Şia, Daru't-Tearuf li'l-Matbuat, Beyrut, tarihsiz, c.1, s.29.

3– Taberi, Ebi Muhammed b. Cerir. Tarihü't-Taberi, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, tarihsiz, c.1, s.29.

4– Süyuti, Celalettin. Tarihü'l-Hülefa, Menşuratü's-Şerifi'r-Razi, birinci baskı, h. 1411, s. 524.

olduğunu ifade etmektedir. İsmaililer ve Zeydiler bu durumdan faydalanmışlardır.

Ele alacağımız ikinci yönse Masum İmamlar(a.s)'ın vekillerinin bulunduğu bölgelerin isimleridir. Vekâlet kurumu, temeli İmam Sadık (a.s) zamanında atılmış, İmam Hadi (a.s) ve İmam Askeri (a.s) döneminde en faal gününü yaşamıştır. İmamlar (a.s)'ın vekili bulunan bölgeler şunlardan ibarettir:

Ahvaz, Hemedan, Sistan, Best, Rey, Basra, Vasıt, Bağdat, Mısır, Yemen, Hicaz, Medain.¹ Elbette üçüncü yüzyılın sonuna kadar Kûfe, Kum, Samerra, Nişabur en önemli Şii şehirleri sayılmaktaydı. Buralarda Masum İmamlar(a.s)'ın hadisleri esas alınarak Şii fıkhı okutuluyordu. Ama üçüncü yüzyıldan sonra Kûfe bu özelliğini yitirdi ve Bağdat git gide Kûfe'nin yerini aldı. Âl-i Bûye'nin gelmesi, Şeyh Müfit, Seyyit Murtaza, Seyyit Razi ve Şeyh Tusi gibi büyük âlimlerin varlığı sayesinde Bağdat ilim havzası meyvelerini vermeye başladı.

Adam Metz, Şia'nın hicri dördüncü asırda, Bağdat'taki etkisi hakkında şöyle yazıyor: "Her anlamda başkent olan, tüm fikri akımların var olduğu Bağdat'ta, bütün mezheplerin taraftarı vardı. Bunların içinde iki grup, Hanbelîlerle, Şiiler hepsinden daha güçlü ve tutucuydu. Şiiler özel bir şekilde Kereh pazarının etrafında toplanmışlardı ve sadece dördüncü yüzyılın sonunda Bâbü't-Tâk'taki büyük köprü'nün diğer tarafında da ikamet etmeye başlamışlardır. Dicle'nin batı mahallelerinde, özellikle Babü'l-Basra'da Haşimiler (Abbasi seyyitler) Şiilere karşı şiddetli düşmanlıklarıyla, güçlü bir grup kurdular.

Yakut bu konuda şöyle yazar:

"(Kereh ve Kible arasındaki) Babü'l-Basra mahallesi sakinlerinin hepsi Hanbelî Sünnilerdir. Kereh mahallesinin sol kısmı ve güneyi de Sünnî'dir. Ama Kereh halkının tamamı İmamî Şiilerdir. Aralarında Sünnî bulunmaz." Tarihçilerin yazdığına göre Bağdat Şiileri ilk olarak hicri-kameri 313 yılında Berasa mescidinde toplandılar. Halifeleri

1- Bkz. Tabatabai, Mecit. Tarih-i Asr-i Gaybet, Merkez-i Cihani-yi Ulum-i İslami, s.119.

lanetlemek için bir grubun orada toplanacakları haberi halifeye ulaştı. Halifenin emri üzerine Cuma namazı esnasında mescidi muhasaraya aldılar ve otuz namaz ehlini tutuklayarak teftiş ettiler. Onların yanında beyaz çamurdan üzerinde imam'ın isminin yazılı olduğu mühürler buldular... Türk komutanı Ali b. Yalbak hicri-kameri 321 yılında Muaviye ve Yezit'e minberlerden lanet edilmesini emretti. Sünnilerden itiraz sesleri yükseldi, kargaşaların başında Hanbelî önderlerden Berbehârî ve yandaşları vardı. Hanbelîlerin fitne çıkarmaları ve halka karşı tavırlarından ötürü hicri-kameri 323 yılında Bağdat'ın tamamında tellallarla, artık iki Hanbelî'nin bir arada görünmesinin yasak olduğu duyuruldu. Halife Razî, Hanbelîlerin hataları ve yaptıklarının cezasını hatırlatan bir yazı yazmıştır."¹

1– Adam Metz, Temeddün-i İslam der Karn-i Çeharom-i Hicrî, çev. Ali Rıza Zekavetî Karagözlü, Müessese-i İntişarat-ı Emir Kebir, Tahran, ikinci baskı, h.ş.1364, s.85,86.

Yirminci Dersin Özeti

Abbassiler döneminde devamlı Alevi ayaklanmaları olmaktadır. Bu ayaklanmaların kesin sonuçlarından biride Alevilerin değişik yerlere dağılmasıydı. Böylece hicri ikinci yüz yılda Şiilik Arap yarım adası ve Irak sınırlarının dışına çıkmıştır. İkinci asrın başlamasıyla Benî Haşim davetçilerinin Horasan'a yolculukları başladı. Orada büyük bir halk kitlesi Şiiliğe yöneldi. Bu da bir gerçektir ki Horasan halkının Şiiliğinde önceleri daha çok Keysanilik ağır basmaktaydı. İkinci asır ve sonrasında Kum önemli Şia şehirlerinden biri olmuştur. Şiiler tarafından kurulmuş olan bu şehirde, her zaman imami ve On iki imam Şiiliği hâkim olmuştur. Bağdat, Abbassiler'in hilafet merkezi olmasına karşın, Kûfe, Basra ve Medain gibi etraf şehirlerden Şiilerin gelmesiyle, Şia grupların toplandıkları bir yer olmuştur. Hicri üçüncü asırda Şiilik İslam ülkesinin birçok bölgesine yayılmıştır. Masum imamlar (a.s.)'ın vekillerinin bulunduğu bölgelerin listesi bunun göstergesidir. Taberistan, Yemen ve Afrika'da Şii hükümetlerin kurulması bu temel üzeredir. Üçüncü asrın sonuna kadar Kûfe, Samerra, Nîşabur en önemli Şia şehirlerinden sayılmıştır.

Yirminci Ders Soruları

- 1-Hicri ikinci asırdaki Şia yerleşim bölgeleri hangileridir?
- 2-Horasan'da Şiilik ne zaman başlamıştır?
- 3-Kum'da hâkim olan Şialık anlayışı nedir?
- 4-Bağdat nasıl Şia şehirlerinden biri olmuştur?

YİRMİ BİRİNCİ DERS

Kabileler Arasında Şiilik

Esasen Hz. Ali (a.s)'nin Kahtani kabileler arasında, Adnanilerden daha çok Şii ve takipçisi vardı. Şiilik, Kahtaniler arasında çok yayılmıştı. Hilafeti döneminde Emire'l-Müminin Ali (a.s)'nin taraftarları ve askerleri güneydeki Arap kabileleri ve Kahtaniler'den oluşmaktaydı. Hz. Ali (a.s) de Siffin meydanlarından birinde okumuş olduğu recezinde¹ şöyle buyuruyor:

*Ben Kureyş 'li, güvenilir,
saygın, yüzü ak bir civanım,
aslan gibiyim; Yemen'in büyükleri,
Necd sakinleri ve Adn ehli ondan razıdır.²*

Yine İslam Peygamberi'nin vefatından sonra ashap arasında Hz. Ali (a.s)'nin taraftarları en çok Ensar'dandı. Ensar'ın aslıysa Kahtanilere dayanıyordu. Medine'den Cemel'e kadar Hz. Ali (a.s)'ye eşlik edenler de Ensar'dan oluşmaktaydı.³

İbn-i Abbas da, İmam Hüseyin (a.s) Kûfe'ye hareket ederken o, Hazret'e şöyle diyor: "Eğer Iraklılar seni davet ediyor ve sana yardım etmek istiyorlarsa, onlara düşmanlarını şehirlerinden kovmalarını yaz, sonra git. Yoksa Yemen'e doğru hareket et. Orada ve Irak'ta benzeri olmayan dağlar, dereler, kaleler var. Yemen büyük bir yer ve babanın orada Şiileri var. Oraya git sonra da tebliğcilerini etrafa gönder, halk senin yanına gelsin." İmam Hüseyin (a.s)'in ashâbı da Beni Haşim ve birkaç Gaffari dışında Yemenli kabilelerden oluşmaktaydı.⁴ Mesudi şöyle demiştir: "

1– Vezni altı defa müstef'ilün'den ibaret olan bir nevi şiir veya bahire denir.

* Kaside tarzında yazılan manzume. Çev.

2– İbn-i Şehraşub. Menakib-u Âl-i Ebi Talip, Müessesese-yi intişarat-i Allame, Kum, c.3, s.178.

3– Belazuri, Ensabu'l-Eşraf, c.3, s.161.

4– Kelbi. Cemheretü'n-Nesep, Alemü'l-Kütüb, Beyrut, s.88.

Peygamber (s.a.a)'in ashabından sadece dört kişi o Hazret'in emrinde şehit oldu ve dördü de Ensar'dandı.”¹

Ensar'ın da Yemenli kabilelere mensup olduğu bilinmektedir.

Buna karşın Kureyş eşrafı ve önderleri (tıpkı Peygamber'e düşman oldukları gibi) Hz. Ali (a.s) ve hanedanına da düşmandı. Kureyş'in önde gelenleri arasında Hz. Ali (a.s)'yi sevenler oldukça azdı. Hatta Kureyş'le yakın ilişki içerisinde olan kabileler her zaman Hz. Ali (a.s)'ye muhalif olanların safında yer aldılar. Örneğin Sakif kabilesi ve Taifliler, Sıffin savaşı ve sonrasında Muaviye taraftarıydılar. Muaviye, Busr b. Ertat'ı Hicaz ve Yemen şehirlerini yağmalamak üzere gönderdiği zaman Busr Taif'e yaklaşıncı Mugire b. Şube onu karşıladı ve “Allah yaptıklarına karşılık sana hayır ihsan etsin! Senin düşmanlara karşı acımasızlığın ve dostlara karşı iyiliğin bana ulaştı” dedi. Busr, “ey Mugire! Emire'l-Müminin Muaviye'ye biat edene kadar Taiflilere baskı yapmak istiyorum” dedi. Bunun üzerine Mugire, “Busr! Neden dostlarına da düşmanlarına davrandığın gibi davranıyorsun? Bunu yapma. Sonra herkes sana düşman olur” dedi.”²

Hz. Emire'l-Müminin Ali (a.s)'nin yanında Beni Haşim'in dışında Kureyş'ten çok az bir grup vardı. Muhammed b. Ebu Bekir ve Haşim Mirkal bunlardandır. Gerçi Kureyş kolları arasından ve Hz. Ali (a.s)'nin muhaliflerinden de kaç kişi onlarla birlikteydi. Örneğin Emire'l-Müminin (a.s)'in düşmanlarından Halit b. Velit'in oğlu Muhacir b. Halit, Sıffin'de Emire'l-Müminin (a.s)'in askerlerindendi. Ya da Muaviye'nin kuzeni Abdullah b. Ebi Huzeyfe Hz. Ali (a.s)'nin ihlâslı şiiilerindendi ve sonunda Muaviye'nin memurları tarafından şehit edildi. Hz. Ali (a.s)'nin bütün Yemen kabileleri arasında sevenleri ve şiiileri vardı. Örneğin, Kinde, Neha, Ezd, Cüheyne, Himyer, Büceyle, Hasem, Hüzae, Hadramut, Müzhec, Eş'ar, Tay, Sedus, Hemdan ve

1– Mesudi. –a.g.e, c.3, s.74.

2– Bkz. Şehidi, Doktor Seyyit Cafer. Tarih-i Tahlili-yi İslam ta Payan-i Emevîyan, Merkez-i Neşr-i Danışgahi, Tahran, 1363, s.137.

Rabîa¹ bu kabilelerdendir. Ama bu konuda Hemdan ve Rabîa kabileleri öncüydü. Hemdaniler Hz. Peygamber (s.a.a)'in zamanında Hz. Ali (a.s) eliyle İslam'ı kabul etmiş ve Müslüman olmuşlardı. Her zaman o Hazret'i sevmiş ve onun ihlâslı şiiilerinden olmuşlardır. Mesudi şöyle der:

"Sıffin savaşında bunlardan bir kişi bile Muaviye'nin ordusunda değildi."²

Ali (a.s) Hemdan hakkında şöyle buyurmuştur:

*"Eğer Cennetin kapıcısı olursam Hemdan kabilesine, selamla girin derim."*³

Muaviye'nin kalbinde Kahtanilere karşı büyük bir kin vardı. O, Sıffin günlerinden birinde meydana gelerek şu şiiri okudu:

*"Ben sadece Hemdan kabilesinden,
Erheb, Yeşkur ve Şebamlıların kafalarını kırmak için
yaşıyorum.*

*Şam halkına düşman olanlar içinde saygın,
güçlü ve cesur kişiler var.*

*Arkalarında ne kadar yaralı ve sakat insan bıraktılar.
Evet, böyledir yiğit insanların savaşı."*

Bu sırada Sa'd b. Kays Hemdani şu recezi okuyarak, Muaviye'ye hamle etti:

*"Ey helal ve haram hudutlarını belirleyen Rabbim!
Şam ehline hükümet nasip etme."*

Muaviye kaçarak Şam ordusuna karıştı. Yerine (Şam ordusunun komutanlarından biri olan) Zu'l-Kela'ı gönderdi. Savaş geceye kadar

1– Ahmet b. Muhammed b. Halit el-Berkî. Ricalu'l-Berkî, Müessesetü'l-Kayyum, s.37,40; İbn-i Ebi'l-Hadid. Şerh-u Nehci'l-Belağa Dar-u İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire, c.3, s.193.

2– Mesudi. Murucu'z-Zeheb, Menşurat-u Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, h. 1411, c.3, s.99.

3– Belazuri. Ensabü'l-Eşraf, Menşurat-u Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, c.2, s.322.

sürdü, Şamlılar sonunda yenilgiyi kabul ettiler ve kaçtılar. Bu sırada Hz. Emire'l-Müminin onları teşvik etmek için şu şiiri buyurdu:

*“Şakir ve Şebam kollarından olan Hemdanlılar,
savaş sabahında hala dinçtirler.*

Hakikatin koruyucusu, büyük adam Said b. Kays onlara komuta etmektedir.

Kerim olan bu halk da himayet edilir.

Allah Hemdan kabilesine karşılık olarak Cenneti versin.

Çünkü onlar savaşta düşmanın kalbine saplanan bir oklardır.”¹

İşte bu sebepten dolayı Şam ordusu tarafından özellikle Sıffin'de Hemdan aleyhinde okunan şiirler görmekteyiz. Örneğin Amr b. As Sıffin günlerinden birinde Hemdan kabilesine hitaben şöyle demiştir:

*“Ölüm bu kavimden gelir, bir gün Hemdan galiptir,
Bir gün Sadif. Yaşlanmadığı sürece Sedus kabilesi de onlar gibidir.*

Ama biz bu durum değişene kadar onlara kılıç sallayacağız.

Temim'e de itaat ettiklerini itiraf edene kadar onlara davrandığımız gibi davranacağız.”²

Hemdan kabilesinden bir grup kadın Sıffin'de Emire'l-Müminin (a.s)'in taraftar ve askerlerini Muaviye'ye karşı galeyana getiriyorlardı. Adıyy b. Kays'ın kızları Sevde Hemdaniyye ve Zerka Hemdaniyye bu cümledendir.³ Sevde babasına hitaben şöyle demiştir:

*“Mızrakların uçtuğu ve güçlü savaşçıların vuruştığı günde,
Baban gibi cesur ol ey İmare'nin oğlu.*

1– İbn-i Şehraşub. Menakib-ü Âl-i Ebi Talip, Müessese-yi İntişarat-i Allame, Kum, c.3, s.170,171.

2– Belazuri. –a.g.e, c.2, s.323.

3– İbn-u Abdirabbih. El-ikdû'l-Ferit, Dar-u İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, h.1409, c.1, s.335, 337.

Ali, Hüseyin ve onların savaşçılarına yardım et.

Hedefin, Hint ve oğlunun burunlarını yere sürtmek olsun Senin imamın (Hz. Ali), Muhammedin kardeşi,

Hidayet sancağı ve imanın nurudur.

Ordunun önüne atıl ve güçlü bir kılıcın keskin ucunun

İşildaması gibi dalgalandır sancağı ı ışık saçarak."¹

Bu yüzden Muaviye onlara kin besliyordu. Hz. Ali (a.s)'nin şahadetinden sonra onları Şam'a çağırmış, şiirleri hakkında açıklama istemiş ve azarlamıştır.²

Hz. Ali (a.s)'nin Şiilerinin çok olduğu ikinci kabile de Rabîa idi. Berkî'de Hz. Ali (a.s)'nin dostlarını ve Şiilerini sayarken bir bölümü Hz. Ali (a.s)'nin Rabîa kabilesinden olan ashabına ayırmıştır. Oysa diğer Yemenli Şiilerin tamamını bir bölümde toplamıştır.³

Hz. Ali (a.s) Rabîa kabilesinden bir grubun Ayşe ordusu tarafından şehit edildiğini öğrenince şöyle buyurdu:

*"Yazık itaatkâr ve muti olan Rabîa'ya."*⁴

Hz. Ali (a.s)'nin Rabîa hakkında ve onları övücü birçok konuşması bulunmaktadır. Hz. Ali (a.s)'nin Sıffin'de Rabîa hakkında okuduğu şu şiir, bu konuşmalardan biridir:

"ona bayrağı ileri götür dendiği zaman,

Siyah bayrak elinde olan sevinçlidir,

Sonra onu safların içine götürür,

Mızraklar ölüm ve kan saçarak öne geçerler.

Allah, Savaş meydanında çarpışanlara hayır ihsan etsin,

Onlar ölümü karşılarlar ve hiçbir zaman iyiliğe karşı çıkmazlar.

İnsanların sesleri savaş meydanında yankılanırken,

1– a.g.e, s.332.

2– a.g.e, s.335.

3– Ahmet b. Muhammed b. Halit el-Berkî. Ricalü'l-Berkî, Müessesetü'l-Kayyum, s.37.

4– Zübeyir b. Bekkar. El-Ahbaru'l-Muvaffakiyyat, Menşuratu's-Şerifi'r-Razi, Kum, h.1416, s.159.

Halkın, giysisi en görkemli olan ve en güzel suretli olanlandırırlar.

Rabîa'dan bahsediyorum,

Büyük ordularla karşı karşıya olduklarında yiğit ve güçlüdürler.”¹

Rabîa'nın büyüklerinden biri Hz. Ali (a.s)'nin dostlarından sayılan Cemil b. Ka'b Salebi'dir. Muaviye tarafından esir alındığında Muaviye ona şöyle demiştir:

“Bundan daha büyük bir nimet olabilir mi? Allah beni, benim birçok taraftarımı bir saatte öldüren bir adama musallat etti!”²

Şakik b. Sevr Sedusi de Sıffin'de Rabîa kabilesine hitaben şöyle diyordu: “Ey Rabîa grubu! Eğer sizden biri yaşarken Ali öldürülürse hiçbir mazeretiniz olmayacaktır.”³

Yezit'in ölümünden sonra Kûfe halkı Benî Ümeyye'nin buradaki temsilcisini sürdürdüler ve birini yöneticileri yapmak istediler. Halktan bazıları Ömer b. Sad'ın yönetici olmasını istedi. Mesudi'nin naklettiğine göre bu sırada Hemdan kadınları, Kehlan, Ensar, Rabîa ve Neha, büyük mescitte toplandılar. Bir taraftan İmam Hüseyin (a.s)'e ağlarken bir taraftan da “Ömer b. Sad'ın, Hüseyin'i öldürdüğü yetmedi, bir de bizim başımıza mı geçmek istiyor” diyorlardı. Bu sözlerle halkı ağlattılar ve insanların, Ömer b. Sad'dan vazgeçmek zorunda kalmasını sağladılar.⁴

1– Mesudi. –a.g.e, c.3, s.59.

2– a.g.e, s.60.

3– Belazuri. Ensabü'l-Eşraf, Menşurat-ü Müesseseti'l-A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, h.1394, c.2, s.306.

4– Mesudi. –a.g.e, s.98,99.

Yirmi Birinci Dersin Özeti

Emir'el-Müminin (a.s)'in Şiileri ve dostları çoğunlukla Kahtani kabileler ve Yemenlilerdi. Hz. Peygamber (s.a.a)'in ashabı arasında da Hz. Ali (a.s)'nin taraftarları daha çok aslı Yemenli olan Ensar'dandı. İmam Hüseyin (a.s) dostları da Beni Haşim ve Gaffarlı birkaç kişinin haricinde Yemenliydiler. Bunun tersine Kureyş eşrafı ve büyükleri Ali (a.s) ve Hanedanının düşmanı olmuşlar ve aralarında Hz. Ali (a.s)'yi sevenler çok az olmuştur. Yemenli kabileler arasında da Hemdan ve Rabia kabileleri Şiilikte öncü olmuşlardır.

Yirmi Birinci Ders Soruları

- 1-Kabilelerin hangi taifesi arasında Şiilik revaçta olmuştur?
- 2-Yemen kabileleri arasında hangi kabileler Şiilikte öncü olmuşlardır?

ALTINCI BÖLÜM ŞİİLİK İÇİNDEKİ FIRKALAŞMALAR

Yirmi İkinci Ders

Şiilik İçindeki Fırkalaşmalar

Şia fırkalarının en önemlileri hicri birinci ve ikinci asırda ortaya çıkmıştır. Şia'da ikinci asırdan sonra önemli bir bölünme olmamıştır. Bu yüzden din-mezhep uzmanları İmam Rıza (a.s)'nın imametini inanan Katiyye ve İsna Aşeriyye olarak adlandırılan İmamiyye Şiilerinin karşısındakilere, Vakıfıyye demişlerdir. Katiye, İmam Rıza (a.s) ve İmam Mehdi (a.s)'ye kadar gelen bütün imamlara inanırlar.¹ Hicri ilk asırda 61 yılına, yani İmam Hüseyin (a.s)'in şahadetine kadar Şia'da bir bölünme olmamıştır. Ama Şehristani, Hz. Ali (a.s)'nin zamanında baş gösteren ve Gulat olan Sebeiyye fırkasını Şia'dan ayrılan bir fırka olarak bilmektedir.² Aslında İbn-i Sebe diye birinin varlığı da şüphelidir.³ Rical-i Keşşî'nin dediğine göre, Hz. Ali (a.s)'nin zamanında bir grup Gulat vardı. Hz. Ali (a.s) onlara tövbe etmelerini emretmiş, tövbe etmedikleri için de idam edilmişlerdir.⁴

İmam Hasan (a.s) ve İmam Hüseyin (a.s)'in Müslümanlar arasında seçkin bir makamları vardı ve Peygamber-i Ekrem (s.a.a)'in biricik nesli sayılıyorlardı. Şiilerin yanında Müslümanların geneli de onları hilafete en layık kimseler olarak kabul ediyorlardı. Bu iki seçkin insanın zamanında imamet konusunda herhangi bir şüphenin

1- Şehristani. El-Milel-u ve'n-Nihel, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razi, Kum, h.ş.1364, c.1, s.150.

2- a.g.e, s.155.

3- Bkz. El-Askeri, es-Seyyit Murtaza. Abdullah b. Seba ve Esatir-u Uhra, altıncı baskı, h.1413-1993, c.2, s.328,375.

4- Şeyh Tusi. İhtiyar-u Marifeti'r-Rical, Müesseset-ü Âli'l-Beyt li-ihyai't-Turas, Kum, h.1404, c.1, s.325.

olmaması ve hiçbir bölünmenin ortaya çıkmaması bu yüzdendir. Biz Şiilikteki fırkalaşmaların imam Hüseyin (a.s.)'in şahadetinden sonra gerçekleştiğine şahit olmaktadır. Bu fırkalar şunlardır:

Keysaniyye: Muhammed Hanefiyye'nin imametine inananlar.

Zeydiyye: Zeyd b. Ali'nin imametine inananlar.

Navusiyye: İmam Sadık (a.s.)'ın gaybete çekildiğine ve Mehdi olduğuna inananlar.

Fetehiyye: İmam Sadık (a.s.)'ın oğlu Abdullah Efteh'in imametine inananlar.

Sumeytiyye: İmam Sadık (a.s.)'ın diğer oğlu Muhammed Dîbac'ın imametine inananlar.

İsmailiyye: İmam Sadık (a.s.)'ın oğlu İsmail'in imametine inananlar.

Tufeyye: İmam Sadık (a.s.)'ın, Musa b. Taffi'nin imametini tavsiye ettiğine inananlar.

Akmasiyye: İmam Sadık (a.s.)'ın Musa b. İmran Akmas'ın imametini tavsiye ettiğine inananlar.

Yermaiyye: İmam Sadık (a.s.)'ın Yerma b. Musa'nın imametini tavsiye ettiğine inananlar.

Temimiyye: İmam Sadık (a.s.)'ın Abdullah b. Sad Temimi'nin imametini tavsiye ettiğine inananlar.

Cudiyye: İmam Sadık (a.s.)'ın imamet hususundaki halefinin Ebi Cude isminde biri olduğuna inanlar.

Yakubiyye: İmam Musa b. Cafer (a.s.)'in imametini inkâr edenlerdir. Onlara göre imamet İmam Sadık (a.s.)'ın evlatlarından başkasında da olabilir. Önderleri Ebu Yakup adında biridir.

Memtura: İmam Kazım (a.s.)'ın imametinde duranlara denir. Biz, "İmam Kazım dünyadan gitmiş midir, yoksa gitmemiş midir bilmiyoruz" demişlerdir.¹

Vakıfiyye: İmam Kazım (a.s.)'ın ölmediğine, kıyamete kadar da ölmeyeceğine inananlardır.²

Bu fırkalardan bazıları daha küçük fırkalara da ayrılmışlardır. Örneğin Keysaniyye, Muhammed Hanefiyye'nin imametinde ikiye ayrılır. Bazıları, Muhammed Hanefiyye'nin imam Hüseyin (a.s.)'den sonra imam olduğuna inanıyorlardı. Diğer grupsa Muhammed Hanefiyye'nin, babası Hz. Ali (a.s.)'den sonra imam olduğunu söylüyordu. İmameti, oğlu Ebu Haşim'e atfettikten sonra da gruplaşmaktaydılar. Bir grup, Ebu Haşim'in, Muhammed b. Ali Abbasi'nin imametini tavsiye ettiğine inanıyordu. İkinci grup, Ebu Haşim'in kardeşi Ali b. Muhammed Hanefiyye'nin imametini tavsiye ettiğine inanıyordu. Üçüncü grup Ebu Haşim'in yeğeni Hasan b. Ali'yi halefi yaptığını söylemekteydi. Dördüncü grup da Ebu Haşim'in, Abdullah b. Amr Kindi'nin imametini tavsiye ettiğine inanmaktaydı.³ Zeydiyye de üç ana gruba ayrılmaktadır.

Carudiyye:⁴ Peygamber-i Ekrem (s.a.a)'den sonra Hz. Ali (a.s.)'yi hilafete layık bilenlerdir. Hz. Peygamber (s.a.a)'in Hz. Ali (a.s.)'yi ismen (bizzat şahsını) değil de vasıflarıyla tanıttığına inanmaktadırlar. Halkın, onu tanıma hususunda yeteri kadar çaba sarf etmeyerek Ebu Bekir'i seçtiklerine ve bu işle küfrana girdiklerine inanırlar.

Süleymaniyye:⁵ İmametın şura sistemiyle tayin olacağına inanırlar. Daha faziletli olan dururken faziletli olanın imametini kabul eder, bu

1- İbn-i Meysem el-Behrani, Meysem b. Ali. En-Necat fi'l-Kiyamet fi Tahkik-i Emri'l-İmamet, Mecmeü'l-Fikri'l-İslami, Kum, birinci baskı h.1417, s.172,174.

2- Şehristani. -a.g.e, s.150.

3- Şehristani. -a.g.e, s.131,135.

4- Onlar Ebi'l-Carud Ziyad b. Ebi Ziyad'ın ashabıydı. Bu yüzden onlara Carudiyye denmiştir.

5- Önderleri Süleyman b. Cerir adında biriydi. Bundan dolayı onlara Süleymaniyye denmiştir.

yolla Ebubekir ve Ömer'in hilafetini ispat ederler. Hz. Ali (a.s.)'yi seçmedikleri için ümmetin hata yaptığına ve hatalarının günah haddine ulaşmadığına inanmaktadırlar. Osman'ı da tekfir etmektedirler.

Butriyye:¹ Bunların inançları da tıpkı Süleymaniyye gibidir. Ancak Osman konusunda farklı düşünmektedirler.²

İsmailiyye fırkası da üçe ayrılır:

Birinci fırka İmam Sadık (a.s.)'tan sonraki imamın oğlu İsmail olduğuna, onun ölmediğine ve vaat edilmiş Mehdi olduğuna inanır.

İkinci fırka, İsmail'in öldüğüne, İmamet'in oğlu Muhammed'e geçtiğine inanırlar. Onlara göre Muhammed gâiptir, zuhur edecek ve yeryüzüne adaleti hâkim kılacaktır.

Üçüncü fırka da tıpkı ikinci fırka gibi Muhammed b. İsmail'in İmametine inanırlar.

Aralarındaki fark da Muhammed'in öldüğüne ve İmamet'in onun neslinde süreceğine inanmalarıdır.³

Tabi bu fırkaların çoğunun ömrü kısa olmuştur. Onlara fırka demek çok zordur. Bunlar önderlerinin ölümüyle yok olan gruplardır. Siyasi-toplumsal arenada iz bırakamamışlardır. Bu fırkaların arasında üç fırka, Keysaniyye, Zeydiyye ve İsmailiyye; birinci, ikinci ve üçüncü asırlarda var olmuşlardır. Elbette İsmailiyye ikinci yüzyılda ve İmam Sadık (a.s.)'ın şahadetinden sonra Şia'dan ayrılrsa da hicri üçüncü asrın yarısına kadar varlık gösterememiş, deyim yerindeyse imamları gözlerden uzak yaşamışlardır.⁴

Keysaniyye, Hicri birinci asırda, İmamiyye Şialarından sonra ve Zeyd'in kıyamına kadar en etkin Şia fırkasıydı. Keysaniyye, Muhtar'ın

1- Önderleri Kesir en-Neva el-Ebter'dir. Bu yüzden onun adıyla, Butriyye olarak adlandırılmışlardır.

2- a.g.e, s.140,142.

3- Horasani, Şeyh Muhammed Kerim. Tarih ve Akaid-i Fırka-i Agahaniyye, özetleyen ve düzenleyen: Hüseyin Hasani, Neşr-i el-Hadi, s.2,3.

4- a.g.e, s.43.

kıyamında etkin olmuş ve varlık göstermiştir. Muhtar'ı, Keysani bilmesek de kuvvetlerinin çoğu Keysani mezhebindendi.¹ Bu fırka birinci asrın sonuna kadar siyasi çalışmalar yapmıştır. Bu fırkanın önderi Ebu Haşim Abdullah b. Muhammed Hanefiyye tebliğcileri için ilk defa Dâi ve Hüccet tabirlerini kullanmıştır. Bu tabirler sonraları Abbasiler, Zeydiler ve ismaililer tarafından da kullanılmıştır. Sonraları Abbasiler'in de faydalandığı gizli davetçiler teşkilatını kuran da odur.² Emevi halifesi Süleyman b. Abdülmelik onu bir tehdit unsuru olarak görünce Şam'a davet etti ve zehirledi. Ebu Haşim işinin bittiğini anlayınca Abbasilerden olan amcaoğullarının yanına Hamime'ye gitti. Muhammed b. Ali Abbasi'yi halefi olarak tayin ederek, tebliğcilerini ve güçlerini tanıttı.³ Bundan sonra Abbas oğulları Keysanilerin önderliğini uhdelere aldılar ve faaliyetlerine Horasan'da yoğunlaştılar. Ebu'l-Ferac İsfahani de bu konuda şunları söylemektedir:

"Horasanlılar Ebu Haşim'in, babasının halefi olduğuna, babasının da vasiliği, babası Hz. Ali (a.s)'den miras aldığına inanmaktaydılar. O, Muhammed b. Ali Abbasi'yi, Muhammed b. Ali de oğlu imam İbrahim'i halefi olarak tayin etmişti. Böylece haleflik meselesinin Abbasilerde olduğunu ispat etmektedirler."⁴

Hatta Şehristani Ebu Müslim Horasani'nin de başlangıçta Keysani olduğuna inanmaktadır. Ancak Abbasiler galip olunca, meşruiyetlerini cetleri Abbas'ın Allah Rasulü'nün halefi olduğu temeli üzerine inşa ettiler.

1- Mesudi, Ali b. el-Hüseyn. Murucu'z-Zeheb, Menşurat-u Müesseseti'l-A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, h.1411, c.3, s.91.

2- Muhtaru'l-Leysi, Dr. Sümeýra. Cihadu's-Şia, Darü'l-Ceyl, Beyrut, h.1396, s.87.

3- Ebu'l-Ferac İsfahani. Mekatilü't-Talibiyyin, Menşuratü's-Şerifi'r-Razi, Kum, h.1416, s.124; İbn-ü Abdırabbih Endülüsi, Ahmet b. Muhammed. El-İkdü'l-Ferit, Dar-u İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, h.1409, c.4, s.438.

4- Ebu'l-Ferac İsfahani. -a.g.e, s.123.

Keysanilerin son siyasi-toplumsal izlerini -Cafer Tayyar'ın torunlarından olan- Abdullah b. Muaviye'in kıyamında arayabiliriz. Şehristani bu konuda şöyle diyor:

“Keysanilerden bir grup Abdullah b. Amr Kindi'nin haleflğine inanmaktaydı. Onun yalan söylediğine ve ihanetine şahit olunca Abdullah b. Muaviye b. Abdullah b. Cafer Tayyar'ın imametne inanmaya başladılar... Abdullah b. Muaviye'yle Muhammed b. Ali'nin ashabı arasında imamet konusunda şiddetli bir çekişme vardı.”¹

Keysanilerden sonra siyasi-toplumsal sahnede faal olan fırka Zeydiyye'dir. Zeyd'in kıyamından sonra ortaya çıkmış, Şia'nın en siyasi fırkasıydı. Şia fırkalarının arasında Ehl-i Sünnet temellerine en yakın olanıdır. Örneğin Zeydiyye'nin Butriyye fırkası, Ebubekir, Ömer ve Osman'ın hilafetlerini kabul etmekle beraber, Ayşe, Talha ve Zübeyir'i tekfir etmemekteydiler.² Bu yüzden Ehl-i Sünnet fakihlerinin birçoğu -Zeydi olan- Muhammed Nefs-i Zekiyye'nin kıyamını onaylamıştır.³ Mürcie büyüklerinden Müs'ir b. Kudam, Muhammed Nefs-i Zekiyye'nin kardeşi İbrahim'e mektup yazmış ve Küfe'ye davet etmiştir.⁴ Hanefî mezhebinin imamı Ebu Hanife, Muhammed Nefs-i Zekiyye'nin kıyamına katılmış, halkı ona yardım etmeye teşvik etmiştir.⁵ Sa'd b. Abdullah Eşari Kûmi, Zeydiyye fırkasının Butriyye kolu hakkında, “Onlar Ali'nin velayetini Ebubekir ve Ömer'in velayetiyle karıştırmışlardır”⁶ demiştir. Özellikle usul-u din (akait) konusunda Mutezile'yi, fıkhıhtaysa Ebu Hanife'yi takip etmekteydiler. Az bir kısmı da Şafii'ydi.⁷

1- Şehristani. -a.g.e, s.135.

2- a.g.e, s.142.

3- Ebu'l-Ferac İsfahani. Mekatilü't-Talibiyyin, Menşuratü's-Şerifi'r-Razi, Kum, h.1416, s.247.

4- a.g.e, s.314.

5- a.g.e.

6- Eşari, Sa'd b. Abdullah. El-Mekalat ve'l-Fırak, Merkez-i intişarat-i ilmi ve Ferhengi, Tahran, ikinci baskı, h.1360, s.10.

7- Şehristani. El-Milel-ü ve'n-Nihel, Menşuratü's-Şerifi'r-Razi, Kum, h.ş.1364, c. 1, s.143.

Genel manada Şii olan Zeydi mezhebi Ehl-i Sünnet inançlarıyla fazla çelişmemekteydi. Bu yüzden Muhammed Nefs-i Zekiyye ve kardeşi İbrahim'in kıyamı gibi Zeydiler tarafından gerçekleştirilen bazı kıyamlara bir kısım Ehl-i Sünnet âlimi ve büyüğü de katılmıştır. Şiilerin Zeydi kıyamlara katılmalarının sebebi bu kıyamların Alevi liderlerinin, Masum imamlar tarafından görevlendirildiklerine inanmış olmaları olabilir. Yine onların etrafından dağılmalarının sebebi de aslında böyle olmadığını anlamış olmalarından kaynaklanabilir. Sonunda bu önderlerin etrafında sadece Zeydiler kalmıştır. Örneğin Mesudi, Muhammed Nefs-i Zekiyye'nin kardeşi İbrahim b. Abdullah'ın sonunda, Zeydilerden dört yüz kişiyle kaldığını ve bu grubun da savaşta onunla birlikte öldürüldüğünü yazmıştır.¹

Siyasi-toplumsal sahnede faal ve etkin olan üçüncü fırka İsmailiyyedir. Bu fırka hicri ikinci yüzyılın ikinci yarısında Şia'dan ayrılmıştır. Ancak hicri üçüncü asrın sonuna kadar toplumda varlık gösterememiş, önderleri hicri 296 yılına, yani Übeydullah Mehdi'nin –Fas'taki ilk Fatımi halife- zuhuruna kadar gözlerden uzak yaşamamışlardır. Bu yüzden bu fırkanın geçirmiş olduğu varlık ve gelişim merhaleleri gizli kalmıştır. Üçüncü asırda yaşayan Nevbahti, onların ilk çıkışlarını Gulat ve Ebi'l-Hitap'la ilişkilendirmiştir.²

Akaitlerinde belirsizlik hâkimdir. Mesudi bu konuda şöyle yazıyor:

"Şia, Mutezile, Mürcie, Havaric gibi çeşitli fırkaların mütekellimleri fırkalar ve muhaliflerine reddiye konularında kitaplar yazmışlardır... Ancak onlardan kimse Karamite fırkasının akaidine karşı itirazda bulunmamıştır. Kudame b. Yezit Numani, İbn-i Abdik el-Cürcani, Ebi'l-Hasan Zekeriya el-Cürcani, Ebi Abdullah Muhammed b. Ali b. Er-Rezzam et-Tai el-Kufi ve İbn-i Cafer el-Küllabi gibi onlara reddiye yazanların, yaptıkları açıklamalar da farklılık göstermektedir. Fırkanın

1– Mesudi, Ali b. El-Hüseyn. Murucu'z-Zeheb, Menşurat-u Müesseset'l-A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, h.1411, c.3, s.326.

2– Fıraku'ş-Şia, el-Matbaatu'l-Haydariyye, Necef, 1355-1936, s.71.

mensupları da bu kişilerin anlattığı konuları inkâr etmekte ve onaylamamaktadır.”¹

Bu mesele onların çeşitli yerlerde değişik isimler almalarına sebep olmuştur. Hacı Nizamü'l-Mülk bunun hakkında şöyle yazar:

“Onları her şehir ve vilayette başka bir isimle çağırırlar. Halep ve Mısır'da İsmailî, Kum, Kaşan, Taberistan ve Sebzevar'da Seb'î, Bağdat ve Maverâünnehir'de Karamitî, Rey'de Hulîfî, İsfahan'da...”²

Fatîmî devletinin kurulmasından önce İsmailîlerin siyasi alandaki çalışmaları çok azdı. Daha çok tebliğ, insan kazanma ve yetiştirme üzerine yoğunlaşmışlardı. Bu yüzden Muhammed b. İsmail, Abdullah b. Muhammed, Ahmet b. Abdullah ve Hüseyin b. Ahmet gibi İsmailî önderlerin; Rey, Nehavend, Demavent bölgesi, Suriye, Cibâl Kandeher, Nişabur, Deylem, Yemen, Hemedan, İstanbul ve Azerbaycan gibi bölgelere gittiklerine şahit olmaktayız. Onlar davetçi ve tebliğcilerini bu bölgelere dağıtmışlardır.³

Bu konumu dikkate alarak Karamitiler kendilerini İsmailiyye'ye mensup saymışlar ve öyle yaygın bir şekilde çalışmışlardır ki, Abbasiler Onların çıkardığı kargaşayı bastıramamışlardır.⁴

Hicrî 296 yılında Fatîmî devleti İsmailî mezhebi esasınca Fas'ta şekillenerek İslam topraklarının geniş bir kısmını Abbasiler'in yönetiminden çıkarmışlardır.

1– Et-Tenbih ve'l-İşraf, Darü's-Sâvi li't-Tab-i ve'n-Neşr-i, ve't-Telif, Kahire, s.341.

2– Siyasetname, intişarat-i ilmi ve Ferhengi, Tahran, h.1364, s.311.

3– Bkz. Caferiyan, Resul. Tarih-i Teşeyyü der İran ez Ağaz ta Karn-i Heftom-i Hicrî, Sazman-ı Tebliğat-ı İslami, Kum, beşinci baskı, 1377, s.207,209.

4– Mesudi, Ali b. El-Hüseyin. Murucu'z-Zeheb, Menşurat-u Müesseseti'l-A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, birinci baskı, h.1411, m.1991, c.4, s.297.

Yirmi İkinci Dersin Özeti

Şia'nın en önemli fırkaları ilk iki asırda meydana gelmiştir. İkinci asrın bitmesinden sonra önemli kopuş yaşanmamıştır. Bu yüzden Vakıfiyye'nin karşısında İmam Rıza (a.s)'nın imametine inanan İmamîlere, Kat'ıyye ve İsna Aşeriyye (On iki İmam Şiaları) demişlerdir. İmam Hasan (a.s) ve İmam Hüseyin (a.s) döneminde onların seçkin makamından dolayı Şia'da hiçbir gruplaşma meydana gelmemiştir. Aslında din ve mezhep tarihiyle ilgili kitaplarda geçen fırkaların çoğuna, fırka demek çok zor. Bunlar liderlerinin ölümüyle yok olan gruplardır. Ama siyasi ve toplumsal sahnede var olmuş fırkalar Keysaniyye, Zeydiyye ve İsmailiyye'dir.

Yirmi İkinci Ders Soruları

- 1-Şia'da önemli fırkalaşmalar hangi süreç içinde gerçekleşmiştir?
- 2-Hangi fırkalar siyasi ve içtimai arenada kendini göstermiştir?
- 3- Zeydiyye usul ve fıkhıta hangi yolu takip etmekteydi?

YİRMİ ÜÇÜNCÜ DERS

Şia'da Bölünmelerin Sebepleri

On iki imamın mübarek isimleri Allah Resulü'nden nakledilen hadislerde yer almış ve ilk Şiiler, o saygın insanları görmeden önce isimleriyle aşına olmuşlardı. Hz. Peygamber (s.a.a)'in vefalı dostu Cabir b. Abdullah şöyle naklediyor: "Ey iman edenler! Allah'a, Peygamber'e ve sizden olan emir sahiplerine itaat edin"¹ ayeti nazil olduğunda Allah Resulüne şöyle arz ettim: Ey Allah'ın Resulü! Allah ve Resulünü tanıyor ve itaat ediyoruz. Peki, Allah'ın onlara itaati, kendisine ve size itaat etmekle eşdeğer kıldığı emir sahipleri kimdir? Hazret şöyle buyurdu: "Emir sahipleri benim haleflerim ve benden sonraki önderlerdir. Onların ilki Ali b. Ebi Talip'tir, sonra Hasan(a.s), Hüseyin (a.s) ve Ali b. El-Hüseyin (a.s). Sonra Tevrat'ta Bâkır olarak meşhur olan Muhammed b. Ali (a.s)'dir ve sen onu göreceksin. Onu gördüğünde selamımı ilet. Sonra Sadık, Cafer b. Muhammed (a.s), Musa b. Cafer (a.s), Ali b. Musa (a.s), Muhammed b. Ali (a.s), Ali b. Muhammed (a.s), Hasan b. Ali (a.s), sonra -adı benim adım, künyesi künyem olan- oğludur (imam Mehdi). O dünyanın doğusunu ve batısını fethedecek olan kişidir. Uzun bir süre gaybette yaşayacaktır. Halk gaybetinin uzunluğu yüzünden onun imametinde şekke kapılacak. Ancak Allah'ın, kalplerini imanla halis kıldığı kişiler müstesna..."²

Cabir Mescidü'n-Nebi'de oturur ve şöyle derdi:

"Ey Bâkire'l-İlm nerdesin?" Halk Cabir sayıklıyor dediğindeyse Cabir, "hayır sayıklamıyorum. Peygamber-i Ekrem (s.a.a) bana şöyle bildirmiştir: Benim hanedanımdan adı benim adım ve bana benzeyen

1— Nisa(4) 59.

2— Pişvai Mehdi. Şahsiyyetha-yi İslami-yi Şia, intişarat-i Tevhit, Kum, 1359, s.63, Tefsir-i Safi'den nakille, c.1, s.366; Kemalü'd-Din ve Tamami'n-Ni'me, c.1, s.365, Tahran, Farsça çevirisiyle.

bir adamı göreceksin. O ilmi yarar (en ince ayrıntılarını ortaya çıkarır)."¹

Masum imamlar (a.s) burhan ve açık mucizelerle hakkaniyetlerini ispat ediyorlardı. Buna rağmen bir dizi sebep ve etkenden dolayı bazı Şiiler bu meselede şüpheye kapılmışlar ve dosdoğru yoldan sapmışlardır. Bu etkenleri şöyle açıklayabiliriz:

1- Baskı

Hicri kırk yılından sonra Hz. Peygamber (s.a.a) hanedanına ve takipçilerine yönelik baskıcı ve şiddetli sıkıntı dönemi başladı. Bunun sebebi Şiilerin imamlarıyla irtibat kuramamalarını ve yeteri kadar tanımamalarını sağlamaktı.

Birinci asrın ikinci yarısında, hicri 72 yılından ve Şia karşıtı olan İbn-i Zübeyr'in yenilgiye uğramasından sonra Haccac b. Yusuf, yirmi yıl Irak ve Hicaz'a hâkim oldu. Şiilere şiddetli bir şekilde baskı yaptı, öldürdü, zindana attı, Irak ve Hicaz'dan dağılmalarını sağladı.² İmam Seccad (a.s) kendisini gizliyor ve Şii öğretilerini dua kalıbında beyan ediyordu. Keysaniyye fırkası bu dönemde şekillenmiştir.

İmam Bâkır (a.s) ve İmam Sadık (a.s) kısmen özgür olmuşlar ve Şii temelleri ve öğretilerini yayabilmişlerdir. Ancak Mansur Abbasi tahta yerleşince, Şiilere yönelmiş, İmam Sadık (a.s)'ın şahadet haberi kendisine ulaşınca Medine valisine mektup yazmış ve İmam Sadık (a.s)'ın halefini tespit ederek başını vurmasını istemiştir. İmam Sadık (a.s) beş kişiyi halefi olarak bırakmıştı. Ebu Cafer Mansur (halife) Muhammed b. Süleyman, Abdullah, Musa ve Hamide.³ İmam Kazım (a.s) ömrünün büyük bir kısmını zindanda geçirdi. O Hazret'i ilkönce, Musa Hadi Abbasi zindana göndermiş ve bir müddet sonra serbest bırakmıştır. Harun, İmam'ı dört defa tutuklatmış ve Şiilerle

1– Şeyh Tusi. İhtiyar-u Marifeti'r-Rical (Rical-u Keşşi), Müessesetü-âli'l-Beyt li-İhyai't-Turas, Kum, h.1404, c.1, s.218.

2– Zeyn Amuli, Muhammed Hüseyin. Şia der Tarih, çev. Muhammed Rıza Atai, İntişarat-i Astan-i Kuds-i Rezevi, birinci baskı, h.ş.1375, s.120.

3– Tabersi, Ebu Ali Fazl b. Hasan. Alamu'l-Vera, Müesseset-ü Âli'l-Beyt li-İhyai't-Turas, Kum, 1417, c.2, s.13.

görüştmesini engellemiştir.¹ Şiiler avare olmuşlar ve öndersiz kalmışlardı. Böylece ortam İsmaili ve Fetehi tebliğciler için uygun bir hale gelmiştir. Bu dönemde Şiilerin şüphelerini giderecek kimseler yoktu. Abbasi hükümetinin İmam Kâzım (a.s.)'ın çalışmalarını kontrolü ve casuslukları öyle bir yere varmıştı ki, Hazret'in yeğeni Ali b. İsmail amcasının aleyhinde ihbarda bulunmaktaydı.²

Evet, bu dönemde Şiilerin çoğu İmam Kâzım (a.s.)'ın yaşayıp yaşamadığını bilmiyorlardı. Yahya b. Halit Bermeki şöyle diyordu:

“Ben Rafizilerin dinini ortadan kaldırdım. Zira onlar dinin İmamsız hayatta kalamayacağını ve güçlü olamayacağını zannediyorlardı. Oysa bu gün İmamlar (a.s.)'ının yaşayıp yaşamadığını bilmiyorlar.”³

Hazret şehit olduğu zaman Şiilerden hiç biri orada değildi. Güya Vakıfiyye'nin, o Hazret'in şahadetini inkâr etmesine bu mesele sebep olmuştur. Oysa mali konular Vakıfiyye'nin çıkmasında daha etkili olmuştur. Evet, Masum İmamlar (a.s) sürekli Abbasiler'in kontrolü altındaydılar. Hatta İmam Hadi (a.s) ve İmam Askeri (a.s)'yi Samerra askeri karargâhında yaşamak zorunda bırakmışlardı. Bu iki saygın şahsiyeti yakın gözetim altında tutmak için böyle yapmışlardı. İmam Askeri (a.s)'nin şahadetinden sonra halefini (İmam Mehdi) tespit etmek için İmam Akeri (a.s)'nin eşlerini ve hizmetçilerini tutukladılar. Hatta Cafer b. Ali (Cafer Kezzap), kardeşi İmam Askeri (a.s)'nin aleyhinde çalışmalar yapıyordu. Bu yüzden Gulat inancı Nusayriyye, Muhammed b. Nusayr Fihri tarafından yayıldı. Bir grup Cafer'in yanında yer almış ve o imamet iddiasında bulunmuştur.⁴

1– Muzaffer, Muhammed Hüseyin. Tarihü's-Şia, Menşurat-ü Mektebet-i Basireti, Kum, tarihsiz, s.47.

2– Ebu'l-Ferac İsfahani. Mekatilü't-Talibiyyin, Menşuratü's-Şerifi'r-Razi, Kum, 1416, s.414.

3– Zeyn Amuli, Muhammed Hüseyin. –a.g.e, s.123.

4– Şeyh Tusi. İhtiyar-u Marifeti'r-Rical (Rical-i Keşşi), Müesseset-ü Âl-i Beyt li-ihyai't-Turas, Kum, h.1404, c.2, s.805.

2-Takiyye

Takiyye, canla ilgili bir korku söz konusu olduğunda gerçeğin hilafına hareket etmektir. Şia bunu İslam dini ve önceki dinlere uyararak, din ve akıl yoluyla ispat etmektedir. Bu cümleden olmak üzere Âl-i Firavun'un içindeki mümin, Firavun ve adamlarının korkusundan imanını gizlemiştir. Allah Resulü (s.a.a)'nın ashabından Ammar, işkenceden ve müşriklerin eziyetinden dolayı takiyye yapmış ve İslam'ı inkâr etmiştir. Ağlayarak Hz. Peygamber (s.a.a)'in yanına geldiğinde Allah Resulü şöyle buyurmuştur:

“Eğer bir daha seni işkenceye maruz bırakırlarsa yine aynısını yap.”¹

Şiiler her zaman azınlıkta olduklarından dolayı varlıklarını korumak için takiyye ediyorlardı. Bu yöntem şiiilik ekolünün korunmasını sağlamıştır. Doktor Sümeyra Muhtarü'l-Leysi Hanım da bu konuda şöyle yazmaktadır:

“Şia hareketinin devamlılığındaki etken takiyye ve gizli davettir. Bu, Şia'nın genç hareketinin Abbasi halifelerinin ve valilerin gözlerinden uzak olgunlaşmasını sağlamıştır.”²

Ama diğer taraftan takiyye Şia'da bölünmelerin sebeplerinden biri olmuştur. Zira Şiiler, zamanın zorba güçlerinin korkusundan inançlarını gizliyordu. Hatta imamlar dahi böyle yapıyordu. Masum imamlar (a.s) aşırı baskılardan dolayı bir nevi imametlerini açıklamaktan sakınıyorlardı. İmam Rıza (a.s) ve birkaç Vakıfî arasında geçen konuşma bu konuyu açıkça gözler önüne sermektedir. Vakıfî mezhebinden olan Ali b. Ebi Hamza, İmam Rıza (a.s)'ya “babana ne oldu” diye sordu. İmam, “vefat etti” cevabını verdi. İbn-i Ebi Hamza, “kendisinden sonra halefi olarak kimi bıraktı” diye sordu. İmam, “beni” dedi. İbn-i Ebi Hamza, “şimdi sen itaat edilmesi farz olan İmam mısın” diye sordu. İmam, “evet” dedi. İbn-i Sirac ve İbn-i Mekari (Vakıfîlerden iki kişi), “baban bunu senin için mi belirledi” diye sorunca İmam şöyle buyurdu: “Yazıklar olsun size! Beni tayin etti

1– Emin, Seyyit Muhsin. A'yanü's-Şia, Darü't-Tearif li'l-Matbuat, Beyrut, tarihsiz, c.1, s.199.

2– Cihadü's-Şia, Darü'l-Ceyl, Beyrut, h.1394, s.394.

demem gerekmiyor. Acaba siz benim Bağdat'a gidip, Harun'a "Ben itaat edilmesi farz olan imamım dememi mi istiyorsunuz? Allah'a yemin ederim ki benim böyle bir görevim yok." Bunun üzerine İbn-i Ebi Hamza, "Sen babalarından hiç birinin izhar etmediğini izhar ediyorsun" dedi. İmam şöyle buyurdu: "Allah'a yemin ederim ki, atalarımın en üstünü, yani Allah Resulü, kendisine Allah'ın yakın akrabalarını korkutmasıyla ilgili emrini belirten ayeti nazil olduğunda izhar etmiştir."¹

İmam Bâkır zamanında o Hazret'in, bir sorunun cevabında takiyye yapması, Şiilerden bir grubun Hazret'in imametine olan inançlarından vazgeçmelerine ve Zeydiyye'nin Butriyye koluna katılmalarına sebep olmuştur.²

Diğer taraftan halktan bazıları takiyyenin faydasını anlamıyor, Masum İmamlar (a.s)'ı, imametlerini izhar etmediklerinden dolayı hatalı buluyorlardı. Başka bir tabirle ileri gitmekte ve ifrat etmekteydiler. Bu, Zeydiyye mezhebinin ortaya çıkmasında etkili bir sebep olmuştur. Bu yüzden baskılar ve sıkıntılar azaldığı, ortam müsait olduğu ve Masum İmamlar (a.s) (hakkı ispat etmek için) delillerini ortaya koyabildiklerinde Şia'da bölünmeler azalmıştır. İmam Sadık (a.s) döneminde Emeviler ve Abbasiler arasındaki çekişmenin uygun bir fırsat oluşturması, İmamın özgürce hareket edebilmesinden dolayı, bölünmelerin çok az olduğuna şahit olmaktadır. Ancak o Hazret'in şahadetinden sonra güçlü Abbasi halifesi Mansur'un baskı ve zorbalığı hâkim olmuş, Navusiyye, İsmailiyye, Hitabiyye, Karamite, Sumeytiyye ve Fetehiyye fırkaları ortaya çıkmıştır.³

İmam Rıza (a.s) zamanında ortam yine müsait oldu. Hatta Harun zamanında o Hazret kısmen özgürdü. Bu dönemde Abdurrahman b. Haccac, Rufae b. Musa, Yunus b. Yakup, Cemil b. Derrac, Hammad b.

1- a.g.e, s.763.

2 Eşari Kumi, Sa'd b. Abdullah, el-Mekalat-u ve'l-Firak, Merkez-i İntişarat-ı İlmî ve Ferhengi, Tahran, s.75.

3- a.g.e, s.79.

İsa gibi Vakıfı önde gelenleri inançlarından dönmüş ve Hazret'in imametine inanmışlardır.

Yine o Hazret'in şahadetinden sonra İmam Cevat (a.s) yaş itibariyle küçük olmasına rağmen İmam Rıza (a.s)'nın çabaları ve oğlunu halefi olarak tanıtmıştı. Şia'da bölünmeler çok az olmuştur.

3-Makam Hırsı ve Dünya Sevgisi

Baskı hâkim olup, Masum İmamlar (a.s) Şiiliğin esasını ve Şiilerin canını korumak için takıyye yaptıklarında, Şia saflarında yer alan ama dine inancı olmayan, fırsatçı, makam düşkünü insanlar bu durumdan yararlanmışlardır. İmam Sadık (a.s) kendisine hadislerdeki ihtilaf hakkında soran ashabından birine cevaben şöyle buyurmuştur:

“Bir grup bizim hadislerimizi tevil ederek dünya ve makama ulaşmayı istemektedirler.”¹

Bu yüzden hicri ikinci asırda ve Şiiliğin yayıldığı ondan sonraki zamanlarda, İmam Sadık (a.s), İmam Kâzım (a.s), İmam Hasan Askeri (a.s)'nin şahadetinden sonra Şiiler arasında böyle fırsatçı ve makam düşkünü insanlar oldukça çoktu. Maddiyat ve makam hırsları yüzünden fırkalar çıkarıyorlardı. İmam Bâkır (a.s)'dan sonra, Mugayre b. Sait, İmam olduğunu, İmam Seccad (a.s) ve İmam Bâkır (a.s)'ın kendisini tavsiye ettiklerini iddia etti. Bundan dolayı taraftarları Mugayriyye olarak adlandırıldı.

İmam Sadık (a.s)'ın şahadetinden sonra Navusiyye ve Hitabiyye fırkaları ortaya çıktı. Bu fırkaların önderleri halkı çekmek için İmam Sadık (a.s) ile oğlu İsmail'in adından yararlandılar. İbn-i Navus, Navusiyye fırkasının lideridir. Onlar İmam Sadık (a.s)'ın ölümünü inkâr ettiler ve onu Mehdi zannettiler. Hitabiyye, İmam Sadık (a.s)'ın oğlu İsmail'in ölümünü inkâr ettiler. Liderleri de kendilerini bu iki büyük şahsiyetten sonraki İmam olarak tanıttılar.²

1– Şeyh Tusi. İhtiyar-u Marifeti'r-Rical (Rical-i Keşşi), Müesseset-ü Âli'l-Beyt li-İyâi't-Turas, Kum, h.1404, c.1, s.374.

2– a.g.e, s.80.

Maddi sebeplerle fırka kurulmasının zirvede olduğu dönem İmam Kâzım (a.s.)'ın şahadetinden sonradır. İmam Kâzım (a.s.)'ın ashabından Yunus'un naklettiğine göre, Ebu'l-Hasan İmam Kâzım (a.s.) şehit olduğunda naiplerinin her birinde büyük miktarda para ve mal vardı. Bu yüzden İmam Kâzım'da durmuşlar ve o Hazret'in vefatını inkâr etmişlerdir. Örneğin Zeyyat Kandi Enbari'nin tasarrufunda yetmiş bin dinar, Ali b. Hamza'da ise otuz bin dinar vardı. Yunus şöyle diyor:

“Ben bu durumu gördükten, hakikat benim için açığa çıktıktan ve Hz. Rıza (a.s.)'nın imametini öğrendikten sonra gerçekleri anlatmaya ve halkı o Hazret'e davet etmeye başladım. Bunun üzerine o iki kişi bana adam göndererek şöyle dediler: “Neden halkı Rıza'nın imametine davet ediyorsun? Eğer istediğin paraysa biz seni zengin ederiz” ve bana on bin dinar teklif ettiler. Ama ben kabul etmedim. Onlar bana öfkeleniler ve düşmanlıklarını ilan ettiler.”¹

Sa'd b. Abdullah Eşari'de şöyle diyor: “İmam Kâzım'ın (a.s.) şahadetinden sonra Hesmeviyye fırkası İmam Kâzım (a.s.)'ın ölmediğine, tutuklanmadığına, gaybette olup, beklenen Mehdi olduğuna inandı. Liderleri Muhammed b. Beşir, Yedinci İmamın onu halefi olarak tayin ettiğini, yüzüğünü, halkın din ve dünya işlerinde ihtiyaçları olan her şeyi ona bağışladığını, iradesinde olan her şeyi ona bıraktığını ve onu yerine geçirdiğini iddia ediyordu. Buna göre o, İmam Kâzım (a.s.)'dan sonraki İmamdır. Muhammed b. Beşir öleceği zaman oğlu Semî b. Muhammed'i yerine geçirdi ve ona itaati İmam Kâzım'ın zuhuruna kadar farz etti. Halka, Allah yolunda bağışlamak istedikleri her şeyi Semî b. Muhammed'e vermelerini söyledi. Bunlar Memture olarak adlandırılmaktadır.”²

4- Zayıf Karakterli İnsanların Varlığı

Şiilerin arasında zayıf karakterli insanlar vardı. Bunlar İmamlar'dan gördükleri kerametlere akıl yetiremiyor ve haddi aşıyorlardı (guluv). Masum İmamlar (a.s.) da bu inançla (gulat) şiddetli bir şekilde

1- Zeyn Amuli, Muhammed Hüseyin. –a.g.e, s.123; Şeyh Tusi'nin Gaybet'inden nakille, s.46.

2- Eşari Kummi, Sa'd b. Abdullah. –a.g.e, s.91.

savaşmışlardır. Keşşi'nin naklettiğine göre Basra sakini siyah derili yetmiş kişi Cemel Savaşından sonra Ali (a.s) hakkında haddi aşmıştır.¹ Makam düşkünü ve fırsatçı insanlar da halkın bu durumundan yararlanıyordu. Bu tür zaafı olanları yoldan çıkarıp kendi çıkarları doğrultusunda faydalıyorlardı. Hitabiyye fırkasının kurucusu Ebi'l-Hitap, İmam Sadık (a.s)'ı Allah'ın kendisinde hulûl ettiği peygamber olarak tanıtıyor, kendisini de İmam ve onun halefi olarak gösteriyordu.² İmamı Zaman (a.f)'ın gaybet-i suğrasında da İbn-i Nusayr ilk olarak kendisini ahkâmın yayılmasında, malların toplanmasında kendisini bap ve İmam'ın vekili olarak tanıtmış, sonra peygamberlik iddiasında bulunmuş, en sonunda işi ilahlığını iddia noktasına getirmiştir.³ Takipçileri de onu kabul ediyordu. Belki de o takipçilerinin bu durumunu bildiği için böyle iddialarda bulunmuştur. Esasen Gulat fırkaları böyle yerlerde ortaya çıkmıştır.

Masum İmamlar (a.s)'ın Gulat Akımıyla Savaşı

Tarih boyunca Şia'yı tehdit eden unsurların en önemlilerinden biri haddi aşanlar (Gulat) ve onların inançlarının Şiilerle ilişkilendirilmeye çalışılmasıdır. Şia muhalifleri ve düşmanları sürekli onları İmamları hakkında haddi aşmakla gulatlıkla itham etmişlerdir. Bizim buradaki niyetimiz gulatın çeşitli fırkalarını beyan etmek, onların görüş ve inançlarını açıklamak olmayacaktır. Elbette bütün gulat fırkalarının müşterek noktasının, İmamlar hususunda haddi aşmaları ve onları ilahlık makamına kadar yüceltmeleri olduğuna dikkat etmek gerekir. Gulatın Müslümanlar arasındaki varlığı iç etkenlerden ziyade dış

1– Emire'l-Müminin (a.s) Cemel Savaşından çıktıktan sonra siyah derili yetmiş Basra sakini Hazret'in huzuruna vardı. o Hazret'le kendi dillerinde konuştular. Hz. Ali (a.s)'de onlara kendi dillerinde cevap verdi. Onlar Hz. Ali (a.s) hakkında haddi aştılar. Ali (a.s) onlara, "Ben Allah'ın kulu ve mahlûkuyum" dedi, kabul etmediler ve "Sen, Osun" dediler. Bunun üzerine Hz. Ali (a.s) tövbe etmelerini istedi. Ancak tövbe etmediler. Bu yüzden Hz. Ali (a.s) onları idam etti. (Şeyh Tusi. ihtiyar-u Marifeti'r-Rical (Rical-i Keşşi), Müesseset-ü Âli'l-Beyt li-ihyai't-Turas, Kum, h.1404, c.1, s.325.

2– Şehristani. Kitabü'l-Milel ve'n-Nihel, Menşuratü'ş-Şerifi'r-Razi, Kum, c.1, s.160.

3– Şeyh Tusi. –a.g.e, c.2, s.805.

faktörlerin sonucudur. İslam düşmanları direk ve yüz yüze karşı koyarak İslam'a zarar veremedi. İslam, onların topraklarını ele geçirdi ve düşmanları yenilgiye uğrattı. Bu yüzden onlar, İslam'a içerden darbe vurmayı amaçlamışlardır. Böylece İslam'ın ilk esasını hedef aldılar. Hâkim olan siyasi mekanizma da Şiilerin ve Peygamber Ehl-i Beyt'inin taraftarları arasında böyle kişilerin olmasına karşı isteksiz değildi. Çünkü bu durum gulat inancını Şiilerle ilişkilendirerek, Ehl-i Beyt takipçilerini haddi aşan ve Müslümanların zümresinden çıkmış kimseler olarak tanıtmalarına olanak sağlıyordu.

Gerçi bu akım Hz. Ali (a.s)'nin hilafeti döneminde başlamış, bir grup zayıf inançlı insan o Hazret hakkında ifrat düzeyine varan bir inanca kapılmıştı. İnançlarından dönmedikleri için de Hz. Ali (a.s) tarafından idam edildiler.¹ Abdullah b. Seba asılsız ve sahte bir şahsiyettir. Bu ismi ilk dile getiren tarihçi Taberi'dir. Taberi de, İbn-i Seba masalını Seyf b. Ömer'den nakletmiştir. Rical âlimleri Seyf b. Ömer'in çok yalancı olduğunda ittifak etmişlerdir.² Masum imamlar (a.s) sürekli bu meseleyle yüz yüze kalmış ve şiddetli bir şekilde savaşmışlardır. Sürekli onlara lanet etmişler ve halkı bu tehlikeye karşı uyarmışlardır. Şiilere onlarla oturup kalkmalarını ve irtibat kurmalarını yasaklamışlardır.³ İmam Sadık (a.s) Mugire b. Sait, Beyan, Said Nehdi, Haris Şami, Abdullah b. Haris, Hamza b. Ammar Berberi ve Ebu'l-Hitap gibi haddi aşanların isimlerini zikrederek lanet etmiştir.⁴ Bunlar, Masum imamlar (a.s)'ın lanetinden dolayı dert ve eleme maruz kalmışlar, çok kötü bir şekilde can vermişlerdir. İmam Rıza (a.s) şöyle buyurmaktadır:

"Bennan, İmam Seccad (a.s)'a yalan isnat ediyordu. Allah kılıcın keskinliğini ona tattırdı. Mugire b. Sait, İmam Bâkır (a.s)'a yalan isnat ediyordu. O da kılıcın keskinliğini tattı. Muhammed b. Beşir, Ebu'l-Hasan İmam Kâzım (a.s)'a yalan isnat etmişti. O da kılıçla yok oldu.

1- Şeyh Tusi. -a.g.e, c.1, s.325.

2- Bkz. El-Askeri, es-Seyyid Murtaza, Abdullah b. Seba ve Esatir-u Uhra, altıncı baskı, 1413-1992, c.2, s.328,375.

3- Şeyh Tusi. -a.g.e, c.2, s.586.

4- a.g.e, s.577.

Ebu'l-Hitap, Ebu Abdullah imam Sadık (a.s)'a yalan isnat etti, kılıçla öldürüldü. Bana yalan isnat edense Muhammed b. Furat'tır."¹

İmam Hasan Askeri (a.s)'nin dönemi gulat akımının hızla yayıldığı dönemlerdendir. Bu yüzden o Hazret, gulatın lider ve önderlerinden sayılan Kasım b.Yaktinî, Ali b. Haske Kummi, İbn-i Bâbâ Kummi Fehrî, Muhammed b. Nuseyr Nümeyri ve Faris b. Hatem Kazvini'ye lanet etmiştir.²

Bu yüzden Kum gibi Şia yerleşim bölgelerinde gulat karşıtı bir hava hâkim olmuş, haddi aşanların burada yaşamalarına izin verilmemiştir. Bu sebeple İbn-i Davut Hüseyin b. Abdullah Muharrer'in biyografisinde şöyle demiştir: "Onun haddi aşmakla (guluv) itham edilenlerle birlikte Kum şehrinden uzaklaştırıldığı nakledilmiştir."³

İbn-i Hazm'ın naklettiğine göre imam Kâzım (a.s)'ın çocuklarından Ebu'l-Hasan Muhammed b. Ahmet, üçüncü asrda Azerbaycan bölgesinde yaşıyordu ve orada iyi bir saygınlığı vardı. O gulat fırkalarının davetçilerine karşı sert muamelede bulunuyordu. Öyle ki bu onu öldürmeleri için ortam hazırlamalarına sebep oldu. Sonunda İbn-i Ebî's-Sâc'ın kölesi Müflih, Azerbaycan valisini onu öldürmeye zorlamıştır.⁴

1– a.g.e, s.591.

2– a.g.e, s.805.

3– Rical-i İbn-i Davut, Menşuratü'r-Razî, Kum, s.240.

4– Cemheret-ü Ensabi'l-Arap, Beyrut, birinci baskı, .1403, s.63.

Yirmi Üçüncü Dersin Özeti

On iki İmamın mübarek isimleri Peygamberimiz'den ulaşan hadislerde belirtilmiş ve Şiiler onları görmeden önce isimlerini öğrenmişlerdi. Ancak bir dizi sebep ve etken, bazı Şiilerin ikilemde kalıp dosdoğru yoldan sapmalarına sebep olmuştur. Bu sebep ve etkenler:

1-Sıkıntılı dönem: Hicri kırk yılında Emevilerin yönetime gelmesinden sonra çok sıkıntılı bir dönem başladı. Bu durum Abbasiler döneminde de aynı minval üzere olmuştur. Bu da Şiilerin, İmamları'nı yeteri kadar tanıyamamalarına sebep olmuştur.

2-Takiyye: Bu bir taraftan Şiilik mektebinin korunmasını sağlasa da, öte taraftan bazı İmamlar (a.s)'ın dahi şartlar dolayısıyla imametlerini açıklamaktan sakınmaları Şia'da bölünmenin sebeplerinden biri olmuştur.

3- Makam hırsı ve dünya sevgisi: Her daim fırsatçı insanlar Şia saflarına girmişler ve Şiilere yönelik baskı ortamlarından yararlanarak kendi menfaatleri doğrultusunda fırkalar icat etmişlerdir.

4- Zayıf kişilikli insanların varlığı: Şiiler arasında bulunan bazı zayıf şahsiyetli insanlar İmamlar'dan bir keramet gördüklerinde hayranlıkları, aşırılık yapmalarına sebep olmuştur. Gulat meselesi Şia'yı tehdit eden önemli tehlikelerden biri olagelmıştır. Masum İmamlar (a.s) her zaman bunlara karşı büyük savaşlar vermişler ve halkı bu tehlikeye karşı uyarmışlardır.

Yirmi Üçüncü Ders Soruları

1-Şia'da fırkalaşmanın sebebi nedir?

2-İmamlar, gulat akımıyla nasıl savaşmışlardır?

YEDİNCİ BÖLÜM ŞİA’NIN İLMİ MİRASI

YİRMİ DÖRDÜNCÜ DERS

Şia’nın İlmi Mirası

Mukaddes İslam dininde kitap yazmanın önemi herkesçe bilinen bir gerçektir. Zira ilim ve bilimin naklolması için gerekli yollardan biri yazmaktır. Arap toplumu İslam’dan önce bu nimetten çok az yararlanmaktaydı. Okuma yazma bilenlerin sayısı çok azdı.¹ Ancak peygamberlikten ve vahyin nazil olmasından çok kısa bir süre sonra Kur’an ayetlerini öğrenmek, öğretmek için Kur’an ayetlerini yazma ve kitabet meselesinin gerekliliği hissedildi. İbn-i Hişam şöyle naklediyor: “Ömer b. Hattap Müslüman olmadan önce kız kardeşi Fatıma Bint-i Esed ve kocası Sait b. Zeyt Müslüman olmuştu. Gizlice ve gözlerden uzak Habbab b. Eret, Sahife adı verilen bir kitap üzerinden onlara Taha suresini öğretiyordu.”² Resul-i Ekrem (s.a.a), Medine’de de yazma bilenlerden bir grubu vahyi yazmak için seçti. Emire’l-Müminin Ali (a.s) sürekli vahiy kâtiplerinden olması, Peygamber-i Ekrem’in muhkem, müteşabih, nesh eden ve nesh olan ayetleri her zaman ona açıklamasının yanı sıra, Allah Resulü’nden istifade ile helal-haram, ahkâm-sünnet-farz ve halkın dünya ve ahirette ihtiyaç duyduğu konuları ihtiva eden “Sahife-i Camia” adlı bir kitap yazmıştı.³ Bunun yanında diyatla¹ ilgili Sahife ve Feraiz adındaki kitaplar da Hazret’e atfedilmektedir.²

1– İbn-i Haldun, Abdurrahman b. Muhammed. Mukaddime, Dar-u İhyai’t-Turasi’l-Arabî, Beyrut, h.1408, s.417.

2– İbn-i Hişam. Es-Siretü’n-Nebeviyye, Darü’l-Marife, Beyrut, tarihsiz, c.1, s.344.

3– Neccaşi, Ahmet b. Ali. Fihrist-i Esmâ-i Müsennifi’ş-Şia, Müessesetü’n-Neşri’l-İslami et-Tabiu li-Cemaati’l-Müderrisin, Kum, h.1407, s.360; Tabersi.

Sahabelerden bir kısmı da Peygamber-i Ekrem (s.a.a)'in söz ve hadislerinden bir kısmını toplamışlar ve buna da Sahife demektedirler. Buhari, Ebu Hüreyre'den şöyle nakleder: "Ben Peygamber (s.a.a)'in ashabı arasında herkesten daha çok hadis naklediyorum. Ancak Abdullah b. Amr hariç. Zira o, Peygamber'den duyduğu her şeyi yazıyordu, fakat ben yazmadım."³ Ancak Hz. Peygamber (s.a.a)'in vefatından sonra ikinci halife hadis yazılmasını yasakladı.⁴ Bu durum hicri birinci asrın sonunda Ömer b. Abdülaziz'in bu yasağı kaldırmasına kadar sürdü. O, Ebubekir b. Hazm'a mektubunda Allah Resulü (s.a.a)'nın hadislerini yazmasını söyledi.⁵ Bu durum ikinci asrın ilk yarısının sonuna kadar pratiğe dökülmedi. Zira Gazali'nin naklettiğine göre Ehl-i Sünnet arasında ilk hadis kitabı yazarları olan İbn-i Cerih, Muammer b. Raşit, Malik b. Enes, Süfyan Sevrî⁶ ikinci asrın ikinci yarısına ait olup, sırasıyla 150, 152, 179 ve 161 yıllarında vefat etmişlerdir. Ancak hadis yazımı Şia içerisinde duraksamamıştır. Selman Farisi, Ebuzer Gaffari ve Ebu Rafi Kıpti gibi büyük Şii sahabeler kitap ve telif alanında öncü olmuşlardır. İbn-i Şehraşub şöyle diyor: "Gazali İslam dünyasında yazılan ilk kitabın İbn-i Cerih'in, tefsirlerin etkileri ve harfleri hakkındaki kitabı olduğuna inanıyor. Bu mesele Mekke'de Mücahit ve Ata'dan naklolmuştur. Onun kitabından sonra Yemen'de Muammer b. Raşit Sanani'nin kitabı, sonra da Medine'de Malik b. Enes'in Muvatta'sı, ondan sonra da Süfyan Sevrî'nin Camia'sıdır. Ancak doğrusu İslam dünyasında

İ'lamü'l-Vera bi-Elamü'l-Hüda, Müesseset-ü Ali'l-Beyt li-ihyai't-Turas, Kum, birinci baskı, h.k.1417, c.1, s.536.

1- Diyat, diyet kelimesinin çoğulu olup İslam fıkında bir bapıdır. Çev.

2- Şeyh Tusi, Muhammed b. El-Hüseyin. Tehzibü'l-Ahkâm, Mektebetü's-Saduk, birinci baskı, 1376-1418, c.1, s.338,342.

3- Sahih-i Buhari, Darü'l-Fikr li't-Tabaat-i ve'n-Neşr-i ve't-Tevzi, Beyrut, c.1, s.36.

4- Haydar, Esed. El-İmamu's-Sadık ve'l-Mezahibü'l-Erbaa, Darü'l-Kütübü'l-Arabî, Beyrut, üçüncü baskı, h.1403, c.1, s.544.

5- Sahih-i Buhari, Darü'l-Fikr li't-Tabaati ve'Neşr-i ve't-Tevzi, Beyrut, c.1, s.33.

6- İbn-i Şehraşub. Mealimü'l-Ulema, Menşuratü'l-Matbaati'l-Haydariyye, Necef, h.1380, s.2.

yazılan ilk kitap Kur'an'ı toplamasından dolayı Emire'l-Müminin (a.s.)'e aittir. Hz. Ali (a.s.)'den sonra Selman Farisi, Ebuzer Gaffari, Esbeğ b. Nebate, Ubeydullah b. Ebi Rafi, kitap yazmışlardır. Onlardan sonra da İmam Zeyne'l-Abidin (a.s.), Sahife-yi Kâmile-yi Seccadiye'yi telif etmiştir.”¹

İbn-i Nedim de Şia arasındaki ilk telifin hicri ilk asra ait olduğuna inanmaktadır.² Şia'nın Allah Resulü'nden nakledilen eserleri telif ve toplamasındaki öncülüğüne dikkatle Zehebi, Eban b. Tağlib'in biyografisinde şöyle demiştir:

Eğer Eban b. Tağlib gibi insanların güvenilirliği Şii olmalarından dolayı reddedilirse, Peygamber'e ait olan eser ve hadislerin çoğu yok olur.”³

Bu yüzden Ehl-i Sünnetin ilk fakih ve muhaddisleri özellikle dört mezhep imamları bazen vasıtaıyla da olsa İmam Sadık (a.s.)'tan yararlanmalarının yanında, sürekli Şii muhaddislerin de öğrencisi olmuşlar ve onlardan hadis almışlardır.⁴

Hicri ilk üç asırda Şiilerin yazmış oldukları kitapların sayısı hakkında Vesail kitabının yazarı şöyle demektedir:

“Masum İmamlar (a.s.)'ın asrında yaşayan âlimler ve muhaddisler Emire'l-Müminin (a.s.)'den, İmam Hasan Askeri (a.s.)'nin zamanına kadar 6600 kitap yazmışlardır.”⁵

Bu dönemde Şiiler edebiyat, lügat, şiir, Kur'an ilimleri, tefsir, hadis, fıkıh metodolojisi, kelam, tarih, siyer, rical, ahlak gibi çeşitli ve o günün bilim dallarında birçok çalışma, yazı ve eser bırakmışlardır. Birçok bilimde de öncü olmuşlardır. Şii şair Ebü'l-Esved Dueli, nahiv

1– a.g.e.

2– El- Fihrist, Darü'l-Marifeti li'l-Matbuat-i ve'n-Neşr, Beyrut, tarihsiz, s.307.

3– Zehebi. Mîzanü'l-İtidal, Darü'l-Fikr li't-Tabaat-i ve'n-Neşr-i ve't-Tevzi, Beyrut, tarihsiz, c.1, s.4.

4– İbn-i Ebi'l-Hadid. Şerh-u Nehci'l-Belağa, Dar-u İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, c.1, s.18.

5– Şeyh Hür el-Amili, Muhammed b. El-Hasan. Vesayilü's-Şia, el-Mektebetü'l-İslamiyye, Tahran, altıncı baskı, 1367, c.20, s.49.

ilminin kurucusudur.¹ O (yanlışla düşülmesinin önüne geçmek için) Kur'an-ı Kerim'in bazı harflerinde noktalama işareti metodunu bulmuştur.² Müslümanların ilk lügat kitabı Şii bilginlerinden olan³ Halil b. Ahmet'in, yazdığı Kitabü'l-Ayn'dır.⁴ Hz. Peygamber (s.a.a)'in hayatı ve gazveleri ile ilgili ilk kitabı, İbn-i İshak yazmıştır. İbn-i Hacer, onun Şia olduğuna tanıklık etmektedir.⁵

Konuları genel olarak ele aldıktan sonra şimdi de Şia ekolünün esas ve köklerini dikkate aldığımızda kendine has meşrebi olduğunu gördüğümüz hadis, fıkıh ve kelam ilimleri hakkında kısaca açıklamada bulunacağız.

Hadis

Hadis ve sünnet, Kur'an'dan sonra İslam fıkının ikinci kaynağı olup, Masumlar (a.s)'ın söz, fiil ve sükûtundan ibarettir. Ehl-i Sünnet, hadisi sadece Hz. Peygamber (s.a.a)'in söz, fiil ve sükûtuyla sınırlamaktadır. Ancak Şia Masum İmamlar (a.s)'ın söz, fiil ve sükûtunu da hüccet (delil) olarak bilmekte, hadisin bir cüzü saymaktadırlar.⁶

Şimdi imamlar (a.s)'ın dönemindeki hadis eserlerini, dört merhaleyi ihtiva eden dört gurup altında inceleyeceğiz:

Birinci Grup

Neccâşî'nin görüşüne göre Şia'nın birinci grup hadis yazarları şunlardır: Ebu Rafi Kutbî, Ali b. Ebi Rafi, Rabîa b. Sümei, Süleym b.

1– İbn-i Nedim. –a.g.e, s.61.

2– Bestani. Dairatü'l-Mearif, Darü'l-Marife, Beyrut, tarihsiz, c.1, s.788.

3– El-Erdebili el-Ğarevi, e-Hairi, Muhammed b. Ali. Camiü'r-Ruvat, Menşurat-ü Mektebet-i Ayetullahi'l-Uzma el-Maraşî en-Necefi, Kum, h.k.1403, c.1, s.298.

4– İbn-i Nedim. –a.g.e, s.63.

5– İbn-i Hacer Askalani. Tahrir-ü Takribi't-Tehzib, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, birinci baskı, 1417-1997, c.3, s.211,212.

6– Şehit Sani, Şeyh Zeynüddin. Zikra's-Şia fi Ahkami's-Şeria, taşbaskı, s.4; er-Riaye fi İlmi'd-Diraye, Şehit Sani, Menşurat-ü Mektebet-i Ayetullahi'l-Uzma el-Maraşî en-Necefi, birinci baskı, h.1408, s.50, 52.

Kays Hilalî, Esba b. Nebate Mücaşîi, Ubeydullah b. Hür Cufî.¹ Bunlar, Emire'l-Mümin (a.s)'in, imam Hasan (a.s) ve imam Hüseyin (a.s)'in ashabıdır.

İkinci Grup

Bazı araştırmacıların görüşüne göre imam Seccad (a.s) ve imam Bâkır (a.s)'ın ashabı arasında on iki kişinin telif ettiği kitap bulunmaktadır.² Bunların arasından Eban b. Tağlib'e değinebiliriz. Eban'ın Masum İmamlar (a.s)'ın yanındaki makamı çok büyüktü. İmam Bakır (a.s) ona şöyle buyurmuştur:

“Medine mescidinde otur ve fetva ver. Zira ben şiilerim arasında senin gibilerin olmasından mutluluk duyuyorum.”³

Neccaşi şöyle diyor:

“Eban b. Tağlib -Allah ona rahmet etsin- Kur'an, fıkıh, hadis, edebiyat, lügat ve nahiv gibi çeşitli ilim dallarında öncülerdendi.” Eban, bu alanlarda kitaplar yazmıştır. Tefsir, Garibü'l-Kur'an ve Kitabü'l-Fezail bu cümledendir.⁴ Ebu Hamza Sümali de bunlardandır. İmam Sadık (a.s) onun hakkında şöyle buyurmuştur: “Ebu Hamza kendi zamanında tıpkı Selman (Selman Farisi) gibiydi.”⁵

1– Ricalü'-Neccaşi, Müessesetü'n-Neşri'l-İslami et-Tabiat-ü li-Camiatü'l-Müderresin, Kum, h.k.1407, s.4,9.

2 Bu on üç kişi şunlardır: Berdû'l-Eskaf, Sabit b. Ebi Safiyye Ebu Hamza Sümali, Sabit b. Hürmüz, Bessam b. Abdullah Sirafi, Muhammed b. Kays Beceli, Hacer b. Zaide Hadrami, Zekeriya b. Abdullah Feyyaz, Ebu Cehm Kufî, Hüseyin b. Süveyir, Abdülmümin b. Kasım Ensarî, Abdülğaffar b. Kasım Ensarî ve Eban b. Tağlib. Bkz. Rabbani Şirazi, Abdürrahim. Mukaddime-yi Vesayilü's-Şia, Mektebet-i İslami, Tahran, altıncı baskı, h.k.1403.

3– Neccaşi, Ahmet b. Ali. Fihrist-ü Esmâ-i Müsennifi's-Şia, Müessesetü'n-Neşri'l-İslami li-Cemaati'l-Müderresin, Kum, 1407, s.10.

4– a.g.e, s.11.

5– a.g.e, s.115.

Kitab-u Nevadir, Kitab-u Züht ve Tefsir-u Kur'an, onun kitaplarındandır.¹

Üçüncü grup

İmam Sadık (a.s) asrı İslam toplumunda ilimlerin olgunlaştığı ve ilerlediği dönemlerden biridir. Diğer taraftan Şiiler de nispeten özgürdü. Şeyh Müfit'in dediğine göre İmam Sadık (a.s)'ın öğrencileri arasında güvenilir olanların sayısı 4000 kişiye ulaşmaktadır.² İmam Rıza (a.s)'nın ashabından Hasan b. Ali b. Veşşa, Kûfe mescidinde, hepsi de İmam Sadık (a.s)'tan hadis nakleden 900 kişi gördüğünü söylemiştir.³ Bu yüzden Hazret'in sorulara verdiği cevaplar, "Asıl" adını alan 400 kitapta toplanmıştır.⁴ Bu kitaplardan ayrı olarak İmam Sadık (a.s)'ın öğrencileri ve ashabı çeşitli ilim ve dallarda da kitaplar yazmışlardır.

Dördüncü Grup

İmam Sadık (a.s)'tan sonra olan bu dönemde birçok hadis kitabı yazılmıştır. Mesela İmam Rıza (a.s)'nın ashabından olan Hüseyin b. Sait Kufî otuz adet hadis kitabı yazmıştır.⁵ İmam Rıza (a.s)'nın asabından olan Muhammed b. Ebi Ümeyr doksan dört, İmam Rıza (a.s) ve İmam Cevat (a.s)'ın ashabından olan Safvan ibn-i Becelî otuz kitap yazmıştır. Bu kitaplar genellikle "Cami" adıyla belirtilmektedir. Sikatü'l-İslam Küleynî, Şeyh Saduk ve Şeyh Tusi gibi son kuşak hadis kitabı müellifleri kitaplarının oluşmasında onların kitaplarından yararlanmışlardır.

1- İbn- Şehraşub. Mealimu'l-Ulema, Menşuratü'l-Matbaati'l-Haydariyye, Necef, h.1380, s.30.

2- Şeyh Müfit. El-İrşat, çev. Muhammed Bâkır Saidî Horasanî, Kitapforuşi-yi İslamiyye, Tahran, ş.1375, s.525.

3- Neccaşi. -a.g.e, s.39,40.

4- İ'lamü'l-Vera bi-E'lamü'l-Hüda, Müesseset-ü Âli'l-Beyt li-ihyai't-Turas, Kum, birinci baskı, h.k.1417, c.1, s.535.

5- İbn-i Şehraşub. Mealimü'l-Ulema, Menşurat-ü Matbaati'l-Haydariyye, Necef, h.k.1380, s.40.

Yirmi Dördüncü Dersin Özeti

Mukaddes İslam dininde kitap telifinin önemi herkesçe bilinen bir gerçektir. Vahyin inmesiyle birlikte bunları yazma ihtiyacı duyuldu ve bir grup vahiy kâtibi olarak tanındı. Emir'el-Mümin (a.s)'in ve Peygamber ahabından bir grup Hz. Peygamber (s.a.a)'in hadislerini toplamışlar ve buna Sahife demişlerdir. Ehl-i Sünnet arasında ilk hadis kitapları ikinci yüzyılının ikinci yarısına tekabül eder. Çünkü ikinci halife Ömer hadislerin yazılmasını yasaklamıştır. Ancak bu yasak Şiiler arasında etkili olamamış ve Selman Farisi, Ebuzer Gaffari ve Ebu Râfi Kıpti gibi sahabeler bu alanda ilk eser verenlerdir. Şiiler, İmam Hasan Askeri (a.s)'nin zamanına kadar 6600 kitap yazmışlardır. Şiilerin, İmamlar (a.s)'ın zamanında, hadis alanındaki eserlerini dört grup altında inceliyoruz. Birinci grup: Emir'el-Mümin (a.s)'in İmam Hasan (a.s) ve İmam Hüseyin (a.s)'in ahabı. İkinci grup: İmam Seccad (a.s) ve İmam Bâkır (a.s)'ın ahabı. Üçüncü grup: İmam Sadık (a.s)'ın ahabı. Dördüncü grup: İmam Kazım (a.s), İmam Rıza (a.s), İmam Cevat (a.s), İmam Hadi (a.s), İmam Hasan Askeri (a.s)'nin ahabları.

Yirmi Dördüncü Ders Soruları

- 1-Hz. Peygamber (s.a.a)'in zamanında Kur'an yazımı nasıldı?
- 2-Acaba Hz. Peygamber (s.a.a)'in ahabı o Hazret'in hadislerini de yazıyorlar mıydı?
- 3-Ehl-i Sünnet arasında ilk hadis kitabı yazarları hangi döneme aittir?
- 4-Şiiler arasında kitap yazma hususunda ilk adımı kimler atmıştır?
- 5-İmam Hasan Askeri (a.s)'nin zamanına kadar Şiiler tarafından kaç tane kitap yazılmıştır?
- 6-İlk grup Şia muhaddisler hangi İmamlar'ın ahabındandırlar?
- 7-İmam Sadık (a.s) zamanında hadis yazımı nasıldı?
- 8- Cami' adı altındaki hadis kitapları hangi zamana aittir?

YİRMİ BEŞİNCİ DERS

Fıkıh İlmi

İnsanın gerek Allah gerekse diğer insanlarla olan ilişkilerinin tamamı için geçerli olan bir takım kurallar bulunmaktadır. Bu kuralları öğreten bilim dalıysa fıkıhtır. İslam kanunları ilahîdir ve Allah'ın istek ve iradesinden beslenirler. Tabi Allah'ın iradesi de sadece antlaşmaya yönelik ve itibari bir durum olmayıp tekvini, hakiki maslahatlar ve fesatlar esasınca ortaya çıkar. Resul-i Ekrem (s.a.a) Allah tarafından gönderilmiştir ve hükmü Allah'ın hükmüdür. "O arzusuna göre konuşmaz. Sözü ancak vahiydir".¹ "Ey inananlar, Allah'a, Peygamber'e ve içinizden emredecek kudret ve liyakate sahip olanlara itaat edin."² ayeti esasınca Peygamber (s.a.a)'in gerçek halefleri olan emir sahiplerine itaat etmek, Allah'a ve Resule itaatle aynı mesabede zikredilmiştir. Çünkü Masum imamlar (a.s)'ın sözleri de vahiyden başka bir şey olmayıp tıpkı Peygamber (s.a.a)'in sözleri gibi itaat edilmesi farz olan sözlerdir.

Sahabe ve Tabiin Asrında Fıkıhın Durumu

Hız. Peygamber (s.a.a)'in vefatından sonra İslam'ın hakiki seyrî değişmiş, halk Peygamber (s.a.a)'in hak üzere olan haleflerinden uzaklaşmıştı. Bunun sonucundaysa dini meselelerde, Peygamber ahabına müracaat ediyorlardı. Elbette bir grup sahabe bu işe öncülük etmiştir. İbn-i Sa'd'ın dediğine göre Ebu Bekir, Ömer ve Osman'ın hilafeti döneminde Ali, Abdurrahman b. Avf, Muaz b. Cebel, Übeyy b. Ka'b ve Zeyd b. Sabit fetva veriyorlardı.³ Gerçi Masum imamlar (a.s) ve İbn-i Abbas, Ebu Saîd Hudrî gibi bir kısım Şîa büyüğü, fakih ve dini kanunları bilen insanlar olarak umurun ve Ehl-i Sünnetin yöneldiği ve müracaat ettiği kimselerdir.⁴

1– Necm (53) suresi/3,4.

2– Nisa (4) suresi/59.

3– İbn-i Sa'd. Et-Tabakatü'l-Kübra, Dar-u İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, birinci baskı, 1410, c.2, s.267.

4– a.g.e, s.279, 285.

Elbette bu dönemde Şialar, fıkıhla ilgili meselelerle, İslam öğretilerinin genelinde Masum İmamlar (a.s)'a, Ehl-i Beyt önderlerine yönelmişlerdir. Bu yüzden fıkıh ve içtihat bu günkü manasıyla ele alınmamıştır. Ancak sahabe döneminin sona ermesinden sonra tabiinden bir grup, fıkıhta yeni meselelerin ortaya çıkmasından dolayı fıkıh alanında araştırma yapmışlar ve böylece onlara fakih denmiştir. Yedi Medine fakihî bu cümledendir.¹

Şia'da Fıkıhın Durumu

Masum İmamlar (a.s)'ın varlığından dolayı Şiiler arasında fıkıhın durumu farklılık arz etmektedir. Şiiler arasında içtihat Ehl-i Sünnette olduğu gibi yayılmamıştır. Genel olarak Masum İmamlar (a.s)'ın zamanı, gaybet-i suğranın sonuna kadar Şia fıkıhının içtihat için hazırlık ve ortam sağlama dönemi olmuştur.² Masum İmamın varlığı,

1- İbn-i Sa'd şöyle der: Medine'de halkın dini konularda müracaat ettiği, sözlerine güvenilen kimseler şunlardı: Sa'îd b. Müseyyeb, Ebu Bekir b. Abdurrahman, Urve b. Zübeyir, Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe, Kâsım b. Muhammed, Harice b. Zeyd, Süleyman b. Yesar.- a.g.e, s.293.

2- Ayetullah İbrahim Cenneti, Şia fıkıhının İslam'ın doğuşundan bu zamana kadar sekiz dönemi ardında bıraktığını söylemektedir: Birinci dönem: Hz. Peygamber (s.a.a)'ın Medine'ye hicretinden, hicri 11. yıla kadar içtihat ilkelerinin bulunduğu dönemdir. İkinci dönem: Hz. Peygamber (s.a.a)'ın vefatından gaybeti suğranın sonuna kadar süren, içtihadın başlangıç ve ortam hazırlama dönemidir. Üçüncü dönem: Usul kurallarının ve içtihadın müşterek unsurlarının yazıldığı dönemdir. İbn-i Ebi Akil'den (ö.329), Şeyh Tusi'ye (ö.460) kadar sürmüştür. Dördüncü dönem: İctihadın müşterek unsurlarının kaynaklarda uygulanması dönemidir. Şeyh Tusi'den başlar torunlarından İbn-i İdris'e (ö.598 h.) kadar devam eder. Beşinci dönem: İctihatla ilgili konularda kanıt getirmenin yayıldığı dönemdir. İbn-i İdris'ten, Vahit Behbehani (ö.1205 h.) zamanına kadar sürmüştür. Altıncı dönem: İctihadın tekâmül dönemidir. Vahit Behbehani'den Şeyh Ensari'ye kadar (ö.1281 h.) sürmüştür. Yedinci dönem: İctihat konularında derinleşme dönemidir. Şeyh Ensari'den İmam Ruhullah Musevi (k.s) zamanına kadardır. Sekizinci dönem: İctihadın tarzını yenilediği ve olgunluk devresini tamamladığı dönemdir. İmam Ruhullah Musevi (k.s) döneminden başlar. (Edvar-ı İctihat, Sazman-i İntişarat-i Keyhan, birinci baskı, 1372, ikinci fasıldan itibaren).

ilim kapısının açık olması ve imamlar'dan dolayı nassa ulaşılır olması, çoğunlukla zanna (usul terimi itibariyle) yönelik delillere dayanan içtihadı çok ihtiyaç duyulmamaktaydı. Şia fıkhi içtihat temelleri üzerine, ilk defa Küleyni'nin muasırı olan (hicri dördüncü asrın başlarında vefat eden) İbn-i Ebi Akil Ummani tarafından inşa edilmiştir. Sonra (dördüncü asrın ortalarında vefat eden) Muhammed b. Cüneyt İskafi onun yolunu takip etmiş, içtihadın temellerini daha da sağlamlaştırmıştır. Bu ikisi Kadimeyn olarak meşhurdurlar. Şeyh Müfit (ö.413 h.) ve Seyyit Murtaza Alemü'l-Hüda da (ö.436 h.) içtihat konusuna çok büyük katkılar sağlamışlardır. Sonunda nöbeti Şeyh Tusi (ö.460 h.) devraldı. Bu büyük insanın sayesinde Şia fıkhi oldukça bereketlenmiştir. İki muteber hadis kitabı olan Tehzib ve İstibsar'ın yanında fıkıh ve içtihatla ilgili Nihaye, Mebsut ve Hilaf kitaplarını da yazmıştır.

Elbette Masum imamlar (a.s)'ın zamanında fıkıh ve içtihadın asla ele alınmaması gibi bir durum da yoktur. Halk, uzak yerlerde olmaları ve bir takım özel durumlardan dolayı Masum imamlar (a.s)'a ulaşamıyordu. Bu yüzden imamlar (a.s) bu konuda halka yardımcı oluyor, müracaat etmeleri gereken fakihleri tanıyabilmeleri için gerekli olan bilgileri ve kıstasları halka öğretiyorlardı. Böylece onlar bir nevi başlangıç düzeyinde bir içtihatla halka cevap veriyorlardı. Ömer b. Hanzala'nın İmam Sadık (a.s)'a borç ve miras gibi dini meselelerde ihtilafa düşen ve sorunu olan iki Şii hakkındaki sorusuna o Hazret şöyle cevap vermiştir:

“Bizim hadislerimizi rivayet eden, helal ve haramı tanıyan, ahkâmımızı bilen kimseye uyun. Böyle bir insanı size hâkim olarak tayin ediyorum.”¹ Bazen de Masum imamlar, fıkıh ve dinle ilgili konularda Şiilerin müracaat etmeleri için bazı şahısları seçiyorlardı. Şeyh Tusi'nin söylediğine göre Ali b. Müseyyeb İmam Rıza (a.s)'ya şöyle arz etmiştir: “Yol çok uzun olduğu için istediğim zaman yanınıza gelemiyorum. Dinimin hükümlerini kime sorabilirim? İmam, “Din ve dünya konusunda güvenilir olan Zekeriya b. Âdem Kummi'ye” diye

1- El-Hürrü'l-Amili, Muhammed b. El-Hüseyin. Vesailü's-Şia, el-Mektebetü'l-İslamiyye, Tahran, c.18, s.99, Kitabü'l-Kaza Ebbab-u Sıfatü'l-Kâzi, 11. Bab, 1. Hadis.

cevap vermiştir.¹ Yine imam Bâkır (a.s) Eban b. Tağlib'e Medine mescidinde oturmasını ve halk fetva vermesini emretmiştir.²

İçtihadın Doğuşu

Bu dönemde Masum İmamlar (a.s) fıkıh metodolojisi ve içtihat kurallarını öğrencilerine öğretiyorlardı. Bundan dolayı Şii bilim adamları tarafından, Masum İmamlara atfedilen kitaplar yazıldı. Hâşim Hansari'nin Usul-ü Âli'r-Rasûl'ü, Seyyit Abdullah b. Muhammed Rıza'nın Usul-ü Asliyye'si ve Muhammed b. El-Hasan Hürri Amili'nin Fusulü'l-Mühimme'si İmamlar (a.s)'ın fıkıh metodolojisi hakkındaki görüşlerini anlatan kitaplardandır.³

Bazı âlimler rical kitaplarında Masum İmamlar (a.s)'ın ashabını fakihler zümresinde zikretmişlerdir. Neccaşi, Fazl b. Şazan hakkında şöyle diyor: "O,bizim fakih ve mütekellim ashabımızdandır."⁴

İmamlar'ın Fakih Olan Ashabı

Şeyh Tusi on sekiz kişiyi İmam Bâkır (a.s), İmam Sadık (a.s), İmam Kâzım (a.s) ve İmam Rıza (a.s)'nın fakih olan ashabı olarak tanıtmıştır. Onları Eba Cafer (a.s)'ın fakih ashabı, Eba Abdillâh (a.s)'ın fakih ashabı, Eba İbrahim ve Ebe'l-Hasan er-Rıza'nın fakih ashabı olarak zikretmektedir.

Şiiler onların rivayetlerinin doğruluğunda icma eder, Masum İmamlar (a.s)'ın ashabının en fakihleri olduğunu kabul ederler" diye de eklemektedir. Sonra onları üç gruba ayırır. Birinci grup İmam Bakır (a.s)'ın ashabının fakihleridir. Bunlar, Zürrare, Maruf b. Harbud, Büreyd, Ebu Basir Esedi, Fuzeyl b. Yesar ve Muhammed b. Müslim

1- Şeyh Tusi. İhtiyar'u Marifeti'r-Rical, Müesseset-ü Âi'l-Beyt li-ihyai't-Turas, Kum, h.1404, c.2, s.857.

2- Neccaşi, Ahmet b. Ali. Ricalü'n-Neccaşi, Müessesetü'n-Neşri'l-İslami et-Tâbiat-ü li-Cemaati'l-Müderresin, Kum, h.k.1407, s.10.

3- Sadr, Seyyit Hasan. Tesisü's-Şia li-Ulumi'l-İslam, Menşuratü'l-A'lemi, Tahran, tarihsiz, s.310.

4- Neccaşi. -a.g.e, s.307.

Taifi'dir. Zürare içlerinde en fakih olanıdır. Aynı zamanda İmam Sadık (a.s.)'ın ashabından da sayılmaktadırlar.

İkinci grup: İmam Sadık (a.s.)'ın ashabının fakihleridir. Bunlar, Cemil b. Derrac, Abdullah b. Miskan, Abdullah b. Bukeyr, Hammad b. İsa ve Hammad b. Osman'dır.

Üçüncü grup: İmam Kazım (a.s.) ve İmam Rıza (a.s.)'nın ashabının fakihleridirler. Bunlar, Yunus b. Abdurrahman, Safvan b. Yahya, Beyyau's-Sabiri Muhammed b. Ebi Ümeyr, Abdullah b. El-Mugire, Hasan b. Mahbup ve Ahmet b. Muhammed b. Ebi Nasr'dan ibarettir.¹ İbn-i Nedim de Şia fakihlerin haberleri ve yazdıkları kitaplar bölümünde Masum İmamlar (a.s.)'ın ashabının fakih olanlarından bazılarının isimlerini zikrettikten sonra "Bunlar fıkıhı İmamlar'dan rivayet eden şeyhlerdir" demiş, sonra isimlerini zikretmiştir. Buna göre onlar, Salih b. Ebi'l-Esved, Ali b. Gurrab, Ebi Yahya Leys Muradi, Züreyk b. Zübeyr, Ebi Seleme Basri, İsmail b. Ziyad, Ebi Ahmet Ömer b. Er-Razi, Davut b. Ferkad, Ali b. Riab, Ali b. İbrahim Mualla, Hişam b. Salim, Muhammed b. Hasan Attar, Abdülmümin b. Kasım Ensari, Seyf b. Ümeyre Nehai, İbrahim b. Ömer Sananî, Abdullah b. Meymun el-Kaddah, Rabi b. Ebî Müdrîk, Ömer b. Ebi Ziyad Ebzari, Zikar b. Yahya Vasiti, Ebi Halit b. Ömer b. Halit Vasiti, Hariz b. Abdullah Ezdi Secistani, Abdullah Halebî, Zekerîya b. Mümin, Sabit Zurari, Müsenna b. Esed Hayyat, Ömer b. Ezine, Ammar b. Muaviye Dehni Abdi Kufi, Muaviye b. Annar Dehni, Hasan b. Mahbub Surad'dır ve bu fakihlerin her birinin fıkıhta kedine ait bir kitabı bulunmaktadır.²

1- Şeyh Tusi. İhtiyar-u Marifeti'r-Rical (Rical-i Keşşi), Müesseset-ü Âli'l-Beyt li-l-hyâi't-Turas, Kum, c.2, s.507, 376,830.

2- Tusi, Ebi Cafer Muhammed b. El-Hasan b. Ali, el-Fihrist, Darü'l-Marifet-i li't-Tabaati ve'n-neşr, Beyrut, tarihsiz, s.308.

Yirmi Beşinci Dersin Özeti

İnsan davranışlarının tamamı birtakım kurallara dayanmalıdır. Fıkıh ilmi bu kurallardan bahseder. Hz. Peygamber (s.a.a)'ın vefatından sonra insanlar gerçek vasilerden uzaklaşarak ashaba yöneldiler. Sahabe döneminin sona ermesiyle Ehl-i Sünnet arasında bir grup fakih ortaya çıktı. Ancak Masum imamlar (a.s)'ın huzurlarından dolayı fıkıh, Şia içinde farklı bir konuma sahipti ve içtihad o kadar ihtiyaç duyulmamaktaydı. Bu dönemde fıkıh, içtihat için ortam hazırlama görevi üstlenmiştir. İctihat üzere fıkıhsa İbn-i Ebî Akîl döneminde yani dördüncü yüzyılda söz konusu olmuştur. Elbette imamlar'ın zamanında da bir çeşit içtihattan bahsedilmektedir. Masum İmam (a.s)'lar ashaplarına içtihat yolu ve yöntemini öğretirlerken bu bağlamda onlardan gelen bilgileri ihtiva eden usul kitapları kaleme alınmıştır. Şeyh Tûsi; İmam Bâkır (a.s), İmam Sadık (a.s), İmam Kazım (a.s) ve İmam Rıza (a.s)'nın ashaplarından 18 kişiyi imamlar'ın fakih olan ashabi olarak tanıtmaktadır.

Yirmi Beşinci Ders Sorular

- 1-Sahabe zamanında fıkıhın durumu nasıldı ve Şia fıkıhla ilgili meselelerde kime yönelmekteydi?
- 2-Fıkıhın Masum imamlar zamanında Şia arasındaki konumu nasıldı?
- 3-Fıkıhın Şia arasında başlangıcı ne şekilde olmuştur?
- 4-Masum imamlar (a.s)'ın fakih olan ashabi kaç kişiydi?

YİRMİ ALTINCI DERS

Kelam

Kelam ilmi, her Müslüman'ın inanması gereken inançlar topluluğundan bahseden ilim dalıdır. Diğer bir tabirle din usulü hakkında araştırma ve incelemeyi uhdesine alan ilimdir. Din usulündeki ilk ihtilaf, Peygamber-i Ekrem (s.a.a)'in vefatından sonraki fasılasız imamet meselesinde olmuştur. Şehristani bu konuda şöyle diyor:

"İslam'daki en önemli ihtilaf imamette olmuştur. Dinin hiçbir esasında imamet meselesi gibi ihtilaf olmamıştır."¹

Nevbahti de şöyle demektedir:

"Allah Resulü (s.a.a) Rebiü'l-Evvel ayında,² hicretin onuncu yılında, 63 yaşındayken vefat etti. Peygamberliği 23 yıl sürdü... İslam ümmeti üç gruba ayrıldı. Birinci grup Şia adını taşıyordu. Onlar Ali b. Ebi Talip'in şiiyeriydi. Diğer Şia grupları da onlardan ayrılmıştır. İkinci grup, emirlik ve hükümet iddiasında bulunuyordu. Onlar Ensardı. Üçüncü fırka da Ebubekir b. Kuhafe'ye yöneldi ve Peygamber-i Ekrem (s.a.a)'in kimseyi halefi olarak belirlemediğini ve bunu ümmete havale ettiğini söylediler."³

Bu yüzden Şiiler ve diğer Müslümanlar arasında sürekli müzakere ve tartışmalar gerçekleşmiştir. Ama dinin diğer esaslarıyla ilgili ihtilaflar hicri birinci yılın sonları ve hicri ikinci asrın başlarında ortaya çıktı. Şehristani bu konuda şöyle diyor:

"Usulde muhalefet sahabelerin son dönemlerinde başladı. Bu cümleden olmak üzere Mabed el-Cühenî, Gilan el-Dimeşki ve Yunus el-Esvârî kader meselesinde hayır ve şer bidatini çıkardılar. Hasan

1- Şehristani. El-Milel-ü ve'n-Nihel, Menşuratü'ş-Şerifi'r-Razi, Kum, ikinci baskı, h.ş.1364, c.1, s.30.

2- Meşhur olan görüşe göre Allah Resulü (s.a.a) 27 Sefer'de vefat etmiştir.

3- Nevbahti, Ebi Muhammed Hasan b. Musa. Fırakü'ş-Şia, el-Matbaatü'l-Haydariyye, Necef, 1355-1936, s.2,3.

Basri ve Amr b. Übeyd'in öğrencisi olan Vasıl b. Ata da kader meselelerine bir şeyler ekledi."¹

Vaîdiyye, Hariciler, Mürcie ve Cebriyye bu dönemde var olan kelim firkalarındandır. Kelam konuları Vasıl b. Ata'nın Hasan Basri'den ayrılıp Mutezile mezhebini kurmasıyla alevlendi.² Böylece daha çok akli delillere dayanan Mutezile, kendilerine Haşeviyye denen hadis ehlinin karşısında yer aldı. Sonunda hicri üçüncü asrın sonunda Ebu'l-Hasan Eşari, Mutezile ekolünden ayrıldı. Akli çerçeve içinde hadis ehlini savunmaya başladı. Çıkardığı akım Eşari mezhebi adını aldı.³ Bundan sonra Mutezile ilerleyememiş ve sürekli hadis ehli karşısında geri çekilmiştir. Bundan dolayı şu anda Ehl-i Sünnet, kelamda resmi olarak Eşari mezhebine uymaktadır.

Kelamda Müslümanlar arasında en köklü geçmişe sahip olan ekol Şia kelimasıdır. Şiilerin ilk Masum imamı olan Hz. Ali (a.s) tevhit, kaza, kader, cebr, ihtiyar ve Allah'ın sıfatları gibi konularda konuşmuştur. Hz. Ali (a.s)'nin bu konulardaki sözleri Nehcü'l-Belağ'a da toplanmıştır. Ancak Şiilerin, Hz. Peygamber (s.a.a)'in vefatından hemen sonra kelamla ilgili olan imamet meselesi hakkında konuşmaları, Hz. Ali (a.s)'nin hakkaniyetini savunmak içindir.

Şeyh Saduk'un naklettiğine göre Sakife olayını başlatanlara karşı Hz. Ali (a.s)'nin hakkını savunanlar Hz. Peygamber (s.a.a)'in önde gelen ashabından 12 kişiydi. Onlar Sakife olayından birkaç gün sonra Peygamber (s.a.a)'in mescidinde Ebubekir'le münazara etmişler ve Ebubekir onlara cevap verememiştir.⁴ Sonra Ebuzer Gaffari gibi büyük bir sahabe Hz. Ali (a.s)'nin hakkını gasp edenler karşısında susmamış, sonunda Osman tarafından Şam'a ve Rebeze'ye sürgün edilmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.a)'in kuzeni İbn-i Abbas, Hz. Ali (a.s)'nin öğrencisi, Kur'an müfessiri, Şii ekolünün savunucularındandır. Sürekli Hz. Ali

1- Şehristani, -a.g.e, s.35.

2- a.g.e, s.500.

3- a.g.e, s.85,86.

4- Şeyh Saduk. El-Hisal, Menşurat-i Cemaati'l-Müderresin fi'l-Havzati'l-İlmiyye, Kum, h.k.1403, s.461,465.

(a.s.)'nin hakkaniyetini savunurdu. Bu yüzden her zaman "Bizim hakkımızı gasp ettiler" dediği için Ömer'in kınamalarına maruz kalmıştır. Ömrünün sonlarında âmâ olmuştu. Bir gün bir grubun Hz. Ali (a.s.)'ye küfür ettiklerini duydu. Ali ismindeki oğluna "Elimi tut ve beni oraya götür" dedi. Oraya vardıklarında onlara hitaben "Kim Allah'a küfür etti" diye sordu. "Hiç kimse" diye cevap verdiler. "Hanginiz Peygamber'e küfür etti" diye sordu. "Hiç kimse" dediler. "Kim Ali (a.s.)'ye küfür etti" diye sorduğunda, "Biz" diye yanıtladılar. Bunun üzerine şöyle dedi: "Şahit olun. Ben Allah Resulü (s.a.a)'nın şöyle buyurduğunu işittim. "Kim Ali'ye küfür ederse bana (Peygambere) küfür etmiştir. Kim bana küfür ederse, Allah'a küfür etmiştir. Kim Allah'a küfür ederse, Allah onu baş aşağı cehenneme atacak." Sonra döndü ve giderken oğluna "Onlar şu anda ne durumda" diye sordu. Oğlu şu mısraları okudu: Sana kurbanlığın kasabın bıçağına baktığı gibi kızarmış gözlerle bakıyorlardı.

İbn-i Abbas "devam et" dedi. Kaşları çatılmış, çeneleri kırılmış, zellilerin güç sahiplerine baktığı gibi sana bakıyorlardı. İbn-i Abbas,

"yine devam et" dedi. Bunun üzerine oğlu, "artık bir şey söyleyemem" deyince İbn-i Abbas:

*"Dirileri ölüleri için zillet, ölüleri geçmişleri için rezillik sebebidir"*¹ dedi.

Emire'l-Müminin (a.s.)'in ashabından Sasaa b. Suhan, Meysem Tammar, Kumeyl b. Ziyad, Üveys Karanî, Süleym b. Kays, Haris Hemedani ve Esbeğ b. Nebate gibi seçkin şahsiyetler de Hz. Ali (a.s.)'nin hakkını savunmuşlar ve bu konuda Hazret'in düşmanlarıyla münazara etmişlerdir. Ancak kelim ilminde ilk kitap yazanın kim olduğu konusundaysa İbn-i Nedîm ve İbn-i Şehraşub, Ali b. İsmail b. Meysem Tammar'ı Şia kelamında ilk kitap yazan kişi olarak bilmektedirler. O bu konuda İmamet ve istihkak kitaplarını yazmıştır.¹

1- Şirazi, Seyyit Ali Han. Ed-Derecatü'r-Rafia, Menşurat-u Mektebet-i Basireti, Kum, tarihsiz, s.127.

1- İbn-i Nedîm. -a.g.e, s.149; İbn-i Şehraşub. Mealimu'l-Ulema, Menşurat-u Matbaati'l-Haydariyye, Necef, h.1380, m.1961, s.62.

Ancak merhum Seyyit Hasan Sadr, kelam ilminde ilk kitap yazan kişinin İsa b. Ravza olduğuna inanır.¹ Elbette Şia kelamında elimize ulaşan en eski kitap Fazl b. Şazan Nişaburi'nin (ö.260 h.) el-İzah kitabıdır. O İmam Hadi (a.s) ve İmam Hasan Askeri (a.s)'nin ashabındandı.

İmam Sadık (a.s) zamanında kelam ilmi de diğer ilimler gibi çok ilerlemiş, Hz. Sadık (a.s)'ın Hişam b. Hakem, Hişam b. Salim, Mümin Tak, Faddal b. Hasan ve Cabir b. Yezit Cufi gibi öğrencileri bu ilimde seçkin bir yere ulaştılar. Onlar diğer ekollerin bilim adamlarıyla tartışma ve münazaralar gerçekleştirmişlerdir. Fazl b. Şazan Nişaburi (ö.261 h.) Şia'nın en seçkin mütekellimlerindendi. O, İmam Rıza (a.s), İmam Cevat (a.s) ve İmam Hadi'nin (a.s) huzurlarını derk etti. Kelam, akait ve sapık mezheplerle ilgili alanlarda birçok kitap yazmıştır.²

Hasan b. Nevbahti (ö.310) Şia mütekellimlerdendi. Fıraku's-Şia onun kitaplarındandı.³

1– Tesisü's-Şia li-Ulumi'l-İslam, Menşuratü'l-A'lemi, Tahran, tarihsiz, s.350.

2– Neccaşi. Fihrist-u Esmâ-i Müsennifi's-Şia, Müessesetü'l-İslami li't-Tabaa li-Cemaati'l-Müderresin, Kum, h.1407, s.306.

3– a.g.e, s.63.

Yirmi Altıncı Dersin Özeti

Kelam ilmi, dinin usulü ve itikada dair konuları uhdesine almaktadır. Dindeki ilk anlaşmazlık imamet meselesi olarak kendini göstermiş ve Peygamber Efendimiz (s.a.a)'in vefatından hemen sonra Sakife'nin teşkiliyle ortaya çıkmıştır. Ama temel inançlardaki diğer ihtilaflar hicri birinci yılın sonlarına aittir. Kelamla ilgili bahisler Mutezile mezhebinin temelinin atılmasıyla hararetlenmiştir. Şia'nın kelamı, Müslümanlar arasında en eski geçmişe sahip olan kelam mektebidir. Çünkü imamet hakkındaki kelamla ilgili bahisler, Hz. Peygamber (s.a.a)'in vefatından hemen sonra Hz. Ali (a.s)'nin hakkaniyetini savunmak için başlamıştır. Şia arasında ilk kelam kitabını İsa bin Ravza yazmış ve şu ana kadar ulaşan en eski kelam kitabı da Fazl bin Şazan'ın yazdığı El-izah'tır. Şia kelamı daha çok İmam Sadık (a.s) döneminde gelişmiş ve bazıları bu alanda uzmanlaşmıştır.

Yirmi Altıncı Ders Soruları

- 1-Müslümanlar arasındaki ilk ihtilaf hangi inanç temelinde olmuştur?
- 2-Şia arasında kelam bahisleri hangi zamandan itibaren başlamıştır?
- 3-Şia'nın ilk kelam kitabı kim tarafından yazılmıştır?

SEKİZİNCİ BÖLÜM

ŞİA ŞAİRLERİN ŞİİLİĞİN YAYILMASINDAKİ ÖNEMİ

YİRMİ YEDİNCİ DERS

Şii Şairleri ve Şiirin Yeri

Eski zamanlarda şiir önemli bir yere sahipti. Edebi ve estetik yönünün yanında en önemli tebliğ aracı sayılmaktaydı. Bu günkü basın, radyo ve televizyon gibi kitle iletişim araçlarının işini yapıyordu. Cahiliye dönemindeki Araplar da bu konu göz alıcı bir şekilde kendini göstermektedir. Zira onlar sözlerde fesahat, belagat ve güzelliğe çok önem veriyorlardı. Bu yüzden Kur'an'ın en önemli mucizevi yönlerinden biri de (Arapları aciz ve şaşkın bırakacak şekilde) fasih ve belîğ oluşudur. Bu yüzden Araplar arasında şiirin önemli bir yeri vardı. Yakubi bu konuda şöyle der:

“Araplar şiiri ilim ve hikmet derecesinde sayarlardı. Bir kabilde nüktedan, güzel konuşan bir şaire sahipse yıl içinde kurulan panayırlarda, hac ve toplantı merasimlerinde ona yer hazırlarlardı. Böylece o şiirini okur, diğer kabileler ve aşiretler onu dinler, kavmi de şiiriyle iftihar ederdi.

Arap kavimleri bütün işlerinde şiire müracaat ederlerdi. Şiirle düşmanlıklarını açıklar, şiirle örnek verir, şiirle birbirlerine karşı gururlanırlardı. Şiirle birbirlerinin ayıbını yüzüne vurur, şiirle birbirlerini över, methederlerdi.”¹

Sakife'nin teşkili ve Şia saflarının kendini göstermesinden sonra da şiir yerini korumuştur. Şiiler, imamet ve velayet hakkındaki görüşlerini yayma konusunda şiirden yararlanmışlardır. Velayeti savunan şairler, esas temeli Emire'l-Müminin Ali (a.s)'nin, hilafet konusunda gerçek hak sahibi olması itibariyle Şiilik ekolünün

1– İbn-i Vazih. Tarih-ü Yakubî, Menşuratü'ş-Şerifi'r-Razi, Kum, c.1, s.262.

gerçekliğini anlatmak için şiir okumuşlar, böylece Şiiliğin rüştünde ve yayılmasında önemli bir rol üstlenmişlerdir. Zübeyir b. Bekkar Şii karşıtı olmasına rağmen bu şiirlerden bir bölümünü zikretmiştir. Utbe b. Ebi Leheb'in şiiri bu cümledendir:

Hilafeti Benî Haşim'den,

*Onların arasından da Ebu'l-Hasan'dan (Ali) alacaklarını
zannetmezdim.*

Acaba o sizin kıblenize ilk namaz kılan kimse değil mi?

İnsanların Kur'an ve sünnet hususunda en bilgisi değil mi?

Acaba Peygamber'i en son gören kişi değil mi?

*Acaba o, Peygamber (s.a.a)'in gusül ve kefen işlerinde
Cebrail'in yardımcısı olduğu kimse değil mi?*

Neden Ali'yle aranızdaki farkı düşünmezsiniz?

Halkın içinde onun kadar iyi olan kimse yok ki.

Ondan vazgeçmelerinin sebebi neydi?

*Onu bu meseleden haberdar edin. Bizim ettiğimiz zarar
zararların en büyüğüdür.¹*

Masum imamlar (a.s) da şiirin önemi ve etkisinden haberdardı. Şia şairlere izzet ikram etmişlerdir. Bir gün Kumeyt el-Esedi İmam Bâkır (a.s)'ın huzuruna geldi ve Müyemmiyye kasidesini okudu.

"Onlardan Taf topraklarında katledilenler,

Aşağılık ve zelil insanların içinde terk edildi"

Beytine geldiğinde İmam Bâkır (a.s) ağladı ve şöyle buyurdu:

*"Ey Kumeyt! Eğer servetimiz olsaydı sana bağışlardık. Ancak Allah
Resulü (s.a.a)'nın Hassan b. Sabit'e buyurduğunu senin için
söylüyorum. Biz Ehl-i Beyt'i savunduğun sürece Ruhü'l-Kudüs
tarafından korunacaksın."²*

1– Zübeyir b. Bekkar. El-Ahbaru'l-Muvaffakiyyat, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razi, Kum, h.1416, s.581.

2– Mesudi, Ali b. El-Hüseyin. Murucu'z-Zeheb, Menşurat-u Müesseseti'l-A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, c.3, s.254.

İmam Sadık (a.s.)'ta şöyle buyurmaktadır:

“Ey Şialar! Çocuklarınıza Abdi'nin¹ şiirlerini öğretin; zira o Allah'ın dini üzeredir.”²

Hakikatleri söyleyen Şii şairlerin Peygamber hanedanı şiirlerinin ve sevenlerinin yanında saygınlıkları vardı. İbnü'l-Mutezz şöyle naklediyor:

“Kum halkı, Şii şair Dibil Huzai'ye her yıl 50.000 dirhem maaş veriyordu.”³

Şii şairler sürekli düşman Emevi ve Abbasi hâkimlerinin işkence ve zulümlerine maruz kalmaktaydı. Kumeyt b. Zeyd el-Esedî, Benî Haşim'i öven ve Peygamber hanedanının dertlerini anlatan şiirler okumasından dolayı fanatik Emeviler tarafından zindana atılmıştır.⁴ Südeyf b. Meymun,⁵ Muhammed Nefs-i Zekiyye'yi⁶ onaylayıcı şiirler

1– Abdi, İmam Sadık (a.s.)'ın ashabındandır. Ricali Keşşî'de ismi Süfyan b. Musab, künyesi de Ebu Muhammed olarak geçmektedir. Şeyh Tusi. İhtiyar-u Marifeti'r-Rical, Müesseset-ü Ali'l-Beyt li-ihyai't-Turas, Kum, h.1404, c.2, s.704) İbn-i Şehraşub, Süfyan b. Musab'ı Ehl-i Beyt'in Muktesid şairleri grubunda getirmiş ve Mücahir şairler grubunda ismini yanlışlıkla Ali b. Hammad Abdi olarak zikretmiştir. (Mealimü'l-Ulema, Menşuratü'l-Matbaati'l-Haydariyye, Necef, h.1308, m.1961, s.148,151.)

2– İbn-i Şehraşub, a.g.e, s.147.

3– Dr. Şevki Dayf. Tarihü'l-Edebi'l-Arabiyyi'l-Asri'l-Abbasiyyi'l-Evvel, Darü'l-Mearif, Mısır, s.321.

4– Ebu'l-Ferac İsfahani. El-Eğani, Dar-u İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, c.17, s.1,8.

5– Südeyf b. Meymun İmam Secad (a.s.)'ın mevalilerindendi. İbn-i Şehraşub onu Muktesid Ehl-i Beyt şairleri zümresinde zikretmiştir. Şiirleriyle birinci Abbasi halifesi Seffah'ı Beni Ümeyye'nin geride kalanlarını öldürmesi için tahrik eden de odur. El-Emin, Seyyit Muhsin. A'yanu's-Şia, Daru't-Tearuf i'l-Matbuat, Beyrut, tarihsiz, c.1, s.169.

6– Muhammed Nefs-i Zekiye İmam Hasan (a.s.)'ın torunlarındandır. Babası Abdullah b. Hasan Müsenna idi. Beni Ümeyye'nin son dönemlerinde Beni Haşim ona biat etmişti. Ancak İmam Sadık (a.s) işlerinin sonuca ulaşmayacağına inanıyordu. Abbasiler hilafeti ele geçirdikten sonra Abbasi

okumasından dolayı Mansur Abbasi'nin öfkelenmesine sebep oldu ve onun emriyle Medine valisi Abdüssamed b. Ali tarafından canlı bir halde toprağa gömüldü.¹ İbrahim b. Herme de beyanı güzel şii şairlerindendi.

Ehl-i Beyt'i öven çok güzel şiirler okumuştur. Mansur Abbasi'nin sarayına gittiğinde Mansur ona sert muamelede bulunmuş ve "Eğer bundan sonra bizim beğenmediğimiz şiirler okursan seni öldürürüm" demiştir.²

Gerçi Dibil gibi canından geçmiş şairler bu tehlikelere çok az önem vermişlerdir. Dibil şöyle demiştir: 50 yıldır darağacımı yanımda taşımaktayım ve beni asacak kimseyi göremiyorum."³

Gaybet-i Suğra'nın Sonuna kadar Şii Şairler

Önceden değindiğimiz gibi Sakife'nin teşkil olduğu ilk günlerden beri hakikatleri dile getiren şairler arasında keskin dilleriyle şiilik ekolünü savunan kimseler vardı. Hz. Ali (a.s)'nin hükümeti döneminde, Cemel ve Siffin savaşlarında, Hz. Ali (a.s)'nin takipçileri olan Iraklı şairlerin yanında Ammar Yasir, Huzeyme b. Sabit, Ebu Eyup Ensari, ve İbn-i Abbas gibi sahabeler de Hz. Ali (a.s)'nin hakkını savunmak için şiir okumuşlardır. Beni Ümeyye döneminde de bir grup şair Peygamber hanedanına bağlılıklarını korumuşlardır. Ancak bu dönemde meydana gelenlerin sayısı Beni Abbas dönemine nazaran daha azdır. Zira Beni Ümeyye döneminde Şia toplumunun üzerinde büyük bir baskı vardı. Ebu'l-Ferac İsfahani'nin dediğine göre "Beni Ümeyye döneminin ilk şairleri İmam Hüseyin (a.s)'e ağıt niteliğinde çok az şiir

halifesi Mansur'un ikinci döneminde Medine'de kıyam etti. Ancak Abbasi kuvvetlerinin karşısında yenilgiye uğradı.

1- İbn-ü Abdірabbih Endülüsi. El-İkdü'l-Ferit, Dar-ü İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, c.5, s.72,73.

2- Esed Haydar. El-imamü's-Sadık ve'l-Mezahibi'l-Arbaa, Darü'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut, üçüncü baskı, h.1403, c.1, s.452.

3- Eş-Şuk'a, Dr. Mustafa. El-Edeb fi Mevkebi'l-Huzzarati'l-İslamiyye Kitabî'ş-Şuera, Darü'l-Kitabî'l-Lübnaniyye, s.162,163.

okumuşlardır.”¹ Kumeyt Esendi, Haşimiyyat’ı okuduğunda Abdullah b. Muaviye -Cafer Tayyar’ın çocuklarından- Beni Haşim’e hitaben “Ey Beni Haşim! İnsanlar sizin üstünlüğünüzü açıklayamazken Kumeyt sizin hakkınızda şiir okumakta, Beni Ümeyye’ye karşı durarak canını ortaya koymaktadır.” Bu şiirler Kumeyt’in tutuklanmasına sebep olmuştur.²

Ondan öncece Ferezdak İmam Seccad (a.s)’ı övdüğünden dolayı Beni Ümeyye tarafından tutuklanarak zindana gönderilmişti.³

Beni Abbas döneminde de hakikati söyleyen şairlere karşı oldukça hassas olan rejim, Şia toplumunun Abbasiler döneminde genişlemesinden dolayı Emeviler döneminde olduğundan daha az kontrol altında tutulabiliyorlardı. Gitgide Abbasiler zayıflamaya başladı, Şia ekolünü savunmak için daha çok şair meydana çıktı. Dr. Şevki Dayf şöyle diyor:

“Abbasiler’in ikinci döneminde şiiler daha çok şiir okumaya başladılar ve bu dönemde Şii şairler aşağı yukarı iki gruptu: Alevi şairler, Alevi olmayan şairler.”⁴

Şii şairlerinin sayısı hakkında Şehraşub, Ali Han Şirazi ve Merhum Allame Emîni gibi büyük bilim adamları araştırmalar yapmışlardır. Ancak bu konuda en kapsamlı çalışmayı Seyyit Muhsin Emin yapmıştır. O bu çalışmasında Şii şairlerin isimlerini vefat yıllarına göre, hicri 329 yılına, yani gaybet-i suğranın sonuna kadar zikretmiştir.⁵

1– Ebu’l-Ferac İsfahani. Mekatilü’t-Talibiyyin, Menşuratü’ş-Şerifi’r-Razi, Kum, s.121.

2– Ebu’l-Ferac İsfahani. El-Eğani, Dar-ü İhyai’t-Turasi’l-Arabî, Beyrut, c.17, s.1,8.

3– Kutbettin Ravendi. El-Haraic ve’l-Ceraih, Müessesetü’l-İmami’l-Mehdi (a.s), Kum, birinci baskı, h.1409, c.1, s.267.

4– Dayf, Şevki. Tarihü’l-Edebi’l-Arabîyyi’l-Asri’l-Abbasiyyi’s-Sani, Darü’l-Mearif, Mısır, s.386.

5– Seyyit Muhsin’in araştırmasına göre Şii şairler aşağıda belirtildiği üzeredir. Vefat ve şahadet yıllarına göre zikredilmişlerdir. Hz. Ali (a.s), Hz. Fatıma (a.s), Fazl b. Abbas (12 ya da 15 h.), Rabia b. Haris b. Abdülmüttalip (h.23), Abbas

b. Abdülmüttalip (h.32), Hasan b. Ali (a.s), Hüseyin b. Ali (a.s), Abdullah b. Ebi Süfyan b. Haris b. Abdülmüttalip-şahadet-(h.61), Abdullah b. Abbas (h.68), Ümm-ü Hekim bint-i Abdülmüttalip (hicri 1. Asır), Erva bint-i Abdülmüttalip. Beni Haşim'den olmayan sahabe şairler: Nabia Cudi Kays b. Abdullah (hicri 1. Asır), Ebu'l-Heysem b. Teyyihan el-Ensari-şahadet-(h.37), Huzeyme b. Sabit Zu's-Şahadeteyn-şahadet-(h.37), Ammar b. Yasir-şahadet-(h.37), Abdullah b. Budeyl Varaka el-Huzai-şahadet-(h.37), Harim b. Fatı Esedi (hicri 1. Asır), Sasaa b. Suhan el-Abdi (hicri 1. Asır), Lübeyd b. Rabia Amiri (h.41), Kab b. Züheyr Eslemi (h.45), Hucr b. Adiyy el-Kindi (h.51), Kab b. Malik Ensari hicri (1.Asır), Kays b. Sa'd Ensari (h.60), Münzir b. Carud Abdi (h.61 ya da 62), Süleyman b. Sured Huzai-şahadet-(h.65), Ahnef b. Kays Temimi h.67 ya da 68), Adiyy b. Hatem Tai, Ebu't-Tufeyl Amir b. Vâsile Kenani (h.100). Tâbiin ve Etbau't-Tâbiin ve onlardan sonra gelen şairler: Haşim Mirkal-şahadet-(h.37), Malik Eşter-şahadet-(h.38 ya da 39), Sabit b. iclan Ensari (h.50), Neccaşi Kays b. Amr Harisi, Siffeyn'deki Iraklı şair, Kays b. Fehdan el-Kindi (h.51), Şerik b. Haris A'var (h.60), Suye b. Ureyz (hicri 1. asır), Cerir b. Abdullah Beceli (hicri 1. asır), İmam Hüseyin (a.s)'in eşi, imriü'l-Kays'ın kızı Rubâb h.62, Emire'l-Mümininin eşi Ümmü'l-Benin Fatıma el-Kellabiyye (hicri 1. asır), Ubeydullah b. Hürri Cufi (hicri 1. asır), Müsenna b. Mahreme Abdi (hicri 1. asır), Ebu Dehbel Cumhi (hicri 1. Asır), Ebu'l-Esved Dueli (h.69), Ukbe b. Amr Sehmi, Abdullah b. Avf b. Ahmer, Müseyyeb b. Necibe/Nuceybe (Necbe) el-Fezari-şahadet-(h.65), Abdullah b. Sad Nüfeyl (h.65), Abdullah bin Hazl et-Tai (hicri 1. asır), Abdullah b. Val Temimi (h.65), Rufae b. Şeddad Beceli (h.66), A'sa Hemdan (hicri 1. asır), İbrahim Eşter-şahadet-(h.66), Eymen b. Harim Esedi (h.90), Fazl b. Abbas b. Ukbe b. Ebi Leheb (h.90), Ebu'r-Rumeyh Huzai (h.100), Halit b. Midan et-Tai (h.103), Kesir izze (h.105), Ferezdak Hemmam b. Galip Temimi (h.110), Süfyan b. Musab Abdi (h.120), Zeyd b. Ali b. El-Hüseyin (a.s)-şahadet-(h.122), Süleyman b. Kuteybe Adevi (h.126), Kumeyt b. Zeyd Esedi (h.126), Müstehil b. Kumeyt (hicri 2. Asır), Yahya b. Yamer (h.128), Fazl b. Abdurrahman b. Abbas b. Rabia b. Haris b. Abdülmüttalip (h.129), Malik b. A'yen Ceheni (hicri ikinci asrın ortaları), Kumeyt'in kardeşi Vird b. Zeyd (h.140), Kadı Abdullah b. Şebreme Kufi (h.144), Bahmera'da katledilen İbrahim b. Hasan (h.145), Musa b. Abdullah (hicri ikinci asır), Südeyf b. Meymun (h.148), Muhammed b. Galip b. Hüzeyl Kufi (hicri ikinci asır), Zürare b. A'yen (h.150), İbrahim b. Herme (h.150), Cafer-i Tayyar'ın evlatlarından Abdullah b. Muaviye (hicri ikinci asır), Ebu Hüreyre icli (hicri ikinci asır), Ebu Hüreyre el-Ebar (hicri ikinci asır), Kudame Sadi, Cafer b. Affan Tai (h.150), Ebu Cafer Mümin Tak (hicri ikinci asır), Şerik b. Abdullah Nehai (hicri ikinci asır),

Şia'nın Öncü Şairleri

Her dönemde bir kısım meşhur ve nam salmış Şii şairi; Şii şiirinin öncülüğünü yapmıştır. Kendilerini Peygamber hanedanının velayeti ve sevgisi uğruna feda etmişlerdir. Kumeyt b. Zeyd Esedi, Küseyyir Azze, Ferezdak ve Seyyit Himyeri bu şairlerden olup Emeviler zamanında yaşamışlardır. İbn-ü Abdirabbih, Kumeyt ve Kuseyyir'in hızlı ve aşırı şiilerden olduğunu söylemektedir.¹ Kumeyt'in oğlu Müstehil şöyle diyor: Kumeyt ölüm esnasında son defa gözlerini açtığında şöyle dedi: "Ey Allahım! Âl-i Muhammed"² İbn-i Mutezz

Ali b. Hamza Nehvi Kesai (h.189), Mansur Nemri (hicri ikinci asır), Muaz b. Müslim Hira (h.188), Abdullah b. Galip Esedi (hicri ikinci asrın sonları), Müslim b. Velid Ensari (hicri ikinci asrın sonu), Ebu Nuvas (doğumu h.198), Seyyit Himyeri (h.199), Ali b. Abdullah Havafi (hicri üçüncü asır), Abdullah b. Ali Merani (hicri üçüncü asır), Abdullah b. Eyüp Haribi, Müseyye Medeni (hicri üçüncü asır), Kasım b. Yusuf Kâtip (hicri üçüncü asır), Eşca' b. Amr Selma (h.210), Muhammed b. Vuheyb Himyeri (hicri üçüncü asır), Ebu Delf icli (h.255), Ebu Talip Kummi (hicri üçüncü asır), Ebu Temmam Habip b. Evs Tai, Dikü'l-Cinn (hicri üçüncü asır), İbrahim b. Abbas Suli (h.234), İbn-i Sükeyt Yakup b. İshak (h.244), Ebu Muhammed Abdullah b. Ammar Berki (h.245), Dibil b. Ali Huzai (h.246), Dibil'in amcaoğlu Muhammed b. Abdullah Huzai (hicri üçüncü asır), Musa b. Abdülmelik (h. 246), Ahmet b. Hallad Eşrevi (hicri üçüncü asır), Ahmet b. İbrahim (hicri üçüncü asır), Bekr b. Muhammed Nehvi (h.248), ilk nahiv âlimi Ahmet b. İmran Ahfeş (h.250), Ebu Ali Hüseyin b. Zehhak (h.250), Muhammed b. İsmail Sumeyri (h.255), Fazl b. Muhammed (hicri üçüncü asrın ortaları), Hammani Ali b. Muhammed (h.260), Davut b. Kasım Caferi (h.261), İbn-i Rumi Ali b. Abbas (h.283), Bahteri, Velit b. Ubeyd Tai (h.284), Şerif Muhammed b. Salih (hicri üçüncü asır), Nasr b. Nuseyr Hulvani (hicri üçüncü asır), Ali b. Muhammed b. Mansur b. Bessam (h.302), Ahmet b. Ubeydullah (h.314), Hubzerzi Basri Nasr b. Ahmet (h.317), Hubbazu'l-Vulda Muhammed b. Ahmet (hicri dördüncü asır), Ahmet b. Aleviyye İsfahani (h.320), Ebu Bekir Muhammed b. Hasan Dureyd (h.321), Muhammed b. Ahmet b. İbrahim Tabatabai Hasani (h.322), Muhammed b. Mezid Buşenci (h.325), Mufecce' Basri Muhammed b. Ahmet -şahadet ya da vefat- (h.327), Ali b. Abbas Nevbahti (h.329). Bkz. A'yanu's-Şia, Daru't-Tearuf li'l-Matbuat, Beyrut, tarihsiz, c.1, s.166, 172.

1- İbn-ü Abdirabbih Endülüsi. -a.g.e, c.5, s.290.

2- Ebü'l-Ferac İsfahani. -a.g.e, c.17, s.40.

şöyle demiştir: "Seyyit Himyeri, Ali b. Ebi Talip (a.s)'in bütün meşhur faziletlerini şiir haline getirmiştir."¹ Ebü'l-Ferac İsfahani de, Seyyit Himyeri'nin şiirlerinin genellikle Beni Haşim'e övgü ve düşmanlarını kınamaya yönelik olduğunu ve ondan Beni Haşim'i öven 2300 kaside nakledildiğini söylemiştir.² Bu yüzden Şiiler yanında Seyyit Himyeri'nin büyük bir makamı olmuştur. Kûfe mescidinde kendine ait özel bir yeri vardı.³

Abbasiler'in ilk döneminde iki büyük şair Mansur Nemri ve Dibil Huzai Şia'nın keskin ve konuşan dili olmuşlardır. Harun, Nemri'nin ölüm emrini verdi. Ancak ölümünden önce ona ulaşamadılar.⁴

Dr. Mustafa Şuk'a, Dibil hakkında şöyle diyor: "Dibil, Peygamber (s.a.a)'in Ehl-i Beyt'ini methediyordu. Şiirlerinde onları layık oldukları şekilde niteliyordu. Emevilere ve Abbasilere saldırıyordu. Onu bu işi yapmasından dolayı korkuttukları zaman ise, "ben 50 yıldır darağacımı yanımda taşıyorum ve beni asacak kimseyi göremiyorum" diyordu."⁵

Dr. Şevki Dayf da bu konuda şöyle diyor: "İkinci Abbasi döneminde⁶ Şiilere ait şiirler çokça okundu. Bu şiirlerin bazılarını Alevi şairler, bazılarınıysa diğer Şii şairler okudu. Muhammed b. Salih Alevi Hammani ve Abbas b. Ali'nin torunlarından Muhammed b. Ali bu dönemdeki en önemli şairlerdendirler. Muhammed b. Ali, Mütevekkil'in döneminde şiirlerinde baba ve büyük babalarıyla övünüyor ve Şia'nın görüşünü yansıtıyordu."⁷

1- Alame Emîni. El-Gadir, Darü'l-Kitabi'l-İslamiyye, Tahran, c.1, s.242.

2- a.g.e, s.241.

3- İbn-ü Abdırabbih Endülüsi. -a.g.e, c.4, s.320.

4- Esed Haydar. El-İmamü's-Sadık ve'l-Mezahibi'l-Erbea, Darü'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut, üçüncü baskı, 1403, c.1, s.254, Zehra'l-Âdab'tan nakledilmiştir, c.3, s.70.

5- El-Edeb fi Mevkebi'l-Huzzareti'l-İslamiyye, şiir kitabı 1, Darü'l-Kitabi'l-Lübnaniyye, s.162,163.

6- İkinci Abbasi dönemi, hicri üçüncü asırda, Mutesim'le ve Türklerin Abbasi diyarına gelmesiyle başlamıştır.

7- Tarihü'l-Edebî'l-Arabîyyi'l-Asri'l-Abbasiyyi's-Sani, Darü'l-Mearif, Mısır, s.386.

Yirmi Yedinci Dersin Özeti

Geçmiş zamanda şiir, önemli bir yere sahipti. Edebi yönünün yanı sıra, en önemli tebliğ yöntemlerinden sayılmaktaydı. Sakife'nin teşkilinden sonra Şiiler imamet hakkındaki görüşlerini yaymak için şiirden yararlanmışlardır. Böylece Şiiliğin revaçta olması ve ilerlemesinde önemli bir rol üstlenmişlerdir. Masum imamlar (a.s) da şiirin işlevselliği ve etkisini bildiklerinden Şii şairlerinin saygınlığını koruma ve yüceltme noktasında azami gayret göstermişlerdir. Öte taraftan Şii şairleri sözlerinin etkisinden dolayı devamlı Emevi ve Abbasi düşman yöneticiler tarafından zulme ve işkenceye maruz kalmışlardır. Emir'el-Müminin (a.s) hükümeti sırasında Cemel ve Siffin savaşları esnasında Irak halkının yanı sıra büyük bir sahabe kitlesi de Hz. Ali (a.s)'nin hakkını müdafaa etmek için şiir okumuşlardır. Ancak şiddetli baskıların olduğu Beni Ümeyye asrında çok az şair Peygamber Hanedanına olan bağlılığını koruyabilmiştir. Abbasi döneminin başlangıcında da bu durumun hâkim olduğu görülmektedir. Ama Abbasiler'in ikinci döneminde hilafet mekanizmasının zayıflamasından ötürü birçok Şii şair kendini göstermiştir. Şii şairlerinin sayısı ile ilgili çalışmaların en kapsamlısı merhum Seyyid Muhsin Emin tarafından yapılmıştır.

Yirmi Yedinci Ders Soruları

- 1-Şiirin Araplar arasındaki konumu nedir?
- 2-Sakife'den sonra Şii şairler hangi vazifeyi ifa etmişlerdir?
- 3-Masum imamlar (a.s)'ın Şii şairlerine yaklaşımı nasıl olmuştur?
- 4-Emevi ve Abbasi düşman yöneticileri Şii şairlerine nasıl davranmışlardır?
- 5-Şii şairleri hakkında en kapsamlı araştırmayı hangi bilim adamı yapmıştır?
- 6-Emeviler döneminde öncü olan Şii şairler kimlerdir?
- 7-Abbasiler'in ilk ve ikinci dönemlerinde öncü olan Şii şairleri kimlerdir?

YİRMİ SEKİZİNCİ DERS

Şii Şairlerin Ortamları

Şii şairler çeşitli ortamlarda ve meydanlarda şiir okumuşlardır. Bunları şu başlıklar altında açıklayabiliriz:

1– Ehl-i Beyt (a.s)’in Haklarını Gasp Edenlere Karşı Kanıt Getirme

Hiz. Ali (a.s)’nin ve çocuklarının velayetine inanan Şii şairler, konuşmacılar Sakife’nin teşkili ve Hiz. Ali (a.s)’nin zulme maruz kalmasından itibaren seslerini yükseltmiş, şiir diliyle o Hazret’in hakkını savunmuşlardır. Peygamber-i Ekrem (s.a.a)’in imamet ve velayette belirttiğı yolu açıklamak için çalışmışlardır. Bu konuda Kumeyt Esedi’nin şairler arasında kanıt getirme kapısını açan ilk kimse olması meşhurdur. Allame Emîni bu konuyu, Cahiz’e atfetmekte ve devamında da şöyle demektedir:

“Kumeyt daha dünyaya gelmeden önce Huzeyme b. Sabit Züş’Şehadeteyn, Abdulah b. Abbas, Fazl b. Abbas, Ammar Yasir, Ebuzer Gaffari, Kays b. Sad Ensari, Rabîa b. Haris b. Abdülmüttalip, Abdullah b. Ebi Süfyan b. Haris b. Abdülmüttalip, Züfer b. Zeyd b. Huzeife, Neccaşi b. Haris b. Ka’b, Cerir b. Abdullah Beceli ve Abdullah b. Hanbel gibi bir grup sahabe ve tabiin büyüğü şiirleriyle Hiz. Ali (a.s)’nin hakkını savunmuşlardır.”¹

Abdullah b. Ebi Süfyan b. Haris b. Abdülmüttalip, Hiz. Ali (a.s)’yi savunmak için ilk şiir okuyanlardandır. Şeyh Müfit şöyle naklediyor: Abdulah b. Ebi Süfyan, Peygamber-i Ekrem (s.a.a)’in vefatında Medine’de değildi. Medine’ye geldiğinde halkın Ebubekir’e biat ettiğini görünce mescidin ortasında durdu ve şu şiiri okudu:

*“Sanmazdım hilafeti Beni Haşim’den,
Onların içinden de Ebu’l-Hasan’dan (Hiz. Ali) alacaklarını.*

1– El-Gadir, Darü’l-Kütübi’l-İslamiyye, Tahran, c.1, s.191.

*Acaba o sizin kıblenize ilk namaz kılan,
eserleri ve sünnetleri en iyi bileniniz değil mi?*¹

Yine Beni Haşim, sahabe ve tabiinden olan bir grup şair de Hz. Ali (a.s.)'nin hakkını savunmak için şiirler okumuşlardır.

*"Bilin ki, Hz. Muhammed (s.a.a'den sonra halkın
Allah indinde en iyisi Peygamber Mustafa (s.a.a)'nın halefidir.*

*O ilk namaz kılan, Peygamber'in kardeşi,
Bedir'de düşmanları geri püskürten ilk kişidir."*²

Mugire b. Nevfel b. Haris b. Abdülmüttalip Siffin savaşında Emire'l-Müminin (a.s.)'in askerlerine hitaben okuduğu bir şiirinde şöyle demiştir:

*"Peygamber'in halefi sizin komutanınızdır,
Onun damadıdır ve Allah'ın kitabı etrafa saçılmıştır."*³

1– Şeyh Müfit. El-Cemel, Mektebü'l-E'lamü'l-İslami, Merkezü'n-Neşr, s.118. Bu şiiri kimin okuduğu hakkında tarihçiler ve biyografi yazarları arasında ihtilaf bulunmaktadır. Şeyh Müfit bu şiiri Abdullah b. Ebi Süfyan b. Haris b. Abdülmüttalip'e ait bilmektedir. İbn-i Hacer, el-İsabe'sinde şiirlerin Fazl b. Abbas b. Utbe b. Ebi Leheb'e ait olduğunu söylemektedir. Müeyyiduddin Harezmi, el-Menakib adlı kitabında Peygamber (s.a.a)'in amcası Abbas b. Abdülmüttalib'in bu şiirin sahibi olduğunu söylemektedir. Beyzavi ve Nişaburi, tefsirlerinde Hassan b. Sabit'e ait olduğunu söylemişlerdir. Zübeyir b. Bekkar bu şiiri Ebu Leheb'in çocuklarından birinin okuduğunu söylemiştir. Sonuç olarak Kadı Nurullah, İbn-i Hacer'in görüşünü reddetmekte ve bu şiiri okuyan kimsenin Sakife'den önce olması gerektiğini ve bu kişinin Fazl b. Abbas b. Utbe b. Ebi Leheb olamayacağını, zira onun daha sonraları dünyaya geldiğini söylemektedir. Bu şiiri okuyanın ismi de Fazl, ancak o Fazl b. Utbe b. Ebi Leheb'tir. Seyyit Ali Han Şirazi. Ed-Derecatü'r-Rafia fi Tabakati's-Şia, Menşurat-ü Mektebet-i Basireti, Kum, s.193. Her halükarda bu görüş farklılığının bizim konumuzla bir ilgisi yok. Sonuçta bu şiiri okuyanın şiirlerden biri olduğu bir gerçektir.

2– Seyyit Ali Han Şirazi. –a.g.e, s.143.

3– a.g.e, s.187.

Fazl b. Abbas b. Utbe b. Ebi Leheb hicri ilk asrın son döneminin meşhur şairlerindendir. İbn-ü Abdırabbih naklediyor: "Velid b. Abdülmelik Kâbe'yi tavaf ederken Fazl b. Abbas Zemzem kuyusundan su çekiyordu ve şu şiiri okudu:

*Ey Ali'yi soran kimse Ben-i Haşim'in ayı,
Bedir savaşında bulunanı mı soruyorsun?*

*Ebtehlî¹ kimsenin büyüklüğünü övmek hakkında şekkin mi var?
Ya da İslam'da ondan önce olan birini mi soruyorsun?²*

Ümmü Mustah b. Üsase adındaki bir kadın da Hz. Ali (a.s.)'nin hakkını ilk savunan kimselerdendir. Tarihçiler şöyle nakleder: Ebubekir ve Ömer zorla biat etmesi için Hz. Ali (a.s.)'ye sert davranınca Ümmi Mustah mescide geldi, Peygamber (s.a.a)'in kabrinin karşısında durarak şu şiiri okudu: "Senden sonra bazı olaylar ve ihtilaflar oldu, eğer sen olsaydın bunlar olmazdı. Biz yeryüzünün suyunu yitirdiği gibi seni yitirdik. Kavmin bozgunculuk yaptı. Şahit ve haberdar ol."³

Hz. Ali (a.s.)'nin hakkını savunan ve kanıt getirenlerden biri de Arapların büyük edip ve şairi Ebu'l-Esvet Düeli'dir. Basra'da, Osmanî olan Beni Kuşeyr kabilesinin mahallesinde yaşıyordu. Onlar konuşmada Ebu'l-Esved'in rakibi değildi. Bu yüzden ona zulüm ve işkence ediyorlardı. Geceleri evini taşıyorlardı. O cevaplarını şu şekilde vermiştir:

*"Beni Kuşeyr gibi aşağılık insanlar,
"Neden bunca zamandan sonra Ali'yi unutmadın" diyorlar.*

Onlara, "bana farz olan amelleri nasıl terk edeyim" dedim.

Ben Muhammed (s.a.a)'i çok seviyorum.

Aynı şekilde Abbas, Hamza ve Vasi'yi (Ali).

Peygamber (s.a.a)'in amcaoğulları ve yakınları benim için

1– Mekke ve Mina arasında bir yer ismi.

2– İbn-ü Abdırabbih Endülüsi. El-İkdü'l-Ferit, Dar-ü İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, c.5, s.75.

3– İbn-i Ebi'l-Hadid. Şerh-u Nehci'l-Belağa, Darü'l-Kütübi'l-Arabiyye, Mısır, c.6, s.43.

*Halkın en sevilesi insanlarıdır.
 Eğer onların sevgisi hidayet sebebiyse, hidayete ulaştım demektir.
 Eğer bu muhabbet faydasızsa zarar etmem.
 Şüphesiz onlar nasihat ehlidir ve yaşadığım sürece
 Benim dostlarım.
 Allah'ı her şeyin yaratıcısı olarak bilirim.
 Onları hidayet etti ve aralarından Peygamber (s.a.a)'i seçti.
 Onlardan başka kimseyi bunun için seçmedi.
 Allah'ın bu seçimi onlara kutlu olsun.”¹*

Beni Ümeyye döneminin sonunda Kumeyt Esedi, Kuseyyir Azze ve Seyyit Himyeri gibi büyük, tanınmış şairler kendilerini Hz. Ali (a.s)'nin velayetine adanmışlardı. O Hazret'i savunmak için birçok şiir okumuşlardır.

2-Şii Şairlerin Emevi ve Abbasi Şairlerle Karşılaşması

Şii şairlerin şiirlerini okudukları yerlerden biri de Ben-i Ümeyye ve Ben-i Abbas şairlerine karşı olmuştur. Osman'ın öldürüldüğü hicri otuz beş yılından sonra Ben-i Ümeyye uğursuz hedeflerine ulaşmak ve halkı Emire'l-Müminin Ali (a.s) aleyhine tahrik etmek için şiir silahından faydalandılar. Osman'ın anneden kardeşi olan Velit b. Ukbe, Hz. Ali (a.s) aleyhinde ilk şiir okuyanlardandır. O, Kur'an-ı Kerim'de günahkâr olarak nitelendirilmektedir. O, Ben-i Haşim'i, başta da Hz. Ali (a.s)'yi Osman'ın katili olmak ve mallarını yağmalamakla itham etmiş ve şöyle demiştir:

*“Beni Haşim! Kız kardeşinizin oğlunun silahını geri getirin
 ve malını yağmalamayın. Malı size helal değil.*

*Beni Haşim! Osman'ın zırhı ve develeri Ali'nin yanında oldukça,
 sizinle bizim aramızda nasıl barış sağlanacak?*

*Beni Haşim! İbn-i Erva'nın (Osman) mızrağı sizde olduğu halde
 nasıl sizin dostluğunuzu kabul edelim?”¹*

1- Ebu'l-Ferac İsfahani. El-Eğani, Dar-ü İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, c.12, s.321.

Bu sırada Abdullah b. Ebi Süfyan b. Haris b. Abdülmüttalip cevabını verirken okuduğu şiirde şunları söyledi:

“Bizden kılıcınızı istemeyin.

Zira sahibi korktuğu zaman onu attı ve kayboldu.

Onu Kisra’ya benzettin. Gerçekte de aynı onun gibiydi.

Binimleri ve vergileri tıpkı Kisra gibiydi.

İnsanların en hayırlısı olan Ali bizdendir.

Düşman ordusunu mağlup ederek Hayber ve Bedr’i fethedendir.

Muhammed (s.a.a’den sonra emir sahibi Ali (a.s)’dir.

Bütün savaşlarda Peygamber (s.a.a) ‘in yanında olandır.

Hz. Mustafa (s.a.a)’nın halefi, amcasının oğludur.

İlk namaz kılan kişidir ve çok güzel ahlak sahibi olandır.”²

Onun, Emire’l-Müminin Ali (a.s.)aleyhindeki ikinci şiiri de, Küfe’de yaşayan kardeşi İmare b. Velid’i, Hz. Ali (a.s) aleyhine tahrik etmek için yazdığı şiirdir. O şöyle demiştir:

“Eğer İmare hakkındaki zannım doğruysa,

O yatıyor ama öç almayı düşünmüyor.

Osman’ın katilleri Hurnek ve Kasr arasında çadır kurduğu halde

O rahat bir şekilde yatıyor.

Ebu Amr’ın (Osman) katledildiğini duymamış gibi gönlün rahat,

sağlıklı bir şekilde geziyorsun.

Bilmelisin ki, üç kişiden sonra insanların en iyisi

Mısır’dan gelenin öldürdüğü kimsedir.”³

Onun cevabını da Fazl b. Abbas b. Abdülmüttalip verdi ve şu şiiri okudu:

1– Seyyit Ali Han Şirazi. –a.g.e, s.188.

2– a.g.e, s.189.

3– İbn-i Ebi’l-Hadid.– a.g.e, c.2, s.114.

“Acaba sen hiçbir akrabalık bağın olmayan birinin mi öcünü almaya kalkıyorsun?

İbn-i Zikran Safuri’nin Osman’ın intikamını almayla ne alakası var?

Sen tıpkı bir katır gibisin.

Övüneceğin zaman merkep olan babanı unutup katır olan annenle övünüyorsun.

Bilmelisiniz ki, Allah katında Peygamber’den sonra

halkın en iyisi Hz. Mustafa’nın halefidir.

O ilk namaz kılan kişidir.

Peygamber (s.a.a)’ın kardeşi ve zulüm ordularını Bedir’de püskürten ilk kişidir.”¹

Cemel savaşı esnasında Beni Ümeyye taraftarları diğer bir tabirle Osmanîler hareketlerini teyit edici nitelikte recezler okuyor, arkadaşlarını galeyana getiriyorlardı. Hz. Ali (a.s)’nin ashabı da onların cevabını veriyordu. Malik Eşter ve Ammar Yasir bunlardandır. Mesela Ben-i Dabbe kabile fertlerinden bir grup, Ayşe’nin devesinin etrafını çevirmişti. Devenin yularını tutuyorlar ve öldürülüyorlardı. Devenin yularını tutan son kişi şöyle dedi:

“Biz Beni Dabbe, Cemel’in yardımcılarınız ve mızraklarımızla

Osman’ın intikamını almak istiyoruz. Şeyhimizi bize geri getirin.”²

Malik Eşter ona doğru koşarak şöyle dedi:

“Çürümüş olduğu, kılıçlar vücuduna saplandığı

ve öldüğü halde biz Na’sel’i nasıl geri getirebiliriz?”

Sonra bir darbeyle onu öldürdü.³

Sıffin savaşının uzun sürmesinden dolayı iki ordu arasında sıcak çatışmanın yanında şiirle mücadele de tam anlamıyla sürmekteydi.

1– a.g.e.

2– Şeyh Müfit. –a.g.e.

3– a.g.e.

Nasr b. Mezahim Şamlı şairlere karşı şiir okuyan Şia'nın önde gelenlerinin içinde Malik Eşter, Huzeyme b. Sabit, Fazl b. Abbas, Kays b. Sad, Adiyy b. Hatem, Amr b. Humk Huzai, Hucr b. Adiyy Kindi, Numan b. İclan Ensari, Muhammed b. Ebi Sebura Kureyşi, Mugayre b. Haris b. Abdülmüttalip, Cündeb b. Züheyr, Ebu Zübeyd Tâi, Irak şairi Ahmer, Ebu Habbe b. Gaziyye el-Ensari gibi isimleri zikretmiştir. Hz. Ali (a.s) de, Amr b. As gibi adamlara cevaben şiir okumuştur.

İbn-i Ebi'l-Hadid şöyle diyor:

"İraklı şairler zümresinden Neccaşi Sıffin'de idi. Hz. Ali (a.s) onlara, Kab b. Cüeyl gibi Şamlı şairlere cevap vermelerini emretti."¹

1– İbn-i Ebi'l-Hadid. –a.g.e, c.4, s.87.

Yirmi Sekizinci Dersin Özeti

Şii şairler çeşitli yerlerde şiirler okumuşlardır.

1- ihticac (kanıt getirme): Sakife'nin teşkilinden sonra Şia'nın gerçekleri dile getiren şairleri, Emir'el-Müminin (a.s)'in hakkını korumak için feryat etmişlerdir. Abdullah b. Ebi Süfyan b. Haris b. Abdu'l-Muttalip ve Muğire b. Haris b. Abdülmüttalip gibi Beni Haşim'in güzel konuşmacıları bunlardandır.

2- Emevi ve Abbasi şairlerinin karşısında: Osman'ın hicri 35 yılında katledilmesinden sonra Ümeyye oğulları Emire'l-Müminin (a.s) aleyhinde şiirler okuyunca Şii şairlerde bunlara cevaben bu zamandan itibaren şiirler okumaya başlamışlardır. Sıffin savaşında iki taraf arasında şiir okuma savaşı olması bunun örneklerindendir.

Yirmi Sekizinci Ders Soruları

1-Allame Emini'nin Şii şairlerin kanıt getirmesi hususundaki görüşü nedir?

2-Şii şairlerin düşmanlarına bağlı olan şairlerle karşılaşması ne zaman başlamıştır?

YİRMİ DOKUZUNCU DERS

3– Mersiye (Ağıt)

Şii şairlerin yaygın bir şekilde konuştukları ve şiir okudukları en önemli yerlerden biri de Peygamber hanedanının başına gelen felaketleri hatırlattıkları ve Ehl-i Beyt şehitlerine mersiye okudukları zamandır. Mersiyenin başlangıcı hicri 61 yılında imam Hüseyin (a.s.)'in şahadetinden sonrasına uzanır. Bu konuyu iki bölüm altında ele alabiliriz.

A) İmam Hüseyin (a.s) ve Diğer Kerbela Şehitleri için Mersiye Okuma

İslam'ın doğuşundan bu yana İslam tarihinde Kerbela vakasından daha büyük ve elem verici bir felaket baş göstermemiştir. Üzerinden 1400 yıl geçmesine rağmen müminlerin ve Peygamber Ehl-i Beyt'ini sevenlerin kalplerinde acısı hala çok derindir. Peygamber (s.a.a) Ehl-i Beyt'ine âşık olup şiir okuyabilenler, o zamandan bu zamana bu konuda şiirler okumuşlardır. Kerbela hadisesi hakkında en çok şiir, hicri birinci asrın sonunda ve Ben-i Ümeyye'nin çözülme başlangıcında okunmuştur. Ebu'l-Ferac İsfahani bu konuda şöyle diyor: “Son dönem şairlerinin birçoğu imam Hüseyin (a.s) hakkında şiir okumuşlardır. Ama ilk dönem şairleri Beni Ümeyye'nin sert ve baskıcı yönetimlerinden dolayı imam Hüseyin (a.s)'in başına gelen acı olaylardan dolayı ağıt niteliğinde daha az mersiye okumuşlardır.”¹ Örneğin Ubeydullah b. Hürri, imam Hüseyin (a.s) hakkında mersiye okumasından dolayı İbn-i Ziyad tarafından takibe alınmış ve kaçmak zorunda kalmıştır.² Gerçi hicri ilk asırda da Seyidü's-Şüheda'nın başına gelen musibetlerle ilgili birçok şiir okunmuştur, ancak ikinci asırdan sonra okunan şiirlerden daha azdır.

1– Mekatilü't-Talibiyyin, Menşuratu's-Şerifi'r-Razi, ikinci baskı, 1416-1374, s.121.

2 Ebi Mihnef. Maktalü'l-Hüseyin (a.s), tahkik: Hüseyin Gaffari, Kum, ikinci baskı, 1364, s.245.

Ben-i Haşim'in yüreği yanmış kadınları, elden verdikleri canlarının ardından ağıt yakan ilk kimselerdendirler. İmam Hüseyin (a.s)'in şahadet haberi Medine'ye ulaştığında Zeynep bint-i Akıl Benî Haşim kadınları arasından feryat figan ederek çıktığında aşağıdaki şiiri okumaktaydı.

"Peygamber'e ne cevap vereceksiniz?

Ey ümmetin sonuncuları! Ne yaptınız diye sorduğu zaman.

Benim yokluğumda (ne yaptınız) benim Ehl-i Beyt'ime?

Yarısı esir olmuş, yarısı kanlara boyanmış.

Ben size nasihat ettiğim halde sizin yakınlarıma en kötü muamelede bulunmanız,

*Benim yaptıklarımın karşılığı değildi."*¹

Kerbela şehitleri hakkında söylenmiş olan en yürek parçalayıcı mersiye Hz. Ebu'l-Fazl'ın annesi Ümmü'l-Benin'in mersiyesidir. Ebu'l-Ferac'ın naklettiğine göre Ümmü'l-Benin, Hz. Abbas'ın oğlu Ubeydullah'ın elini tutuyor ve Bakî kabristanına gidiyordu. Medine halkı etrafında toplanıyor, mersiyesine ağlıyorlardı. Hatta Mervan b. Hakem gibi bir düşman bile bu hanımefendinin mersiyesine ağlıyordu.² Ümmü'l-Benin şöyle demiştir:

"Ey, Abbas'ın aşâğılık insanlara nasıl hamle ettiğini

gözleriyle gören kimse

Ardında da Haydar'ın çocukları

aslanlar gibi duruyordu.

Bana ellerinin kesildiğini,

başının darbe aldığı haber verdiler.

Vah başına dik olarak gelen

darbeye maruz kalan yavrum.

Eğer senin kılıcın elinde

1- a.g.e, s.227, 228.

2- Ebu'l-Ferac İsfahani. Mekatilü't-Talibiyyin, Menşuratü's-Şerifi'r-Razi, Kum, ikinci baskı, 1416-1374, s.90.

*olsaydı kimse sana yaklaşmazdı.*¹

Kerbela esirlerinin bulunduğu kabile Medine'ye dönerken Medine yakınlarında imam Zeyne'l-Âbidin (a.s) Beşir b. Cüzlem'i kendilerinden önce Medine'ye gönderdi. Beşir, onların Medine'ye gelişlerini halka şu şiirle haber verdi:

*"Ey Medine halkı! Artık burada yaşamaya mecaliniz kalmadı.
Hüseyin katledildi gözyaşlarınız sel olsun.*

*Onun bedeni Kerbela'da kana bulandı
ve başı mızrağın ucunda takıldı.*²

Şairler arasından Halit b. Midan, Ukbe b. Amr, Ebu'r-Rumeyh Huzai, Süleyman b. Kutte Adevi, Avf b. Abdullah Ahmer Ezdi ve Abdullah b. Hürri hicri ilk asrın mersiye okuyan şairleridir ve imam Hüseyin (a.s)'in musibetinde şiir okumuşlardır. Halit b. Midan'ın, Şam'da o Hazret'in başını mızrağın başında gördüğünde şu şiiri okuduğu nakledilmiştir:

*"Ey Muhammed (s.a.a'in kızının oğlu!
Başını kana boyanmış bir halde getirdiler.*

*Ey Muhammed (s.a.a'in kızının oğlu!
Seni gözler önünde öldürmekle sanki Peygamber'den intikam almak istediler!*

*Seni susuz öldürdüler.
Kur'an'ın tevil ve inzalını gözetmediler senin katlinde.*

*Sen öldürüldüğün için tekbir getirdiler.
Oysa seninle birlikte tekbiri ve kelimeyi tevhid de öldürdüler.*³

Ubeydullah b. Hürri imam Hüseyin (a.s)'in mersiyesinde şiir okuyan ilk şairlerdendir. Kasidesi şöyle başlamaktadır: "Hainin oğlu olan hain

1- Gaffari, Hasan. Ebi Mihnef'in Maktalü'l-Hüseyin kitabının sonu, Kum, 1364, s.181.

2- İbn-i Tavs. Luhuf, çev. Muhammed Tahir Dizfuli, Müessese-yi Ferhengi ve intişarati-yi Ensari, Kum, birinci baskı, 1378, s.284.

3- El-Emin, Seyyit Muhsin. Ayanü's-Şia, Darü't-Tearuf li'l-Matbuat, Beyrut, tarihsiz, c.1, s.6032.

emir, bana şöyle diyor: Neden Fatıma'nın şehit oğluyla savaşmadın?" İbn-i Ziyad bu şiirleri duyunca Abdullah'ın peşine düştü. O bir ata binerek kaçtı ve kendini kurtardı.¹

İmam Hüseyin (a.s)'in katlandığı musibetlere mersiye okuyan önemli mersiye okuyucularından biri de Süleyman b. Kutte'dir. Aşağıdaki şiirler ona aittir.

*Âl-i Muhammed'in evlerinin önünden geçtim
ama eskisi gibi dolu görmedim.*

*Ümit evleriydiler, musibet yeri oldular.
Büyük ve azim musibetler.*

*Acaba görmüyor musun güneşin, Hüseyin (a.s)'in
yokluğundan dolayı bitap, şehirlerinse üzgün olduğunu?*

*Acaba görmüyor musun gökyüzü, Hüseyin (a.s)'in
yokluğundan dolayı ağladı, feryat etti.
Yıldızlar ağıt yaktılar ve selam gönderdiler.²*

Ancak hicri ilk asrın sonundan itibaren Emevi hâkimlerin baskıları, Abbasi kıyamı ve diğer isyanlarla uğraşmalarından dolayı azalmıştı. Sonunda Abbasiler tarafından yıkıldılar. Masum imamlar (a.s) İmam Hüseyin (a.s)'e mersiye okunması kültürünü yaşatmışlardır. Kumeyt Esedî, Seyyit Himyerî, Süfyan b. Musab Abdi, Mansur Nemrî ve Dibil Huzai gibi büyük şairler İmamlar'ın huzurunda İmam Hüseyin (a.s)'in başına gelen felaketlerle ilgili şiirler okumuşlardır. Süfyan b. Musab Abdi şöyle naklediyor: "İmam Sadık (a.s)'ın huzuruna vardım. İmam hizmetçisine, "Ümmü Ferve'ye söyleyin, gelsin ve atasının başına ne geldiğini duysun" dedi. Ümmü Ferve geldi ve perdenin arkasına oturdu. İmam Sadık (a.s) bana okumamı emretti. Bir kasideyi okumaya başladım. Kaside, "ey Ümmü Ferve! Gözyaşlarını tutma"

1– Ebi Mihnef.– a.g.e, s.245.

2– Ebu'l-Ferac İsfahani.– a.g.e, s.121.

diye başlıyordu. Bu sırada Ümmü Ferve ve diğer hanımların ağlama sesleri yükseldi.”¹

Yine Ebu'l-Ferac İsfahani, İsmail Temimî'den naklediyor:

İmam Sadık (a.s)'ın huzurundaydım. Seyyit Himyeri izin istedi ve içeri geldi. İmam ev halkına gelip perde arkasında oturmalarını emretti. Sonra Seyyit Himyeri'den İmam Hüseyin (a.s) için mersiye okumasını istedi. Seyyit şu şiiri okudu:

*“Hüseyin'in kabrine git ve pak
kemiklerine şöyle de:*

*Ey kemikler her zaman salim
ve suvarılmış ol.*

*Kabrine vardığın zaman develer
gibi uzunca bir süre bekle.*

*Ağlat Masum İmamı Masum
Hüseyin'le.*

*Ağlaman tıpkı evladını yitirmiş
ananın ağlaması ve feryadı gibi olsun.”*

Ravi şöyle diyor: İmam'ın gözyaşlarının yanaklarından süzüldüğünü gördüm ve evden ağlama sesleri yükseliyordu.² Bazen de Fudayl Rassan ve Ebu Harun Mekfuf, İmam Sadık (a.s) için Seyyit Himyeri'nin İmam Hüseyin (a.s) hakkındaki şiirlerini okuyor ve Hazret'i ağlatıyorlardı. Kuluveyh'in dediğine göre İmam Sadık (a.s) ashabından olan Ebu Ammar'dan, Abdi'nin İmam Hüseyin (a.s)'ın mersiyesiyle ilgili şiirlerini kendisi için okumasını istemiştir.³

1– Allame Emini, Abdülhüseyin. El-Gadir, Darü'l-Kütübü'l-İslamiyye, Tahran, c.2, s.294,295.

2– a.g.e, s.235.

3– a.g.e, s.295.

Dibil Huzai gibi bir şair İmam Hüseyin (a.s)'in mersiyesiyle ilgili şiirler okumuştur. O, İmam Rıza (a.s)'ya cedit İmam Hüseyin (a.s)'in mersiyesini okurdu.¹

B) Diğer Peygamber Evladı Şehitlerinin ve Katledilenlerinin Mersiyesi

Şia'nın yüreği yanan şairi, Müslim b. Akil ve Hani b. Urve'nin şahadetini görünce bu şiiri okumuş ve şiiri dillerde dolaşmaya başlamıştır.

*“Eğer ölümün ne olduğunu öğrenemediyse,
pazarda İbn-i Akil ve Hani'ye bak.*

*Kılıcın yüzünü parçaladığı pehlivana bak,
yukardan düşen ve katledilene de.*

*Emir'in emriyle bu hale geldiler
ve haberleri yolcuların diline düştü.*

*Ölümün, rengini değiştirdiği bedeni görüyorsun
ve kan her tarafından süzülmeğe.*

*Acaba Medhec kabilesi kisas peşinde olduğu halde Mehaic,
adlarının baki kalacağını mı sanmaktadır?”²*

A'şa Hemdan uzun bir kasidede Tevvabin'e şöyle ağıt yakmaktadır:

*“Ordular, Seniyye'nin diğer tarafından İbn-i Ziyad'a
doğru hareket ettiler.*

*Ey Irak ordusunun en iyileri!
Siz en küçük yağmur bulutlarını bereketlendirdiniz.”³*

Yine Şii şairler, Abbasiler döneminde kıyam ederek şehit düşen Zeyd b. Ali, oğlu Yahya ve İmam Hasan (a.s)'in evlatlarına ağıt niteliğinde

1– Mesudi, Ali b. El-Hüseyin. Murucu'z-Zeheb, Menşurat-u Müesseseti'l-A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, birinci baskı, h.1411, c.3, s.327; Rical-i İbn-i Davut, Menşuratü'r-Razi, Kum, s.92.

2– Mesudi, Ali b. El-Hüseyin. –a.g.e, c.3, s.71.

3– a.g.e, s.110.

şairler okumuşlardır. Aynı şekilde Ali b. Abdullah Havafi, Müşeyyi Medeni, Eşce' b. Amr Selma ve Ebu Talip Kummi, imam Rıza (a.s)'ya ağıt olarak şiir okumuşlardır.¹

Ancak imam Hüseyin (a.s)'den sonra Âl-i Ebi Talip içerisinde en çok mersiye şiiri Yahya b. Ömer Talibi için okunmuştur. O hicri 248 yılında kıyam etmiş, Muhammed b. Abdullah b. Tahir tarafından öldürülmüştür.²

Mesudi onun hakkında, "uzak yakın herkes ona ağıt yaktı, küçük büyük herkes ağladı" demektedir.³

Ebu'l-Ferac İsfahani şöyle der:

"Abbasiler zamanında katledilen Ebi Talip evlatları içinde Yahya b. Ömer Talibi kadar hakkında şiir ve mersiye okunan kimseyi bulamadım."⁴

4– Peygamber Hanedanının Fazilet ve Menkıbeleri

İkinci asırdan itibaren Şii şairler Emire'l-Müminin (a.s)'in fazilet ve menkıbeleri hakkında şiir okumaya başladılar. Bu yolla esas direği Hz. Ali (a.s)'nin imameti ve halefliliği olan şiilik mezhebini tanıtmaya, yaymaya çalışmışlardır. Ferezdak, Kumeyt Esedi, Himyeri, Süfyan b. Musab Abdi ve Dibil Huzai gibi büyük şairler bu işte öncü olmuşlardır.

Seyyit Himyeri ömrünü Emire'l-Müminin (a.s)'in menkıbelerini anlatmaya vakfetmişti. Kendi döneminde Ehl-i Beyt ekolünün en büyük tebliğcilerindendi. Bu yüzden şiiler arasında son derece saygın biriydi. Ebu'l-Ferac İsfahani'nin naklettiğine göre Beni Haşim'i öven 2300 kaside okumuş ve Beni Haşim'i övmeyen, düşmanlarını kınamayan hiçbir şiiri bulunmamaktadır. Yine Ebu'l-Ferac İsfahani'nin dediğine göre, Seyyit A'meş olarak tanınan Süleyman b. Mehran'ın Kûfe'deki evine gider, ondan Emire'l-Müminin (a.s)'in faziletlerini dinler, yazar ve onları şiir haline getirirdi. İbn-i Mutezz şöyle diyor:

1– El-Emin, Seyyit Muhsin. –a.g.e, s.170.

2– Mesudi, Ali b. El-Hüseyin. –a.g.e, c.4, s.159,160.

3– a.g.e, s.162.

4– Ebu'l-Ferac İsfahani. –a.g.e, s.511.

“Seyyit Himyeri Ali b. Ebi Talip’in bütün faziletlerini şiir haline getirmiştir. O, Âl-i Muhammed’in iyi bir şekilde anlatılmadığı toplantılardan çabuk sıkılırdı. Bir şahıs şöyle nakletmiştir: Amr b. Ala’nın yanında oturmuştuk. Seyyit Himyeri geldi. Biz ziraat, hurma gibi alışılmış meseleler hakkında konuşmaya dalmıştık. Seyyit gitmek için ayaklandı. Sebebini sorduğumuzdaysa bize şöyle cevap verdi:

Ben, Âl-i Muhammed’den

bir faziletin zikredilmediği toplantıda oturmaktan hoşlanmam.

Ahmet’in, Halefinin

ve evlatlarının adı anılmayan meclisler değersizdir.

Bir mecliste onları zikretmeyi unutan kimse

o meclisten kazançsız gider.¹

Bir gün Kûfe emirlerinden biri ona bir atla bir miktar bağışta bulundu. Seyyit ata bindi, hediyeyi de alarak Kûfe’nin Kenase mahallesine geldi. Şiilere hitaben şöyle dedi:

“Ey Kûfeliler! Kim Ali b. Ebi Talip’in benim şiire dökmediğim bir faziletini söylerse bu at ve hediyeyi ona bağışlayacağım.”

İnsanlar her taraftan Emire’l-Müminin (a.s.)’nin faziletlerini söylüyor, o da o fazilet hakkında okumuş olduğu şiiri hatırlatıyordu. Sonunda bir şahıs şöyle dedi:

“Bir gün Hz. Ali (a.s.) evinden çıkmak üzere ayakkabılarını giymek istiyordu. Ayakkabılarından birini giydiği sırada bir kartal diğer ayakkabısını alarak göğe yükseldi ve oradan aşağı attı. Ayakkabı düşünce içinden bir yılan çıktı ve bir yarığa girdi. Böylece Ali (a.s.) ayakkabısını giydi.”

Bu sırada Seyyit Himyeri bir müddet düşünceye daldı ve “Ben şimdiye kadar bunun hakkında şiir okumadım” dedi. At ve hediyeyi o adama bağışladı ve şu şiiri okudu:

Haberdar olun ey insanlar

Ebu’l-Hasan’ın ayakkabısında sırlar var.

1– a.g.e, s.242.

*Cinlerin düşmanlarından biri,
akılsızlar ve doğru yoldan sapmışlar zümresinden,*

*Ali (a.s)'nin ayakkabısında saklandı zehirlemek için Onu.
Atların üstünde giden, en üstün kişiyi,*

*Emire'l-Müminin Ebu Turab'ı
zehirmek için.*

*Bu sırada kartallardan biri ya da ona benzeyen
bir kuş yılanın tepesine çöktü.*

*Böylece onun şerrini ve zehrini
Ebu'l-Hasan Ali (a.s)'den uzaklaştırdı.¹*

Süfyan b. Musab Abdi ömrünü Emire'l-Müminin (a.s)'in menkıbelerini anlatmaya adanmış şairlerdendir. Allame Emini, "Onun, Âl-i Muhammed (s.a.a)'in methinin haricinde okuduğu bir şiirini bulamadım" demiştir. Peygamber Hanedanının menkıbe ve faziletlerini İmam Sadık (a.s)'tan öğreniyor ve hemen şiire döküyordu.²

İbn-i Şehraşub İmam Sadık (a.s)'ın şöyle buyurduğunu nakleder: "Ey Şia topluluğu! Çocuklarınıza Abdi'nin şiirlerini ezberletin. O Allah'ın dini üzeredir."

5- Peygamber Hanedanı Düşmanlarını Hicvetme

Düşmanla mücadele etme yollarından biri de, modern dünyada kitle iletişim araçları sayesinde yaygın bir şekilde kullanılan tebliğ metodudur.

Geçmişte düşmanları şiir kalıbında hicvetme, etkisi en güçlü tebliğ şekliydi. Şii şairler de önderlerini savunmak için Ehl-i Beyt düşmanlarını hicvediyorlardı. Uygun ortamda birkaç mısra şiirle düşmanı bozguna uğratabıyorlardı. Allah'a ve Resulü'ne düşman olan Muaviye, Velit b. Ukbe ve Amr b. As gibi şahıslar Beni Haşim ve Hz. Ali (a.s)'nin şairleri ve dostları tarafından defalarca hicvedilmişlerdir.

1- a.g.e, s.241,242.

2- a.g.e, s.295.

Bir şair, adı açığa çıkmadan ve Emeviler tarafından takibe maruz kalmadan Yezit'in ölümünden sonra onu hicvederek Şiilerin kalbine su serpmiştir. O şöyle demiştir:

Ey Hevvarin de bulunan mezar insanların en kötüsünü aldın içine."¹

Beni Ümeyye hakkında yapılmış olan hicivlerin en iyisi Kumeyt b. Zeyd Esedi'nin onlar hakkındaki şu şiiridir:

*"Kılıç ve kırbaçtan korksan da nerde olsalar
Beni Ümeyye'ye şöyle de,
Allah aç karar kılsın sizin doyurduğunuzu,
tok eylesin sizin zulmünüzden dolayı aç kalanı.*

*Haşimi olanın beğenilmiş siyasetiyle
hayatın baharı ümmetin olacaktır.*"²

Dr. Şevki Dayf şöyle diyor:

"Irak, Horasan ve Hicaz'da Şialar, Kumeyt'in şiirlerini birbirlerine naklediyorlardı. Bu yüzden Emeviler ve onların Irak'taki valisi Yusuf b. Ömer Sakafî, Kumeyt'i ciddi bir tehlike olarak görüyorlardı."³

Ebu'l-Ferac İsfani Kumeyt hakkında şöyle demiştir:

"Büyük Şii şairi Kumeyt Esedi, Beni Ümeyye'nin baskıcı döneminde ne pahasına olursa olsun Hz. Ali (a.s.)'nin düşmanı olan, Beni Ümeyye'ye gönül vermiş, Peygamber Hanedanına karşı şiir okuyan şairlere cevaplarını vermekten çekinmemiştir. Hekim b. Abbas Kelbî, Hz. Ali (a.s.)'yi hicveden şairlerdendi ve Kahtanilerden sayılmaktaydı. Kumeyt güçlü bir şekilde ona hamle ederek şiirlerinde onu Kureys

1- Mesudi, Ali b. El-Hüseyin. Murucu'z-Zeheb, Menşurat-u Müesseset-i A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, birinci baskı, 1411, c.3, s.65. ("Hevvarin, Yezit'in kabrinin bulunduğu şehirdir.)

2- Cahiz, Ebi Osman Amr b. Bahr. El-Beyan ve't-Tibyan, Matbaat-ü li-Cenneti't-Telif ve't-Tercümet-i ve'n-Neşr. Kahire, birinci baskı, h.k.1364, m.1948, c.3, s.365.

3- Eş-Şiir-ü ve't-Tevabiihi's-Şubiiyyihi ala Merri'l-Usur, Darü'l-Mearif, Kahire, s.36.

büyükleri ve Adnanilerle karşı karşıya getirdi. Bu yolla onu hicvetti ve mağlup etti.¹

Bazen de şairler isimlerini açığa vurmada hükümet şairlerinin cevaplarını veriyor, onları hicvediyor ve eziyorlardı. Müstain hükümeti döneminde yaşamış olan Sait b. Hamit, Emire'l-Müminin ve Peygamber (s.a.a) hanedanına düşman olan şairlerdendir. O, çeşitli zamanlarda Şia şairler tarafından hicvedilmiştir. Yine bu dönemde yaşayan, Emire'l-Müminin (a.s)'in düşmanı ve Nasıbî olan şairlerden biri de Ali b. Cehm'dir. O, Şii şair Ali b. Muhammed b. Cafer Alevi tarafından hicvedilmiştir. O, Ali b. Cehm'in nesebini inkâr etmiş ve onun Same b. Leva'ya mensup oluşunun şüpheli olduğuna inanmıştır. Ebu'l-Esved Düelî, İbn-i Ziyad'ın hicvinde şöyle demiştir:

*"Hüzünlü ve kederli olduğum bir halde diyorum ki,
Allah Ziyad oğullarının mülkünü yok etsin.*

*Semud ve Ad kavimlerini helak ettiği gibi onları hile
ve ihanetleri içinde helak etsin."*²

Seyyit Himyeri Şii olduğundan dolayı şahadetini kabul etmeyen Benî Abbas hâkimlerinden birinin hicvinde şöyle demiştir:

*"Senin baban Peygamber (s.a.a) 'in koyununun hırsızı,
annense Ebi Cühder'in kızıdır!*

*Bizse senin isteğinin bu olmasına rağmen delalet
ve sapıklıkta olmayacağız."*³

Ebu Nüeym Dakikî hicri üçüncü asır şairlerindendir. Abbasi devlet büyüklerini şiirleriyle hicvetmiş, mürtekip oldukları kötülükleri dile getirmiştir. Sonunda Abbasiler'in Türk komutanlarından Müflih adındaki biri tarafından katledilmiştir.⁴

1– Ebu'l-Ferac İsfahani. El-Eğani, Dar-u İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, c.17, s.36.

2– Mesudi, Ali b. El-Hüseyn, a.g.e, c.3, s.81.

3– Allame Emîni, Abdül Hüseyin. –a.g.e, s.256.

4– Dayf, Dr. Şevki. Tarihü'l-Edebi'l-Arabiyyi'l-Asri'l-Abbasiyyi's-Sani, Darü'l-Mearif, Mısır, s.388.

Yirmi Dokuzuncu Dersin Özeti

3-Şii şairlerin şiir okudukları önemli yerlerden biri de Peygamber hanedanı şehitlerine ağıt okumalarıdır ve bu iki bölüm altında incelenebilir:

a) İmam Hüseyin (a.s)'e ağıt. Kerbela Şehitleri'nin ardından ilk ağıt yakanlar, yürekleri yanmış Beni Haşim kadınlarıdır. Hz. Ebu'l-Fazl'ın annesi Ümmü'l-Benîn hanımefendi gibi. O, Bakî'de evlatları için mersiye okumuş, Medine halkı, etrafında toplanmış ve yaktığı ağda ağlamışlardır. Kerbela Şehitleri için okunan mersiye şiirleri Emeviler dönemindeki baskılardan dolayı Abbasiler dönemine nazaran daha azdır. Ama İmam Sadık (a.s) döneminde, ortamın da elverişli olmasından dolayı İmam Sadık (a.s) İmam Hüseyin (a.s)'e mersiye okuma kültürünü yaşatmıştır.

b) Diğer Peygamber (s.a.a) evlatlarına okunan mersiyeler: Hz. Peygamber (s.a.a)'in evlatları her daim zulme maruz kalmışlar ve zalimler tarafından katledilmişlerdir. Şairler de onların ardında mersiyeler okumuşlardır. Talibîler arasında Kerbela Şehitlerinden sonra en çok mersiye şiiri Yahya b. Ömer Talibî'nin ardından okunmuştur.

4- Peygamber (s.a.a) Hanedanının fazilet ve menkıbeleri. Farazdak, Kumeyt, Seyyit Himyeri ve Di'bil Huzai Peygamber (s.a.a) hanedanının menkıbelerini anlatan şiirler okumuş şairlerdendirler.

5- Peygamber (s.a.a) Hanedanının düşmanlarını hicvetme. Şii şairler, önderlerinin hakkını müdafaa etme doğrultusunda Ehl-i Beyt (a.s) düşmanlarını hicvetmişlerdir.

Yirmi Dokuzuncu Ders Soruları

1-Mersiye şiirleri ne zaman başlamıştır?

2- Kerbela vakası şairleri kimlerdir?

3- Hicri birinci asrın bitmesinden sonra İmam Hüseyin (a.s) mersiyelerinin revaç bulması nasıl olmuştur?

4- Âl-i Ebî Talip'ten katledilenler arasında İmam Hüseyin (a.s)'den sonra en çok mersiye şiiri kim hakkında okunmuştur?

5-Ehl-i Beyt (a.s)'in faziletlerinin şairlerin vesilesiyle yayılmasının niteliğini beyan edin?

6-Şii şairler hicivden nasıl faydalanmışlardır?

KAYNAKÇA

Ø 1- Âl-i Abdülcabbar, Şeyh Muhammed b. Şeyh Abdali. İsbatü'l-İmame el-Müsemma bi's-Şühubi's-Sevakib fi Recm-i Şeyatiyne'n-Nevasib, el-Hadi.

Ø 2- İbn-ü Ebi'l-Hadid, Abdurrahman. Şerh-ü Nenci'l-Belağa, tahkik: Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Dar-ü İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut.

Ø 3- İbn-i Esir, İzzettin Ali b. Muhammed. El-Kamil fi't-Tarih, Dar-u Sadır, Beyrut.

Ø 4- İbn-i Esir, İzzettin Ali b. Muhammed. Üsdü'l-Gabe fi Marifeti's-Sahabe, el-Mektebetü'l-İslamiyye, Tahran, tarihsiz.

Ø 5- İbn-i A'sem, Ebu Muhammed b. A'sem. El-Fütuh, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, h.1406, Darü'l-Adva, Beyrut.

Ø 6- İbn-i Taktaka. El-Fahri fi'l-Adabi's-Sultaniyye ve'd-Düveli'l-İslamiyye, Dar-u Sadır, Beyrut, h.1385.

Ø 7- İbn-i Cevzi. Tezkiretü'l-Havass, Menşuratü'l-Matbaati'l-Haydariyye, Necef, h.1383.

Ø 8- İbn-i Cevzi. el-Muntezem fi Tarihi'l-Ümem ve'l-Muluk, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, birinci baskı, h.1412.

Ø 9- İbn-i Cevzi. El-İsabe fi Temyizi's-Sahabe, Dar-ü İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut.

Ø 10- İbn-i Hacer Askalani, Şahabettin b. Ali. Tahrir-ü Takribi't-Tehzib, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, birinci baskı, 1417-1997.

Ø 11- İbn-i Hacer Askalani, Şahabettin b. Ali. Tehzibü't-Tehzib, Darü'l-Fikr, Beyrut, birinci baskı, h.1404.

Ø 12- İbn-i Hacer Askalani, Şahabettin b. Ali. Lisanü'l-Mizan, Dar-ü İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, birinci baskı, h.1416.

Ø 13- İbn-i Hacer Heysemi Mekkî, Ahmet. Es-Savaiku'l-Mührika fi'r-Redd-i âlâ Ehli'l-Bide' ve'z-Zendeka, Mektebt-ü Kahire, h.1385.

Ø 14- İbn-i Hazm Endülüsi, Ebu Muhammed Ali b. Ahmet b. Sait. Cemherat-ü Ensabi'l-Arap, Beyrut, birinci baskı, h.1403.

Ø 15- İbn-i Haldun, Abdurrahman b. Muhammed. Mukaddime, Dar-ü İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, h.1408.

Ø 16- İbn-i Sa'd, Muhammed. Et-Tabakatü'l-Kübra, Dar-u Beyrut, h.1405.

Ø 17- İbn-i Şehraşub Mazenderani. Mealimu'l-Ulema, Menşurat-u Matbaati'l-Haydariyya, Necef, h.1380.

Ø 18- İbn-i Şehraşub Mazenderani. Menakib-u Âl-i Ebi Talip, Darü'l-Adva, Beyrut, h.1405.

Ø 19- İbn-i Tavus, Ali b. Musa. El-Luhuf alâ Katile't-Tufuf, çev. Muhammed Tahir Dizfuli, İntişarat-i Basireti, Kum, h.ş.1378.

Ø 20- İbn-i Tabataba, Ebu İsmail b. Nasır. Muntakalatü't-Talibiyyin, çev. Muhammed Rıza Atai, İntişarat-i Kuds-i Rezevi, birinci baskı, h.ş.1372.

Ø 21- İbn-ü Abülbirr, Yusuf b. Ömer. El-İstiab fi Marifeti'l-Ashap, (el-İsabe'nin dipnotunda).

Ø 22- İbn-ü Abdirabbih, Ahmet b. Muhammed. El-İkdü'l-Ferit, Dar-ü İyâi't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, h.1409.

Ø 23- İbn-i Asakir. Tarih-ü Dimeşk, Farsça çevirisi el-İmam Ali b. Ebi Talip, tahkik: Muhammed Bâkır Mahmudî, Müessesetü'l-Mahmudi li't-Tabaat-i ve'n-Neşr, Beyrut.

Ø 24- İbn-i Anbe. Umdetü't-Talip fi Ensabi Âl-i Ebi Talip, İntişarati'r-Razi, Kum.

Ø 25- İbn-i Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim. El-Mearif, tahkik: Serve Akkaşe, Menşuratü's-Şerifi'r-Razi, Kum, birinci baskı, h.1415.

Ø 26- İbn-i Kesir, İsmail b. Ömer. Es-Siretü'n-Nebeviyye, tahkik: Mustafa Abdülvahit, Dar-ü İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, tarihsiz.

Ø 27- İbn-i Meysem el-Behrani, Meysem b. Ali. En-Necat-ü fi'l-Kiyame fi Tahkiki'l-İmame, Mecmaü'l-Fikri'l-İslami, Kum, birinci baskı, h.1417.

Ø 28- İbn-i Nedim. El-Fihrist, Darü'l-Marife, Beyrut, tarihsiz.

Ø 29- İbn-i Vazih, Ahmet b. Ebi Yakup, Tarihü'l-Yakubi, Menşuratü's-Şerifi'r-Razi, Kum, h.1414.

Ø 30- İbn-i Hişam, Ebu Muhammed Abdülmelik. Es-Siretü'n-Nebeviyye, Darü'l-Marife, Beyrut, tarihsiz.

Ø 31- Ebu'l-Ferac İsfahani, Ali b. El-Hüseyin. El-Eğani, Dar-ü İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut.

Ø 32- Ebu'l-Ferac İsfahani, Ali b. El-Hüseyin. Mekatilü't-Talibiyyin, Menşuratü's-Şerifi'r-Razi, Kum, h.1416.

Ø 33- Ebu Hanife Dineveri, Ahmet b. Davut. Ahbaru't-Tival, Menşuratü's-Şerifi'r-Razi, Kum, tarihsiz.

Ø 34- Ebu Mihnef. Maktalü'l-Hüseyin (a.s), tahkik: Hasan Gaffari, Kum, 1364.

- Ø 35- Ebu Nüaym, Tarih-ü İsfahan, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- Ø 36- Ahmet b. Hanbel. El-Müsned, Dar-ü Sadır, Beyrut.
- Ø 37- Ahtab Harzem. El-Menakib, Menşuratü'l-Mektebeti'l-Haydariyye, Necef, h.1385.
- Ø 38- Adam Metz. Temeddeün-i İslami der Karn-i Çeharum-i Hicri, çev. Ali Rıza Zekâveti Karagözlü, Müesseset-ü İntişarat-i Emir Kebir, Tahran, h.ş. 1364.
- Ø 39- Erdebeli el-Garavi el-Hairi, Muhammed b. Ali. Camiü'r-Ruvat, Menşurat-ü Mektebet-i Ayetullah el-Uzma el-Maraşi en-Necefi, Kum, 1403.
- Ø 40- Eşari, Sa'd b. Abdullah. El-Makalat ve'l-Firak, Merkez-i İntişarat-i İlmi ve Ferhengi, Tahran, ikinci baskı, h.ş.1360.
- Ø 41- El-Beraki en-Necefi, Tarihü'l-Küfe, Darü'l-Adva, Beyrut.
- Ø 42- El-Bağdadi Ebu Mansur Abdülkadir b. Tahir b. Muhammed. El-Fark-u Beyne'l-Firak, Kaire, h.1367.
- Ø 43- El-Hürrü'l-Amili, Muhammed b. El-Hasan. Vesailü's-Şia, Mektebetü'l-İslamiyye, Tahran, altıncı baskı, h.k.1403.
- Ø 44- El-Hüseyni el-Vasiti ez-Zeydiyyil'l-Hanefi, Ebu Feyz es-Seyyit Murtaza. Tacü'l-Arus, Darü'l-Fikr li't-Tabaat-i ve'n-Neşr-i ve't-Tevzi, Beyrut.
- Ø 45- Er-Razi, Ebi Galip. Risalet-ü fi Âl-i A'yen. Matbaat-i Rabbani, İsfahan, h.1399.
- Ø 46- Eş-Şirazi, Seyyit Ali Han. Ed-Derecatü'r-Rafia fi Tabakati's-Şia, Müessesetü'l-Vefa, Beyrut.
- Ø 47- El-Ferahidi, Halil b. Ahmet. Tertib-ü Kitabi'l-Ayn, İntişarat-ı Usve, Tahran.

- Ø 48- El-Müberred, Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yezit. El-Kamil fi'l-Lugat-i ve'l-Edep, Menşurat-u Darü'l-Hikme, Dimeşk.
- Ø 49- El-Minkari, Nasr b. Müzahim. Vakatü's-Sıffin. Menşurat-ü Mektebet-i Ayetullahi'l-Uzma el-Maraşi ve'n-Necefi h.ş.1404.
- Ø 50- En-Nümevri el-Basri, Ebu Zeyd Ömer b. Şebah. Tarihü'l-Medineti'l-Münevvere, tahkik: Fehim Muhammed Şaltut, Menşurat-ü Darü'l-Fikr, Kum, h.1410.
- Ø 51- Emir Ali. Tarih-i Arap ve İslam, çev. Fahr Dai, İntişarat-i Gencine, üçüncü baskı, h.ş.1366.
- Ø 52- Emini, Seyyit Muhsin. Ayanü's-Şia, Darü't-Tearuf li'l-Matbuat, Beyrut, tarihsiz.
- Ø 53- Emini, Abdülhüseyn. El-Gadir fi'l-Kitap ve's-Sünne ve'l-Edep, Darü'l-Kitabi'l-İslamiyye, Tahran, h.ş.1366.
- Ø 54- Buhari, Muhammed b. İsmail. Es-Sahih, Bulak, h.1314.
- Ø 55- Berki, Ahmet b. Muhammed b. Halit. Ricalü'l-Berki, Müessesetü'l-Kayyum.
- Ø 56- Belazuri, Ahmet b. Yahya b. Cabir. Ensabü'l-Eşraf, tahkik: Muhammed Bâkır Mahmudi, Müessesetü'l-Âlemi li'l-Matbuat, Beyrut, h.1349.
- Ø 57- Pur Tabatabai, Seyyit Mecit. Tarih-i Asr-i Gaybet, Merkez-i Cihani-yi Ulum-i İslami, Kum.
- Ø 58- Pişvai, Mehdi. Pişvai Azade, İntişarat-i Tevhit, Kum, ikinci baskı, h.ş.1360.
- Ø 59- Pişvai, Mehdi. Tarih-i İslam ez Cahiliyet ta Hiccceti'l-Veda, Danişgah-i Azad-i İslami Erak kısmı.
- Ø 60- Pişvai, Mehdi. Sire-i Pişvayan, Müessese-yi Tahkikati ve Talimati-yi İmam Sadık (a.s), Kum, sekizinci baskı, h.ş.1378.

Ø 61- Pişvai, Mehdi. Şahsiyetha-yi İslami-yi Şia, İntişarat-i Tevhit, Kum, birinci baskı h.ş.1359.

Ø 62- Tusteri, Muhammed Taki. Kamusu'r-Rical, İntişarat-i İslami vabeste be Camia-yı Müderrisin, h.1410.

Ø 63- Sakafi, Ebu İshak İbrahim b. Muhammed. El-Garat, çev. Muhammed Bâkır Kumrei, Ferheng-i İslam, tarihsiz.

Ø 64- Caferiyan, Yakup. Tarih-i Teşeyyü der İran ez Ağaz ta Karn-i Heştom-i Hicri, Şirket-i Çap ve Neşr-i Sazman-i Tebligat-i İslami, Kum, beşinci baskı, h.ş.1377.

Ø 65- Caferi, Yakup. Müselmanan der Besteri Tarih, Defter-i Neşr-i Ferhengi-yi İslami, h.ş.1371.

Ø 66- Hasan İbrahim Hasan. Tarihü'l-İslam, Mektebetü'n-Nihzeti'l-Misriyye, Kahire, m.1967.

Ø 67- Hasani, Ali Ekber. Tarih-i Tahlili ve Siyasi-yi İslam, Defter-i Neşr-i Ferheng-i İslami, Tahran, h.1373.

Ø 68- Hüseyin Yakup, Ahmet. En-Nizamü's-Siyasi fi'l-İslam, Müesseset-ü Ensariyan, Kum, ikinci baskı, h.1412.

Ø 69- Haydar, Esed. El-İmamü's-Sadık ve'l-Mezahibi'l-Erbaa, Darü'l-Kütübi'l-Arabiyye, Beyrut, ikinci baskı, h.1390.

Ø 70- Halit Hasan. Müctemeü'l-Medine Kable'l-Hicre ve Ba'deha, Darü'n-Nihzeti'l-Arabiyye, Beyrut.

Ø 71- Horasani, Muhammed Kerim. Tarih ve Akaid-i Fırka-i Ağahaniyye, sadeleştiren: Hüseyin Hasani, Kum, 1377.

Ø 72- Hatip Bağdadi. Tarih-ü Bağdat, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, birinci baskı, h.1417.

Ø 73- Hoi, Seyyit Ebu'l-Kasım. Mucem-u Ricali'l-Hadis, Dar-ü İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut.

Ø 74- Zehebi, Şemsettin Muhammed b. Ahmet. Tarihü'l-İslam, Darü'l-Kütübü'l-İslamiyye, Darü'l-Kütübü'l-Mısri, Darü'l-Kütübü'l-Lübnani, h.1405.

Ø 75- Zehebi, Şemsettin Muhammed b. Ahmet. Mizanü'l-İtidal, Darü'l-Marife, Beyrut.

Ø 76- Zehebi, Şemsettin Muhammed b. Ahmet. Tezkiretü'l-Huffaz, Dar-ü İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut.

Ø 77- Ravendi, Kutbettin. El-Haraic ve'l-Ceraih, Müesseset-ü el-İmami'l-Medi, Kum, h.1409.

Ø 78- Rabbani Gulpaygani, Ali. Fırak ve Mezahib-i Kelami, Merkez-i Cihani-yi Ulum-i İslami, Kum, birinci cilt, 1377.

Ø 79- Rezevi Erdekani, Seyyit Ebu Fazil, Mahiyet-i Kıyam-i Muhtar, İntişarat-i Defter-i Tebligat-i İslami-yi Hovze-yi İlmiyye-yi Kum, tarihsiz.

Ø 80- Zübeyir b. Bekkar. El-Ahbarü'l-Muvaffakiyyat, tahkik, Dr. Sami Mekki el-Ani, Menşuratü'ş-Şerif er-Razi, Kum, h.1416.

Ø 81- Zeydan, Corci. Tarih-i Temeddün-i İslam ve Arap, çev. Ali Cevahir Kelam, Müesseset-ü İntişarat-i Emir Kebir, Tahran, h.ş.1372.

Ø 82- Zeyn Amili, Muhammed Hüseyin. Şia der Tarih, çev. Muhammed Rıza Atai, Bonyad-i Pejuheşha-yi İslami Astan-i Kuds-i Rezevi, ikinci baskı, h.ş.1375.

Ø 83- Subhani, Cafer. Külliyyat-ü fi İlmi'r-Rical, Merkez-i Müdiriyyet-i Hovze-yi İlmiyye-yi Kum, ikinci baskı, h.1410.

Ø 84- Semhudi, Nurettin. Vifaü'l-Vefa bi-Ahbar-i Dari'l-Mustafa, tahkik, Muhammed Muhittin Abdülmecit.

Ø 85- Seyyit Razi. Nehcü'l-Belağa, çev. Feyzü'l-İslam.

Ø 86- Suyuti, Celalettin Abdurrahman. Tarihü'l-Hulefa. İntişaratü's-Şerif er-Razi, Kum, h.1411.

Ø 87- Suyuti, Celalettin Abdurrahman. Ed-Dürrü'l-Mensur fi't-Tefsir-i bi'l-Me'sur, Menşurat-ü Mektebet-i Ayetullahi'l-Uzma el-Maraşiyi'n-Necefi, Kum, h.k.1404.

Ø 88- Şehristani. Kitabü'l-Milel-ü ve'n-Nihel, Menşuratü's-Şerif er-Razi, Kum, h.ş.1364.

Ø 89- Şehidi, Seyyit Cafer. Tarih-ü Tahlili-yi İslam, Merkez-i Neşr-i Danişgahi, Tahran, altıncı baskı, h.ş.1365.

Ø 90- Şehit Sani. Zikra's-Şia fi Ahkami's-Şeria, taşbaskı.

Ø 91- Sadr, Seyyit Hasan. Eş-Şia ve Fünunü'l-İslam, Lübnan, h.1331.

Ø 92- Saduk. Uyun-ü Ahbari'r-Rıza, Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, birinci baskı, h.1404.

Ø 93- Saduk. Emali, intişarat-i Kitabforuşi-yi İslamiyye.

Ø 94- Dayf, Dr. Şevki, Tarü'l-Edebi'l-Arabiyyi'l-Asri'l-Abbasiyyi'l-Evvel, Darü'l-Maarif-i Mısr.

Ø 95- Tabatabai, Seyyit Muhsin Hüseyin. El-Mizan fi Tefsiri'l-Kur'an, Defter-i İntişarat-i İslami-yi vabeste be Camia-yi Müderrisin-i Hovze-yi İlmiyye-yi Kum.

Ø 96- Tabersi, Ebi Ali el-Fazl b. El-Hüseyin. İ'lamü'l-Vera bi-E'lami'l-Hüda, Müesseset-ü Âli'l-Beyt li-ihyai't-Turas, Kum, h.1417.

Ø 97- Tabersi, Ebi Ali el-Fazl b. El-Hüseyin. Mecmaü'l-Beyan, Darü'l-Marife, Beyrut, ikinci baskı, h.1408.

Ø 98- Tabersi, Ebi Mansur Ahmet b. Ali b. Ebi Talip. El-ihticac, intişarat-i Usve.

- Ø 99- Taberi, Muhammed b. Cerir. Tarihü'l-Ümem ve'l-Muluk, Darü'l-Kamusi'l-Hadis, Beyrut, tarihsiz.
- Ø 100- Tusi, Ebi Cafer Muhammed b. El-Hasan b. Ali. İhtiyar-ü Marifeti'r-Rical, Müesseset-ü Âli'l-Beyt li-ihyai't-Turas, Kum, h.1404.
- Ø 101- Tusi, Ebi Cafer Muhammed b. El-Hasan b. Ali. El-Fihrist, Danişgah-i Meşhed, h.ş.1315.
- Ø 102- Alimî Dameğani, Muhammed Ali. Peygamber ve Yaran, Kitabforuşi-yi Basireti, Kum, tarihsiz.
- Ø 103- Abdullah Abdülaziz b. İdris. Müctemeü'l-Medine fi Ahdi'r-Rasül, İmaret-i Şuuni'l-Mekatib-i Camiati'l-Meliki's-Suud, Riyad.
- Ø 104- Askeri, Murtaza. Mealimü'l-Medreseteyn, Müessesetü'l-Bi'se Kısmi'd-Dirasati'l-İslamiyye, Tahran, ikinci baskı, h.1409.
- Ø 105- Firuzabadi. Kamusü'l-Lugat, taşbaskı.
- Ø 106- Kaidan, Asgar. Tahlilî ber Mevazii Siyasi-yi Ali b. Ebi Talip pes ez Rihlet-i Peygamber ta Katl-i Osman b. Affan, Müesseset-yi İntişarat-i Emir Kebir, tahran, ikinci baskı, h.ş.1376.
- Ø 107- Kaşifü'l-Gıta, Şeyh Cafer. Difa ez Hakkaniyyet-i Şia, çev. Gulam Hasan Muharremi, Müminin, birinci baskı, h.ş.1378.
- Ø 108- Kandehelevi, Şeyh Muhammed Yusuf. Hayatü's-Sahabe, tahkik, Şeyh İbrahim Muhammed Ramazan, Darü'l-Marife, Beyrut, Beyrut, ikinci baskı.
- Ø 109- Kürd Ali, Muammed. Hutatü's-Şam, Mektebetü'n-Nuri, Dimeşk, üçüncü baskı, 1403-1983.
- Ø 110- Kelbi. Cemheretü'n-Neseb, Alemü'l-Kütüb, Beyrut.
- Ø 111- Küleyni, Ebi Cafer Muhammed b. Yakup b. İshak. Kafi, Darü'l-Mektebeti'l-İslamiyye, h.ş.1363.

Ø 112- Keya Gılani, Seyyit Ahmet b. Muhammed b. Abdurahman. Siracü'l-Ensab, Menşurat-ü Mektebet-i Ayetullahi'l-Uzma el-Maraşiyi'n-Necefi, h.1409.

Ø 113- Gustav Lubun. Tarih-i Temeddün-i İslam ve Arap, çev. Seyyit Haşim Hüseyini, Kitapforuşi-yi İslamiyye.

Ø 114- El-Kunduzi el-Hanefi, Şeyh Süleyman. Yenabiü'l-Mevedde, Menşurat-ü Müesseseti'l-A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, birinci baskı, h.1418.

Ø 115- Louis Maalouf. El-Müncid, intişarat-i İsmailiyyan, birinci baskı.

Ø 116- Mâmegani, Abdullah. Tenkihü'l-Mekal, intişarat-i Cihan, Tahran.

Ø 117- Meclisi, Muhammed Bâkır. Biharü'l-Envar, el-Mektebetü'l-İslamiyye, Tahran.

Ø 118- Muharremi, Gulam Hasan. Pejuheşi Pîramun-i Ensar, Defter-i intişarat-i İslami vabeste be Camia-yi Müderrisini Hovze-yi İlmiyye-yi Kum, h.ş.1378.

Ø 119- Muhammed b. İsmail. Münteha'l-Mekal, Müesseset-ü Âli'l-Beyt li-iyai't-Turas, Kum.

Ø 120- Muhammed Cafer, Dr. Seyyit Hüseyin. Teşeyyü der Mesir-i Tarih, çev. Seyyit Muhammed Taki Ayetullahi, Defter-i Neşr-i Ferhengi-yi İslami, dokuzuncu baskı, h.ş.1378.

Ø 121- Muhtarü'l-Leysi, Dr. Sümeysa. Cihadü's-Şia, Darü'l-Ceyl, Beyrut, h.1396.

Ø 122- Murtaza el-Âlimi, Cafer. Es-Sahih min Sireti'n-Nebiyi'l-Azam, Defter-i intişarat-i İslami vabeste be Camia-yi Müderrisin-i Hovze-yi İlmiyye-yi Kum, h.1420.

Ø 123- Murtaza el-Âlimi, Cafer. El-Gadir ve'l-Muarizun, Darü's-Sire, Beyrut.

Ø 124- Murtaza el-Âlimi, Cafer. Zendegani-yi Siyasi-yi İmam Cevat, çev. Seyyit Muhammed Hüseyini, Defter-i İntişarat-i İslami vabeste be Camia-yi Müderrisin-i Hovze-yi İlmiyye-yi Kum, sekizinci baskı, 1375.

Ø 125- Mesudi, Ali b. Hüseyin b. Ali. Et-Tenbih ve'l-İşraf, Darü's-Savi, Kahire, tarihsiz.

Ø 126- Mesudi, Ali b. Hüseyin b. Ali. Murucu'z-Zeheb, Menşurat-u Müesseseti'l-A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, h.1411.

Ø 127- Muzaffer, Muhammed Hüseyin. Tarihü's-Şia, Menşurat-ü Mektebet-i Basireti, Kum, tarihsiz.

Ø 128- Muğniye, Muhammed Cevat. Şia ve Zemamdarani Hodser, çev. Mustafa Zamani, İntişarat-i Şehit Gomnam, tarihsizi.

Ø 129- Muğniye, Muhammed Cevat. Eş-Şiat-ü fi'l-Mizan, Menşuratü's-Şerif er-Razi, Kum, h.1413.

Ø 130- Müfit, Muhammed b. Muhammed. Numan. El-İrşat, çev. Muhammed Bâkır Mosaidi-yi Horasani, Kitabforuşi-yi İslamiyye, h.ş.1376.

Ø 131- Müfit, Muhammed b. Muhammed. Numan. El-Cemel, Mektebetü'l-A'lami'l-İslami, Merkezü'n-Neşr, Kum, h.1416.

Ø 132- Mukaddesi. Ahsenü't-Tekasim, çev. Dr. Ali Taki Münzevi, Şirket-i Müellifan ve Müterciman İran.

Ø 133- Mukrizi, Takiyyeddin Ebi'l-Abbas Ahmet b. Ali. El-Mevaiz ve'l-İtibar bi-Zikri'l-Hutat ve'l-Âsar, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, birinci baskı, h.1418.

Ø 134- Neccaşı, Ebu'l-Abbas Ahmet b. Ali b. Ahmet b. El-Abbas. Fihrist-ü Esmâ-i Müsennifi's-Şia, Defter-i İntişarat-i İslâmî-yi vabeste be Camia-yi Müderrisin, Kum, h.1407.

Ø 135- Nevbahti, Ebi Muhammed el-Hasan b. Musa. Fıraku's-Şia, el-Matbaatü'l-Haydariyye, Necef, 1936.

Ø 136- Nuri, Hüseyin. Kitabü'l-Hums, Müessesetü'l-İmam el-Mehdi (a.f), Kum, h.1428.

Ø 137- Yakut Hamevi, Şahabettin Ebi Abdullah. Mucemü'l-Buldan, Dar-ü İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, birinci baskı, h.1417.

Ø 138- Yusuf Garevi, Muhammed adi. Mevsuatü't-Tarihi'l-İslâmî, Mecmaü'l-Fikri'l-İslâmî, Kum, birinci baskı, h.1417.

Ø 139- Heysemi, Hafız Nurettin Ali b. Ebi Bekir. Mecmaü'z-Zevaid, Darü'l-Fikr, Beyrut, h.1414.